23295
23296

892.7
2-14

ՀԱԶԱՐ ՈՒ ՄԷԿ ԳԻՇԵՐՆԵՐ

ՀԱԶԱՐ ՈՒ ՄԷԿ ԳԻՇԵՐՆԵՐ

ԱՐԱՊԱԿԱՆ ՎԷՊԵՐ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Մ. Մ.

ՀԱՏՈՐ ՉՈՐՐՈՐԴ

ՏԷՐ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ՏԻԳՐԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԵԱՆ

ԶՄԻՒՌՆԻԱ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԵԱՆ

1870

24845-կ.3

3903-56

892.7

ՀԱԶԱՐ ՈՒ ՄԷԿ ԳԻՇԵՐՆԵՐ

ԱՐԱԳԱԿԱՆ ՎԷՊԵՐ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՐՍԻԿ ԻՇԽԱՆ ՊԷՏԷՐԻ
ԵՒ
ՍԱՄԱՆՏԱԼԻ ՏԷՐՈՒԹԵԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒՀԻ ԿԷՕՀԷՐԻ

Պարսկաստան՝ երկրիս վրայ այնպիսի մեծ ընդարձակութիւն մ՚ունի, որ անոր հին թագաւորներն իրաւամբ շահին շահ փառաւոր տիտղոսն ունէին։ Ի բաց առեալ բոլոր նուաճած տէրութիւնները, Պարսկաստան որչափ գաւառ՝ նոյնչափ թագաւոր ունէր։ Այս թագաւորներն ոչ միայն ծանր տուրքեր կը վճարէին՝ այլև բոլորովին շահին շահին կը հպատակէին, ինչպէս որ միւս տէրութեանց կուսակալները կը հպատակին իրենց թագաւորներուն։

Այս թագաւորներէն մէկն՝ որ յաջող և մեծ յաղթանակներով սկսած էր իր իշխանութիւնը, շատ տարիներէ վեր այնպիսի երջանկութեամբ և անդորրութեամբ կ՚իշխէր որ բոլոր թագաւորաց մէջ ամենէն գոհունակն էր։ Մէկ կողմէ միայն դժբաղդ կը համարէր ինքզինքն, այսինքն թէ շատ տարեւոր էր, և իր կիներէն և ոչ մէկն որդի մը տուեր էր իրեն որ մահուանէ ետքը յաջորդ ձգէ։ Սակայն հարիւր կինէ աւելի ունէր, ամէնքը փառաւոր և առանձին կերպով ապարաններու մէջ կը բնակէին, աղախիններ կը ծառայէին և ներքինիներ զիրենք կը պահ-

պանէլն ։ Թէև այսչափ հոգ կը տանէր որպէս զի զանոնք գոհ ընէ և անոնց խղճերը կանխէ, դարձեալ և ոչ մէկն իր ակնկալութեան կը պատասխանէր ։ Շատ անգամ հեռաւոր երկիրներէ իրեն աղախիններ կը բերէին, ոչ միայն՝ առանց սակարկելու՝ ծախու կ՚առնուր, երբ հաւնէր, այլ նաև վաճառականները պատուով, պարգևներով և օրհնութիւններով կը լեցնէր, որպէս զի ուրիշ վաճառականներու ալ գրգիռ տայ՝ վերջապէս որդի մ՚ունենալու յուսով ։ Նմանապէս ամէն տեսակ բարեգործութիւն կ՚ընէր երկնից այցելութեան արժանի ըլլալու ։ Առատ առատ ողորմութիւններ կուտար աղքատներուն, պարգևներ կը շնորհէր ջերմեռանդ կրօնակիցներուն, և ՚ի նպաստ անոնց նոր նոր հիմնարկութիւններ կը հաստատէր, որպէս զի անոնց աղօթքովը եռանդին փափաքածը ստանայ ։

Իր նախորդներուն ամենօրեայ սովորութեան համեմատ՝ օր մը թագաւորն իր պալատականաց ժողովը նախագահելու ատեն, ուր ամէն դեսպաններն, իր արքունիքը գտնուող նշանաւոր օտարականները ներկայ էին, և ուր կը խօսակցէին, ոչ թէ տէրութեան վերաբերող լուրերու, այլ գիտութիւններու, պատմութեան, գրականութեան, բանաստեղծութեան և ուրիշ ամէն տեսակ իրերու վրայ որ կարող էին միտքը սփոփել, այն օրը, կ՚ըսեմ, ներքինի մ՚եկաւ իմաց տալու՝ որ հեռաւոր երկրէ մ՚աղախնով եկած վաճառական մը հրաման կը խնդրէր այն աղախինն իրեն ցուցնելու ։ «Թող ներս գայ նստի, ըսաւ թագաւորը, ժողովէն ետքն անոր հետ պիտի խօսիմ ։» Վաճառականը ներս բերին և այնպիսի տեղ մը նստեցուցին՝ ուսկէ կարող էր դիւրաւ տեսնել թագաւորն որ իրեն խիստ մօտ գտնուողներուն հետ ընտանեբար կը խօսէր ։

Թագաւորն այսպէս կը վարուէր իրեն հետ խօսելու եկող օտարականներուն հետ, և կամաւ այս ընթացքը կը բռնէր որպէս զի զինքը տեսնելու վարժին, և ասոր անոր հետ սիրով և ընտանեբար խօսակցիլը գիտելով՝ իրենք ալ այնպէս խօսակցելու վստահութիւն ունենան, առանց զինքը շրջապատող պայծառութենէ և մեծութենէ խրտնելու, որոնք կարող են անվարժներուն լեզուն պրկել ։ Նոյն կերպը կը բանեցնէր նաև դեսպաններուն հետ. նախ անոնց հետ կերակուր կ՚ուտէր. և ճաշի ժամանակ՝ իրենց որպիսութեան, ուղևորութեան և ի-

րենց երկրին այլ և այլ բաներու վրայ հարց ու փորձ կ՚ընէր ։ Այս կերպով աւելի համարձակութիւն կ՚առնուին իր առջևն, և անտի հետև զանոնք մասնաւոր ունկնդրութեամբ կ՚ընդունէր ։

Երբ ժողովը վերջացաւ, ամէն մարդ քաշուեցաւ գնաց և միայն վաճառականը մնաց, վաճառականը թագաւորին աթոռին առջև երեսանկեալ երկիր պագաւ և անոր զանազան բարեմաղթութիւններ ըրաւ ։ Այն ինչ ոտք ելաւ, թագաւորը հարցուց եթէ ստո՞յգ է որ իրեն աղախին մը բերած է և եթէ այն աղախինը գեղանի՞ է ։

«Տէր իմ, պատասխանեց վաճառականը, տարակոյս չունիմ որ Ձեր վեհափառութիւնն անկից շատ աւելի գեղեցիկ կիներ ունի, քանի որ մեծ խնամքով աշխարհիս ամէն կողմէն իրեն աղախին կը բերեն, բայց իմ ապրանքս չափէն աւելի չգովելով՝ կրնամ հաւաստել որ տակաւին տեսած չէք աղախին մ՚որ գեղութեան, աղւոր հասակի և անոր ընտիր ընտիր բնատուր ձրից կողմէն անոր հաւասարի ։ — Ո՞ւր է այն, վրայ բերաւ թագաւորը. գնա բեր ։ — Տէր իմ, պատասխանեց վաճառականը, ձեր ներքինիներուն մէկ պաշտօնատարին ձեռքը յանձնեցի զանի. Ձեր վեհափառութիւնը կրնայ հրամայել որ բերեն ։»

Աղախինը բերին, և այն ինչ թագաւորը զանի տեսաւ որ անոր գեղեցիկ և փափուկ հասակին վրայ զմայլեցաւ ։ Իսկոյն դահլիճ մը մտաւ, որուն ետևէն գացին վաճառականն ու քանի մը ներքինիներ ։ Աղախնին երեսին վրայ ոսկեգիծ մնդուսէ կարմիր քօղ մը ձգուած էր ։ Վաճառականը քօղը վերցուց, և Պարսից թագաւորը տիկին մը տեսաւ որ գեղեցկութեան կողմէ գերազանց էր մինչև այն ատեն ունեցած և ունենալիք կիներէն ։ Նոյն վայրկենէ խանդագին զանի սիրեց և վաճառականին հարցուց անոր գինը ։

«Վեհափառ տէր, պատասխանեց վաճառականն, ինծ ծախողին հազար ոսկի տուի, և կը նայիմ որ նոյնչափ մ՚ալ ծախսըրի երեք տարիէ վեր որ ճամբայ ընկեր եմ արքունիքդ գալու համար ։ Ձեզի պէս մեծ թագաւորի մը հետ չեմ ուզեր սակարկել. կ՚աղաչեմ Ձեր վեհափառութիւնն որ իմ կողմէս իբրև ընծայ ընդունիք զայն, եթէ ձեզի հաճելի է ։ — Շնորհակալ եմ քեզ, վրայ բերաւ թագաւորն, ինծի հաճելի ըլլալու համար այսչափ հեռուէն եկող վաճառականներու հետ այդ-

պէս վարուելու սովորութիւն չունիմ. հիմակ պիտի հրամայեմ որ քե-
զի տաս հազար ոսկի համրեն. գոհ պիտի ըլլաս։

— Վեհափառ տէր, պատասխանեց վաճառականը, շատ երջանիկ պիտի ըլլայի եթէ Ձեր վեհափառութիւնն առանց փոխարէնի զայն ընդունէր. բայց չեմ համարձակիր այդպիսի մեծ պարգև մը մերժել. չպիտի զանց ընեմ այս բանս իմ երկիրս և անցած տեղերս հռչակել։» Տաս հազար ոսկին վաճառականին համրեցին, և Թագաւորը մեկնելէն առաջ՝ ոսկեդօծ դիպակէ պատմուճան մը հագցնել տուաւ աղախնին։

Թագաւորն իր գեղեցիկ աղախինն՝ իր սենեկէն ետքն՝ ամենէն փառաւոր խուցը բնակեցուց, և անոր քով դրաւ շատ մը խնամակալուհիներ և աղախիններ ծառայելու համար, հրաման տալով միանգամայն որ բաղնիք տանին, ամենէն գեղեցիկ զգեստը հագցնեն, ընտիր մարգարտէ մանեակներ և անդամանդներ և ճոխ գոհարներ բերեն որպէս զի ինքն անձամբ ուզածն ընտրէ։

Պաշտօնեայք խնամակալուհիներն, որոց միակ փափաքն էր Թագաւորին հաճելի ըլլալ, աղախնին գեղեցկութենէն իրենք ալ յափշտակուեցան։ Արուեստի շատ վարպետ էին այս մասին, «Վեհափառ տէր, ըսին անոր, եթէ հաճիք միայն երեք օր տալ մեզ՝ խօսք կուտանք հիմակուանէ հազար անգամ աւելի գեղեցիկ ներկայացնել աղախինը, այնպէս որ չպիտի կարենաս ճանչել զանի։» Թագաւորն այնչափ ատեն անորմէ զուրկ մնալու դժուարութիւն ցուց. «Շատ, աղէկ ըսաւ վերջապէս, բայց սա պայմանաւ որ ձեր խոստումը պիտի պահէք։»

Պարսից Թագաւորին մայրաքաղաքը կղզիի մը մէջ շինուած էր, և պալատն՝ որ փառաւոր էր, ծովեզրը կը գտնուէր։ Իր սենեակը ծովը կը նայէր, գեղեցիկ աղախնին սենեակն ալ նոյն դիրքն ունէր, և այնչափ ախորժելի էր որչափ որ ծովը պատերուն կը զարնէր։

Երեք օրէն ետքը՝ գեղանի աղախինն հագուած շքուած իր խուցն առանձին նստեր էր բազմոցի մը վրայ և ծովը նայող պատուհանի մը կռթներ էր, երբ Թագաւորն՝ իմանալով որ կրնայ զանի տեսնել, ներս մտաւ։ Աղախինն՝ որ ձայն մը լսեց սենեկին մէջ՝ իր սպասուհիներուն ոտքի սովորական ձայնէն բոլորովին տարբեր, իսկոյն գլուխը դարձուց տեսնելու համար թէ ով է։ Ճանչեց Թագաւորը, բայց ոչ թէ և զար-

մանք մը յայտնեց և ոչ իսկ ոտք ելաւ մարդավարութեամբ զանի ընդունելու, իբր թէ իրեն համար խիստ անտարբեր անձ մ՚էր, և նորէն առջի դիրքով պատուհանը նստաւ։

Պարսից Թագաւորը շատ զարմացաւ գիտնալով որ այսպիսի գեղանի և վայելչակազմ աղախին մը կենցաղավարիլ չգիտէ։ Կարծեց թէ աղախինը դէշ դաստիարակութիւն առեր է և խնամք չեն տարեր ընկերային պարտաճանաչութիւններն անոր սորվեցնելու։ Թագաւորը դէպ անոր գնաց մինչև պատուհանն, և թէև աղախինը զինքը շատ պաղկերպով ընդունեց, սակայն թողուց որ իշխանն իր վրայ սքանչանայ, և ուզածին չափ գգուէ և համբուրէ։

Այս գգուանքն ու համբոյրներն տալու ատեն՝ Թագաւորը կանգ առաւ անոր նայելու, կամ լաւ ևս, աչքերովը զանի կլլելու։ «Իմ ամենագեղանի, չքնաղ, հրապուրելի տիկինս, գոչեց Թագաւորը, կ՚աղաչեմ, ըսէ ինձ, ուստի կուգաս, ուստի և ով են այն երջանիկ հայրն ու մայրն որ քեզի պէս բնութեան հիանալի հրաշակերտի մ՚արև տուին։ Որչափ կը սիրեմ և պիտի սիրեմ քեզ։ Երբէք քեզի համար զգացածս կնկան մը համար զգացած չեմ, թէև շատ կին տեսած եմ և ամէն օր ալ կը տեսնեմ, բայց երբէք այսչափ հրապոյրներ միանգամայն նկատած չեմ, որոնք իս կը յափշտակեն և բոլորովին իս քեզի կը յանձնեն։ Իմ սիրական հոգիս, կը յարէր նա, ինչու համար ինծի չես պատասխաներ, և ոչ իսկ նշանով մը կը յայտնես թէ իմ այնչափ սիրոյս կը պատասխանես, և ոչ աչքերդ իմ վրայ կը դարձնես որ նայելով հրճուիմ և համոզեմ քեզ որ երբէք կարելի չէ սիրել քեզ ինչպէս ես կը սիրեմ։ Ինչու համար այս անմռունչ լռութիւնը կը պահես որ իս սառ կը կտրէ։ Ուստի է այդ քու ծանրակաց ընթացքդ, կամ լաւ ևս, տրտմութիւնդ որ ինծի վիշտ կը պատճառէ։ Միթէ հայրենիքիդ, ծնողացդ և բարեկամներուդ կարօտը կը շարժես։ Ինչ զարմանք, Պարսից Թագաւոր մ՚որ քեզ կը սիրէ, կը պաշտէ, կարող չէ արդեօք քեզ մխիթարել և ամէն սիրականներուդ տեղը բռնել։»

Թէև Պարսից իշխանն իր սիրոյ յայտարար նշանները ցուց, թէև ամէն ձիգ թափեց որ բերանը բանայ և խօսի, աղախինը զարմանալի սառնութիւն մը պահեց, աչքերը վար՝ ոչ Թագաւորին կը նայէր և ոչ

խօսք մը կ'արտասանէր ։

Պարսից Թագաւորն՝ իրեն գոհունակութիւն տուող այս գործը կատարելուն վրայ շատ ուրախ ըլլալուն՝ աւելի չափ սիրեց աղախինն, այն յուսով որ հետը լաւ վարուելով կրնայ եաքէն փոխուիլ ։ Ձեռքերն իրարու զարկաւ և անմիջապէս շատ մը կանայք ներս մտան, որոց հրամայեց որ ընթրիքը պատրաստեն ։ Երբ սեղանը դրին, «Հոգիս, ըսաւ Թագաւորն աղախինին, եկուր ինծի հետ կերակուրի նստիր ։» Աղախինը գտնուած տեղէն ելաւ, և երբ Թագաւորին դիմացը նստաւ, դեռ ինքը չսկսած՝ իշխանն անոր հետզհետէ ամէն կերակուրներէ մեծարեց ։ Աղախինն անոր պէս կերաւ, բայց միշտ աչքերը խոնարհած՝ Թագաւորին խօսք մ'անգամ չէր ըսեր, երբ նա կը հարցնէր թէ արդեօք կերակուրները կը հաճի՞ ։

Թագաւորը՝ խօսակցութեան նիւթը փոխելու համար՝ հարցուց թէ անունն ինչ է, թէ արդեօք իր հագուստէն և գոհարեղէն զարդերէն գո՞հ է, թէ ինչպէս կը գտնէ իր սենեակն ու կահ կարասին, և թէ արդեօք ծովին տեսքն իրեն ախորժելի՞ է ։ Բայց բոլոր այս հարցումներուն՝ աղախինը պատասխան մը չէր տար, և Թագաւորը չգիտէր թէ այս լռութեան վրայ ինչ մտածէ ։ Կարծիք ըրաւ որ թերևս համր է նա ։ «Բայց, կ'ըսէր նա ինքնիրեն, միթէ կարելի՞ է որ Աստուած այսպիսի գեղանի, կատարեալ էակ մը ստեղծէ և այս պակասութիւնն ունենայ ։ Իրաւ եթէ համր է՝ մեղք պիտի ըլլայ, սակայն դարձեալ ես չպիտի դադրիմ զանի սիրելէ ։»

Երբ Թագաւորը սեղանէն ելաւ, ձեռքերը մէկ կողմէն լուաց, մինչդեռ միւս կողմէն ալ աղախինը կը լուացուէր ։ Այս առթիւ կոնքը բռնող և սրբիչը ներկայացնող սպասուհիներուն հարցուց եթէ նորեկ աղախինն իրենց հետ խօսած է ։

«Վեհափառ տէր, մենք ալ անոր խօսիլը չլսեցինք ։ Բաղնիքին մէջ զանի լուացինք, սանտրեցինք, մազերը շտկեցինք, սենեակը տարինք հագուեցուցինք, բայց բնաւ բերանը չբացաւ և մեզի չըսաւ. «Շատ աղէկ է, գոհ եմ ։» Իսկ մենք անոր կը հարցնէինք. «Ուրիշ բանի մը պէտք ունի՞ս, բանի մը կարօտ ես, հրամանն ըրէ որ կատարենք ։» Չգիտենք թէ այս լռութիւնն արհամարհանքէ՞, վիշտէ, անբանութենէ՞ կամ համրութենէ յառաջ կուգայ, և ոչ իսկ բառ մը բերնէն կրցանք քաղել, ահա այսչափ միայն կրնանք ըսել Ձեր վեհափառութեան ։

Պարսից Թագաւորն այս խօսքերուն վրայ աւելի ևս զարմացաւ ։ Կարծելով թէ աղախինը տրտմութեան պատճառ մը կրնար ունենալ, ուզեց զանի զուարճացնելու փորձ փորձել, ասոր համար իր պալատին բոլոր տիկինները ժողվեց. անոնք որ նուագել գիտէին նուագեցին, ոմանք երգեցին կամ պարեցին, կամ պարն ու երգը միասին կատարեցին. վերջապէս տեսակ տեսակ խաղեր խաղալով Թագաւորը զուարճացուցին ։ Մինակ աղախինն այս զբօսանաց մասնակից չեղաւ, իր տեղն անշարժ և անխօս նստաւ այնպիսի համեստութեամբ մ'որ բոլոր տիկինները Թագաւորին չափ զարմացան մնացին ։ Յետոյ ամէն մէկն իր սենեակը քաշուեցաւ, և Թագաւորն որ առանձին մնաց, գեղանի աղախնին հետ անկողին մտաւ ։

Հետևեալ օրը Պարսից Թագաւորն ուրախ զուարթ արթնցաւ, և երբէք միւս կիներէն այնչափ գոհ եղած չէր որչափ աղախինէն եղաւ, նա մանաւանդ առջի օրուանէ աւելի խանդով սկսաւ զանի սիրել ։ Եւ այս խանդաղին սէրն իրօք ցուց, վասն զի մինակ անոր կապուիլ ուզեց և այս դիտաւորութիւնը կատարեց ։ Մի և նոյն օրն իսկ, իր միւս կիները ճամբեց՝ անոնց տալով ճոխ զգեստներ, գոհարներ, ադամանդներ զոր կը գործածէին, նոյնպէս ամէն մէկուն մեծկակ ստակի գումար մը. ազատ թողուց որ ուզածնուն հետ կարգուին, և մինակ խնամակալ և տարեօք կիները պահեց որպէս զի գեղանի աղախնին քովը մնան ։ Ամբողջ տարի մ'աղախինը բառ մ'անգամ չըսաւ Թագաւորին 'ի մխիթարութիւն, թէև Թագաւորն անդադար՝ ամէն կարելի եղած միջոցներով անոր հաճելի ըլլալու և բուռն տարփանաց ակներև նշաններ ցոյց տալու կը ջանար ։

Տարի մ'անցեր էր, և Թագաւորն իր գեղանի աղախնին քովը նստած կը հաստատէր թէ իր սէրը՝ փոխանակ պակսելու՝ օր քան զօր աւելի ուժով կ'աւելնար ։ «Թագուհի, կ'ըսէր անոր, չեմ կրնար գուշակել թէ ինչ պիտի մտածես ըսելիքիս վրայ, սակայն այս իրաւ է որ աշխարհիս մէջ ուրիշ բանի մը փափաք չունիմ քեզ վայելելու երջանկութիւնն ունենալէս վեր ։ Իմ տէրութիւնս՝ թէև մեծ է, աչքիս հիւլէի

ապէս կ՚երևի, երբ քեզ կը տեսնեմ և հազար անգամ կրնամ կրկնել որ քեզ կը սիրեմ։ Չեմ ուզեր որ իմ խօսքերէս ստիպուիս ինծ հաւատալու, բայց չես կարող տարակուսիլ իմ սիրոյս վրայ, քանի որ բոլոր պալատիս կինները քեզի համար զոհեցի։ Արդեօք կը յիշե՞ս. տարիէն աւելի է որ ամէնն ալ ճամբեցի, և այս ըրածիս վրայ, ինչպէս զանոնք տեսնելէն դադրելու օրս, նոյնպէս այսօր չեմ զղջար և երբեք չպիտի զղջամ։ Իմ գոհունակութիւնս, ուրախութիւնս կատարեալ պիտի ըլլար, եթէ միայն խօսքով մ՚ըսէիր եթէ փոքր ինչ շնորհապարտ ես ինծ։ Բայց ինչպէս կարող պիտի ըլլաս ըսելու այս խօսքն եթէ համր ես։ Աւաղ, շատ կը վախնամ որ իրօք համր չըլլաս, և արդարև իրաւունք չունիմ վախնալու, քանի որ տարիէ մ՚ի վեր հազար անգամ աղաչեցի քեզ ինծ խօսելու և դու վշտալի լռութիւն մը կը պահես։ Եթէ կարելի չէ այս մխիթարութիւնն ստանալ քեզնէ, երանի թէ զոնէ որդի մը տայիր ինծ որ մահուանէս ետև ինծ յաջորդէր։ Ամէն օր ծերանալս կ՚զգամ, և այժմէն պէտք ունիմ որդւոյ մը, որպէս զի իմ թագիս ծանր բեռը կրելու ինծ օգնէ։ Նորէն կը կրկնեմ թէ քանի մեծ է փափաքս խօսքդ լսելու, ներսէս բան մը կ՚ըսէ ինծ որ համր չես։ Էհ, կը պաղատիմ, տիկին, երդում կը ձգեմ, թող այդ երկարատև յամառութիւնդ, բառ մը միայն ըսէ ինծ և այնուհետև փոյթս չէ եթէ մեռնիմ։»

Այս խօսքերուն վրայ՝ գեղանի աղախինն, որ իր սովորութեան համեմատ՝ միշտ ակնկոր թագաւորը մտիկ ըրեր էր, և ոչ միայն առիթ տուեր էր անոր կարծելու թէ համր է, այլ և բնաւ ծիծաղած չէր, սկսաւ ժպտիլ։ Պարսից թագաւորն այնքան զարմացաւ այս ժպիտը տեսնելով որ ուրախութեան բացագանչութիւն մ՚արձակեց, և որովհետև հասկցաւ որ խօսիլ կ՚ուզէ, անսպատում ուշադրութեամբ և անհամբեր սպասեց որ խօսի։

Վերջապէս գեղանի աղախինն այն երկարատև լռութիւնը խզեց և խօսեցաւ. «Վեհափառ տէր իմ, ըսաւ անոր, այնչափ բաներ ունիմ ձեզ ըսելու, լռութիւնս ընդմիջելովս, որ ուսկից սկսիլս չգիտեմ։ Սակայն կարծեմ թէ նախ պարտաւոր եմ շնորհակալ ըլլալ ձեր ըրած շնորհաց և մաղթել Աստուծմէ որ միշտ բարօրութիւն պարգևէ ձեզ,

թշնամեաց չար խորհուրդներէն ձեզ ազատ պահէ, և չթողու որ մեռնիք իմ խօսքս լսելէն ետև՝ այլ երկար կեանք մը շնորհէ։ Ասկէ զատ, տէր իմ, չեմ կրնար աւելի ցնծալի լուր մը հաղորդել ձեզ բայց միայն յայտնելով թէ յղի եմ. կը փափաքիմ ձեզի հետ որ արու զաւակ մ՚ըլլայ։ Այս իրաւ է, յարեց նա, որ եթէ յղի չըլլայի (կ՚աղաչեմ Ձեր վեհափառութիւնն որ իմ անկեղծութիւնս գէշ չմեկնէք) միտքս դրեր էի երբեք ձեզ չսիրել, նոյնպէս մշտատև լռութիւն մը պահել. իսկ հիմակ որչափ որ պարտաւոր եմ ձեզ կը սիրեմ։

Պարսից թագաւորը գեղեցիկ աղախնին խօսիլն, և այնպիսի կարևոր աւետիս մը լսելով՝ գորովագին զանի համբուրեց։ «Աչացս պայծառ լոյսն, ըսաւ անոր, երբեք այդ լուրէն աւելի ուրախառիթ լուր մը չէի կարող ընդունիլ։ Բերանդ բացիր և ինծ յղութիւնդ իմացուցիր, և ուրախութենէս կը թռիմ այս անակնկալ երկու ուրախալի լուրերը ստանալով։»

Պարսից թագաւորն իր եռանդագին ուրախութենէն բան մը չըսաւ գեղանի աղախնին՝ այլ դուրս ելաւ, այնպէս որ կը հասկցուէր թէ քիչ ատենէն պիտի վերադառնայ։ Որովհետև կ՚ուզէր որ իր ուրախութեան պատճառն ամէն մարդ իմանայ, իր պաշտօնատարաց հաղորդեց զայն և իր մեծ վէզիրը կանչել տուաւ։ Երբ վէզիրն եկաւ, հրամայեց անոր որ աղքատութեան մէջ ապրելու ուխտ ըրող կրօնաւորաց, հիւանդանոցներուն և տնակներուն հարիւր հազար ոսկի բաժնէ, ՚ի շնորհակալութիւն Աստուծոյ, և իր կամքն այս պաշտօնէին հրամանաւ կատարուեցաւ։

Այս պատուէրը տալէն ետև՝ Պարսից թագաւորն եկաւ գեղեցիկ աղախնին քովը։ «Տիկին, ըսաւ անոր, ներէ ինծ եթէ այսպէս յանկարծակի ձգեցի գացի, դու պատճառ եղար այս շարժումիս. բայց մի՛ դժկամակիր եթէ նորէն քեզի հետ խօսիլ ուզեմ. կը փափաքիմ աւելի կարևոր խնդրոյ մը վրայ հարց ու փորձ ընել քեզ։ Կ՚աղաչեմ, ըսէ ինծ, սիրական հոգիս, ինչ զօրաւոր պատճառ ունէիր իս տեսնել, իմ խօսքս մտիկ ընել, ինծի հետ ուտել և պառկիլ ամէն օր, ամբողջ տարի մը, և անդրդուելի համառութեամբ, ոչ միայն բերանդ չբանալ և ինծ չխօսիլ, այլ և նշան մ՚անգամ չէիր ցուցներ որ ըսածս

քաջ կը հասնայիր։ Այս բանիս խելքս չհասնիր, և չեմ կրնար ըմբռնել թէ մինչև այսօր ինչպէս ինքզինքդ կրցար զսպել, պէտք է որ անշուշտ տարօրինակ պատճառ մ'ունենաս։»

Պարսից թագաւորին հետաքրքրութիւնը գոհ ընելու համար, «Վեհափառ տէր, ըսաւ այս գեղեցիկ անձը, միթէ բաւական մեծ պատճառներ չե՞ն, թէև քեզ այլանդակ կ'երևին, գերի ըլլալ, հայրենիքէ հեռու ըլլալ, նորէն հոն դառնալու անյոյս մնալ, հօրմէս՝ մօրմէս ազգականներէս բաժնուած գտնուելով ընդ միշտ վշտաբեկ կենալ. հայրենեաց սէրը հօրենական սիրոյ չափ բնական է, և ազատութեան կորուստը տաժանալի է այն անձին որ անխելք չէ և անոր արժէքը կը ճանչէ։ Մարդուս մարմինը կրնայ տիրոջ մ'իշխանութեան ներքև մնալ, քանի որ զօրութիւնն և ոյժն իր ձեռքն է. բայց անկարելի է կամքը կաշկանդել և միշտ ինքնիշխան է այն։ Ձեր վեհափառութիւնն ասոր օրինակն իմ վրաս տեսաւ։ Արդէն մեծ բան է որ ուրիշ շատ մը դժբաղդ մարդոց և կանանց պէս չըրի, որոնք 'ի սէր ազատութեան կ'ստիպուին զանազան կերպով ինքզինքնին սպաննել, այնպիսի ազատութեամբ մը զոր ոչ ոք կարող է անոնցմէ խլել։

— Տիկին, վրայ բերաւ Պարսից թագաւորն, այդ բառիդ վրայ համոզուած եմ. բայց մինչև ցայսօր ինձի այնպէս երևցեր էր թէ քեզի պէս գեղեցիկ, բարեկամ, մտացի և ուշիմ անձ մը, տիկին, որ իր սև բաղդէն գերի եղեր է, պէտք էր երջանիկ սեպել ինքզինքը թագաւոր մ'ունենալուն իբր տէր։

— Տէր իմ, պատասխանեց աղախինն, որչափ գերի ըլլայ անձ մը, ինչպէս որ արդէն Ձեր վեհափառութեան ըսի, դարձեալ թագաւոր մը չկրնար անոր կամքը կաշկանդել։ Բայց որովհետև Ձեր վեհափառութիւնը կ'ակնարկէ այնպիսի գերի մ'որ կարող ըլլայ թագաւորի մը հաճելի ըլլալ, թէև գերին անհամեմատաբար ստորին կարգէ գտնուի, կ'ընդունիմ որ այնպիսին իր դժբաղդութեան մէջ կրնայ ինքզինքն երջանիկ համարիլ։ Սակայն դարձեալ ինչ երջանկութիւն. քանի որ միշտ պիտի մտածէ որ բռնի իր հօրն ու մօրն, և կարելի է սիրողէ մը կորզուեր է, զոր անշուշտ ցմահ պիտի սիրէ։ Բայց եթէ մի և նոյն աղախինը թագաւորին բան մը չխորհէ՝ կը թողում Ձեր վեհա-

փառութեան դատելու թէ ինչ ծանր ճակատագիր, ինչ թշուառութիւն, ինչ վիշտ, ինչ ցաւ պիտի ունենայ և ինչ յուսահատական գործեր կրնայ ընել։»

Պարսից թագաւորն այս խօսքերուն վրայ զարմանալով «Ինչ, տիկին, պատասխանեց, միթէ կարելի՞ է, ինչպէս որ կերպով մը կը հասկցնես, որ դու արքայական ցեղէ ես։ Կ'աղաչեմ այդ կէտը բացատրէ ինձ, և իմ անհամբերութիւնս մ'աւելցներ։ Իմացուր ինձ թէ որո՞նք են այդ հրաշալի գեղեցկութեանդ հեղինակներն, որո՞նք են եղբայրներդ, քոյրերդ, և մանաւանդ կ'ուզեմ իմանալ թէ ինչ է անունդ։

— Վեհափառ տէր, ըսաւ այն ատեն գեղանի գերին, իմ անունս ծովու Կիւլնար է. հայրս՝ որ մեռած է, ծովու ամենէն զօրաւոր թագաւորներէն մին էր, և մեռնելու ատեն իմ մէկ եղբօրս, Սալէհին և թագուհի մօրս թողուց թագաւորութիւնը։ Մայրս ալ իշխանուհի մի է, ծովու ուրիշ խիստ հզօր թագաւորի մը դուստրը։ Մեր տէրութեան մէջ հանդիստ և խորին խաղաղութեան մէջ կ'ապրէինք, երբ մեր երջանկութեան վրայ նախանձող թշնամի մը, հզօր բանակով մը մեր երկիրներն արշաւեց, մինչև մեր մայրաքաղաքը հասաւ, նուաճեց և հազիւ ժամանակ տուաւ մեզ քանի մը հաւատարիմ պաշտօնատարներով անթափանցելի և անհպելի տեղ մը խոյս տալու։

Այս պատսպարանին մէջ՝ եղբայրս անդադար կը մտածէր մեր տէրութեան անիրաւ գրաւիչը վռնտելու միջոց մը գտնել, և նոյն պահուն օր մ'իս առանձին կանչեց և ըսաւ. «Քոյր իմ, ամենափոքր դէպքերու հետևանքը միշտ անստոյգ են, կարելի է իմ ձեռնարկելիք մէկ գործիս մէջ չյաջողիմ, և ես այնչափ իմ դժբաղդութեանս վրայ չպիտի ցաւիմ որչափ քու դժբաղդութեանդ վրայ։ Ուստի անկէց քեզ զերծ պահելու և անոր առաջն առնելու համար, կը փափաքիմ քեզ կանխաւ կարգել, բայց՝ որովհետև մեր գործերը դէշ վիճակի մէջ կը գտնուին, չեմ կարծեր որ մեր ծովու իշխաններէն մէկը քեզ կին ընէ։ Կը փափաքիմ որ ինձի համամիտ գտնուիս, և իմ կարծիքս սա է որ երկրի իշխանի մը հետ ամուսնանաս, պատրաստ եմ ձեռքէս եկած ջանքն 'ի գործ դնելու։ Այնպիսի գեղեցկութիւն մ'ունիս որ ստոյգ եմ թէ չկայ թագաւոր մը, որչափ զօրաւոր ըլլայ, որ քեզ թագուհի ընելու մերժէ։»

Եղբօրս այս առաջարկութիւնն զիս սաստիկ բարկացուց ։ «Եղբայր իմ, ըսի անոր, իմ հօրս և մօրս կողմէն, ես ալ քեզի պէս ծովու թագաւորներէ և թագուհիներէ կը սերիմ, և երկրի իշխաններու հետ բնաւ խնամութիւն մը չունինք. չեմ ուզեր որ օտար միութեամբ կապուիմ, և մեր տան հնութիւնն և ազնուականութիւնն խնայելուս այս երդումն ըրի ։ Մեր այս թշուառ վիճակը չպիտի բռնադատէ զիս միտքս փոխելու, և եթէ քու խորհուրդդ 'ի գործ դնելու ատենդ մեռնիս, պատրաստ եմ քեզի հետ մեռնելու քան թէ քու կողմէդ չպատած առաջարկութեանդ հետևելու ։»

Սակայն եղբայրս այս ինձ անյարմար ամուսնութեան վրայ պնդելով՝ ուզեց համոզել զիս թէ՝ կան այնպիսի երկրի թագաւորներ որ ծովու թագաւորներէն վար չեն մնար ։ Այս ընթացքն բարկութիւնս ու զայրոյթս սաստիկ գրգռելով՝ խիստ վիրաւորիչ և ծանր կերպով մը վարուեցաւ ինձի դէմ ։ Իմ քովէս մեծ դժգոհութեամբ հեռացաւ, ինչպէս որ ես ալ իրմէ դժգոհ էի ։ Այնքան վրդովեր և զայրացեր էի որ ինքզինքս ծովը նետեցի և Լուսնի կղզին գացի ելայ ։

Որչափ որ՝ կսկծալի դժգոհութենէ ստիպեալ՝ եկեր ըներ էի այն կղզին, սակայն դարձեալ բաւական գոհ ապրելու կը ջանայի և հեռաւոր տեղեր քաշուած հանգիստ կ'ապրէի ։ Սակայն՝ թէև ամէն զգուշութիւն կը բանեցնէի, անուանի մարդ մ'իր սպասաւորներով կարող եղաւ քնացած ժամանակս վրայ հասնիլ և զիս առնելով իր տունը տանիլ ։ Շատ սէր ցուց ինձ, և ամէն ճիգ թափեց որ իմ սիրտս գրաւէ ։ Երբ տեսաւ որ անուշութեամբ բան մը չկրնար շահիլ, կարծեց թէ բռնութեամբ կրնայ իր նպատակին հասնիլ. բայց այնքան զղջաց իր ժպրհութեան վրայ որ ստիպուեցաւ զիս ծախել վաճառականի մ'որ զիս Ձեր վեհափառութեան բերաւ ։ Այս վաճառականը խելօք, անոյշ, մարդասէր անձ մ'էր, և մեր երկար ուղևորութեան ժամանակ իրմէ գանգատելու առիթ մը չտուաւ ինձ ։

Իսկ Ձեր վեհափառութեան գալով, շարունակեց Գիւլնար իշխանուհին, եթէ ինձի ամէն տեսակ յարգանք չյայտնէիք, որոց համար ձեզ շնորհապարտ եմ, եթէ սիրոյ աներկբայելի նշաններն անկեղծօրէն ինծի չցուցնէիք, եթէ՝ առանց վարանման՝ ձեր բոլոր կիները չվռնտէիք,

չեմ քաշուիր ըսելու, թէ երբէք ձեզի հետ չէի նստեր ։ Այս պատուհանէն ինքզինքս ծովը պիտի նետէի և պիտի երթայի եղբայրս, մայրս և ազգականներս գտնելու ։ Այս խորհուրդս յամառութեամբ պիտի տածէի և անպատճառ պիտի գործադրէի, եթէ ժամանակ անցնելէն ետև՝ յղի մնալս յոյսս 'ի դերև ընէր ։ Սակայն հիմակ բնաւ միտքէս չանցնիր այս վիճակիս մէջ այն խորհուրդս կատարելու ։

Եւ արդարև, ինչ որ ըսէի իմ եղբօրս և մօրս, երբէք չպիտի հաւտային որ ձեզի պէս թագաւորի մը գերին եղած եմ, և կամաւ իրենց պատւոյն բերած արատս բնաւ չպիտի մոռնային ։ Հետևապէս, տէր իմ, թէ իշխան մը, թէ իշխանուհի մը ծնիմ, գրաւական մը պիտի ըլլայ այն որ պիտի ստիպէ զիս Ձեր վեհափառութեան քովէն չհեռանալու բնաւին ։ Յուսամ նաև թէ զիս իբր աղախին չպիտի նկատէք, այլ իբր իշխանուհի մ'որ ձեր խնամութեան անարժան չէ ։»

Ահա այսպէս Պարսից թագաւորին պատմելով աւարտեց Գիւլնար իշխանուհին իր պատմութիւնն և ինքզինքն անոր յայտնեց ։ «Զքնաղ և պաշտելի իշխանուհիդ իմ, գոչեց այն ատեն թագաւորն, ինչ սքանչելի բաներ իմացուցիր ինձ, որչափ մեծ ճարակ կ'ընծայես իմ հետաքրքրութեանս, որով անլուր բաներու վրայ քեզի հարցումներ պիտի ընեմ ։ Բայց առաջ պարտաւոր եմ քեզ շնորհակալ ըլլալու քու բարութեանդ և համբերութեանդ համար որով իմ սիրոյս անկեղծութիւնն ու հաստատամտութիւնը փորձել ուզեցիր ։ Չէի կարծեր թէ աւելի կրնայի սիրել քեզ, սակայն քանի որ իմացայ թէ այնպիսի մեծ իշխանուհի մ'ես, հիմակ հազարապատիկ աւելի կը սիրեմ քեզ ։ Ի՞նչ կ'ըսեմ, տիկին, իշխանուհի չես այսուհետև, դու իմ և Պարսկաստանի թագուհի ես, ինչպէս որ ես թագաւորն եմ, և այն տիտղոսը բոլոր տէրութեանս մէջ քիչ ատենէն պիտի հռչակեմ ։ Վաղուան օրէն սկսեալ իմ մայրաքաղաքիս մէջ պիտի հռչակ ձգէ սնունդ դեռ չտեսնուած խրախճանութիւններով, որ պիտի հաստատեն թէ թագուհի և իմ օրինաւոր կինս ես ։ Այս արդէն կատարած էի, եթէ իմ սխալմունքս փարատէիր. վասն զի քեզ տեսած օրէս այսօր ունեցած զգացումս ունեցայ, այսինքն քեզ սիրել միշտ, և միայն քեզ սիրել ։ Մինչև որ սիրտս լիովին գոհ ընեմ և քեզի պարտ ու պատշաճը հատուցա-

Հայաստանի

նեմ, կ'աղաչեմ, տիկին, այն ինձի անծանօթ ծովու տէրութեան և ժողովրդոց վրայ տեղեկութիւններ տուր։ Արդէն ծովային էակներուն վրայ այլ և այլ խօսքեր լսեր էի, բայց այս ամէն խօսքերը շինծու պատմութիւն կամ առասպել կը համարէի։ Սակայն այն լսած բաներս ճշմարիտ պիտի ըլլան, քանի որ դու ալ կը հաստատես. և աւասիկ մէկ ստոյգ օրինակը դու ես, դու որ այն տեսակ էակներէն ես և հաճեցար իմ կինս ըլլալու, և այս ալ այնպիսի շնորհ մ'է որով երկրիս մէկ ուրիշ բնակիչը չէ կարող պարծիլ բաց 'ի ինէ։ Բան մը կայ որուն խելքս չհասնիր, և կը պաղատիմ որ զայն ինձի պարզես, այսինքն թէ չեմ կրնար հասկնալ, ինչպէս կրնաք ապրիլ, շարժիլ կամ գործել ջրին մէջ առանց խղդուելու։ Մինակ խել մը մարդիկ կան մեր մէջ որ ջրին տակը կենալու արհեստը գիտեն, և դարձեալ կը կորսուին եթէ իւրաքանչիւրն իր վարպետութեան և ոյժին համեմատ՝ նորէն ջրին երեսը չելնէ։

— Վեհափառ տէր, պատասխանեց Պիւլնար թագուհին, ձեզ պիտի գոհ ընեմ յօժարակամ։ Ծովուն յատակը կը քալենք մենք, ինչպէս դուք երկրիս վրայ կը քալէք, և ջրին մէջ շունչ կ'առնունք, ինչպէս ամէն մարդ օդին մէջ կը շնչէ։ Այսպէս՝ փոխանակ մեզ խեղդելու, ինչպէս որ ձեզ կը խեղդէ, մեզի կենդանութիւն կուտայ։ Աւելի նշանաւոր կէտը սա է որ մեր հագուստը չթրջիր, և երբ երկիրը կը դառնանք, ծովէն կ'ելլենք առանց զանի չորցնելու։ Մեր սովորական լեզուն՝ Դաւթի որդի՝ մեծ Սողոմոն մարգարէին կնիքին վրայ փորագրուած գրոյն տեսակն է։

Այս ալ չմոռնամ ըսելու որ ջուրը չարգիլեր մեզ ծովին մէջ նայելու. աչքերնիս բաց կը պահենք առանց որ և է անհանգստութեան. որովհետև բնակի աչքեր ունինք՝ թէև ծովը խորունկ է, խիստ պայծառ կը տեսնենք անոր մէջ, որպէս թէ երկրի վրայ ըլլայինք։ Նոյնպէս նաև գիշերը լուսինը մեզ կը լուսաւորէ, և մոլորակներն ու աստղերն ալ ներև մեզ կ'երևին։ Արդէն մեր թագաւորութեանց վրայ խօսեցայ, բայց որուն ծովն երկրէն շատ աւելի ընդարձակ է, աւելի շատ և մեծագոյն տէրութիւններ ալ կը գտնուին։ Ամէնքը գաւառներու բաժնուած են, և ամէն մէկ գաւառի մէջ մեծ ու բազմամարդ քաղաքներ

կը գտնուին։ Վերջապէս անհամար ազգեր, այլ և այլ սովորութիւններ ալ կան ինչպէս երկրի վրայ։

Թագաւորներու և իշխաններու պալատները հոյակապ և փառաւոր են, այլազան գոյներով մարմարէ, վանակնէ, որով ծովը լի է, գաղտակուր մարգարտէ, բուստէ և ուրիշ մեծագին նիւթերէ շինուած աշտարակներ կան։ Ոսկին, արծաթն և ամէն տեսակ գոհարներ այն տեղ աւելի առատ են քան թէ երկրիս վրայ։ Մարգարիտներու վրայ չեմ խօսիր, երկրիս վրայ որչափ խոշոր ըլլան, արժէք չունին մեր կողմերը. միայն ստորին կիներ կը զարդարուին այն մարգարիտներով։

Որովհետև հրաշալի և անհաւատալի թեթևաշարժութիւն մ'ունինք ուր և իցէ ժամանակի մէջ ուզած տեղերնիս փոխադրիլ, ոչ կառք ունինք և ոչ հեծանելի։ Սակայն չկայ թագաւոր մ'որ իր ախոռներն և ձիերը չունենայ, միայն զբօսանքի և հանդէսներու ժամանակ կը գործածեն։ Ոմանք՝ իրենց երիվարները լաւ մը մարզելէն ետև՝ կ'ախորժին հեծնելու և իրենց ճարպիկութիւնը ձիարշաւներու մէջ ցուցնելու։ Ոմանք գաղտակուր մարգարտէ կառքերու կը լծեն իրենց ձիերն, որ գոյնզգոյն խեցիներով զարդարուած են։ Այս կառքերը բաց են, գահ մ'ունին ուր թագաւորները կը նստին, երբ իրենց հպատակներուն երևին։ Շատ յաջողակ են անձամբ իրենց կառքերը քշելու և կառավարի պէտք չունին. լռութեամբ կ'անցնիմ ուրիշ շատ մը հետաքրքրական բաներ ծովային երկիրներու մասին, յարեց Պիւլնար թագուհին, որ ձեզի մեծ զուարճութիւն մը կրնային պատճառել. բայց հաճեցէք որ աւելի կարևոր խնդրոյ մը վրայ ձեզ խօսիմ։ Իմ ըսելիքս սա է, վեհափառ տէր, որ ծովու կանանց ծննդաբերութիւնը տարբեր է երկրի կանանց ծննդաբերութենէ, և կը վախնամ որ այս քաղքիս մանկաբարձները լաւ չգիտնան խնամել զիս։ Որովհետև Ձեր վեհափառութիւնն ալ կը փափաքի որ անվնաս ազատիմ, յարմար կը դատեմ ապահովութեան համար իմ թագուհի մայրս, մօրքեռաղջիկներս և եղբայրս բերել տալ, որուն հետ հաշտուելով շատ գոհ պիտի ըլլամ։ Չափազանց պիտի ուրախանան զիս տեսնելով, մանաւանդ երբ իմ պատմութիւնս անոնց պատմեմ և իմացնեմ որ Պարսից հզօր թագաւորին կինն եմ։ Կ'աղաչեմ Ձեր վեհափառութիւնն որ հրաման տայ ինձ այս

քանս ընելու․ շատ ուրախ պիտի ըլլան միանգամայն իրենց յարգանքը ձեզ նուիրելու, և հաւատի եմ որ դուք ալ շատ գոհ պիտի ըլլաք զանոնք տեսնելով։

— Տիկին, վրայ բերաւ Պարսից Թագաւորը, դու ազատ ես, ինչ որ կ՚ուզես ըրէ․ զանոնք արժանաւայել պատուով ընդունելու պիտի ջանամ։ Բայց կը փափաքիմ իմանալ թէ ինչ միջոցաւ քու փափաքդ անոնց պիտի յայտնես, և թէ երբ կրնան գալ, որպէս զի պէտք եղած պատրաստութիւններն ընել տամ զանոնք ընդունելու և դիմաւորելու համար։

— Վեհափառ տէր, պատասխանեց Կիւլնար Թագուհին, այս արարողութիւնները հարկաւոր չեն․ պահ մը այս տեղ պիտի գտնուին և դուք ալ պիտի տեսնէք թէ ինչ կերպով պիտի գան։ Բաւական է որ սա փոքրիկ դահլիճը մտնէք և վանդակէն նայիք։»

Երբ Պարսից Թագաւորը դահլիճը մտաւ, Կիւլնար Թագուհին սան մը և կրակ բերել տուաւ՝ կնկան մը միջոցաւ, և յետոյ զանի ճամբեց ապսպրելով որ դուռը գոցէ։ Երբ միմիայն մնաց, տփէ մը հալուէի կտոր մ՚առաւ, սանին մէջ դրաւ և երբ սկսաւ մխալ, Պարսից Թագուհին անիմանալի խօսքեր արտասանեց, մինչդեռ Թագաւորն ուշադրութեամբ անոր ըրածը կը դիտէր, և տակաւին գործողութիւնը լմնցած չէր և ահա ծովուն ջուրը պղտորեցաւ։ Թագաւորը՝ գտնուած դահլիճին վանդակէն՝ տեսաւ այս փոփոխութիւնս։

Վերջապէս ծովը քիչ մը հեռուէն բացուեցաւ, և խորէն երիտասարդ մ՚ելաւ, վայելչակազմ և գեղահասակ, որ ծովի գոյն կանաչ պեխեր ունէր։ Անոր ետևէն՝ տարէօք այլ վսեմ կերպարանքով տիկին մ՚ելաւ, ուրիշ հինգ կիներով որ Կիւլնար Թագուհւոյն չափ գեղադէմ էին։ Կիւլնար Թագուհին անմիջապէս պատուհան մ՚ելաւ և ճանչեց իր Թագաւոր եղբայրն, իր Թագուհի մայրն և իր ազգականուհիներն, ինչպէս որ իրենք ալ զինքը ճանչցան։ Այս խումբը ծովուն վրայէն առանց քալելու առաջ մղուեցան, և երբ ամէնքը ծովեզերքն ելան, թեթևակի սրացան իրարմէ ետև դէպ ՚ի պատուհանն ուր Կիւլնար Թագուհին կեցեր էր, որ անոնց տեղ տուաւ եւ քաշուելով որպէս զի ներս մտնեն։ Սալեհ եղբայրը, մայրն ու ազգականուհիները հետզհե-

տէ Կիւլնար Թագուհին համբուրեցին գորովագին և արտասուալի աչօք։

Երբ Կիւլնար Թագուհին մեծ պատուով զանոնք ընդունեց և բազմոցին վրայ նստեցուց, Թագուհի մայրը սկսաւ խօսիլ ու ըսաւ․

«Աղջիկս, երկար բացակայութենէ մ՚ետքը քեզ տեսնելուս շատ ուրախ եմ, հաւատի եմ որ նոյն ուրախութիւնը կ՚զգան նաև եղբայրդ և բարեկամուհիներդ։ Քու տարակայութիւնդ անպատում տրտմութեան մէջ ձգեց մեզ, և կարելի չէ բացատրել թէ որչափ արտասուք թափեցինք։ Այս զարմանալի վարմունքը բռնելուդ պատճառը չգիտենք, այլ եղբօրդ քեզի հետ ունեցած խօսակցութեան արդիւնքը միայն գիտցանք։ Դու ալ մեզի վիճակակից գտնուելով այն ատեն եղբայրդ քու ամուսնութեանդ համար ինչ խորհուրդ որ տուաւ քեզ, շատ շահաւէտ երևցաւ մեզ։ Հարկ չկար որ այնքան վրդովէիր քեզ անհամբեր երևելով, և ներուի ինձ ըսել որ պէտք եղածէն խիստ տարբեր կերպով ըմբռներ ես խնդիրը։ Բայց թողունք մէկդի այն նիւթն, որ անշուշտ վշտերու և գանգատներու տեղի պիտի տայ, և մոռնանք զանոնք․ միմիայն գլխուդ եկածները մեզի պատմէ, քանի որ իրարմէ բաժնուեր ենք, և թէ այժմ ինչ վիճակի մէջ ես, մանաւանդ յայտնէ մեզ թէ գո՞հ ես։»

Կիւլնար Թագուհին իր մօրն ոտքն ինկաւ, և անոր ձեռքը համբուրելէն ետք՝ «Տիկին, ըսաւ անոր, մեծ յանցանք մը գործեցի, կը խոստովանիմ, և քու բարեսրտութեանդ շնորհիւ իմ ներումս պիտի ստանամ։ Քեզ հնազանդելու համար ըսելիքէս պիտի հասկնաս որ մարդ պարապ տեղը տեսակ մը բաներու ընդդիմութիւն կը յայտնէ։ Ես ինքնին փորձով տեսայ որ իմ կամքիս հակառակ եղած բանը կոյր ճակատագիրն իմ գլխիս հասոյց։» Կիւլնար պատմեց իր մօրն ամէն ինչ որ իրենց հասեր էր՝ սրտմտութեամբ ծովուն խորէն ելնելով մինչև երկիրս եկած օրն։ Երբ խօսքը լմնցուց, ըսելով վերջապէս որ Պարսից Թագաւորին ծախուեր է և հիմակ անոր քովն է։ «Քոյր իմ, ըսաւ անոր եղբայրն, այդչափ անարգանք կրելուդ շատ մեղապարտ ես, և անոնց բուն պատճառը դու ես։ Այդ վիճակէն ազատելու հնարը կար, և կը զարմանամ թէ ինչպէս գերութեան մէջ մնալու համբերեցիր․

տաք ելիր և մեզի հետ դարձիր մեր տէրութեան երկիրը զոր մեր մէջ թշնամիին ձեռքէն առի :»

Պարսից թագաւորն՝ որ իր գտնուած գահէն այս խօսքերը լսեց, չափազանց վրդովեցաւ : «Ա՛հ, գոչեց ինքն իրեն, կորայ և անպատճառ պիտի մեռնիմ, եթէ իմ թագուհիս, եթէ իմ Կիւլնարս այսպիսի վտանգաւոր խորհուրդ մը մտիկ ընէ : Չեմ կարող այսուհետև առանց անոր ապրելու, և կ՚ուզեն զիս անորմէ զրկել :» Սակայն Կիւլնար թագուհին իր այս վախը շուտով փարատեց :

«Եղբայր իմ, վրայ բերաւ նա ժպտելով, ըսած խօսքերէդ լաւ ես կը հասկնամ թէ ու իս բարեկամութիւնդ որչափ անկեղծ է : Երկրի իշխանի մը հետ կարգուելու խորհուրդդ չէի կրնար տանիլ : Հիմակ ալ քիչ մնաց պիտի բարկանայի քեզի դէմ որ իս կը յորդորես ամենէն նշանաւոր և հզօր իշխանին դէմ ունեցած պարտքս դրժեմ : Մի կարծեր թէ աղախնի մ՚իր տիրոջ ունեցած պարտուց վրայ է խօսքս . դիւրին է մեզի իմ արժած տաս հազար ոսկին անոր յանձնելու, այլ կնկան մ՚իր էրկան ունեցած պարտուց վրայ կը խօսիմ, այնպիսի կնկան մ՚որ անոր կողմէն գանգատելու առիթ մը չունի : Կրօնասէր, իմաստուն, խոհական թագաւոր մ՚է, որ իր սիրոյն խիստ էական նշաններն ինձի ցցուց : Առջի օրն որ ինքզինքս անոր յանձնեցի, թագաւորն իսկոյն բոլոր կիները ճամբեց որպէս զի լիովին սիրտն ինձի նուիրէ, միթէ ասկից աւելի նշանաւոր վկայութիւն մը կրնար տալ իր սիրոյն վրայ :

Այժմ իր կինն եմ և մօտ օրերս իս Պարսկաստանի թագուհի հռչակեց և իր խորհրդոց մասնակից ըրաւ : Ասկէ զատ, յղի եմ և եթէ բարեբաղդաբար, երկնից շնորհիւն, որդի մը ծնիմ, ուրիշ կապ մը պիտի ըլլայ այս որով անբաժանելի կերպով իրարու հետ պիտի միանանք : Այսպէս, եղբայր իմ, շարունակեց Կիւլնար թագուհին, ոչ միայն չեմ կրնար քու խորհրդոց հետևիլ, այլ բոլոր այս նկատումներն, ինչպէս որ կը տեսնես, կ՚ստիպեն իս Պարսից թագաւորը սիրելէն զատ՝ անոր հետ իմ կեանքս անցնել, աւելի երախտագիտութենէ շարժեալ քան 'ի պարտուց : Յուսամ որ թէ մայրս, թէ դու և թէ իմ սիրական մօրաքեռաղջիկներս այս իմ դիտաւորութեանս պիտի հաւնիք, նոյնպէս հաւնած ամուսնութեանս, քանի որ ծովու և միանգամայն երկրի թագաւորաց սպասը կը բերէ : Ներեցէք ինձ եթէ ծովուն խորէն այս տեղ ձեզ բերելու ծանրութիւն տուի, որպէս զի ձեզ հաղորդ ընեմ իմ ուրախութեանս և այսչափ երկարատև բաժանումէն ետքը՝ ձեզ տեսնելու երջանկութիւնն ունենամ :

— Քոյր իմ, վրայ բերաւ Սալէհ թագաւորն, արկածներդ լսելէս ետքը մեզի հետ գալու համար ըրած առաջարկութիւնս ուրիշ նպատակ չունէր, այլ միայն հասկցնելու համար թէ որչափ ամէնքնիս կը սիրենք քեզ, որչափ 'ի մասնաւորի կը պատուեմ քեզ, և որչափ կը փափաքինք քու երջանկութեանդ նպաստել : Ահա այս պատճառներով ես իմ կողմէս քու խիստ իրաւացի և արժանաւոր դիտաւորութեանդ կը հաւնիմ, քանի որ այսչափ բարիք տեսեր ես Պարսից թագաւորէն : Քաջայոյս եմ որ մայրդ ալ ինձի համամիտ է :»

Թագուհւոյ մայրն իր որդւոյն ըսածները հաստատեց : «Աղջիկս, վրայ բերաւ նա Կիւլնար թագուհւոյն դառնալով, չափազանց ուրախ եմ որ գոհ ես, և եղբօրդ ըսածներուն ուրիշ ըսելիք մը չունիմ : Ես ամենէն առաջ պիտի դատապարտէի քեզ եթէ այսչափ սէր ցուցնող և բարիք ընող թագաւորի մը շնորհապարտ չըլլայիր :»

Որչափ որ 'ի սկզբան Պարսից թագաւորը վշտացեր էր վախնալով որ Կիւլնար թագուհին պիտի ձեռքէն հանէ, նոյնչափ ուրախութիւն զգաց տեսնելով որ իրմէ չուզեր զատուիլ : Որովհետև չէր կասկածեր ալ անոր սիրոյն վրայ այնպիսի վաւերական յայտարարութիւն մը լսելէն ետև՝ հազարապատիկ աւելի սիրեց զանի և իր ձեռքէն եկածն ընելու որոշեց որպէս զի իր երախտագիտութիւնն անոր յայտնէ :

Մինչդեռ Պարսից իշխանն այսպէս ինքն իրեն կը խօսակցէր, Կիւլնար թագուհին ձեռքերը զարկաւ և աղախիններուն ապսպրեց որ նախընթրիկը պատրաստեն : Երբ սեղանը պատրաստեցին, Կիւլնար իր մայրն, եղբայրն և ազգականուհիները հրաւիրեց որ գան ճաշակեն : Բայց ամէնքնին ալ մի և նոյն կերպով մտածեցին թէ առանց հրաման առնլու՝ հզօր թագաւորի մը պալատը գալով անոր սեղանը նստիլ կերակուր ուտելը մեծ անքաղաքավարութիւն է : Ամենուն երեսն ալ կարմրեցաւ, և այնչափ այլայլեցան որ իրենց ռնգերէն և բերնէն բոցեր հանեցին՝ հրացայտ աչքերով :

Պարսից իշխանն անպատում երկիւղ զգաց այս անսպասելին վրայ, որուն բնաւ չէր սպասեր և պատճառը չգիտէր։ Իսկ Վիւընար Թագուհին խնդիրը հասկցաւ և իր ծնողաց մասին ըմբռնելով՝ ոտք ելաւ այնպէս որ կերպով մը հասկցուց թէ քանի մը վայրկեանէն ետ պիտի դառնայ։ Թագուհին դահլիճը գնաց և Թագաւորին սիրտը հանդարտեցուց իր ներկայութեամբը։

«Վեհափառ տէր, ըսաւ անոր, վստահ եմ որ շատ գոհ եղաք ձեզ ունեցած պարտաւորութեանցս վրայ այնպէս խօսելուս։ Իմ ձեռքս էր անոնց փափաքին համեմատ՝ միասին երկիր դառնալ, բայց չեմ կարող այնպիսի ապերախտութեան գործ մ'ընել, զոր կը դատապարտեմ։

— Ա՛հ, Թագուհիս, գոչեց Պարսից Թագաւորը, մի խօսիր քեզ ըրած երախտեացս վրայ, բնաւ երախտիք չունիս ինծի․ ընդ հակառակն, ես պարտաւոր եմ քեզ, և երբէք ուզածիս չափ իմ երախտագիտութիւնս չպիտի կրնամ յայտնել քեզ։ Չէի կարծեր որ այս աստիճանի կը սիրես զիս, և հիմակ խիստ նշանաւոր կերպով երևան հանեցիր սէրդ։

— Ո՛հ, վեհափառ տէր, վրայ բերաւ Վիւընար Թագուհին, միթէ մեծ բան մ'ըրած եմ։ Դեռ իմ ըրածս ոչինչ է ձեր ըրած պատւոյն, և լիուլի բարեաց հետ բաղդատելով, որոց կարելի չէ շնորհապարտ չմնալ։ Բայց, վեհափառ տէր, յարեց Վիւընար Թագուհին, մեկնի թողունք այս կէտն, և խօսիմ թէ որչափ անկեղծ բարեկամութեամբ կը պատուեն քեզ եղբայրս և մայրս։ Անձկանօք կը փափաքին քեզ տեսնել և իրենց բարեկամութիւնն անձամբ յայտնել։ Քիչ մնաց կռիւ պիտի ընէին՝ այս պատւոյն իրենց տալէն առաջ՝ նախընթրակ պատրաստելու համար։ Ուստի կը պաղատիմ Ձեր վեհափառութիւնն որ շնորհ ընէք ներս մտնելու և ձեր ներկայութեամբը զիրենք պատուելու։

— Տիկին, պատասխանեց Պարսից Թագաւորը, մեծ հաճոյք պիտի զգամ իմ յարգանքս նուիրելու քու ազգականներուդ, բայց ահ ու երկիւղ կ'ազդեն ինծի այն բոցերն որ իրենց բերնէն կ'ելնեն։ — Տէր իմ, պատասխանեց Թագուհին ծիծաղելով, այն բոցերը պէտք չէ որ ձեզ վախ ազդեն․ անոնք կ'ուզեն յայտնել թէ մեծ ընդդիմութիւն ունին ձեր պալատին մէջ սեղան նստիլ և ձեզի սեղանակից ըլլալու պատիւը չու-

նենալ։»

Պարսից Թագաւորն՝ այս խօսքերէն հանդարտելով՝ իր տեղէն ելաւ և Վիւընար Թագուհւոյն հետ սենեակը մտաւ․ Վիւընար իր մօրն, եղբօրն ու ազգականներուն ներկայացուց զանի, որոնք իսկոյն երեսանկեալ անոր ոտքն ինկան։ Պարսից Թագաւորը զանոնք անմիջապէս վերցուց և հետզհետէ համբուրեց։ Երբ ամէնքը նստան, Սալէհ Թագաւորը խօսիլ սկսաւ այսպէս.

«Վեհափառ տէր, մեր անչափ երախտագիտութիւնը կը յայտնենք ձեզ որ իմ քոյրս Վիւընար Թագուհին՝ իր աղէտից մէջ՝ բարեբաղդ գտնուեցաւ ձեզի պէս հզօր Թագաւորի մը պաշտպանութիւնը վայելելու։ Կրնանք հաւատալ որ այս բարձր աստիճանին արժանի է իմ քոյրս։ Ա՛յքան գորովագին կը սիրենք զինքն որ ծովու ամենէն զօրաւոր Թագաւորի մ'անգամ կնութեան տալու չկրցանք զիջանիլ, թէև տարիքը չհասած անոր հետ նշանուիլ ուզեր էր։ Երկին ձեզի համար կը վերապահէր զանի, տէր իմ, և մեր շնորհակալիքը կը յայտնենք մաղթելով որ երկար օրեր պարգևէ ձեզ որ միասին ամէն տեսակ բարօրութեան մէջ ապրիք։

— Անտարակոյս երկին ինծի համար պահեր էր Վիւընարն, ինչպէս որ քաջ կը գիտէք։ Արդարև այնպիսի հրատապ սէր մը կ'զգամ անոր համար որ մինչ ցարդ ատոր նմանը զգացած չէի։ Չեմ կարող խօսքով բացատրել իմ երախտագիտութիւնս իր Թագուհի մօրը, քեզ, ազնիւ իշխան, և ոչ իսկ բոլոր ազգատոհմիդ որ վեհանձնաբար այս միութեան կը հաւանիք, միութիւն մ'որ պանծալի է ինծի համար։»

Այս խօսքերն աւարտելով՝ Թագաւորը հրաւիրեց զանոնք սեղան նստելու և ինքն ալ Վիւընար Թագուհւոյն հետ նստաւ։ Երբ նախընթրակը լմնցաւ, Պարսից Թագաւորն անոնց հետ գիշերն երկար բարակ խօսեցաւ, և երբ պառկելու ատենն եկաւ, ամէն մէկուն յատկացած սենեակն ինքն անձամբ առաջնորդեց զանոնք։

Պարսից Թագաւորն իր անուանի հիւրերը պատուասիրեց անդադար հանդէսներ կատարել տալով, որոց մէջ իր մեծութիւնն ու շքեղութիւնը ցուցնելու համար ամէն միջոց բանեցուց, և անզգայօրէն յորդորեց զանոնք որ իր արքունիքը մնան մինչև Թագուհւոյն ծննդաբերու-

թիւնն ։ Երբ Թագուհին զգաց որ բերելու օրերը մօտ են, Թագաւորը հրամայեց որ այս պարագայիս մէջ ամէն պէտք եղածը պատրաստեն ։ Վերջապէս Կիւլնար որդի մը ծնաւ, մեծ ուրախութիւն պատճառելով իր մօրն որ զանի խնամեց և նորածին որդին փառաւոր խանձարուրի մէջ փաթթած տարաւ Թագաւորին ներկայացուց ։

Պարսից Թագաւորն այնպիսի խնդութեամբ ընդունեց այս պարգեւն որ աւելի դիւրին է երեւակայել քան բացատրել ։ Որովհետեւ իր նորածին որդւոյն պատկերին գեղեցկութիւն մ'ունէր, յարմարագոյն անուն մը տալու համար զանի Պէտէր (լեցուն լուսին) կոչեց ։ Միւս կողմէն իր գոհութիւնն առ Աստուած յայտնելու համար աղքատներուն առատ առատ ողորմութիւններ բաշխեց, բանտերէն յանցաւորներն արձակեց, թէ կին և թէ այր գերիներուն ազատութիւն տուաւ, կրօնաւորներուն մեծագումար պարգեւներ բաժնել տուաւ ։ Նոյնպէս առատաձեռն ընծաներ շնորհեց արքունեաց և ժողովրդեան, և քաղքին մէջ՝ իր հրամանաւը՝ շատ օրեր խրախճանութիւններ կատարեցին ։

Կիւլնար Թագուհին իր անկողնէն ելեր էր, երբ օրին մէկը Պարսից Թագաւորը, Կիւլնար Թագուհին, իր մայրը, Սալէհ եղբայրն և ազգականները Թագուհւոյն սենեակը նստած կը խօսակցէին, դայեակը Պէտէր իշխանին հետ ներս մտաւ, զոր գրկեր էր ։ Սալէհ Թագաւորն իսկոյն իր տեղէն ելաւ, փոքրիկ իշխանին վազեց, և դայեկին ձեռքէն զայն առնելէն ետքը՝ սկսաւ գորովանօք համբուրել և գգուել զանի ։ Սենեկին մէջ խաղալով քանի մը պտոյտներ ըրաւ, օդին մէջ բռնելով մանկիկն, և յանկարծ խանդաղին ցնծութեան մէջ՝ բաց պատուհանէն դուրս ցատկեց և փոքրիկ իշխանին հետ ծովին մէջ սուզաւ ։

Պարսից Թագաւորն՝ որ այսպիսի տեսարանի մը չէր սպասեր, աւելի աղաղակներ արձակեց, կարծելով թէ ալ իր որդին չպիտի տեսնէ, և թէ տեսնէ անգամ՝ խեղդուած պիտի ըլլայ ։ Այս վշտագին տրտմութեան և արտասուաց մէջ քիչ մնաց որ հոգին պիտի փչէր ։

«Վեհափառ տէր, ըսաւ անոր Կիւլնար Թագուհին՝ այնպիսի դէմքով ու ձայնով մ'որ կրնար սիրտը հանդարտեցնել, բանէ մը մի վախնաք ։ Փոքրիկ իշխանն, ինչպէս ձեր, նոյնպէս իմ որդիս է, և ես ալ ձեզի չափ զանի կը սիրեմ. սակայն կը տեսնէք որ սիրտս հանդարտ

է, և պէտք է որ հանդարտ պահեմ ։ Եւ իրաւի, մեր որդին վտանգի մէջ չէ, և քիչ ատենէն պիտի տեսնէք որ իր մօրեղբօրը հետ ողջ առողջ պիտի երեւի ։ Թէեւ ձեր արիւնէն է, սակայն միւս կողմէն իմ յատկութիւնս ալ ունի, այսինքն ծովու և ցամաքի վրայ ալ կրնայ ապրիլ ։»

Կիւլնարի մայրն ու ազգականները նոյն բանը հաստատեցին, սակայն իրենց խօսքերը Թագաւորին երկիւղը փարատելու ազդեցութիւնը չունեցան. չկրցաւ կերպով մ'ինքզինքը զսպել մինչեւ որ Պէտէր իշխանը նորէն իր աչաց առջեւ չերեւցաւ ։

Ի վերջէ ծովը խռովեցաւ, և շատ չանցաւ Սալէհ Թագաւորը՝ պզտիկ իշխանը գիրկն առած և օդին մէջ բռնած վեր ելնելով եկած պատուհանէն ներս մտաւ ։ Պարսից Թագաւորը հիացաւ մնաց տեսնելով որ Պէտէր իշխանն առաջուան պէս հանդարտ կերպարան մ'ունէր ։ Սալէհ Թագաւորն անոր հարցուց.

«Վեհափառ տէր, արդեօք շատ վախցաք երբ որդւոյդ հետ ծովուն մէջ սուզիլս տեսաք ։ — Ա՜հ, իշխան, պատասխանեց Պարսից Թագաւորը, կարելի չէ վախս բացատրել ։ Նոյն վայրկենէն կարծեցի թէ կորուսի, և զանի նորէն բերելով ինծի նոր կեանք տուիր ։ — Վեհափառ տէր, ըսաւ Սալէհ Թագաւորն, ես ալ այդպէս կասկածեցայ, բայց վախնալու բան մը չկար, ծովը սուզելէն առաջ՝ կարդացեր էի որդւոյդ վրայ այն խորհրդաւոր խօսքերն որ Դաւիթի որդի՝ մեծին Սողոմոնի կնիքին վրայ փորագրուած են ։ Ծովուն խորերը ծնող բոլոր մեր տոհմի և նոյն արարողութիւնը կը կատարենք, և այն խօսքերուն ուժովը՝ երկիրս մարդկիներուն վրայ մեծ արտօնութիւն մը կ'ստանանք ։ Ձեր վեհափառութիւնն աչքովը տեսաւ թէ իր ծննդեան պատճառաւ Պէտէր իշխանն ինչ մեծ առաւելութիւն մը ստացած է ։ Որչափ որ ապրի, և երբոր կամի՝ ազատ է ծովը նետուիլ և երթալ անոր մէջ գտնուած ընդարձակ պետութեանց մէջ պտըտիլ ։»

Այս խօսքերէն ետքը՝ Սալէհ Թագաւորն որ արդէն Պէտէր իշխանն իր դայեկին ձեռքը յանձներ էր, այն աներեւոյթ եղած սուղ ժամանակին մէջ պալատէն բերած սնտուկ մը բացաւ. այս սնտուկը կը պարունակէր աղաւնիի հաւկթի չափ խոշոր երեք հարիւր ադամանդ,

տարօրինակ մեծութեամբ նոյնչափ ալ սուտակն, կէս ոտք երկայն զմրուխտի գաւազաններ և երսուն մարգարտեայ մանեակներ ։

«Վեհափառ տէր, ըսաւ Պարսից Թագաւորին՝ նոյն սնտուկն անոր ընծայելով, երբ մեր Թագուհի քոյրը մեզ կոչեց՝ չգիտէինք թէ աշխարհիս ո՛ր կողմը կը գտնուի, և թէ ձեզի պէս մեծ արքայի մ՚ամուսնին ըլլալը պատիւն ունի. ահա այս պատճառաւ անյայտաձեւուն այս տեղ հասանք ։ Որովհետեւ չենք կրնար ըստ կարի մեր երախտագիտութիւնը Ձեր վեհափառութեան յայտնել, կ՚աղաչենք որ այս դուգնաքեայ նշանն ընդունի, փոխարէն այն եզական շնորհաց որով քոյրս պատուեցիք և որոց և մենք անոր չափ մասնակից կ՚ըլլանք ։»

Կարելի չէ բացատրել թէ ինչ զարմանք պաշարեց Պարսից Թագաւորին միտքն երբ այնպիսի նեղ միջոցի մէջ անբաւ հարստութիւն փակուած տեսաւ ։ «Ի՛նչպէս, իշխան, գոչեց նա, երախտագիտութեանդ դուգնաքեայ մէկ նշանը կը համարիս անգին ընծայ մը, երբ իրօք ինծ բան մը պարտական չես. Նորէն կը յայտնեմ թէ ինձի բան մը չես պարտաւորիր, ոչ մայրդ և ոչ դու ։ Արդէն շատ երջանիկ կը սեպեմ ինքզինքս որ այս մեր միութեան հաւանութիւն տուիք ։ Տիկին, ըսաւ Գիւլնար Թագուհւոյն՝ անոր կողմը դառնալով, եղբայրդ ևս չափազանց կը պարտաւորէ, և պիտի աղաչեմ որ դժարը չգայ եթէ բրած ընծան մերժեմ. խնդրեմ դու ալ աղաչէ որ զայն ընդունելու չստիպէ իս ։

— Վեհափառ տէր, պատասխանեց Սալէհ Թագաւորը, չեմ զարմանար որ այս ընծայն կարգէ դուրս կը գտնէք. գիտեմ որ երկրիս վրայ մարդիկ սովորած չեն այս տեսակ բազմաթիւ գոհարներ մէկէն տեսնել ։ Բայց եթէ տեղեակ ըլլայիք որ այս գոհարներուն հանքն ուր ըլլալը գիտեմ և թէ կարող եմ երկրի թագաւորաց գանձուն մէջ գտնուած գոհարներէն շատ աւելի ժողվել, այն ատեն չպիտի զարմանայիք որ այսչափ փոքրիկ պարգև մ՚ընելու համարձակութիւնն առինք ։ Ուստի կ՚աղաչենք ձեզ որ անոր քիչութեան չնայիք, այլ իբր մեր անկեղծ բարեկամութեան մէկ հարկը սեպելով՝ չմերժէք ընդունելու և մեզ չվիրաւորէք ։» Պարսից Թագաւորն այս պարկեշտ ձեւերէն հրապուրուելով՝ ստիպուեցաւ ընծան ընդունելու, և մեծ շնորհակալութիւններ յայտնեց, նոյնպէս իր Թագուհի մօրը ։

Քանի մ՚օր ետքը՝ Սալէհ Թագաւորը Պարսից Թագաւորին ըսաւ թէ իր մայրն ու ազգական իշխանուհիները շատ մեծ հաճոյք պիտի զգային եթէ իրենց կեանքն անոր արքունիքն անցնէին, բայց որովհետև ՚ի վաղուց իրենց տէրութենէ հեռու կը գտնուին, և թէ իրենց ներկայութիւնը կարեւոր է այն տեղ, աղաչեցին որ հրաման տայ իրենց վերադառնալու ։ Պարսից Թագաւորն ըսաւ թէ շատ կը ցաւի որ փոխադարձ այցելութիւն չկրնար ընել անոնց տէրութեան երկիրն երթալով, «Բայց որովհետև համոզուած եմ, յարեց նա, որ Գիւլնար Թագուհին չպիտի մոռնայ և թէ ատեն ատեն զինքը տեսնելու պիտի գայ, յուսամ որ ձեզ ստէպ տեսնելու պատիւ պիտի ունենամ ։»

Այս բաժանման ժամանակ երկու կողմն ալ յորդ արտասուք թափեցին ։ Սալէհ Թագաւորն առաջ մեկնեցաւ, բայց Թագուհի մայրն և իշխանուհիներն անոր ետևէն երթալու համար ստիպուեցան կերպով մը Գիւլնարի գրկախառն գգուանքէն դժուարաւ ազատիլ, վասն զի չէր ուզեր թողուլ որ երթան ։ Այն ինչ այս արքունի գերդաստանն աներեւոյթ եղաւ որ Պարսից Թագաւորը Գիւլնար Թագուհիին ըսաւ.

«Տիկին, քու երևելի գերդաստանդ իր ներկայութեամբն արքունիքս պատուելէն վեր տեսած հրաշալիքս եթէ մէկը գար իբր Ճշմարիտ հաւատացնել ուզէր ինծի, խաբեբայի տեղ պիտի դնէի ։ Բայց իմ աչքերս չեմ կրնար սուտ հանել. բոլոր կենացս մէջ պիտի յիշեմ զանոնք և չպիտի դադրիմ օրհնել երկինքն որ ամէն իշխանէ առաջ՝ քեզ ինծի ներկայացուց ։»

Պէտէր պզտիկ իշխանն արքունիքը մնաց ու կրթուեցաւ Պարսից Թագաւորին և Թագուհւոյն աչաց ներքև, որ մեծ գոհութեամբ կը դիտէին որ օր ըստ օրէ կը մեծնայ և կը զարգանայ գեղեցկութեամբ ։ Իշխանն իր ծնողաց գոհունակութիւնը հետզհետէ կ՚աւելցնէր իր զուարթուն բնաւորութեամբն, իր ախորժելի գործերով և ընտիր ու վաւվուն խօսքերով. իսկ այս խնդութիւնն այնքան աւելի զգալի էր որչափ որ Սալէհ մօրեղբայրն, իր հանին և ազգական իշխանուհիները ստէպ կուգային անոր մասնակից գտնուելու ։ Շատ դիւրաւ կարդալ գրել սորվեցուցին անոր, և իրեն աստիճանին վայել ամէն գիտութիւններն անոր աւանդեցին ։

Երբ Պարսից իշխանը տասն հինգ տարեկան եղաւ, իր ամէն կրթութիւններն աւելի մեծ ճարպիկութեամբ և շնորհքով կը կատարէր քան թէ իր ուսուցիչներն։ Ասկից զատ՝ սքանչելի խոհեմութիւն և խնատութիւն ունէր։ Պարսից թագաւորն՝ որ իր որդւոյն գրեթէ ծննդենէ վեր նշմարեր էր թագաւորի մը կարևոր այս առաքինութիւններն, որ օրէ օր անոնց զօրանալը տեսեր էր, և միանգամայն իր ծերութեան տկարութիւնները կ'զգար, չուզեց սպասել որ մահուամբն իր որդին գահը նստի։ Իր փափաքն այս մասին ընդունեցաւ ժողովէն, և ժողովուրդները մեծ ցնծութեամբ իմացան այս որոշումն, որովհետև Պետեր իշխանն արժանի էր զիրենք կառավարելու։ Նաև արդարև, Պետեր իշխանը հրապարակաւ ամենուն երևելոյն՝ մարդիկ տեսեր էին որ շատ մը միւս թագաւորներուն պէս արհամարհոտ, հպարտ և խորշելի կերպարանք չունէր, որոնք անտանելի ամբարտաւանութեամբ կը վարուին իրենցմէ վար գտնուող մարդոց հետ։ Ընդ հակառակն՝ գիտէին որ հրապուրելի բարեսիրութիւն մ'ունէր, մտադիր ականջ կը կախէր իրեն խօսելիք ունեցողներուն, իրեն յատուկ յօժարութեամբ անոնց կը պատասխանէր, և բան մը չէր մերժեր՝ երբ եղած խնդիրն արդար էր։

Արքայութեան օրն որոշուեցաւ, և այն օրն՝ իր ժողովին մէջ՝ որ սովորականէն աւելի շատ էր, Պարսից թագաւորն, որ 'ի սկզբան գահը նստեր էր, վար իջաւ, իր գլխէն վրայէն թագը հանեց, Պետեր իշխանին գլուխը դրաւ, և աթոռը նստեցնելէն ետև՝ անոր ձեռքը պագաւ՝ հասկցնելու համար թէ իր բոլոր իշխանութիւնն և զօրութիւնն անոր կը յանձնէ, յետոյ անորմէ վար նստաւ՝ վէզիրներու և էմիրներու կարգը։

Անմիջապէս վէզիրներն, էմիրներն և ամէն գլխաւոր պաշտօնեաներն եկան նոր թագաւորին ոտքն ընկան և ամէնքն իրենց հաւատարմութեան երդումն ըրին։ Յետոյ մեծ վէզիրը շատ մը կարևոր գործոց տեղեկագիրը մատոյց, որոց տնօրէնութիւնն այնպիսի իմաստութեամբ ըրաւ թագաւորն որ բոլոր խորհրդականները զարմացան։ Վերջը շատ մը կաշառակեր կուսակալներ պաշտօնէ ձգեց և ուրիշներ անոնց տեղը կարգեց՝ այնպիսի արդար ընտրողութեամբ մ'որ ամէն բնակչաց գովեստները գրաւեց, պատուաւոր գովեստներ՝ քանի որ շողոքորթու-

թեան արգելինք չէին։ Յետոյ ատեանէն ելաւ, և իր հօրը հետ Կիւլնար թագուհւոյն սենեակը գնաց։ Այն ինչ թագուհին Պետեր իշխանը տեսաւ թագով, որ գորովագին զանի համբուրեց՝ երկարատև իշխանութիւն մը մաղթելով։

Իր իշխանութեան առաջին տարին՝ Պետեր թագաւորն անձանձիր աշխատութեամբ իր արքայական պարտաւորութիւնները կատարեց։ Մեծ հոգատարութեամբ տէրութեան ամէն գործոց տեղեկացաւ և ջանաց իր հպատակաց երջանկութեան օգնող միջոցները մտածել։ Հետեւեալ տարին՝ կառավարութեան հոգն իր խորհրդին ձգելէն ետև, մայրաքաղաքէն ելաւ՝ իր հօրը հաւանութեամբն, ուղևորութիւն ընելու պատրուակաւ. բայց բուն նպատակը թագաւորութեան գաւառները պտըտիլ էր, որպէս զի զեղծումները ջնջէ, ամէն տեղ կարգ կանոն հաստատէ, և գլխաւոր չարակամ իշխաններուն ահ ազդէ որ տէրութեան անդորրութիւնը չվրդովեն։

Տարի մը բաւական եղաւ որ այս թագաւորն այսպիսի արժանի խորհուրդ մը 'ի կատար հանէ. Շատ ատեն չկար որ դարձեր էր՝ երբ իր հայրը հիւանդացաւ վտանգաւոր կերպով, և նոյն ինքն հասկցաւ որ վախճանը մօտալուտ է։ Մեծ համբերութեամբ մահուան սպասեց, և իր միակ հոգն եղաւ պատուիրել արքունի պաշտօնէից և նախարարաց որ իրենց հաւատարմութեան երդումն անխախտ պահեն, և ամէնքն ալ առաջուան պէս յօժարակամ կրկնեցին իրենց երդումը։ Վերջապէս ծերունի թագաւորը մեռաւ մեծ տրտմութեան մէջ թողլով Պետեր որդին և Կիւլնար թագուհին, որոնք անոր մարմինը փառաւոր շիրիմ մը մէջ փոխադրեցին իրեն թագաւորական աստիճանին վայել շքեղութեամբ։

Երբ յուղարկաւորութիւնը կատարուեցաւ, Պետեր թագաւորը՝ Պարսկաստանի սովորութեան համեմատ՝ ամիս մ'առանձին մնաց և իր հայրն ողբաց։ Իր հօրը վրայ լալով կեանքը կ'անցնէր անշուշտ եթէ իր վշտին հետևէր և եթէ ներելի էր մեծ թագաւորի մը մշտատև տրտմութեամբ համակուիլ։ Նոյն միջոցին Կիւլնար թագուհւոյն մայրն, եղբայրը Սալէհ և ազգական իշխանուհիներն եկան և լալէն անոր վշտակից եղան մխիթարութեան խօսքեր ընելէն առաջ։

Երբ տարին անցաւ՝ Թագաւորը ստիպուեցաւ իր մեծ վէզիրն և բոլոր նախարարներն ընդունիլ, որոնք աղաչեցին զինքը սուգը թողուլ, իր հպատակաց երևիլ և առաջուան պէս կառավարութեան ղեկն իր ձեռքն առնուլ: Ասոնք անգամ այնպիսի մեծ ընդդիմութիւն մը ցուց անոնց խորհուրդին հետևելու որ մեծ վէզիրը պարտաւորեցաւ խօսիլ անոր այսպէս.

«Վեհափառ տէր, աւելորդ է ըսել ձեզ որ կանացի գործ մ՚է յաւիտեան սուգի մէջ մնալ: Անհերքելի ենք որ այս համոզումն ունիք և դուք և անոնց օրինակին չէք հետևիր: Ոչ մեր և ոչ ձեր արտասուքը կարող են բարեյիշատակ հօրդ վերակենդանութիւն տալ, եթէ մեր բոլոր կեանքն ալ ողբալով անցնենք: Ինքն ալ բնութեան օրինաց հարկը վճարեց՝ իր մահկանացու կեանքը կնքելով: Սակայն չենք կրնար հաւտալ որ լիովին մեռած է, քանի որ ձեր նուիրական անձին մէջ կ՚ապրի: Նոյն ինքը մեռնելով՝ տարակոյս չունէր որ ձեզմով պիտի ապրի. հիմակ Ձեր վեհափառութեան պարտն է հաստատել որ չխաբեցաւ:»

Պէտէր Թագաւորն այս Թախանձանաց չկրցաւ դիմանալ. Նոյն վայրկենէն սուգի զգեստը հանեց, և արքայական հագուստն ու զարդերը գնելէն ետև՝ իր տէրութեան և հպատակացը սիրոյն հոգը տանիլ սկսաւ, ինչպէս որ կը հոգար իր հօրը մահուանէն առաջ: Այս պարտաւորութեան կատարումն ընդհանուր գոհունակութիւն պատճառեց, և որովհետև իր նախորդներուն քաղաքականութեան կը հետևէր, ժողովուրդները չզգացին անգամ որ իրենց տէրը փոխած են:

Սալէհ Թագաւորն՝ որ իր մօրն ու ազգականներուն հետ իր տէրութեան երկիրը վերադարձեր էր, երբ իմացաւ որ Պէտէր Թագաւորը նորէն կառավարութեան սանձը ձեռք առեր էր, տարի մ՚ետքը դարձաւ և Պէտէր ու Կիւլնար չափազանց ուրախ եղան զայն տեսնելով: Իրիկուն մը սեղանէն ելնելէն ետև՝ երբ ամէն բան վերուցին և իրենք առանձին մնացին, այլ և այլ նիւթերու վրայ խօսեցան:

Անզգայօրէն Սալէհ Թագաւորն սկսաւ իր քեռորդւոյն գովեստն ընել և Թագուհւոյն յայտնեց թէ շատ գոհ են անոր իմաստուն կառավարութենէ, որով մեծ համբաւ ստացած է ոչ միայն իր դրացի ազգաց

մէջ՝ այլև մինչև հեռաւոր աշխարհներ: Պէտէր Թագաւորն՝ որ չէր ախորժեր այս գովեստները լսելու և միանգամայն չէր կրնար Սալէհ Թագաւորին ըսելու որ լռէ, որ անքաղաքավար չըլլայ, երեսը միւս կողմը դարձուց և իր ետևը գտնուած բարձի մը վրայ գնելով՝ սուտ քուն եղաւ:

Սալէհ Թագաւորը՝ Պէտէրին հրաշալի վարմունքին և գերազոյն խելքին վրայ գովեստներ վատնելէն ետև՝ անոր մարմնոյն առաւելութեանը վրայ դարձաւ, և այնպէս խօսեցաւ իբր թէ հրաշալիք մ՚է որ նմանը չունի ոչ ցամաքի վրայ և ոչ ծովու տէրութեանց մէջ:

«Քոյր իմ, գոչեց յանկարծ, քանի որ այսպիսի հիանալի յատկութեանց տէր է, ինչպէս որ դու ալ կը վկայես, կը զարմանամ որ ինչպէս չես կարգեր զանի: Եթէ չեմ սխալիր՝ քսան տարեկան պիտի ըլլայ, և այս հասակին մէջ ներելի չէ իրեն պէս իշխանի մ՚ամուրի մնալ: Ես այս խնդրոյն վրայ պիտի մտածեմ, քանի որ դու անհոգ ես և մեր Թագաւորութեան մէջէն իրեն յարմար կին մ՚ընտրել:

— Եղբայր իմ, պատասխանեց Կիւլնար, այնպիսի խնդիր մը կը բանաս որուն վրայ երբևիցէ մտածած չէի: Որովհետև ինքն ալ միտում մը չցցուց ամուսնութեան, բնաւ հոգ չտարի, և շնորհակալ եմ որ այս բանս միտքս ձգեցիր: Որովհետև կը հաւանիմ մեր իշխաններէն մէկն անոր կին տալ, կ՚աղաչեմ քեզ այնպիսի մէկն ընտրել որ գեղանի, կատարուն և որդւոյս սիրտը գրաւելու կարող ըլլայ:

— Ես մէկը կը ճանչեմ, պատասխանեց Սալէհ Թագաւորը ցած ձայնով մը, բայց անոր անունը տալէն առաջ՝ կ՚աղաչեմ նայէ անգամ մը թէ Պէտէր կը քնանայ թէ ոչ. քեզի պիտի բացատրեմ թէ ինչու համար պէտք է այս զգուշութիւնն առնուլ:»

Կիւլնար Թագուհին դարձաւ և Պէտէրն այն դիրքին մէջ տեսնելով՝ տարակոյս չունեցաւ որ խորունկ կը քնանայ: Սակայն Պէտէր Թագաւորն՝ ոչ միայն չէր ննջեր, այլև աւելի մտադրութեամբ ականջ դրաւ որ իր մօրեղբօրն ըսելիք գաղտնիքն իմանայ: «Հարկ չկայ որ կամաց խօսիս, ըսաւ Թագուհին իր եղբօրն, ազատօրէն միտքդ յայտնէ, մի վախնար, չլսեր ըսելիքդ:

— Անպատեհ է, պատասխանեց Սալէհ Թագաւորն, որ իմ քեռ-

որդին շուտով տեղեակ ըլլայ ընելիք բաներուս ։ Ինչպէս որ գիտես , սէրն երբեմն մարդուս ականջէն կը մտնէ , և հարկ չէ որ այս կերպով սիրէ առաջարկելիք իշխանուհիս ։ Իրաւի , յաղթելիք մեծ դժուարութիւններ կը տեսնեմ , չէ թէ իշխանուհւոյն կողմէն , այլ իր հօրը կողմէն . բաւական է անուանել իշխանուհին Կէօհէր , և հայրը Սամանտայի թագաւորը ։

— Ինչ կ'ըսես , եղբայր իմ , պատասխանեց Կիւլնար Թագուհին , միթէ Կէօհէր իշխանուհին դեռ կարգուած չէ . կը յիշեմ որ ձեզնէ բաժնուելէն քիչ մ'առաջ տեսայ . այն ատեն գրեթէ տասն ութ ամսուան էր , և հիանալի գեղութիւն մ'ունէր ։ Պէտք է որ այսօր աշխարհիս մէկ հրաշալիքը դարձած ըլլայ , այն օրէն վեր գեղեցկութիւնն աւելցաւ ։ Իմ որդիէս քիչ մ'աւելի տարւոք ըլլալը չկրնար արգելք մ'ընծայել այս շահաւոր միութիւնը կատարելու ։ Բաւական է միայն հասկնալ թէ ինչ դժուարութիւններ կան , որպէս զի անոնց առաջն առնուի ։

— Քոյր իմ , պատասխանեց Սալէհ Թագաւորը , Սամանտայի Թագաւորն այնպիսի անտանելի մտախաութիւն մ'ունի որ ինքզինքը միւս թագաւորներէն շատ բարձր կը սեպէ , և դժուարին է հաւատալ որ այսպիսի միութիւն մ'ընելու զիջանի ։ Սակայն անձամբ պիտի երթամ իր աղջիկն ամուսնութեան խնդրել Պէտէրի համար , և , եթէ մերժէ , ուրիշի կը դիմենք որպէս զի նպաստաւոր միջնորդութիւն մը գտնենք ։ Ահա անոր համար ըսի որ մեր Պէտէրը պէտք չէ որ այս գործին տեղեակ ըլլայ , մինչև որ Սամանտայի Թագաւորին հաւանութիւնը չստանանք , որպէս զի Կէօհէր իշխանուհւոյն սէրը զինքը չգրաւէ եթէ մեր խորհուրդն 'ի գլուխ չհանենք ։» Այս նիւթին վրայ քիչ մ'ևս խօսեցան , և իրարմէ բաժնուելէն առաջ՝ որոշեցին որ Սալէհ Թագաւորն անմիջապէս իր թագաւորութեան երկիրը դառնայ և Սամանտայի Թագաւորէն Կէօհէր իշխանուհին Պէտէր Թագաւորին համար կնութեան խնդրէ ։

Կիւլնար Թագուհին և Սալէհ Թագաւորը՝ կարծելով թէ իրօք Պէտէր կը քնանայ , զանի արթնցուցին երբ իրարմէ բաժնուելու եղան . և Պէտէր Թագաւորը յաջողեցաւ այնպէս մը ցուցնել իբր թէ խոր քու-

նէ մը կ'արթննայ ։ Սակայն այս ստոյգ է որ Պէտէր եղած խօսակցութեանէ բառ մ'անգամ չէր մոռցած և Կէօհէր իշխանուհւոյն նկարագիրը նոր սիրով մ'իր սիրտը բորբոքեր էր ։ Կէօհէրի գեղեցկութեան վրայ այնպիսի բարձր գաղափար մը յղացաւ որ անոր միանալու բուռն իղձէն բոլոր գիշերը մեծ անհանգստութեան մէջ անցուց և աչքը չգոցեց ։

Հետևեալ օրը՝ Սալէհ Թագաւորը Կիւլնար Թագուհիէն և իր քեռորդիէն բաժնուելու եղաւ ։ Պարսից նշանաւոր Թագաւորն՝ որ քաջ գիտէր թէ իր մօրեղբայրն անյապաղ ճամբայ կ'ելնէր իր երջանկութիւնը յարդարելու համար , գոյնը փոխեց երբ բաժանման խօսքը լսեց ։ Արդէն այնչափ սաստիկ էր իր տարփանքն որ չէր կարող մինչև ամուսնութեան օրը սպասել զանի տեսնելու համար ։ Ուստի միտքը դրաւ աղաչելու իր մօրեղբայրն որ զինքը հետը տանի , բայց որովհետև չէր ուզեր որ իր մայրն իմանայ այս դիտաւորութիւնը , Սալէհի հետ առանձին խօսակցելու և միտքը յայտնելու առիթ մ'ունենալու համար , առաջարկեց որ իր ուղևորութիւնն օր մ'ալ ետ ձգէ , որպէս զի որսի երթալով քիչ մը զուարճանան հետևեալ օրը ։

Որսի եղան միւս օրն , և Պէտէր Թագաւորը քանի մ'անգամ իր մօրեղբօր հետ առանձին գտնուեցաւ , բայց իր խորհուրդը յայտնելու համար չհամարձակեցաւ բերանը բանալ և խօսք մ'ընել ։ Որսին ամենէն սաստիկ ժամանակը՝ Սալէհէն և միւս բոլոր պաշտօնատարներէն հեռանալով՝ Պէտէր Թագաւորը վտակի մը մօտ ձիէն վար իջաւ ; իր ձին ծառի մը կապեց՝ որ գետակին եզերքը զմռուող ծառերու հետ աղուոր հովանի մը կը սփռէր անոր եզերքն , և տալ դալարին վրայ երկննալով՝ ազատօրէն սկսաւ լալ՝ հառաչ ու հեծեծանք հանելով ։ Երկար ատեն այս վիճակին մէջ մնաց , իր մտածութեանց մէջ ընկղմած առանց բառ մ'անգամ արտասանելու ։

Սակայն Սալէհ Թագաւորն՝ իր քեռորդին չտեսնելուն՝ մեծ վրդովման մէջ ինկաւ , զանի փնտռելու ելաւ և ոչ ոք կարող էր ըսելու թէ ուր է ։ Միւս որսորդներէն հեռացաւ , և վերջապէս բաւական որոնելէն ետքը հեռուէն զանի տեսաւ ։ Առջի օրէն՝ և մանաւանդ նոյն օրն աւելի ակներև տեսեր էր որ Պէտէր իր սովորական զուարթութիւնը

չունէր և իրեն եղած պատասխաններուն շուտով չէր պատասխաներ, կամ եթէ պատասխան տար, յարմար ժամանակին չէր տար։ Սակայն Սալէհ բնաւ ամենաթեթև կասկած մը չունէր այս փոփոխութեան պատճառին վրայ։ Բայց երբ նոյն վիճակին մէջ տեսաւ զանի, չարակուսեցաւ որ Կիւլնար թագուհւոյն հետ ունեցած խօսակցութիւնը լսած է և թէ սիրահարած է։ Անորմէ հեռու ձիէն վար իջաւ, զայն ծառի մը կապեց և երկար պտոյտ մ՚ընելէն ետև մօտեցաւ առանց աղմուկ մը հանելու և այնչափ մօտ եկաւ որ այս խօսքերն անոր բերնէն լսեց։

«Սամանտալի թագաւորութեան սիրունուշ իշխանուհի, կը գոչէր նա, անտարակոյս քու անման գեղեցկութեանդ տկար մէկ պատկերն ըրին ինձ։ Քեզ աւելի գեղանի կը համարիմ, և աշխարհիս ամէն իշխանուհիներէն վեր կը սեպեմ, ինչպէս որ արեւը լուսնէն և ամէն աստղերէն վեր 'ի վեր է։ Այս վայրկեանէն կը փութայի իմ սիրտս քեզի տալու եթէ քու բնակութիւնդ գիտնայի. իմ սիրտս քուկդ է, և քեզնէ զատ ուրիշ իշխանուհի մ՚անոր տէրը չպիտի ըլլայ։»

Սալէհ թագաւորն աւելի լսել չուզեց. յառաջ անցաւ և ինքզինքը Պէտէր թագաւորին ցոյց տալով, «Լսածէս կը գուշակեմ, ըսաւ անոր, որ առջի օրը Կիւլնար մօրդ հետ ըրածս Կէօհէր իշխանուհւոյն վրայ մտիկ ըրեր ես։ Մեր միտքը գաղտնի պահել էր այն խօսակցութիւնն, և կարծեցինք թէ քնացեր էիր։

— Սիրելի մօրեղբայրս, պատասխանեց Պէտէր թագաւորն, այն խօսակցութենէ բառ մ՚անգամ չկորուսի, և արդէն գուշակած ազդեցութիւնդ կրեցի ակամայ։ Դիտմամբ ուղևորութիւնդ ես ձգել տուի որ իմ սիրոյս վրայ քեզ խօսիմ մեկնելէդ առաջ, բայց իմ տկարութիւնս, քեզ խոստովանելու համար զգացած ամօթս, եթէ ամօթ է սիրուելու արժանի իշխանուհի մը սիրել, լեզուս կապեց։ Ուստի կը պաղատիմ քեզ՝ յանուն այն բարեկամութեան որ զիս քեզի հետ կը կապէ, որ իմ վրայ գթաս և չսպասես երկնային Կէօհէրն ինձ ցոյց տալու, մեր ամուսնութեան համար անոր հօրը հաւանութիւնը շահած, եթէ չես ուզեր որ սրտիս կրակէն մեռնիմ զանի չտեսած։»

Պարսից թագաւորին այս խօսքերը Սալէհ թագաւորին շփոթու-

թիւն տուաւ. հասկցուց անոր թէ որչափ դժուարին է փափաքը կատարելու, թէ առանց զանի հետը տանելու բան մը չկրնար ընել, և որովհետև իր ներկայութիւնը հարկաւոր է թագաւորութեան մէջ, պաղատեցաւ որ իր սիրտը չափաւորէ մինչև որ գործերը գոհացուցիչ վիճակի մը բերէ, հաւաստելով որ ամէն կարելի միջոց և ջանք պիտի 'ի գործ դնէ և քանի մ'օրէն պիտի դառնայ արդիւնքն իմացնելու։ Պարսից թագաւորն այս պատճառները մտիկ չըրաւ։ «Անգութ մօրեղբայր, պատասխանեց անոր, կը նայիմ որ իմ կարծածիս չափ զիս չես սիրեր, այլ աւելի լաւ կը սեպես որ մեռնիմ քան թէ կենացս մէջ առաջին անգամ ըրած մէկ աղաչանքս կատարել։

— Պատրաստ եմ վեհափառութեանդ փորձով հաստատելու, պատասխանեց Սալէհ թագաւորն, որ քեզ գոհ ընելու համար ամէն միջոց 'ի գործ պիտի դնեմ, բայց մինչև որ մօրդ չխօսիս, չեմ կրնար քեզ իմ հետս տանիլ։ Ի՞նչ պիտի ըսէ քու և իմ մասիս եթէ գաղտնի մեկնինք։ Երանի թէ հաւանութիւն տար, և ես ալ քեզի հետ պիտի թախանձեմ զինքը։

— Քաջ գիտես, պատասխանեց Պարսից թագաւորն, որ մայրս չպիտի թողու որ իրմէ հեռանամ, և մէջ բերած պատճառդ կը յայտնէ ինձ թէ որչափ խիստ ես իմ մասիս։ Եթէ կը սիրես զիս, ինչպէս որ հաւատացնել կ'ուզես, պէտք է որ այս միջոցիս իսկ տէրութիւնդ դառնաս և զիս ալ հետդ տանիս։»

Սալէհ թագաւորը՝ Պարսից թագաւորին կամաց առ հարկի զիջանելով՝ մատէն մատնի մը հանեց, որուն վրայ Սողոմոնի կնիքին պէս փորագրուած էր Աստուծոյ խորհրդաւոր անունները, որ այնքան հրաշքներ գործեր էին իրենց յատկութեամբն։ Այս մատնին անոր ընծայելով՝ «Առ այս մատանին, ըսաւ անոր, մատդ դիր, և մի վախնար ոչ ծովու ջրերէն և ոչ խորութենէն։» Պարսից թագաւորը մատանին առաւ և երբ մատը դրաւ, «Ինձի պէս ըրէ» ըսաւ անոր Սալէհ թագաւորն։ Եւ նոյն պահուն՝ թեթև մ'օդին մէջ վերցան դէպ 'ի ծովը յառաջանալով, որ հեռու չէր և անոր մէջը սուզան։

Ծովակեաց թագաւորը՝ Պարսից թագաւորին հետ իր պալատը հասնելու համար շատ ժամանակ չանցուց, թագուհւոյն սենեակը տա-

րաւ զանի և անոր ներկայացուց ։ Պարսից թագաւորն իր հանի թագուհւոյն ձեռքը պագաւ, և թագուհին ալ անհնարին ուրախութեամբ զանի հանդուրեց ։

«Առողջութեանդ վրայ լուր չեմ հարցներ, ըսաւ անոր, կը նայիմ որ քաջառողջ ես և շատ ուրախ եմ․ բայց խնդրեմ ըսէ ինձ թէ ինչպէս է մայրդ, իմ աղջկիս Կիւլնար թագուհին ։» Պարսից թագաւորը զգուշացաւ ըսելու որ առանց հրաման առնլու անոր քովէն հեռացեր էր․ ընդ հակառակն՝ հաւատաց որ զանի քաջառողջ վիճակի մէջ ձգեր էր և աղաչեր էր որ իր բարեները մատուցանէ ։ Յետոյ թագուհին իշխանուհիներն անոր ներկայացուց, և թողլով որ իրարու հետ խօսին, ինքը նոյն պահուն Սալէհ թագաւորին հետ առանձին սենեակ մը մտաւ ։ Սալէհ խնդրեց Պարսից թագաւորին սէրը Կէօհէրի համար, մի միայն անոր գեղեցկութեան նկարագիրը լսելով և իր կամքին հակառակ․ ըսաւ նաև որ ակամայ զինքը հետը բերեր էր և թէ պէտք եղած միջոցները պիտի բանեցնէ Կէօհէրն անոր կնութեան առնլու ։

Թէև Սալէհ թագաւորը՝ Պարսից թագաւորին սիրոյն բուն պատճառը չէր, սակայն թագուհին նեղացաւ որ Սալէհ առանց զգուշութեան Կէօհէրի վրայ խօսեր է անոր ։

«Քու անխոհեմութիւնդ ըսաւ ներելի չէ, ըսաւ անոր․ միթէ կը յուսաս որ Սամանդալի թագաւորն՝ որուն ընտանութիւնը քեզի յայտնի է, ուրիշ շատ մ՚իշխաններէն աւելի քու կամքդ կատարէ, որոց իր աղջիկը մերժեց ակներև արհամարհանօք ։ Միթէ չես կարծեր որ քեզ ալ մի և նոյն ստորնութեամբ պիտի ճամբէ ։

— Տիկին, ըսաւ Սալէհ թագաւորն, արդէն ըսի որ Պէտէր չուզելով լսեց քրոջս պատմածս Կէօհէրի գեղութեան վրայ ։ Այս սխալմունքն ըլլալէն ետքը՝ կը մնայ մեզ որ և է կերպով Կէօհէր իշխանուհին ստանալ, քանի որ Պէտէր խանդագին զանի կը սիրէ և վշտէն պիտի մեռնի եթէ նպատակին չհասնի ։ Պէտք չէ որ բան մը զանց ընեմ, քանի որ՝ թէև անմեղօրէն, ես եմ այս չարեաց պատճառն, և իմ ձեռքէս եկածը պիտի ընեմ դարման բերելու համար ։ Կը յուսամ, տիկին, որ իմ դիտաւորութիւնս կը հաւնիս, որ է երթալ անձամբ Սա-

մանդալի թագաւորը տեսնել գոհարազարդ ճոխ ընծայով մը, և քու թոյլդ՝ Պարսից թագաւորին համար Կէօհէր իշխանուհին կնութեան խնդրել ։ Վստահ եմ որ չպիտի մերժէ և պիտի հաճի երկրիս ամենէն հզօր մէկ թագաւորին հետ միանալու ։

— Փափաքելի կ՚ըլլար, պատասխանեց թագուհին, որ այս առաջարկութիւնն ընելու հարկին մէջ չգտնուէինք, որուն յաջողութեան վրայ, ինչպէս որ կը բաղձանք, մեծ յոյս չունիմ․ բայց քանի որ իմ թոռանս հանդարտութիւնը կը պահանջէ՝ հաւանութիւն կուտամ ։ Մանաւանդ քանի որ Սամանդալ թագաւորին ընտանութիւնը կը ճանչես, նայէ, խնդրեմ, իրեն վայել յարգանօք, և այնպիսի բարեսէր կերպով մը հետը խօսիլ որ չվիրաւորուի ։»

Թագուհին իր ձեռօքը պատրաստեց ընծան, որ կը պարունակէր ադամանդներ, ռուտակներ, զմրուխտներ, մարգարիտներ, և ամէնը մէկէն հարուստ և մաքուր արկղի մէջ տեղաւորեց ։ Հետևեալ օրը թագաւորը հրաժարական բարեւը տուաւ և ընտրեալ ու սակաւաթիւ պաշտօնատարներու խմբով մը ճամբայ ելաւ ։ Քիչ ատենէն անոր տէրութեան մայրաքաղաքն ու պալատը հասաւ․ և Սամանդալի թագաւորը փութաց զանի ընդունելու երբ անոր գալուստն իմացաւ ։ Սամանդալի թագաւորն իր գահէն ելաւ երբ Սալէհ երևցաւ, որ իր աստիճանը մոռնալով նոյն պահուն անոր ոտքն ընկաւ անոր փափաքանաց լրումը մաղթելով ։ Սակայն թագաւորն իսկոյն ծռեցաւ որ զանի վերցնէ, և իր քովը նստեցնելէն ետև՝ անոր գալուստը շնորհաւորեց և հարցուց թէ արդեօք բան մ՚ունի՞ իրմէ խնդրելու ։

Վեհափառ տէր, պատասխանեց Սալէհ թագաւորն, եթէ իմ գալուստս ուրիշ պատճառ մը չունենար այլ միայն իր իմաստութեամբ և արիութեամբն երևելի հանդիսացող հզօրագոյն թագաւորիդ իմ ակնածական յարգանքս մատուցանել, դարձեալ խիստ ուրախ կերպով պիտի բացատրած ըլլայի Ձեր վեհափառութեան թէ որչափ զինքը կը պատուեմ ։ Եթէ կարենայիք սրտիս խորը թափանցել, պիտի հաւնայիք թէ ինչ պատկառանօք լցուած եմ և որչափ բուռն փափաք մ՚ունիմ իմ սիրոյս հաւաստիքն ձեզ յայտնելու ։» Այս խօսքերն ըսելով՝ իր պաշտօնատարին մէկուն ձեռքէն արկղն առաւ, բացաւ, և զայն ներ-

կայացնելով՝ աղաչեց որ այն պարգևը յօժարակամ ընդունի։

«Իշխան, պատասխանեց Սամմոսալի թագաւորն, այս մեծագին պարգևն ընելով՝ անոր համեմատութեամբ խնդիր մ'ունիս անշուշտ ինձի ընելու։ Եթէ խնդիրդ իմ կամքէս կախում ունենայ, մեծ հաճոյք պիտի զգամ զայն կատարելով։ Խօսէ, և ըսէ ինձ բացէ 'ի բաց թէ ինչ կերպով կրնամ քեզ գոհ ընել։

— Վեհափառ տէր, իրաւ է որ Ձեր վեհափառութենէ շնորհ մը պիտի խնդրեմ, և չէի համարձակեր զայն խնդրելու եթէ ձեզմէ կախում չունենար։ Այս խնդիրս այնքան ձեր յօժարութենէ կախեալ է, որ պարապ տեղն ուրիշի պիտի դիմեմ։ Ուստի ամենայն թախանձանօք կը խնդրեմ այն շնորհն և կը պաղատիմ որ զայն չմերժէք։

— Եթէ այդ այդպէս է, պատասխանեց Սամմոսալի թագաւորն, կրնաս համարձակ յայտնել խնդիրդ, և պիտի տեսնես թէ ինչ կերպով պարտաւորել գիտեմ՝ եթէ իմ կարողութենէս կախում ունի գործը։

— Վեհափառ տէր, ըսաւ այն ատեն Սալէհ թագաւորը, քանի որ յօժարամտութենէդ վստահութիւն կ'առնեմ, չեմ ուզեր աւելի ես պահել որ եկայ աղաչելու որ ձեր խնամութեամբը պատուէք մեզ, ձեր պատուարժան Ճէօհէր օրիորդը կնութեան տալով, և զօրացնէք այս դաշնակցութեամբ երկու թագաւորութեանց մէջ տիրած միաբանութիւնը։»

Այս խօսքերուն վրայ Սամմոսալի թագաւորը քահ քահ խնդաց, իր կռթնած բարձին վրայ ընդ կռունկն ընկնելով և Սալէհի խիստ նախատելի կերպով։ «Սալէհ թագաւոր, ըսաւ անոր՝ արհամարհելի դէմքով մը, կարծէի թէ մտացի, խոհական և բանիբուն իշխան մ'ես, և ընդ հակառակն՝ խօսքերէդ հասկցայ հիմակ որ լիովին սխալեր եմ։ Ըսէ ինձի, կ'աղաչեմ, ո՛ւր էր խելքդ երբ այդպիսի այլանդակ խորհուրդ մը յղացար։ Ինչպէս յանդգնեցար խորհիլ որ ինձի պէս մեծ և հզօր միապետի մ'աղջկան հետ կրնաս կարգուիլ. նախ պարտաւոր էիր նկատել թէ ինչ հեռաւորութիւն կայ իմև քու մէջդ և այնպէս քու վրայ ունեցած համարումս չկորսնէիր։»

Սալէհ թագաւորը մեծ թշնամանք համարեց Սամմոսալի թագաւորին նախատալից պատասխանն և շատ դժուարութեամբ իր սրտմտութիւնը զսպեց։

«Վեհափառ տէր, ըսաւ անոր կարելի եղած խոհականութեամբ, Աստուած ամէն բարօրութիւն պարգևէ ձեզ, ինչպէս որ արժանի էք. խնդրեմ ներեցէք ինձ ըսելու որ ձեր իշխանուհի աղջիկն ինձի համար կնութեան չեմ ուզեր։ Եթէ այդպիսի առաջարկութիւն մ'անգամ ընէի, փոխանակ այս բանս ձեզի նախատինք սեպելու, նոյնպէս իշխանուհւոյն, կարծեմ թէ երկուքնուդ ալ մեծ պատիւ բրած պիտի ըլլայի։ Ձեր վեհափառութիւնը քաջ գիտէ, որ ձեզի պէս՝ ծովու թագաւոր եմ, իմ նախորդներս իրենց ամուսնութեան կողմէն միւս արքայական տուներէն վար չեն մնար, և անոնցմէ ժառանգած թագաւորութիւնս առաջուան պէս ծաղկած է և զօրաւոր։ Եթէ խօսքս չընդմիջէիք, պիտի տեսնէիք որ խնդրած շնորհս ինձի համար չէ, այլ իմ քեռորդւոյս՝ Պարսից նորատի արքային համար է, որուն զօրութիւնն ու մեծութիւնը, նոյնպէս իր անձնական ձիրքը ձեզի անծանօթ չպիտի ըլլան։ Ամէն մարդ գիտէ որ Ճէօհէր իշխանուհին երկնից ներքև գտնուած էակներուն մէջ ամենէն գեղանին է, բայց այս ալ իրաւ է որ Պարսից նորատի թագաւորը թէ երկրի և թէ ծովու թագաւորութեանց մէջ ամենէն վայելչակազմ և կատարուն իշխանն է. այս մասին ամէնքը համամիտ են։ Այսպէս, որովհետև խնդրած շնորհս թէ ձեզի և թէ Ճէօհէր իշխանուհւոյն համար մեծ պարծանք մը կրնայ ըլլալ, պէտք չէ երկբայիք որ այսպիսի յարմար միութեան համար ձայնք հաւանութիւնդ ընդհանուր հաւանութեամբ պիտի հաստատուի։ Իշխանուհին Պարսից թագաւորին արժանի է, և Պարսից թագաւորն ալ նուազ արժանի չէ իշխանուհւոյն։ Աշխարհիս վրայ ոչ թագաւոր և ոչ իշխան կայ որ կարենայ անոր հետ մրցիլ։

Սամմոսալի թագաւորը Սալէհին այսչափ երկար ժամանակ չպիտի տար խօսելու, եթէ զայրոյթը զսպելով կարենար բերանը բանալ։ Բաւական ատեն անբարբառ կեցաւ, Սալէհ թագաւորը խօսքն աւարտելէն ետքն անգամ, այնչափ զայրացեր կատղեր էր։ Վերջապէս մեծ թագաւորի մ'անվայել և վայրագ նախատինքներ ժայթքելով խօսեցաւ և գոչեց.

«Շո՛ւն, ինչպէս կը յանդգնիս այդ խօսքերն ըսել և իմ առջևս աղ-

ջկանս անունն արտաբերել։ Ինչպէս կը մտածես որ Կիւճար քրոջդ որդին իմ աղջկանս հետ կարելի է բաղդատել։ Դու, ով ես դու, ով էր հայրդ, ով է քեռորդիդ։ Միթէ անոր հայրը քու հօրդ պէս շան որդի չէ՞ր։ Շուտով այս անզգամը բռնեցէք և անոր վիզը կտրեցէք։»

Սամանտալի Թագաւորին բոլորտիքը գտնուող քանի մը պաշտօնատարներ իսկոյն այս հրամանը կատարելու եղան. բայց որովհետև Սալէհ Թագաւորն իր աթոյ հասակին մէջ, թեթևաշարժ և ուժով էր, փախաւ՝ դեռ անոնք սուրերնին չքաշած, և պալատին դուռը հասաւ, ուր իր ազգականներէն և տան մարդիկներէն հազար հոգի գտաւ, որոնք կազմ ու զինուած էին և նոր հասեր էին։ Սալէհի մայրը մտածելով որ Սալէհ իր հետը շատ քիչ մարդ առեր էր, և թէ Սամանտալի Թագաւորին կողմէն անախորժ ընդունելութիւն մը պիտի տեսնէ, յանկարծ այն զինուորները շուտով Ճամբայ հաներ էր որ ՚ի հարկին Թագաւորին օգնեն։ Սալէհի ազգականները դիտելով որ խիստ յարմար ժամանակին հասեր են՝ ուրախ եղան, քանի որ Սալէհի ետևէն կը վազէին որ զինքը սպաննեն։ «Վեհափառ տէր, ինչ կայ, գոչեցին երբ Սալէհ իրենց մօտեցաւ։ Ահա պատրաստ ենք վրէժդ լուծելու, ձեր հրամանին կ՚սպասենք։»

Սալէհ Թագաւորը քանի մը խօսքով գործն անոնց պատմեց, բազմաթիւ գունդի մը գլուխն անցաւ, մաս մը դրան վրայ ձգեց որ պաշտպանեն և նորէն պալատը դարձաւ։ Որովհետև քանի մը պաշտօնատարներն ու պահապանները ցրուեր էին, Սամանտալի Թագաւորին սենեակը մտաւ, զոր երեսի վրայ ձգեր էին. և ապա ձերբակալ ըրաւ։ Սալէհ Թագաւորը Սամանտալի արքային մօտ բաւական մարդ ձգեց որ հսկեն, և սենեկէ սենեակ գնաց Կէօհէր Իշխանուհին գտնելու համար։ Բայց այս Իշխանուհին այն ինչ աղմուկ մը լսեր էր՝ իր հետը գտնուող կանանց հետ ջրին երեսն ելեր և ամայի կղզի մը քաշուեր էր։

Այս բաները Սամանտալի Թագաւորին պալատն անցնելու ատեն՝ Սալէհ Թագաւորին քանի մը սպասաւորներն՝ որ ձգեր փախեր էին անոր սպառնալիքը լսելով, մեծ տագնապի մէջ նետեցին Թագուհի մայրն իր որդւոյն գտնուած վտանգը յայտնելով։ Պէտէր Թագաւորն՝ որ տեսաւ սպասաւորաց գալուստն, այնչափ աւելի վրդովեցաւ որչափ ինք-

զինքն այս դժբաղդութեան պատճառ կը սեպէր։ Իր հանի Թագուհւոյն առջև չկրցաւ կենալ, քանի որ Սալէհ Թագաւորն իր պատճառաւ վտանգի մէջ կը գտնուէր։ Մինչդեռ այս պարագայից մէջ Թագուհին պէտք եղած հրամանները կուտար, Պէտէր ծովուն խորէն վեր ելաւ, և որովհետև չգիտէր թէ ինչ Ճամբայ բռնէ Պարսկաստան դառնալու համար, Ճիշդ Կէօհէր Իշխանուհւոյն քաշուած կղզին ապաւինեցաւ։

Պարսից Պէտէր Իշխանը բոլորովին շուարած՝ գնաց մեծ ծառի մը տակը նստաւ, որ ուրիշ շատ մը ծառերով շրջապատուած էր։ Այն միջոցին որ ինքզինքին կգար՝ մարդու ձայն մը լսեց, ականջ դրաւ, բայց որովհետև հեռու ըլլալուն բան մը չէր լսեր՝ ոտք ելաւ, և՝ ձայնին եկած կողմն առանց շշուկի յառաջանալով՝ ծառերուն մէջէն հիանալի գեղեցկութեամբ կին մը տեսաւ և շլացաւ։

«Անտարակոյս, ըսաւ ինքնիրեն կանգ առնելով և զանի նկատելով, Կէօհէր Իշխանուհին պիտի ըլլայ այս, որ երկիւղէն սարսռեր է իր հօրը պալատէն խոյս տալու. եթէ Կէօհէր Իշխանուհին ալ չէ, դարձեալ արժանի է իմ սիրոյս։» Աւելի ևս չվարանեցաւ, ինքզինքը յայտնեց, և խորին ակնածութեամբ անոր մօտենալով, «Տիկին, ըսաւ անոր, մեծապէս շնորհապարտ եմ երկնից որ քեզի պէս հրաշագեղ էակ մ՚իմ աչքիս կ՚ընծայէ։ Ասկէ աւելի յարմար առիթ մը չէր կրնար պատահիլ իմ յարգանքս քեզ նուիրելու։ Կը պաղատիմ, տիկին, որ զանոնք ընդունիս, քեզի պէս անձ մ՚այս առանձնութեան մէջ օգնութեան կարօտ է անշուշտ։

— Իրաւ է, տէր իմ, պատասխանեց Կէօհէր Իշխանուհին տխուր դէմքով մը, որ իմ աստիճանիս կին մ՚այս վիճակիս մէջ գտնուիլն կարգէ դուրս բան մ՚է։ Իշխանուհի եմ և Սամանտալի Թագաւորին աղջիկն. անունս Կէօհէր է։ Պալատին մէջ՝ խուցս կը գտնուէի երբ ահռելի աղմուկ մը լսեցի։ Իսկոյն եկան իմաց տուին ինծ որ Սալէհ Թագաւորը չգիտեմ ինչ պատճառաւ՝ պալատը պաշարել տուեր և հայրս ձերբակալ ըրեր է՝ դիմադրող պահապանները կոտորեր են։ Հազիւ թէ ժամանակ ունեցայ խոյս տալու և անոր բռնութեան դէմ այս տեղ ապաւէն մը փնտռելու։»

Իշխանուհւոյն այս խօսքերը լսելով՝ Պետէր թագաւորը շփոթեցաւ և ամօթապարտ մնաց, յանկարծ իր մայրն անօգնական թողլուն՝ առանց գործին վրայ աւելի որոշ լուրեր առնելու։ Բայց սաստիկ ուրախացաւ իմանալով որ իր մօրեղբայրը Սամնատալի թագաւորը ձերբակալ եղեր է. և մտածեց որ այս թագաւորն իր ազատութիւնը ձեռք ձգելու համար անտարակոյս Կեօհէր իշխանուհին իրեն կնութեան կուտայ։

«Պաշտելի իշխանուհի, ըսաւ անոր, շատ արդարացի է վիշդ, սակայն դիւրին է զայն դարմանել հօրդ գերութեան հետ։ Ինձ իրաւունք պիտի տաս եթէ իմանաս որ ես եմ Պետէր՝ Պարսից թագաւորն, և Սալէհ իշխանն իմ մօրեղբայրս է։ Կրնամ հաւատալ որ հօրդ երկիրները գրաւելու դիտաւորութիւն չունի ամենևին. իր նպատակն է միայն իմ քեզի հետ ամուսնանալու պատիւն ու երջանկութիւնը ստանալ։ Ես արդէն՝ քու գեղեցկութեանդ նկարագիրը լսելով՝ սիրտս քեզի նուիրեցի։ Ոչ միայն չեմ զղջար այս բանիս վրայ, այլև կը պաղատիմ քեզ որ այս սիրտս ընդունիս և համոզուիս որ մինակ քեզի համար պիտի ապրի։ Կը համարձակիմ յուսալու որ խնդիրս չպիտի մերժես, և պիտի մտածես որ իր տէրութիւնն երեսի վրայ ձգող և իր սիրտը քեզի տալու համար այս տեղ եկող թագաւոր մ'արժանի է երախտագիտութեան։ Ուստի շնորհ ըրէ, գեղանի իշխանուհի, պատուել զիս յանձն առնլով որ քեզ իմ մօրեղբօրս ներկայացնեմ։ Եթէ հայրդ մեր ամուսնութեան հաւանութիւն տայ՝ մօրեղբայրս զինքն ազատ պիտի թողու որ առաջուան պէս իր տէրութիւնը կառավարէ։»

Պետէրի յայտարարութիւնն ակնկալած արդիւնքը չունեցաւ։ Առաջին անգամ որ իշխանուհին Պետէրը տեսաւ, անոր աղուոր կերպարանը, շնորհալի ձևերն՝ որով իրեն ներկայացեր էր, իրեն անհաճոյ չէին երևցեր։ Բայց երբ անոր բերնէն իսկ լսեց որ իր թագաւոր հօրը գլխին եկած փորձանքին, իր վշտին, իր անձնական պահպանութեան համար քաշած երկիւղին և փախուստին բնապատճառը նոյն ինքն Պետէրն է, իբր թշնամի մը նայեցաւ անոր և չուզեց որ և է յարաբերութիւն ունենալ անոր հետ։ Անկէ զատ՝ որչափ որ անոր փափաքած ամուսնութեան տրամադիր կը գտնուէր, սակայն նկատելով որ զայն մերժելու համար իր հօրն ունեցած պատճառներէն մէկն ալ Պետէրի երկրի թագաւոր ըլլալն էր, որոշած էր այս մասին հօրը կամաց հպատակելու։ Սակայն նոյն միջոցին իր հակառակութիւնը Պետէրի չյայտնեց բնաւ, այլ անոր ձեռքէն ճարպիկութեամբ մը պրծելու հնար մը գտաւ. ուստի զանի տեսնելուն ուրախութիւն կեղծելով, «Տէր իմ, ըսաւ խիստ անկեղծ դէմքով մը, ուրեմն դու Կիւլնար թագուհւոյն որդին ես, այն որ երևելի է իր եզական գեղութեան համար։ Շատ ուրախ եմ որ քեզ անոր արժանի զաւակը կը գտնեմ։ Հայրս կը սխալի մեծապէս մեր միութեան դէմ կենալուն, եթէ մեզ անգամ մը տեսնէ, անտարակոյս երկուքնիս ալ երջանիկ ընելու չպիտի վարանի։» Այս խօսքերն ըսելով՝ իշխանուհին իր ձեռքն երկնցուց իբր բարեկամութեան նշան։

Պետէր թագաւորը կարծեց թէ իր փափաքանաց լրումը հասաւ. իր ձեռքը կարկառեց, և իշխանուհւոյն բռնելով՝ ծռեցաւ որ յարգանօք զայն համբուրէ. բայց իշխանուհին ժամանակ չտուաւ անոր համբուրելու։

«Յանդուգն մարդ, ըսաւ, զանի հրելով և երեսին թքնելով ջուր հըլլալուն, այդ մարդու կերպարանդ ձգէ և ճերմակ թռչունի մը ձևն առ՝ կարմիր կտուցով ու ոտքերով։»

Այն ինչ այս խօսքերն արտասանեց որ Պետէր թագաւորը՝ սաստիկ սրտմտելով և զարմանօք այն թռչունին կերպարանն առաւ։ «Առէք այս թռչունն, ըսաւ իշխանուհին իր կանանց, և Չոր կղզին տարէք նետեցէք։» Այս կղզին ահռելի ժայռ մ'է ուր կաթիլ մը ջուր անգամ չկար։

Կինը թռչունը բռնեց և Կեօհէր իշխանուհւոյն հրամանը կատարելու առեն Պետէր թագաւորին ճակատագրին վշտակից եղաւ։ «Մեղք պիտի ըլլայ, ըսաւ ինքնիրեն, որ ապրելու արժանի իշխան մ'անօթութենէ և ծարաւէն մեռնի։ Իշխանուհին որ այնքան բարեսիրտ է և քաղցրաբարոյ, այսպիսի անագորոյն հրամանի մը վրայ թերևս պիտի զղջայ երբ իր բարկութիւնը դադրի. ուստի աւելի աղէկ է որ թագաւորն այնպիսի տեղ մը տանիմ որ իր բնական մահուամբը մեռնի։» Հետևապէս բազմամարդ կղզի մը տարաւ Պետէր թագաւորը, խիստ ախորժելի գիւղ մը ձգեց, ուր պտղատու ծառեր և շատ մը վտակներ

կայն։

Հիմակ Սալէհ Թագաւորին դառնանք։ Ինքն անձամբ Կէօհէր իշխանուհին փնտռելէն և ամէն տեղ որոնել տալէն ետքը՝ զուր տեղը՝ Սամանտալի Թագաւորը՝ յատուկ հսկողութեամբ իր պալատին մէջ փակել տուաւ, իր բացակայութեան ատեն տէրութիւնը կառավարելու համար պէտք եղած հրամանները արձակեց, և դարձաւ իր մօրը պատմեց ըրած գործերը։ Գալուն հարցուց թէ ուր էր իր քեռորդի Թագաւորն, և զարմանօք ու մեծ տրտմութեամբ իմացաւ որ աներևոյթ եղեր էր։

«Երբոր եկան իմաց տալու, ըսաւ Թագուհին, թէ Սամանտալի Թագաւորին պալատին մէջ մեծ վտանգի մէջ կը գտնուիս, և մինչև հարկ եղած հրամանները կտայի որ քեզ օգնութեան հասնին, Պէտէր աներևոյթ եղաւ։ Կ'երևի թէ վտանգը իմանալով ահ ու դող զգացած և մեզի հետ ինքզինքն ապահովութեան մէջ չէ սեպած։

Այս լուրը չափազանց տրտմեցուց Սալէհ Թագաւորն, որ այն ատեն զղջաց որ շատ դիւրաւ Պէտէրի կամաց հաւանութիւն տուեր էր առանց Կիւլնար Թագուհւոյն խորհուրդ հարցնելու։ Ամէն կողմ մարդ ղրկեց որ Պէտէրը փնտռեն, սակայն որչափ որ ամէն փոյթ և ջիգ ըրին, չկրցան անոր վրայ լուր մը բերելու։ Սալէհ Թագաւորին ցաւն այնքան մեծ եղաւ, որչափ որ ամուսնութեան խնդիրն այնքան յառաջ տանելուն համար մեծ ուրախութիւն զգացեր էր։ Սակայն մինչև լաւ և գէշ լուրեր առնուլը Պէտէրի վրայ, ինքն իր Թագաւորութեան տեսչութիւնը Թագուհւոյն ձգեց, և գնաց Սամանտալի երկիրը կառավարելու, որուն Թագաւորը շարունակ մեծ զգուշութեամբ բանտարկեալ պահեց, թէև անոր բարձր աստիճանի վայել յարգանքը չէր զլանար։

Այն օրն որ Սալէհ Թագաւորը ճամբայ ելեր էր Սամանտալի տէրութեան դառնալու, Կիւլնար Թագուհին՝ Պէտէրի մայրն՝ իր մօրը Թագուհւոյն պալատն եկաւ։ Այս իշխանուհին չէր զարմացեր տեսնելով որ իր որդին նոյն օրն որսէն չդարձաւ։ Կարծեր էր թէ որսորդութեան եռանդէն, ինչպէս որ երբեմն պատահեր էր, պէտք եղածէն աւելի հեռու գացած պիտի ըլլայ։ Բայց, երբ տեսաւ որ հետևեալ

օրն և միւս օրն ալ չերևցաւ, այնպիսի շփոթութեան մէջ ինկաւ որ դիւրին է երևակայել անոր վրայ ունեցած սէրէն։ Այս տագնապն աւելի շատցաւ երբ իրեն ուղեկից սպասաւորներէն իմացաւ թէ երկար ատեն պարապ տեղը փնտռելէն ետև զանի և Սալէհ Թագաւորը, ստիպուեր են ետ դառնալու, թէ կարելի է փորձանք մը հասած է անոնց և կամ այնպիսի վայր մը գացած են որ անկարելի է երևան հանել. վերջապէս ըսին թէ անոնց ձիերը գտեր են, իսկ ամէն ջիգ թափելէն ետև՝ անհնար եղեր է անոնց վրայ լուր մ'առնլու։ Այս տեղեկութեան վրայ՝ Կիւլնար Թագուհին իր վիշտը ծածկելու միտքը դրեր և յորդորեր էր սպասաւորներն որ նորէն դառնան և պէտք եղած խուզարկութիւններն ընեն. Նոյն պահուն ալ իր ընելիքն որոշեր էր, և առանց մէկու բան մ'ըսելու, յայտներ էր միայն իր կանանց որ առանձին մնալ կ'ուզէ, և անմիջապէս ծովը նետուեր էր որպէս զի երթայ իր կասկածը փարատէ հարց ու փորձ ընելով թէ արդեօք Սալէհ Թագաւորն իր որդին Պէտէրն հետը տարած է։

Այս մեծ Թագուհին իր մօրը կողմէն շատ ուրախութեամբ պիտի ընդունուէր, եթէ՝ զանի տեսնելուն պէս՝ անոր գալստեան պատճառը չկասկածէր։ «Աղջիկս, ըսաւ անոր, զիս տեսնելու համար չեկար հոս, ինչպէս որ քաջ կը հասկնամ։ Եկար որ որդւոյդ վրայ ինծէ տեղեկութիւն խնդրես, և իմ ունեցած լուրերս քու և իմ վիշտս աւելի պիտի սաստկացնեն։ Մեծ խնդութիւն զգացի երբ տեսայ որ որդիդ իր մօրեղբօրը հետ մեզի եկաւ, բայց այն ինչ իմացայ որ առանց քու հաւանութեանդ տէրութենէն հեռացեր է, որ իսկոյն քու ցաւերուդ վշտակից եղայ։

Յետոյ պատմեց թէ Սալէհ Թագաւորն ինչ եռանդով անձամբ գացեր էր Կէօհէր իշխանուհին Պէտէրի համար կնութեան խնդրելու, ինչեր պատահեր էր մինչև այն ժամանակ որ Պէտէր աներևոյթ եղեր էր։ «Անոր ետևէն մարդ ղրկեցի, յարեց Թագուհին, և իմ որդիս ալ որ քիչ մ'առաջ ճամբայ ելաւ Սամանտալի Թագաւորութիւնը կառավարելու, իր կողմէն ալ պէտք եղած խուզարկութիւնն ըրաւ, բայց ապարդիւն ելաւ, դարձեալ պէտք է յուսալ որ մեր չակնկալած ատենը զինքը տեսնենք։»

Վշտալից Կիւլնար այս յուսալանջի բերան չխաբուեցաւ . կարծեց թէ իր սիրական որդին կորած է և դառնապէս լացաւ բոլոր յանցանքը եղբօրը վրայ ձգելով ։ Իր մայրը բոլոր ջիգը թափեց հանգչնելու համար թէ վտանգաւոր է բողոքելն իր վշտանալը համակերպիլ ։ «Իրաւ է որ, ըսաւ, Թագաւոր եղբայրդ այնչափ անգթութեամբ քեզ խօսիլ պէտք չէր սոյն ամուսնութեան վրայ, և ոչ իմ թոռս հետը բերելու ւանց քու համաձայնութեանդ, բայց որովհետև լսածին հաստատուած չէ որ Պարսից Թագաւորը կորսուած ըլլայ, պէտք է ամէն միջոց 'ի գործ դնել անոր Թագաւորութիւնը պահպանելու ։ Ուստի ժամանակ մի կորուսեր, մայրաքաղաքդ դարձիր, քու ներկայութիւնդ այն տեղ կարևոր է, և ամէն բան արդի հանդարտ վիճակին մէջ պահելը դժուար չպիտի ըլլայ քեզի համար, հրատարակել տալով որ Պարսից Թագաւորը մեզ տեսնելու համար այս կողմերն եկած է ։»

Այսպիսի զօրաւոր պատճառ մի պէտք էր Կիւլնար Թագուհին համոզելու ։ Իր մօրը մնաս բարև ըսաւ և Պարսկաստանի մայրաքաղաքը հասաւ մինչև ժողովուրդն իր բացակայութեան անտեղեակ էր ։ Անմիջապէս մարդ հանեց որ երթան իր որդւոյն նախարարներն ետ կանչեն՝ յայտնելով որ Պէտէր Թագաւորին ուր ըլլալը գիտէ և քիչ ատենէն պիտի վերադառնայ ։ Այս լուրը բոլոր քաղաքին մէջ տարածել տուաւ և իր վէզիրին ու խորհրդին աջակցութեամբն այնպէս անդորրութեամբ կառավարեց տէրութիւնն՝ ինչպէս Պէտէր Թագաւորը կը կառավարէր ։

Սակայն Պէտէրի դառնալու համար, ինչպէս որ արդէն ըսինք, Կէօհէր իշխանուհւոյն սպասուհին սոյն կղզին թողլէն ետև՝ Պէտէր մեծ զարմանք զգաց երբ առանձին և թռչունի կերպարանքով տեսաւ ինքզինքն ։ Այնչափ աւելի դժբաղդ համարեց անձն որչափ որ չգիտէր թէ ուր է, և Պարսկաստան աշխարհի ո՛ր կողմը կը գտնուի ։ Ու եթէ գիտնար իսկ և իր թևերուն ոյժն անգամ փորձէր այնքան ծովերէ անցնելով իր Թագաւորութեան երկիրը դառնալու, ի՞նչ օգուտ պիտի քաղէր՝ եթէ ոչ նոյն վիճակն և նոյն դժուարութիւնը պիտի կրէր, քանի որ իւր Պարսկաստանի Թագաւոր չպիտի ճանչցուէր, և ոչ իսկ իբր մարդ ։ Ուստի գտնուած տեղը մնալու, իրեն նման թռչուններուն

սնունդն ուտելու և գիշերը ծառի մը վրայ անցնելու սովորեցաւ ։

Քանի մ'օրէն ետքը՝ գիւղացի մ'որ շատ յաջողակ էր վարմով թռչուն որսալու, այն կողմն եկաւ և մեծ ուրախութիւն զգաց իրեն անծանօթ այն խիստ սիրուն թռչունը տեսնելով, թէև շատ տարիէ վեր վարմով կ'որսար ։ Իր բոլոր վարպետութիւնն ու պէտք եղած միջոցները գործածեց և յաջողեցաւ թռչունը բռնելու ։ Այսպիսի որսի մը վրայ ցնծալով, որս մ'որ սովորաբար բռնած թռչուններէն աւելի մեծ արժէք ունէր, զանի վանդակի մը մէջ դրաւ և քաղաքը տարաւ ։ Այն ինչ շուկան հասաւ որ ոստանիկ մը զանի կեցուց և հարցուց թէ այն թռչունին գինն ի՞նչ է ։

Այս հարցման պատասխան տալու տեղ՝ հաւորսը հարցուց իր կողմէ ոստանիկին թէ ի՞նչ միտք ունի ընելու այն թռչունը գնելով ։ «Միամիտ մարդ, պատասխանեց ոստանիկն, ի՞նչ կ'ուզես որ ընեմ, հարկաւ պիտի խորովեմ և ալ ուտեմ ։ — Ուրեմն, պատասխան տուաւ գեղացին, որչափ աժան գնես այնչափ քու բանիդ կգայ . սակայն իմ աչքիս աւելի մեծ գին մ'ունի այս թռչունն, և եթէ ոսկի մ'անգամ տաս՝ դարձեալ քեզի չեմ ծախեր ։ Շատ ծեր եմ, բայց քանի այս արհեստս կը բանիմ, ասոր նման թռչուն մը չեմ տեսած . Թագաւորին պիտի ընծայ ընեմ զայն, և նա քեզմէ աւելի յարգը պիտի գիտնայ ։»

Գեղացին շուկան գեղերելու տեղ՝ շիտակ պալատը գնաց և Թագաւորին սենեկին առջև կանգ առաւ ։ Թագաւորը՝ պատուհանի մը մօտ նստած փողոցն անցած դարձածը կը դիտէր ։ Գեղեցիկ թռչունը տեսնելուն՝ պաշտօնատար մը ղրկեց որ երթայ զայն իրեն համար ծախու առնու ։ Պաշտօնատարն եկաւ գեղացին գտաւ և հարցուց թէ թռչունին գինն ի՞նչ է ։ «Եթէ Թագաւորին համար գնել կ'ուզես այս թռչունը, վրայ բերաւ գեղացին, խնդրեմ թող շնորհ ընէ զանի իմ կողմէս իբրև ընծայ մ'ընդունելու, և քեզ ալ կ'աղաչեմ որ զայն անոր տանիս ։» Պաշտօնատարը թռչունը Թագաւորին տարաւ, և Թագաւորը զայն այնչափ եղական գտաւ, որ գեղացիին տասն ոսկի ղրկեց, և այս ալ ուրախ զուարթ իր տեղը դարձաւ . յետոյ Թագաւորը փառաւոր վանդակի մը մէջ դրաւ թռչունն և մեծագին ամաններով հունտ և ջուր տուաւ անոր ։

Թագաւորն՝ որ որսի երթալու համար ձի հեծնելու վրայ էր և Թռչունը լաւ մը քննելու ժամանակ չէր ունեցած , 'ի դարձին վանդակը բերել տալով , դուռն բացաւ և Թռչունն իր ձեռքին վրայ առաւ : Թագաւորը սքանչանալով Թռչունը դիտելու առեն՝ հարցուց պաշտօնատարին թէ արդեօք անոր կերակուր ուտելը տեսած է : «Վեհափառ տէր , վրայ բերաւ պաշտօնատարը , կրնամ տեսնել որ իր կերակուրի ամանը դեռ լեցուն է , և հատ մը հունտ ուտելը չտեսայ :» Թագաւորն ըսաւ որ պէտք է շատ տեսակ հունտ տալ Թռչունին որ ուզածն ընտրէ :

Որովհետև արդէն սեղանը դրեր էին՝ կերակուրը բերին այն միջոցին որ Թագաւորը սոյն հրամանը կուտար : Այն ինչ սպասները բերին որ Թռչունը Թևերը զարկաւ , Թագաւորին ձեռքէն փախաւ , սեղանին վրայ Թռաւ դադրեցաւ և սկսաւ կտուցովը հաց և միս ուտել , մերթ այս սպասէն՝ մերթ միւսէն : Թագաւորն այնքան զարմացաւ որ պաշտօնատար մը ղրկեց Թագուհին կանչելու որ այս հրաշալիքը տեսնէ : Պաշտօնատարը քանի մը խօսքով Թագուհւոյն պատմեց գործն և Թագուհին իսկոյն եկաւ : Բայց՝ Թռչունը տեսնելուն պէս՝ երեսը քօղովը ծածկեց և քաշուիլ ուզեց : Թագաւորն՝ այս գործին վրայ զարմանալով՝ դիտեց որ մարդ չկայ , և հարցուց թէ ինչ պատճառաւ այնպէս կը վարուի :

«Վեհափառ տէր , պատասխանեց Թագուհին , պէտք չէ զարմանաք եթէ յայտնեմ որ այս Թռչունը Թռչուն չէ , ինչպէս որ կը կարծէք , այլ մարդ է : — Տիկին , վրայ բերաւ Թագաւորն առաջուանէ աւելի զարմանալով , անտարակոյս կատակ ընել կ'ուզես , չես կրնար համոզել զիս որ Թռչուն մը մարդ ըլլայ : — Վեհափառ տէր , քաւ լիցի որ ձեզ կատակ ընեմ : Բայց ըսածս շատ ճշմարիտ է , և կը հաւատեմ որ այս Թռչունը՝ Պարսից Թագաւոր Պէտէրը , նշանաւոր Կիւլնարի որդին է , ծովու Թագաւորութեանց երևելի իշխանուհին , Սալէհի քեռորդի Կիւլնարի՝ և Սալէհի մայր՝ Ֆարաշ Թագուհւոյն Թոռն է . և զինքն այսպէս այլափոխողը Սամանդալի Թագաւորի դուստր՝ Կէօհէր իշխանուհին է :» Որպէս զի Թագաւորը լիովին համոզուի , պատմեց անոր թէ ինչպէս և ինչ պատճառաւ Կէօհէր իշխանուհին այսպէս

վրէժը լուծեր էր՝ Սալէհ Թագաւորն իր հայրը՝ Սամանդալի Թագաւորը Թշնամանելովը :

Թագաւորը քաջ գիտնալով որ Թագուհին խիստ հմուտ մոգուհի մը է , անոր պատմութեան հաւատ ընծայեց , վասն զի ամէն անցած դարձած բաները կ'իմանար , և անոր միջոցաւ իր դրացի Թագաւորաց չար խորհուրդները վեր կը հանէր և անոնց առաջը կ'առնուր : Թագաւորը Պարսից Թագաւորին վրայ գթաց և Թախանձագին աղաչեց Թագուհին որ հմայութիւնը ցրուէ և զինքն իր առջի կերպարանքին վերափոխէ :

Թագուհին յօժարակամ հաճեցաւ . «Վեհափառ տէր , ըսաւ Թագաւորին , շնորհ ըրէք Թռչունին հետ դահլիճը մտնելու . քանի մը վայրկենի մէջ պիտի ցուցնեմ ձեզ Թագաւոր մ'որ արժանի է ձեր ունեցած համարման :»

Թռչունն՝ որ ուտելէ դադրեր էր և Թագաւորին ու Թագուհւոյն խօսակցութեան ուշադիր մտիկ կ'ընէր , Թագաւորին ժամանակ չտուաւ որ զինքը բռնէ , այլ ինքնին դահլիճը Թռաւ գնաց , և Թագուհին ալ անմիջապէս անոր ետևէն ներս մտաւ՝ ձեռքն ունենալով աման մը լեցուն ջուր : Թագաւորին անյայտ խօսքեր արտասանեց ամանին վրայ՝ մինչև որ ջուրն սկսաւ եռալ . իսկոյն ջրէն առաւ ձեռօքն և Թռչունին վրայ Թափելով՝ ըսաւ .

«Իմ արտասանած նուիրական և խորհրդաւոր խօսքերուս շնորհիւ , և յանուն երկնից և երկրի Արարչին , որ մեռելոց յարութիւն կուտայ և տիեզերքն իր դիրքին մէջ կը պահէ , այդ Թռչունի ձևը փոխէ և Արարչիդ ձեռօք ստացած առջի կերպարանքդ առ :»

Այն ինչ Թագուհին այս խօսքերն աւարտեր էր , որ Թռչունին տեղ՝ Թագաւորը գեղահասակ իշխան մը տեսաւ , որուն ազնուական կերպարանն ու դէմքը զինքը գիւթեցին : Պէտէր Թագաւորը նախ ծունր դրաւ և փառք տուաւ Աստուծոյ այս ըրած շնորհքին համար : Յետոյ՝ ոտք ելնելով՝ Թագաւորին ձեռքը բռնեց պագաւ , իր երախտագիտութիւնը յայտնելու համար . բայց Թագաւորը գրկեց զանի խնդագին և իր յետին գոհունակութիւնը բացատրեց զինքը տեսնելուն համար : Ուզեց նաև իր շնորհակալիքը յայտնել Թագուհւոյն , բայց նա արդէն իր սենեակը քաշուեր էր : Թագաւորը հրաւիրեց Պէտէրն որ իրեն հետ սե-

ղան նստի՝ և ճաշէն ետքն՝ աղաչեց որ պատմէ իրեն թէ ինչպէս Կեօհէր իշխանուհին անոր պէս սիրուն իշխան մը թռչունի մը փոխեց անգթօրէն, և Պարսից թագաւորն անոր խնդիրը կատարեց: Երբ պատմութիւնն աւարտեց, թագաւորն՝ իշխանուհւոյն անիրաւ վարմունքին վրայ սրտմտելով՝ զանի չարաչար պարսաւեց:

«Սամանտալի իշխանուհին գովելի է, ըսաւ, որ իր հօրը կրած թշնամանաց անզգայ չէ մնացեր, բայց իր վրէժխնդրութիւնը շատ հեռուն տարեր էր քեզի պէս իշխանի մը դէմ, թէև անպարտ էիր. ահա այս անգթութեան համար ամէնքն ալ զինքը պիտի դատապարտեն: Բայց մէկդի թողունք այս նիւթն, և ըսէ ինձ թէ ինչ կերպով կրնամ քեզի ուրիշ ծառայութիւն մ՚ընել:

— Վեհափառ տէր, պատասխանեց Պէտէր, այնչափ մեծ է երախտագիտութիւնս առ ձեզ, որ պարտաւոր էի ձեր մօտ մնալ փոխարէնը հատուցանելու համար. բայց որովհետև Ձեր վեհանձնութիւնը չափ չունի, կ՚աղաչեմ որ ձեր նաւերէն մէկը տայք ինձ որ Պարսկաստան երթամ, ուր թերևս մեծ անկարգութիւններ պատահած են իմ տարակայութեանս պատճառաւ. մինչև անգամ կարելի է մայրս՝ որմէ ծածուկ պահեր էի իմ ուղևորութիւնս, ցաւէն մեռած ըլլայ, քանի որ մեծ տաղնապ քաշած է իմ կենդանութեանս կամ մահուանս մասին անտեղեակ գտնուելովը:»

Թագաւորն ամենայն հաճութեամբ Պէտէրի խնդիրը կատարեց, և առանց ժամանակ անցնելու, իր նաւերէն ամէնէն հաստատունն ու արագաշարժը պատրաստելու հրաման տուաւ: Նաւն անմիջապէս իր ամէն պիտոյքը, նաւաստի՝ զինուոր՝ պաշար հոգալով, կազմ ու պատրաստ եղաւ, և երբ հովը յաջող փչեց, Պէտէր թագաւորն՝ իր հիւրասէր արքային ունեցած անթիւ երախտեացը շնորհակալ ըլլալէն ետև՝ հրաժարական բարևը տուաւ և ճամբայ ելաւ:

Հովն ետևէն ըլլալով նաւը տասն օր շարունակ շատ ճամբայ կտրեց. տասներորդ օրը քիչ մը հակառակ հով մ՚ելաւ և այնչափ սաստկացաւ որ սոսկալի փոթորիկ մը հանեց: Նաւն՝ իր ճամբէն խոտորելէն զատ՝ այնչափ տատանեցաւ որ կայմերը խորտակեցան և հովին բռնութենէն ժայռի մը զարկաւ և փշրուեցաւ:

Նաւորդներուն մեծ մասը ծովն ընկաւ. ոմանք իրենց հուժկու թևերուն վստահելով 'ի լողալ ազատելու ջանացին, այլք փայտի կտորի մը կամ տախտակի մը պլլուեցան: Այս կարգէն էր և Պէտէր, որ երբեմն յորձանքէն, երբեմն ալիքներէն մղուելով իր բաղդին այս անկայուն վիճակին մէջ՝ վերջապէս տեսաւ որ ցամաքի և աղւոր տեսք ունեցող քաղաքի մը մօտ է: Իր բոլոր ոյժը թափեց ծովեզերքն ելնելու, և վերջէն այնքան մօտ եկաւ՝ որ ծովն աւելի հանդարտ ըլլալով՝ ոտքը յատակը կոխեց: Իսկոյն իրեն մեծ օգուտ ընող փայտի կտորը ձգեց. սակայն ծովեզրն ելնելու համար ջրին մէջ քալելու ատեն, շատ զարմացաւ տեսնելով որ ամէն կողմէն ձիեր, ուղտեր, ջորիներ, կովեր, եզներ, ցուլեր և ուրիշ կենդանիներ գալով ծովուն եզերքը կեցան որպէս զի արգիլեն զինքը մօտենալու: Անհնարին դժուարութիւն քաշեց մինչև որ՝ անոնց դիմադրելով՝ ճամբայ մը բացաւ: Երբ յաջողեցաւ, ժայռի մը տակ պատսպարուեցաւ, մինչև որ քիչ մը շունչ առաւ և լաթերն արևուն չորցուց:

Երբ Պէտէր յառաջ անցաւ քաղաքը մտնելու, մի և նոյն արգելքը հանեցին այն կենդանիներն՝ որպէս թէ կ՚ուզէին իր դիտաւորութենէ զինքը կասեցնել և կերպով մ՚իմաց տալ որ վտանգաւոր է իրեն համար քաղաքը մտնել:

Պէտէր քաղաքը մտաւ, շատ մը գեղեցիկ և լայն փողոցներ տեսաւ, սակայն զարմանքը պաշարեց զինքը մարդու մը չհանդիպելուն: Այս ամայի քաղաքը տեսնելով՝ հասկցաւ թէ ինչո՛ւ համար այնքան անասուններ ամէն միջոց բանեցուցին որ անկից հեռանալու ստիպուի: Սակայն յառաջ երթալով՝ շատ մը բաց խանութներ տեսաւ և մակաբերեց որ քաղաքը բոլորովին անբնակ չպիտի ըլլայ, ինչպէս որ առջի բերան կարծեր էր: Այս խանութներէն մէկուն մօտեցաւ, որ խիստ մաքուր կերպով ծախու դրուած պտուղներ կային և այն տեղ նստող ծերունի մը բարևեց:

Այս ծերունին՝ որ բանի մը կ՚զբաղէր՝ գլուխը վերցուց, և դիտելով այն երիտասարդն որ երևելի մարդ մը կ՚երևէր, մեծ զարմանքով հարցուց անոր թէ ուստի կգայ և ինչ առթիւ այն կողմերն ելեր եկեր է: Պէտէր թագաւորը քանի մը խօսքով պատճառը յայտնեց, և ծերունին

նորէն հարցուց թէ արդեօք Ճամբան մարդու մը հանդիպեր է ։

«Առաջին անգամ քեզ կը տեսնեմ, պատասխանեց Պէտէր Թագաւորն, և չեմ կրնար հասկնալ թէ այսպիսի գեղեցիկ և բարետեսիլ քաղաք մ՚ի՞նչ պատճառաւ անապատի կը նմանի ։ — Ներս մտիր, և աւելի դուռը մի կենար, պատասխանեց ծերունին, կարելի է գլխուդ փորձանք մը կը հասնի ։ Քու հետաքրքրութիւնդ գոհ ընելու ժամանակ ունիմ, և պիտի ըսեմ թէ ի՞նչ պատճառաւ այս զգուշութեան կը յորդորեմ քեզ ։»

Պէտէր Թագաւորը ծերունիին պատուէրն իսկոյն կատարեց ․ ներս մտաւ և անոր քովը նստաւ ․ բայց՝ որովհետև օտարականին դժբաղդութեան պատմութիւնն իմանալով՝ ծերունին հասկցեր էր որ կերակուրի պէտք ունի, անոր պէտք եղած ուտելիքը տուաւ, և թէև Պէտէր աղաչեց զինքն որ յայտնէ իրեն թէ ի՞նչ պատճառաւ ըսաւ որ ներս մտնէ, բայց ծերունին չուզեց բան մ՚ըսել մինչև որ ճաշը լմնցնէ ․ վասն զի կը վախնար որ իր ըսելիք ցաւալի բաներուն պատճառաւ իշխանին ախորժակը չկտրի ։ Եւ իրօք, երբ տեսաւ որ կերակուրը լմնցուց, անոր ըսաւ ․

«Պէտք է փառք տաս Աստուծոյ որ առանց փորձանքի մինչև իմ խանութս եկար ։ — Ի՞նչ, և ի՞նչ պատճառաւ, հարցուց Պէտէր աչաբեկ և վրդովեալ ։ — Պէտք է գիտնաս, պատասխանեց ծերունին, որ այս քաղաքը Հմայից քաղաք կը կոչուի, և այս տեղ կ՚իշխէ ոչ թէ թագաւոր մը, այլ թագուհի մը ․ և այս թագուհին ալ՝ որ իր սեռին մէջ՝ ամենագեղեցիկ անձ մ՚է, կախարդուհի մ՚է, բայց ամենէն երևելի ու վտանգաւոր կախարդուհին ։ Խօսքիս պիտի հաւատաս եթէ ըսեմ միայն որ այն տեսած ձիերդ, ջորիներդ և բոլոր անասունները քեզի և ինձի պէս մարդիկ են, զորս իր դիւական արհեստով այլափոխած է ։ Քեզի պէս վայելչադէմ երիտասարդներ քաղաքը մտնելնուն՝ իրեն կողմէ պահպանութեան կեցած մարդոց կողմէն կը բռնուին կամայ ակամայ և անոր առջև կը տարուին ։ Խիստ բարեսէր կերպով զանոնք կ՚ընդունի, կը փայփայէ, կը մեծարէ, փառաւոր տուներու մէջ կը բնակեցնէ, և շատ մը սիրոյ նշաններ կը ցուցնէ համոզելու համար որ զիրենք կը սիրէ, և կը յաջողի ․ բայց այս սուտ երջանկութիւնն եր-

կար չէր տևեր ․ յարմար դատած ատենը՝ չկայ անձ մ՚որ թռչունի կամ անասունի փոխած չըլլայ ։ Խօսեցար ինձ այն կենդանիներուն վրայ որ քաղաք մտնելու քեզ արգելք եղան ․ պատճառն այս է որ վտանգը քեզ յայտնելու ուրիշ միջոց մը չունենալով՝ իրենց կարողութեանը ներածին չափ քեզ ետ դարձնելու աշխատեր են ։»

Պարսից թագաւորն այս խօսքերէն մեծ ցաւ զգաց ։ «Ափսոս, կ՚ըսէր, իմ սև բաղդէս այս ի՞նչ ահռելի վտանգի մէջ ընկեր եմ ։ Դեռ նոր ազատեցայ կախարդութենէ մ՚որմէ կը սոսկամ, և ահա աւելի սոսկալին կրելու վտանգի մէջն եմ ։« Այս առթիւ իր պատմութիւնն աւելի երկարօրէն պատմեց ծերունիին ․ իր ազգատոհմին, իր աստիճանին, Սամանտալի իշխանուհւոյն համար ունեցած տռփանաց, և այս սէրը յայտնելու միջոցին զինքը թռչունի փոխելու անգթութեան վրայ անոր խօսեցաւ ։

Երբ Պէտէր իր պատմութիւնն աւարտեց ըսելով թէ որչափ մեծ ուրախութիւն զգացեր էր թագուհի մը գտնելով որ իր կախարդութիւնը փարատեց, և թէ մեծագոյն դժբաղդութեան մէջ իյնալուն մեծ վախ ունէր, ծերունին զանի հանդարտեցնելու համար՝ ըսաւ ․

«Թէև կախարդուհի թագուհւոյն անգթութեան վրայ պատմածս ճշմարիտ է, սակայն պէտք չէ այդչափ ահ ու դող քաշես ։ Բոլոր բնակիչներն զիս կը սիրեն, նոյն իսկ թագուհւոյն ալ անծանօթ չեմ, և կրնամ ըսել որ զիս շատ կը յարգէ ։ Ուստի բարեբաղդ ես որ՝ ուրիշին դիմելու տեղ՝ ինձի հանդիպեցար ։ Իմ տանս մէջ ապահով կրնաս ըլլալ և կը յորդորեմ քեզ, եթէ կը հաճիս, այս տեղ բնակելու ։ Եթէ դուրս չելնես, կարող եմ ապահովել քեզ որ բնաւ ձախորդութեան մը չես հանդիպիր, հետևապէս ամէն կողմէ վստահ եղիր և ինքզինքդ մի նեղեր ։»

Պէտէր Թագաւորը շնորհակալ եղաւ ծերունիին որ այսպէս զինքը կը հիւրընկալէ և յօժարակամ կը պաշտպանէ ։ Այն ինչ խանութին դրան վրայ նստաւ որ իր երիտասարդական հասակն ու ազնիւ կերպարանը բոլոր անցորդներուն ուշը գրաւեցին ։ Շատերը կանգ առին և ծերունին շնորհաւորեցին որ այնպիսի վայելչակազմ գերի մը ձեռք ձգեր է, ինչպէս որ Պէտէրը գերի կը կարծէին ․ նա մանաւանդ կը զարմա-

նային որ այնպիսի գեղեցիկ պատանի մը Թագուհւոյն ձեռքէն ազատած ըլլայ։

«Մի կարծէք թէ գերի մ'է այս, կ'ըսէր անոնց ծերունին, գիտէք որ ոչ այնքան հարուստ եմ և ոչ բաւական բարձրադիր անձ մ'որ այսպիսի գեղեցիկ գերի մը գնեմ։ Իմ եղբօրորդիս է, և որովհետև եղբայրս մեռաւ և ես ալ զաւակ չունիմ, զանի բերել տուի որ ինձի ընկերանայ։» Ամէնքը խնդակից եղան ծերունիին իր եղբօրորդւոյն գալստեան վրայ, բայց միանգամայն ըսին թէ մեծ երկիւղի մէջ են որ չըլլայ թէ Թագուհին տեղեկութիւն առնլով զանի ձեռքէն յափշտակէ։ «Քաջ կը ճանչես Թագուհին, կ'ըսէին անոր, և կրնաս երևակայել թէ ինչ փորձանք պիտի բերէ գլխիդ արդէն տեսած օրինակներէդ ետքն։ Ինչ մեծ ցաւ պիտի զգաս եթէ մեր արդէն գիտցած մարդոց հետ վարուածին պէս ասոր հետ ալ վարուի։

— Շատ շնորհակալ եմ ձեզ, կը յարէր ծերունին, ձեր ցոյց տուած բարեկամութեան և հոգատարութեան համար, և խօսքով իմ երախտագիտութիւնս չեմ կարող բացատրել։ Բայց բնաւ մտքէս չանցնիր որ Թագուհին անախորժ բան մ'ընէ, քանի որ այնչափ բարիք ինձ կը մատուցանէ միշտ։ Եթէ երբէք իմանայ որ այսպիսի մէկը կայ քովս, յուսամ որ խօսքն անգամ չընէր եթէ մի անգամ յայտնեմ որ իմ եղբօրորդիս է։»

Ծերունին շատ կ'ուրախանար քանի Պարսից նորատի Թագաւորին տրուած գովեստները կը լսէր. իրօք մեծ ախորժ կ'զգար որպէս թէ նա իր որդին ըլլար, և սերտ բարեկամութեամբ մը կապուեցաւ անոր հետ երբ իր տան մէջ բնակելովը զանի աւելի լաւ ճանչեց։ Գրեթէ ամիս մը կար որ միասին կ'ապրէին, երբ օրին մէկը Պէտէր Թագաւորը կրպակին դուռն՝ ըստ սովորութեան՝ նստած ատենը, Լապէ Թագուհին, այսպէս կ'անուանէր կախարդուհի Թագուհին, ծերունիին տան առջևէն մեծ շքով անցաւ։ Պէտէր Թագաւորն՝ այն ինչ Թագուհւոյն առջևէն քալող պահապան զօրաց գունդը տեսաւ, որ ոտք ելաւ, կրպակը մտաւ և ծերունիին հարցուց թէ ինչ կը նշանակէ այն բազմութիւնը։ «Թագուհին պիտի անցնի, ըսաւ ծերունին, բայց նստած տեղդ կնա և բան մը մի վախնար։»

Լապէ Թագուհւոյն պահակները՝ ծիրանեգոյն համազգեստ հագած և աղուոր ձիերու վրայ հեծած՝ չորս կարգ անցան հազարի չափ և սուրերնին վեր բռնած, ամէն պաշտօնատարները ծերունիին կրպակէն անցնելու ատեն՝ զանի բարևեցին։ Այս պահակներուն ետևէն աւելի աղուոր ձիերու վրայ հեծած և դիպակէ զգեստ հագած՝ նոյնչափ ներքինիներ անցան, և ասոնց գլխաւորները նոյն պատիւն ըրին ծերունիին։ Ասոնցմէ ետքը՝ նոյնչափ օրիորդներ կգային հետի, որոնք գրեթէ ամէնքը գեղեցիկ էին և փառաւոր կերպով հագուած ու ադամանդներով զարդարուած, և ձեռքերնին մանր նիզակներ ունէին. իսկ Լապէ Թագուհին՝ ականափայլ և ոսկիէ թամբ ու անգին ծածկոյթ ունեցող ձիու վրայ հեծած անոնց մէջ տեղը կ'երևէր. այն նորատի օրիորդներն ալ ծերունիին հետզհետէ բարև տուին, և Թագուհին՝ Պէտէրին աղուոր կերպարանքէն զարնուելով՝ կրպակին առջևը կեցաւ. «Ապտալլահ, ըսաւ անոր, այս էր ծերունւոյն անունը, կ'աղաչեմ, ըսէ ինձ, միթէ այս վայելչադէմ և չքնաղ գերին քուկդ է։ Միթէ շատոնց է ձեռք ձգած ես այս պատանին։»

Ապտալլահ՝ Թագուհւոյն պատասխան տալէն առաջ՝ երկրպագութիւն ըրաւ և յետոյ ոտք ելնելով ըսաւ. «Տիկին, իմ մօրեղբօրորդիս է այս, երկար ատենէ վեր եղբայրս մեռած ըլլալով, իր որդին՝ անզաւակ ըլլալուս՝ քովս կանչեցի և իմ որդւոյս պէս կը սիրեմ զինքն որ մխիթարուիմ և մահուանէս ետքն՝ ունեցած գոյքն ինչ ստացուածս անոր ձգեմ։»

Լապէ Թագուհին՝ որ տակաւին Պէտէրի նման պատանի մը չէր տեսած և որուն համար սաստիկ սէր զգաց, Ապտալլահի խօսքին վրայ, մտածեց որ ծերունին յորդորէ զանի իրեն տալու։ «Բարի հայր, վրայ բերաւ նա, արդեօք կը յօժարիս այդ պատանին ինձի պարգև ընելու. կ'աղաչեմ, մի մերժեր խնդիրս։ Կրակին և լուսին վրայ կ'երդնում որ զանի այնչափ պիտի մեծցնեմ և զօրաւոր ընեմ, որ բնաւ մահկանացու մ'անոր բաղդին վիճակած չպիտի ըլլայ։ Եթէ բոլոր մարդկային ազգին չարիք հասցնելու դիտաւորութիւն անգամ ունենամ, զանի միայն զերծ պիտի պահեմ որ և է դժբաղդութենէ։ Վստահ եմ որ քեզնէ խնդրածս կատարելու չպիտի դժարիս. այս վստահութիւնս առ

իւ ունեցած բարեկամութեանդ վրայ կը հիմնեմ քան թէ քու անձիդ տածած յարգանացս վրայ ։

— Տիկին, ըսաւ բարի Ապատլլահ, չափազանց շնորհապարտ եմ Ձեր վեհափառութեան երախտեաց և եղբօրորդւոյս ըրած պատւոյ համար. անարժան է ձեզի պէս մեծ թագուհւոյ մը մօտենալու. կ'աղաչեմ որ զանց ընէք այս պատիւն անոր շնորհելու ։

— Ապատլլահ, պատասխանեց Թագուհին, կը յուսայի որ իս աւելի կը սիրես, և երբէք չէի երևակայեր որ այսպէս իմ աղաչանքս բանի տեղ չպիտի դնես ։ Բայց դարձեալ երդում կ'ընեմ կրակին և արփիին վրայ, նոյնպէս կրօնիս ամենէն նուիրական բանին վրայ, որ չպիտի ես կենամ դիտաւորութենէս մինչև որ կամակորութեանդ յաղթեմ ։ Քաջ գիտեմ թէ ինչու համար կը նեղանաս. բայց կը հաւատամ որ իս չափազանց գոհ ընելուդ համար դու ալ ուրախ պիտի ըլլաս ։»

Ապատլլահ ծերունին անհնարին վիշտ զգաց՝ թէ իր և թէ Պէտէրի մասին, որ թագուհւոյն կամաց զիջանելու պիտի ստիպուի ։ «Տիկին, պատասխանեց նա, չեմ ուզեր որ Ձեր վեհափառութիւնն իմ ունեցած յարգանաց վրայ թեթև կասկած մ'ունենայ, և հաւատի եղիք որ մեծ է եռանդս ձեզի հաճելի ըլլալու ամէն զոհողութիւն ընել ։ Կատարեալ վստահութիւն ունիմ ձեր խօսքին վրայ և տարակոյս չունիմ որ ձեր խոստումը կը պահէք ։ Կ'աղաչեմ միայն որ իմ եղբօրորդւոյս ընելիք այս պատիւդ ետ ձգէք մինչև այն օրն որ անկից պիտի նորէն անցնիք ։ — Ուրեմն կ'ուզես որ վաղուան ձգեմ գործը» պատասխանեց Թագուհին ։ Եւ այս խօսքերն ըսելով՝ գլուխը ծռեց՝ իր շնորհակալութիւնն անոր յայտնելու դիտմամբ և իր պալատին ճամբան շարունակեց ։

Երբ Լապէ Թագուհին այն փառաւոր շքեղութեամբ անցաւ գնաց, «Որդեակ իմ, ըսաւ բարի Ապատլլահ՝ Պէտէր Թագաւորին՝ զոր այսպէս կոչելու վարժեր էր, որպէս զի մարդոց առջև խօսելու առեն Պէտէրի վրայ չկասկածին, ինչպէս որ տեսար թագուհւոյն չկրցայ մերժել խնդրածն այնքան թախանձանօք, որպէս զի առիթ չտամ անոր բռուն կամ գաղտնի միջոց մը գործածելու, իր մոգական արհեստովն, և ինձի և քեզի դէմ սրտմտելով մինչև ցայսօր 'ի գործ դրած միջոցներէն աւելի անգութ և նշանաւոր միջոց մը հրամայելու իր վրէժը լուծելու

համար ։ Համոզուած եմ որ, ինչպէս խոստացաւ, լաւ պիտի վարուի քու հետդ, մի միայն իս յատկապէս յարգելուն պատճառաւ ։ Դու ինքնին դիտեցիր այս բանս, իր պալատականաց և պաշտօնէից ինձի ըրած պատիւէն ։ Աշխարհիս անիծեալ անձը կ'ըլլայ՝ եթէ իս խաբէ, բայց իր խաբէյութիւնն անպատիժ չպիտի թողում և վրէժ լուծելու միջոցը գիտեմ ։»

Այս ապահովութիւններն՝ որ շատ տարտամ կ'երևէին, Պէտէր Թագաւորին մաքին վրայ մեծ տպաւորութիւն մը չըրին ։ «Այս Թագուհւոյն անօրէն գործերը լսելէս ետքը, պատասխանեց նա, բայց 'ի բաց կ'ըսեմ որ անոր մօտենալու մեծ վախ կ'զգամ ։ Կարելի է բոլոր ըսածներդ առ ոչինչ դրէի և անոր շքեղութենէ բռնուէի, եթէ արդէն փորձով տեղեակ չըլլայի թէ ինչ ըսել է կախարդուհիի մ'իշխանութեան ներքև գտնուիլը ։ Կէօհէր իշխանուհւոյն հմայութեամբ ընկած վիճակս, որմէ կարծես թէ ազատեցայ ուրիշ վատագոյն վիճակի մէջ ընկնելու, սոսկում կը պատճառէ ինձ Թագուհւոյն նկատմամբ ։» Պէտէր չկրցաւ աւելի խօսիլ, արտասուքներ թափեց և հասկցուց թէ որչափ ընդդիմութիւն ունի Լապէ Թագուհւոյն ձեռքը յանձնուելու դժնդակ հարկին մէջ գտնուելուն ։

«Որդեակ իմ, պատասխանեց Ապատլլահ, մի տրտմիր. կը խոստովանիմ որ այսպիսի թագուհւոյ մը խոստումներուն և նոյն իսկ երդումներուն վստահութիւն ընել պէտք չէ, բայց պէտք է նաև գիտնաս որ իր իշխանութենէ ազատ եմ ։ Թագուհին քաջ գիտէ այս բանս և ահա յատկապէս անոր համար է որ ինձի հետ յարգանօք կը վարուի ։ Եթէ երբէք մոգութեամբ քեզի թեթև չարիք մը հասցնելու ելնէ, կրնամ արգիլել ։ Իմ վրայ դիր յոյսդ, և եթէ՝ անոր ձեռքը քեզ յանձնելէն առաջ՝ տալիք հրահանգներուս հետևիս, կ'ապահովեմ քեզ որ ինչպէս իմ՝ նոյնպէս քու վրադ մեծ ազդեցութիւն մը չպիտի ունենայ ։»

Մոգուհի Թագուհին հետևեալ օրն՝ առջի օրուան պէս շքեղութեամբ անցաւ ծերունի Ապատլլահի խանութին առջևէն, մինչդեռ ծերունին ակնածութեամբ անոր կ'սպասէր ։ «Բարի հայր, ըսաւ անոր, քու խոստմանդ կատարումը քեզ յիշեցնել տալու համար ճիշտ ա-

բոշեալ ժամուն գալէս կրնաս գտնել թէ որչափ անհամբեր եմ եղբօրորդիդ իմ քովս ունենալու։ Գիտեմ որ խոստմնապահ մարդ մ՚ես, և չեմ կրնար երևակայել որ միտքդ փոխած ըլլաս։»

Ապտալլահ՝ որ Թագուհւոյն մօտենալը տեսնելուն երկիր պագեր էր, ոտք ելաւ երբ նա խօսքը լմնցուց․ և որովհետև չէր ուզեր որ Թագուհւոյն ընելիքն ուրիշը լսէ, յարգանօք մինչև անոր երիվարին գլուխը յառաջացաւ և կամացուկ խօսելով ըսաւ․ «Հզօր Թագուհի, հաւաստի եմ որ Ձեր վեհափառութիւնը ծուռ չմեկնէր իմ եղբօրորդիս երէկուանէ քեզ յանձնելու համար ցոյց տուած դժուարութիւնս․ անշուշտ հասկցաք այս յապաղման պատճառը։ Յօժարակամ կը յանձնեմ զանի այսօր ձեր ձեռքը, բայց կը պաղատիմ որ շնորհ ընէք մոռնալու այն հրաշալի գիտութեան գաղտնիքն որոց յետին ծայր հմուտ էք։ Իմ եղբօրորդիս իբրև իմ յատուկ որդիս կը նկատեմ, և զիս յուսահատութեան մէջ պիտի ձգէք եթէ ձեր խօսք տուած վարմունքէն տարբեր վարմունք մ՚ունենաք անոր հետ։

— Նորէն կը խոստանամ, պատասխանեց Թագուհին, և երէկուան խոստումովս կը կրկնեմ որ իմ վարմունքէս գոհ պիտի ըլլաս։ Կը նաջիմ որ բաւական ծանօթ չեմ քեզի, յարեց նա, մինչև ցայսօր երեսս զոյ տեսար իս, բայց որովհետև եղբօրորդիդ իմ բարեկամութեանս արժանի կը գտնեմ, կ՚ուզեմ հասկցնել քեզի որ ես ալ անարժան չեմ իր բարեկամութեան։»

Այս խօսքերն ըսելով երեսը բացաւ և Պէտէր Թագաւորին՝ որ Ապտալլահի հետ մօտեցեր էր, աննման գեղեցկութիւն մը ցուց․ բայց Պէտէր շատ չզարմացաւ։ «Արդարև բաւական չէ գեղանի ըլլալ, ըսաւ ինքնովին, պէտք է որ գեղեցկութեան չափ մարդուս գործերն ալ կանոնաւոր ըլլան։»

Մինչդեռ Պէտէր Թագաւորն այս խորհրդածութիւնները կ՚ընէր՝ Լապէ Թագուհւոյն վրայ աչքերը յառած, ծերունին Ապտալլահ անոր կողմը դառնալով՝ ձեռքը բռնեց և Թագուհւոյն ներկայացուց․ «Ահաւասիկ, տիկին, ըսաւ անոր, նորէն կը պաղատիմ Ձեր վեհափառութիւնն որ յիշէք թէ իմ եղբօրորդիս է և թողուք որ ատեն ատեն իս տեսնելու գայ։» Թագուհին նորէն խօսք տուաւ, և իր երախտագիտութիւնը

յայտնելու համար՝ հազար ոսկի քսակ մը տալու հրամայեց։ Ծերունին նախ մերժեց ընդունելու, բայց Թագուհին պնդելուն՝ չկրցաւ դէմ կենալ։ Իր երիվարին պէս ճոխաբար զարդարուած երիվար մը բերել տուեր էր Պարսից Թագաւորին համար։ Նոյն երիվարն անոր բերին․ և մինչդեռ ոտքն ասպանդակին վրայ կը դնէր, «Մոռցայ հարցնելու, ըսաւ Թագուհին Ապտալլահի, թէ եղբօրորդւոյդ անունն ինչ է։» Եւ երբ պատասխանեց թէ անունը Պէտէր է, «Սխալեր են, վրայ բերաւ Թագուհին, պէտք էր՝ ընդ հակառակն՝ Շէմս (արև) կոչել զանի։»

Երբ Պէտէր Թագաւորը ձին հեծաւ, ուզեց Թագուհւոյն ետևը կենալ, բայց Թագուհին զանի յառաջ անցուց և խնդրեց որ իր քովէն երթայ։ Յետոյ Ապտալլահին երեսը նայեցաւ, և խոնարհութիւն մը ընելէն ետև՝ իր ճամբան շարունակեց։

Պէտէր՝ փոխանակ ժողովրդեան վրայ գոհունակ ակնածութիւն մը տեսնելու ՚ի տես Թագուհւոյն, ընդ հակառակն՝ գիտեց որ արհամարհանօք կը նկատեն զինքն, և մանաւանդ շատերն անոր գլխին անէծք կը կարդային։ «Մոգուհին, կ՚ըսէին ոմանք, իր անզգամութիւնն ՚ի գործ դնելու նոր ճարակ մը գտաւ։ Միթէ երկինք չպիտի ազատէ մեզ անոր բռնութենէ։ — Ողորմելի օտարական, կը գոչէին ուրիշները, չափազանց կը խաբուիս, եթէ կարծես թէ երջանկութիւնդ երկարատև պիտի ըլլայ․ քու անկումդ աւելի գահավէժ ընելու համար քեզ այդչափ բարձրացուց։» Պէտէր՝ այս խօսքերէն հասկցաւ որ ծերունին Ապտալլահ եղածին պէս նկարագրեր էր իրեն Թագուհին, բայց որովհետև այն վտանգէն ազատելու միջոց չունէր, ինքզինքը Նախախնամութեան յանձնեց և թողուց որ իր բաղդն այն վճռէ։

Մոգուհի Թագուհին իր պալատը հասաւ, և երբ ձիէն վար իջաւ, Պէտէրի ձեռքը բռնեց և անոր հետ ներս մտաւ՝ իր կանանց, պաշտօնատարաց և ներքինիներուն ընկերակցութեամբ։ Ինքն անձամբ պտըտցուց Պէտէրը բոլոր սենեակներն, ուր միայն ձուլածոյ ոսկի, գոհար և եզական շքեղութեամբ կարասիներ կային։ Երբ դահլիճը հասան, անոր հետ պատշգամի մը վրայ ելան, ուսկից հիանալի գեղեցկութեամբ պարտէզ մը ցուց անոր։ Պէտէր ամէն տեսած բաները խօ-

հեռութեամբ կը զգէր , այնպէս որ չկասկածի թէ ինքն Ապտալլահի եղբօրորդին չէ ։ Այլ և այլ աննշան բաներու վրայ խօսակցեցան , մինչև որ եկան իմաց տուին որ սեղանը պատրաստ է ։

Թագուհին և Պէտէր ելան և գացին սեղան նստան ։ Սեղանը միաձոյլ ոսկի էր , նոյն մետաղէն էին նաև պնակները ։ Կերան և մինակ մրգեղէնը գալուն սկսան խմել ․ այն ատեն Թագուհին իր բաժակը լեցընել տուաւ ընտիր գինիով մը , և Պէտէրի կենաց ըմպելէն ետև՝ նոյն բաժակը նորէն լեցնել տուաւ և անոր ներկայացուց ։ Պէտէր Թագաւորը յարգանօք զայն ընդունեց , և խիստ թեթև կերպով գլուխը ծռելով հասկցուց թէ անոր կենաց կը խմէ ։

Նոյն պահուն՝ Լալէ Թագուհւոյն սաս կիները նուագարաններով ներս մտան , և երգելով ախորժելի համանուագ մ'ըրին , մինչդեռ Թագուհին և Պէտէր կերուխում մը շարունակեցին երկար ատեն ։ Երկուքնին ալ խմելէն այնքան տաքցան որ Պէտէր Թագաւորն անզգայաբար մոռցաւ որ Թագուհին վհուկ մ'է , և զինք իբրև աշխարհիս ամենէն գեղանի Թագուհին համարեց ։ Երբ Թագուհին գիտեց որ Պէտէր իր ուզած վիճակին մէջ ընկած է , իր կանանց և ներքինիներուն նշան ըրաւ որ քաշուին երթան ։ Անոնք ալ հնազանդեցան և Պէտէր Թագաւորն և ինքը միասին պառկեցան ։

Հետևեալ օրը՝ Թագուհին և Պէտէր Թագաւորն արթննալով՝ բաղնիք գացին ․ երբ բաղնիքէն ելան , սպասաւորող կանայք Թագաւորին ճերմակեղէն և խիստ փառաւոր զգեստ մը տուին ։ Թագուհին ալ , որ առջի օրուանէ աւելի շքեղ հագուստ մը հագեր էր , եկաւ Թագաւորն առաւ և միասին իր սենեակը գացին ։ Պատուական ճաշ մը մեծարեցին անոնց ․ յետոյ խիստ ախորժելի օր մ'անցուցին՝ պարտէզը պտըտելով և զանազան զբօսանքներ վայելելով ։

Լալէ Թագուհին քառսուն օր շարունակ այսպէս պատուեց և մեծարեց Պէտէր Թագաւորն , ինչպէս որ սովոր էր վարուելու իր ամէն սիրահարներուն հետ ։ Քառասներորդ գիշերն՝ երբ պառկեր էին , Թագուհին կարծելով թէ Պէտէր կը քնանայ , անկողնէն ելաւ առանց ձայն հանելու ․ բայց Պէտէր՝ որ արթուն ըլլալով գիտեր էր որ չար խորհուրդ մ'ունի Թագուհին , սուտ քուն եղաւ և անոր գործերը դի-

տեց ։ Երբ Թագուհին ելաւ՝ արկղիկ մը բացաւ և դեղին փոշիով լեցուն տուփ մը հանեց ։ Այս փոշիէն առաւ և սենեկին մէջ տեղէն շիտակ ցանեց ։ Իսկոյն այն տեղը պայծառ ջրով վտակ մը դարձաւ՝ ՚ի մեծ զարմացումն Պէտէր Թագաւորին , որ երկիւղէն կը դողար ․ սակայն արթուն ըլլալուն կասկած չտալու համար Թագուհիին , աւելի ևս զօրեց ինքզինքն և սուտ քունը շարունակեց ։

Լալէ Թագուհին վտակէն ջուր առաւ ամանով մը և աւազանի մը մէջ թափեց ուր ալիւր կար ․ այս ալիւրով խմոր շինեց և երկար ատեն թրեց ․ վերջապէս քանի մը տեսակ դեղեր դրաւ անոր մէջ՝ զանազան տուփերէ առնլով ․ յետոյ կարկանդակ մը շինեց և գոց տապակի մը մէջ դրաւ ։ Որովհետև ամէն բանէ առաջ՝ կրակ վառեր էր , քանի մը կրակ քաշեց , տապակին անոնց վրայ տեղաւորեց և երբ կարկանդակը կ'եփէր , ամանները ու տուփերն իրենց տեղը դրաւ ․ յետոյ քանի մը խօսքեր կարդալուն՝ սենեկին մէջ տեղէն վազող վտակն աներևոյթ եղաւ ։ Երբ կարկանդակն եփեցաւ , կրակին վրայէն հանեց և խուց մը տարաւ ։ Վերջը դարձաւ Պէտէր Թագաւորին հետ պառկելու , որ այնչափ լաւ կեղծեց քունն որ բնաւ կասկած մը չունեցաւ թէ Պէտէր բոլոր ըրածները տեսած ըլլայ ։

Պէտէր Թագաւորն՝ որ ծերունի Ապտալլահը մոռցեր էր իր զուարճութեանց և զբօսանաց մէջ՝ անոր քովէն հեռանալէն վեր , զանի յիշեց և կարծեց թէ անոր խորհրդէն պէտք ունի , քանի որ Լալէ Թագուհին առջի գիշեր այնպիսի բաներ ըրեր՝ և ինքը տեսեր էր ։ Երբ անկողնէն ելաւ , ըսաւ Թագուհւոյն թէ մեծ փափաք ունի ծերունին տեսնելու և աղաչեց որ իրեն հրաման տայ անոր այցի երթալու ։ «Ինչպէս , սիրելի Պէտէր , ըսաւ Թագուհին , միթէ արդէն ձանձրոյթ կ'զգաս , չէ թէ այսպիսի հոյակապ և զուարճալի պալատի մը մէջ գտնուելուդ , այլ Թագուհւոյ մ'ընկերութենէ որ քեզ խանդագին կը սիրէ և իր սիրոյն նշաններն ամէն օր կը յայտնէ ։

— Մեծդ Թագուհի , պատասխան տուաւ Թագաւորն , ինչպէս կարելի է տաղտկալ այն շնորհներէն , զոր Ձեր վեհափառութիւնն առատապէս կ'ընծայէ ինձ ։ Ընդ հակառակն , հօրեղբայրս տեսնելու հրամանը խնդրելով՝ միտքս յայտնել է անոր թէ որչափ շնորհապարտ

եմ Ձեր վեհափառութեան, միանգամայն լսելու համար որ զինքը չեմ մոռնար ։ Չեմ ուրանար նաև որ մասամբ մ՚այս վերջին պատճառն ալ ունիմ. որովհետև գիտեմ թէ կաթողին կը սիրէ զիս և քառասուն օրէ հետէ զիս տեսած չունի, չեմ ուզեր կասկած տալ թէ իր զգացմանց չեմ պատասխաներ, աւելի ևս իրմէ հեռու կենալով ։

— Գնա, ըսաւ Թագուհին, յօժարակամ կը թողում. բայց հարկաւ շուտով կը դառնաս, եթէ մտածես որ առանց քեզի չեմ կրնար ապրիլ ։» Թագուհին հրամայեց որ ձախ թամբով երիվար մը տան անոր, և այսպէս ճամբայ ելաւ ։

Ծերունի Ապտալլահ սքանչացաւ Պէտէրը տեսնելուն. առանց անոր բարձր աստիճանը յիշելու՝ զանի գրկեց գորովանօք, նոյնն ըրաւ և Պէտէր, որպէս զի ամէնքը կարծեն թէ իր եղբօրորդին է ։ Երբոր նստան, «Լաւ ուրեմն, հարցուց Ապտալլահ, ինչպէս անցուցիր և ինչպէս կ՚անցնես ատենդ այն անհաւատարիմ վհուկին հետ ։

— Մինչև հիմակ, պատասխանեց Պէտէր, կրնամ ըսել թէ ամէն կարելի յարգանօք և եռանդով վարուեցաւ հետս, որպէս զի լաւ մը համոզէ որ կատարելապէս կը սիրէ զիս ։ Բայց այս գիշեր բան մը դիտեցի որմէ կ՚երևակայեմ որ բոլոր ըրածները կեղծիք են ։ Այն միջոցին որ կարծեր թէ խորունկ կը քնանամ, թէև արթուն էի, տեսայ որ քովէս հեռացաւ զգուշութեամբ, և վար իջաւ ։ Այս զգուշութիւնը տեսնելով աւելի զգոյշ եղայ և մտադիր, միշտ սուտ քուն ըլլալով ։»

Պէտէր պատմութիւնը շարունակեց այսպէս, և յայտնեց թէ ինչ պարագաներով կարկանդակը շիներ էր, և խօսքն աւարտելով, «Մինչև այն ատեն, յարեց նա, կը խոստովանիմ քեզ որ այն թագուհւոյն անզգամութեան վրայ բոլոր ըսածներդ մոռցեր էի. բայց այս ընթացքէն կը վախնամ որ ոչ խոստումները պիտի պահէ և ոչ իր հանդիսաւոր երդումներն. ուստի բարեբաղդ կը համարիմ զինքզինքս որ թողուց զիս քեզ գալ տեսնելու՝ առանց մեծ ընդդիմութիւն մը ցուցնելու, թէև չէի յուսար ։

— Չես սխալած, պատասխանեց ծերունին Ապտալլահ այնպէս մը ժպտելով որմէ կը հասկցուէր թէ Լապէ թագուհւոյն կողմէ այս ընթացքին կ՚սպասէր, բան մը կարող չէ այն նենգամիտ կինն ուղղելու ։

Բայց մի վախնար, միջոց մը գիտեմ՝ որով քեզի ընելիք չարիքն իրեն պիտի հասնի ։ Կասկածդ խիստ հիմնաւոր է, և աղէկ ըրիր որ ինծի խորհուրդ հարցնելու եկար ։ Որովհետև թագուհին քառասուն օրէ աւելի չպահեր իր սիրահարները, և փոխանակ զանոնք սիրով ճամբելու՝ անասուններու կերպարանք կուտայ անոնց և իր անտառները, ծառաստանները և դաշտերը կը լեցնէ. երէկուան օրէն՝ պէտք եղած զգուշութիւններն առի որպէս զի մի և նոյն փորձանքը գլխուդ չբերէ ։ Այն հրէշը բաւական ապրեցաւ, պէտք է որ ըստ արժանւոյն պատժուի ։»

Այս ըսելով՝ Ապտալլահ՝ Պէտէրի երկու կարկանդակ տուաւ և ըսաւ որ զանոնք պահէ և ըսելիք կերպով գործածէ ։ «Ըսիր թէ այս գիշեր վհուկ թագուհին կարկանդակ մ՚եփեց, անկասկած եղիր որ ուտելու համար քեզի անկից պիտի տայ, բայց նայէ որ չճաշակես ։ Սակայն երբոր մեծարէ՝ մի մերժեր, և փոխանակ բերանդ տանելու՝ տուած երկու կարկանդակէս մէկը կեր, այնպէս որ ինքը չտեսնէ ։ Երբոր կարծէ թէ իր կարկանդակէն կերար, անշուշտ քեզ անասունի մը պիտի փոխէ ։ Բայց չպիտի յաջողի, և յետոյ գործը կատակի պիտի դարձնէ, որպէս թէ ծիծաղիլ և քեզ երկիւղ ազդել ուզած ըլլայ, թէև ներսէն սաստիկ պիտի զայրանայ և պիտի կարծէ թէ կարկանդակը բաղադրելու ատեն սխալմունք մ՚ըրած է ։ Միւս կարկանդակն անոր պարգևէ և ստիպէ որ անկից ուտէ ։ Թագուհին պիտի ուտէ անշուշտ՝ եթէ ոչ ուրիշ բանի համար, սա պատճառաւ որ պիտի ուզէ հասկցնել թէ քեզնէ չկասկածիր՝ իրմէ կասկածելու քեզ առիթ տալէն ետքն ։ Երբ թագուհին կարկանդակդ ուտէ, ափդ մէջ քիչ մը ջուր առ, և անոր երեսին սրսկելով՝ ըսէ.

«Այդ կերպարանդ թող, և ուզած այս ինչ կամ այն ինչ կենդանիին կերպարանքն առ ։»

Յետոյ կենդանիին հետ ինծի եկուր. քեզի պիտի ըսեմ այնուհետև թէ ինչ պէտք է ընես ։»

Պէտէր թագաւորը խիստ ազդու կերպով բացատրեց ծերունի Ապտալլահին թէ որչափ շնորհապարտ է իրեն՝ որ հոգ կը տանի արգիլելու այնպիսի վտանգաւոր վհուկի մը դաւերն իրեն դէմ. և անոր հետ քիչ մ՚ատեն ևս խօսակցելէն ետև՝ ծերունին ձգեց և պալատը դար-

ձու ։ Ի դարձին Պետեր իմացաւ որ կախարդուհին իրեն կ՚սպասէ պարտէզին անհամբեր ։ Պարտէզը գնաց և այն ինչ Լապէ Թագուհին տեսաւ զանի որ եռանդագին զանի դիմաւորեց և ըսաւ ․

«Սիրելի Պետեր, իրաւացի է այն խօսքը թէ սիրական առարկային հեռաւորութիւնն ամենէն շատ զգալի կ՚ընէ սիրոյ ոյժն ու բռնութիւնն ։ Աչքէս հեռանալէդ վեր հանգիստ չունեցայ, և կարծեմ թէ տարիներ կան որ քեզ տեսած չեմ ։ Եթէ փոքր ինչ ես ուշանայիր, ես անձամբ պիտի գայի քեզ փնտռելու ։

— Տիկին, պատասխանեց Պետեր Թագաւորը, կրնամ հաւատալ որ նոյնչափ մեծ էր եռանդս ձեր մօտ դառնալու, բայց հարկ եղաւ քիչ մ՚առեն խօսակցիլ հօրեղբօրս հետ որ շատոնց չէի տեսած և զիս շատ կը սիրէ ։ Տակաւին պահել կ՚ուզէր զիս, բայց անոր գորովալից թախանձանքէն փրծայ և սիրոյ կոչած տեղս եկայ ․ իսկ ինձի համար նախընթրիքէն կարկանդակ մը միայն առի որ քեզի բերեմ ։» Պետեր Թագաւորն որ մաքուր թաշկինակի մը մէջ փաթթեր էր կարկանդակին մէկը, զայն բացաւ և Թագուհւոյն ընծայելով «Ահա, տիկին, ըսաւ, շնորհ ըրէ զայն ընդունելու ։

— Սրտովին կ՚ընդունիմ, պատասխանեց Թագուհին զայն առնելով, և պիտի ուտեմ ախորժանօք՝ թէ քու և թէ իմ բարի բարեկամ հօրեղբօրդ սիրոյն համար ․ բայց ամենէն առաջ՝ կ՚ուզեմ որ իմ սիրոյս համար՝ սա կարկանդակէս ուտես զոր տարակուսութեանդ առեն շինեցի ։

— Գեղանի Թագուհիս, ըսաւ անոր Պետեր զայն յարգանօք ընդունելով, Ձեր վեհափառութեան ձեռքէն միշտ ընտիր բաներ պէտք է ելնեն, և այս շնորհին համար իմ երախտագիտութիւնս ինչպէս յայտնելս չգիտեմ ։»

Պետեր Թագաւորը Ճարպիկութեամբ մը Թագուհւոյն տուած կարկանդակին տեղ՝ ծերունի Ապտալլահին կարկանդակն առաւ, կտոր մը կտրեց և բերանը տարաւ ։ «Ա՛հ, Թագուհի, գոչեց նա ուտելով, երբեք ասոր պէս համեղ բան մը կերած չէի ։» Որովհետեւ շատրուանի մը մօտ էին, կախարդուհին տեսնելով որ Պետեր կտոր մը կերաւ և ուրիշ մ՚ուտելու վրայ է, ձեռքին ափին աւազանէն ջուր առաւ և անոր երեսին տալով,

«Տարաբաղդ մարդ, ըսաւ անոր, այդ մարդու կերպարանդ մերկացիր, և միակնի ու կաղ անպիտան ձիու մը կերպարանքն առ ։»

Այս խօսքերն ազդեցութիւն չունեցան, և կախարդուհին անհնարին զարմացաւ տեսնելով որ Պետեր նոյն վիճակին մէջ է, և մնակ սարսափ կ՚զգայ ։ Այն առեն Թագուհին կարմրեցաւ, և տեսնելով որ իր դաւն երևան ելաւ,

«Սիրելի Պետեր, ըսաւ անոր, բան մը չէ, վախդ փարատէ, միտքս չարիք ընել չէր քեզ, միայն ուզեցի հասկնալ թէ ինչ պիտի զգաս ։ Կրնաս երևակայել որ ամենէն ապիրատ և զազրելի կինն եղած պիտի ըլլամ եթէ այդպիսի անօրէն գործ մ՚ընեմ, ոչ միայն ըրած երդումներէս, այլ և քեզի ցոյց տուած սիրոյ նշաններէս ետքը ։

— Հզօր Թագուհի, պատասխանեց Պետեր, որչափ որ համոզուած եմ որ զուարճանալու համար այս խաղն ըրիք, դարձեալ չկրցայ զարմանքս զսպել ։ Արդարև այն այլանդակ փոփոխութիւնը կրելու համար բաւած խօսքերդ ըսելէն ետքը՝ կարելի էր չայլայլիլ ։ Բայց, տիկին, թողունք մէկդի այս խնդիրն ․ և որովհետեւ ես ձեր կարկանդակէն կերայ, շնորհ ըրէք և դուք իմինէս ուտելու ։»

Լապէ Թագուհին՝ որ Պետերի առջև այս վստահութեան նշանը ցոյց տալով միայն կրնար արդարանալ, կարկանդակի կտոր մը կտրեց և կերաւ ։ Այն ինչ զայն կլլեց, բոլորովին այլայլեցաւ և անշարժ մնաց ։ Պետեր Թագաւորը ժամանակ չկորսնց, աւազանէն ջուր առաւ և անոր երեսին սրսկելով,

«Նողկալի կախարդուհի, ըսաւ, փոխէ այդ կերպարանդ և զամբիկ դարձիր ։»

Նոյն պահուն՝ Լապէ Թագուհին խիստ գեղեցիկ զամբիկ մը փոխուեցաւ, և այնքան մեծ եղաւ շփոթութիւնն ինքզինքն այսպէս այլափոխած տեսնելով՝ որ յորդ արտասուք թափեց ։ Իր գլուխը մինչև Պետեր Թագաւորին ոտքը ծռեց՝ որպէս թէ անոր գութը շարժէ ։ Բայց եթէ 'ի գութ շարժել ալ ուզէր, դարձեալ չէր կրնար ըրած չարիքը դարմանել ։ Պետեր՝ զամբիկը պալատին ախոռը տարաւ, և ձիապանի մը տուաւ որ անոր սանձ դնէ, բայց ձիապանին բերած բոլոր սանձերէն և ոչ մէկը յարմար էր ։ Նոյն երկու ձիի թամբ և սանձ դրաւ՝

մին իրեն և միւսը ձիապանին համար, և զամբիկը ձեռքը բռնած՝ ձիապանին ընկերութեամբ մինչև Ապտալլահի տունը գնաց։

Ապտալլահ՝ որ հեռուէն Պէտէր Թագաւորն ու զամբիկը տեսաւ, անկասկած եղաւ որ Պէտէր Թագաւորն իր ապսպրածը կատարած է։ «Անիծեալ մողուհի, ըսաւ ինքնիրեն ուրախութեամբ, երկյն ըստ արժանւոյն քեզ պատժեց վերջապէս։» Պէտէր Թագաւորը ձիէն իջաւ և Ապտալլահի խանութը մտաւ, զանի գրկեց շնորհակալ ըլլալով ամէն մատուցած ծառայութեանց համար։ Պէտէր՝ ծերունւոյն պատմեց թէ այս ամէն բաներն ինչպէս անցան, և ըսաւ թէ զամբկին յարմար սանձ մը չէ գտեր։ Ապտալլահ՝ որ ամէն ձիու յարմար սանձ մ'ունէր, ինքն անձամբ անոր սանձեց զամբիկն։ Երբ Պէտէր ձիապանն երկու ձիերովը ճամբեց, ծերունին ըսաւ անոր. «Վեհափառ տէր, այս քաղաքս աւելի կենալու պէտք չունիս, զամբիկը հեծիր և տէրութեանդ երկիրը դարձիր։ Մինակ այս պատուէրն ունիմ տալու, եթէ երբէք զամբիկն ուրիշին յանձնես, չըլլայ թէ սանձն ալ միասնեղ տաս։» Պէտէր Թագաւորն ըսաւ որ այս պատուէրը պիտի յիշէ, և անոր մնաս բարև ըսելէն ետև՝ ճամբայ ելաւ։

Այն ինչ Պարսից նորատի իշխանը քաղքէն դուրս ելաւ որ ուրախութենէ թռաւ այնպիսի մեծ վտանգէ մը ազատելուն և իր իշխանութեան ներքև մողուհին ունենալուն, որմէ վախնալու պատճառ ունէր։ Իր մեկնելէն երեք օր ետքը մեծ քաղաք մը հասաւ։ Մինչդեռ արուարձանը կը գտնուէր, մեծարելի ծերունի մ'իր առջեն ելաւ, որ հետի իր ունեցած գաւազանը կ'երթար։ «Տէր իմ, ըսաւ ծերունին կանգ առնելով, կը ներես ինձ հարցնելու թէ ուր կողմէն կուգաս։ Պէտէր կեցաւ իսկոյն որ անոր պատասխան տայ. և որովհետև ծերունին շատ մը հարցումներ կ'ուղղէր անոր, պառաւ կին մը վրայ հասաւ, նոյնպէս կանգ առաւ և սկսաւ լալ ու հառաչել զամբիկը նայելով։

Պէտէր Թագաւորն ու ծերունին խօսակցութիւննին դադրեցուցին պառաւին նայելու համար, և Պէտէր հարցուց թէ ինչ պատճառաւ կուլայ։ «Տէր իմ, պատասխանեց պառաւը, քու զամբիկդ որդւոյս ունեցածին այնչափ կը նմանի, և ամէն օր կ'ողբամ անոր սիրոյն համար, որ պիտի կարծէի թէ մի և նոյն զամբիկն է՝ եթէ մեռած չըլլար։

Այդ զամբիկն ինձի ծախէ, կ'աղաչեմ, արժէքը կուտամ քեզ, և աւելէ զատ՝ մեծապէս շնորհապարտ պիտի մնամ քեզ։

— Բարի մայր, պատասխան տուաւ Պէտէր Թագաւորը, կը ցաւիմ որ խնդիրդ չեմ կարող կատարել. զամբիկս ծախու չէ։ — Ա՛հ, տէր իմ, ըսաւ Թախանձագին պառաւը, յանուն Աստուծոյ, մի մերժեր խնդրածս։ Որդիս և ես մեր ցաւէն պիտի մեռնինք եթէ այս շնորհս չընես։ — Բարի մայր, պատասխանեց Պէտէր Թագաւորը, յօժարակամ զամբիկս կը շնորհէի քեզ՝ եթէ անորմէ զատուելու միտք ունենայի, բայց եթէ ծախելու ալ տրամադիր ըլլայի, կարծեմ թէ հազար ոսկի տալու չէիր յօժարեր, վասն զի այս գինէն վար չպիտի տայի։ — Ինչու համար այդ գումարը տալու չպիտի յօժարիմ, պատասխանեց պառաւը։ Բաւական է որ հաւանիս ծախելու, և իսկոյն ստակը կը համրեմ։»

Պէտէր Թագաւորը՝ տեսնելով որ պառաւը աղքատիկ հագուստ մը հագեր էր, չէր կրնար երևակայել որ այնպիսի խոշոր գումար մը գտնելու կարող ըլլայ։ Ուստի փորձելու համար եթէ պառաւը սակարկութիւնը պիտի տանի, անոր ըսաւ. «Տուր ինձի ստակը, զամբիկը քուկդ է։» Պառաւն անմիջապէս քսակ մը հանեց զոր գօտիին պատեր էր, և զայն անոր ներկայացնելով, «Շնորհ ըրէ վար իջնելու, ըսաւ, որպէս զի ստակը համրենք և նայինք թէ ուզած գումարդ կը գտնենք, եթէ ամբողջ չէ՝ մնացածը կրնամ գտնել, տունս ասկից հեռու չէ։»

Պէտէր Թագաւորին զարմանքը չափազանց եղաւ, երբ քսակը տեսաւ։ «Բարի մայր, ըսաւ անոր, չես տեսներ որ կատակի համար ըսի որ զամբիկս ծախու է։ Նորէն կ'ըսեմ որ ծախու զամբիկ չունիմ։»

Ծերունին՝ որ այս խօսակցութեան ունկնդիր եղեր էր, այն ատեն սկսաւ խօսիլ. «Որդեակ իմ, ըսաւ Պէտէր Թագաւորին, բան մը կայ որ չգիտես և պէտք է որ գիտնաս, այս է թէ այս քաղքիս մէջ ներելի չէ որ և է կերպով սուտ խօսիլ, թէ ոչ մահ է պատիժն։ Ուստի այս բարի կնկան ստակը չես կրնար մերժել և զամբիկը չտալ, քանի որ խնդրած գումարդ քեզի կը վճարէ։ Աւելի աղէկ կ'ըլլայ եթէ անշշուկ գործը լմնցնես քան թէ այն ըսած դժբաղդութեանս ենթարկիս։»

Պէտէր Թագաւորն՝ անխոհեմութեամբ այս անշահ գործին մէջ մտնելուն վրայ սաստիկ վշտանալով, ձիէն վար իջաւ տրտմագին: Պառաւն խեղճն զամբիկին սանձէն բռնեց, հանեց, փողոցին մէջ տեղէն անցած վտակէն ջուր առաւ, զամբիկին վրայ թափեց սա խօսքերն արտասանելով.

«Աղջիկս, թող այդ օտարոտի կերպարանդ, և քուկդ առ վերստին:»

Փոփոխութիւնն անմիջապէս կատարուեցաւ, և Պէտէր Թագաւորն՝ որ Լայէ Թագուհին իր աչքը տեսնելուն մարեցաւ, անշուշտ գետինը պիտի իյնար եթէ ծերունին զանի չբռնէր:

Պառաւն՝ որ Լայէ Թագուհւոյն մայրն էր, և քաղդէութեան ամէն գաղտնեաց զանի հաղորդ ըրած էր, այն ինչ իր աղջիկը համբուրեց իր ուրախութիւնը յայտնելու համար որ՝ նոյն պահուն խիկ սուլելով՝ նողկալի և հսկայաձև կերպարանքով Ձին մ՚երևան հանեց: Ձինն անմիջապէս Պէտէր Թագաւորը շալակն առաւ, մէկ թեւովն ալ Թագուհին ու մայրը վերցուց և քիչ ժամանակի մէջ՝ Լայէ Թագուհւոյն պալատը՝ Հմայից քաղաքը տարաւ զանոնք:

Կախարդուհի Թագուհին զայրացած՝ պալատը հասնելուն սաստիկ յանդիմանեց Պէտէրն: «Ապաշնորհ, ըսաւ անոր, ինչպէս հօրեղբայրդ և դու ձեր երախտագիտութիւնը կը յայտնէք ինձ՝ այնչափ բարիք ընելէս ետքն. Երկուքնուդ ալ պիտի հասկնեմ թէ ինչ բանի արժանի էք:» Աւելի խօսք չըսաւ, ջուր առաւ և անոր երեսին սրսկելով,

«Այդ կերպարանդ փոխէ, և անպիտան բու մը դարձիր» ըսաւ անոր:

Այս խօսքերն արդիւնք ունեցան, և իր կիներէն մէկուն պատուիրեց որ բուն վանդակի մը մէջ պահէ և անոր ոչ հաց և ոչ ջուր տայ:

Կինը վանդակը դրաւ Պէտէրն, և Լայէ Թագուհւոյն պատուէրը բանի տեղ չդնելով՝ անոր կերակուր և ջուր տուաւ. և սակայն՝ ծերունի Աբտալլահին բարեկամուհին ըլլալուն, գաղտնի մարդ ղրկեց և իմացուց անոր թէ Թագուհին միտք ունի Պէտէրն ու զինքը սպաննելու, խնդրելով որ պէտք եղած հրամանը տայ այս չարեաց առաջն առնելու և իրեն ապահովութեան ալ հոգ տանելու:

Աբտալլահ տեսաւ որ Լայէ Թագուհւոյն հետ բարեկամութեամբ վարուիլ պէտք չէ. խսկոյն սուլեց յատուկ կերպով մը և չորս թեւով մեծ Ձին մ՚իր առջևն ելաւ և հարցուց թէ ինչ պատճառաւ զինքը կանչեց:

«Փայլակ, ըսաւ անոր (այսպէս կը կոչուէր այն Ձինը), հարկ է Կիւլնար Թագուհւոյն որդւոյն՝ Պէտէր Թագաւորին կեանքը ազատել: Մողուհի Թագուհւոյն պալատը գնա և անմիջապէս Պարսկաստանի մայրաքաղաքը փոխադրէ վանդակը պահպանող Թասիրա կինն, որպէս զի իմաց տայ Կիւլնար Թագուհւոյն թէ ինչ վտանգի մէջ կը գտնուի իր որդին, և թէ իր օգնութեանը կարօտ է: Անոր առջեւ ներկայանալուն՝ նայէ որ զինքը չվախցնես, և իմ կողմէս ըսէ անոր թէ ինչ ընել պէտք է:»

Փայլակն աներևոյթ եղաւ և մէկ վայրկենի մէջ մողուհւոյն պալատը գնաց: Անկան պէտք եղած հրահանգը տուաւ, զանի բռնեց օդն ելաւ և Պարսկաստանի մայրաքաղաքը փոխադրեց. այն տեղ Կիւլնար Թագուհւոյն պատշգամին վրայ դրաւ նոյն կինն, որ սանդղէն վար իջաւ և գնաց Կիւլնար ու Ֆարաշ Թագուհիները գտաւ, որոնք իրենց որդւոյն կորստեան վրայ կը խօսէին տխրագին: Կինը խորին յարգանօք զանոնք բարևեց, իրողութիւնը պատմեց և հասկցուց որ Պէտէր անմիջական օգնութեան կարօտ է:

Այս լուրն առնլուն՝ Կիւլնար Թագուհին եռանդագին ուրախութիւն մ՚զգաց, տեղէն ելաւ և գնաց այն բարեսէր կինը գրկեց որպէս զի յայտնէ թէ քանի՜ շնորհապարտ է այս ըրած ծառայութեան համար: Թագուհին անմիջապէս դուրս ելաւ և հրամայեց որ թմբուկներն ու փողերը չալեն՝ բոլոր քաղքին իմացնելու համար որ Պարսից Թագաւորը քիչ ատենէն պիտի վերադառնայ: Նորէն սենեակը դարձաւ և հոն գտաւ Սալէհ Թագաւորը, զոր Ֆարաշ Թագուհին հմայութեամբ մը իսկոյն բերել տուեր էր: «Եղբայր իմ, ըսաւ անոր, քու քեռորդիդ՝ իմ զաւակս Հմայից քաղաքը կը գտնուի՝ Լայէ մեծազօր Թագուհւոյն իշխանութեան ներքև: Քեզի և ինծի կ՚իյնայ երթալ զանի ազատել, ժամանակ պէտք չէ որ կորսնցնենք:»

Սալէհ Թագաւորն իր ծովային երկիրներէն անհամար բանակ մը կազմեց, որ շատ չանցաւ ծովէն երևան ելաւ: Մինչև անդամ դաշնա-

կից ջիներուն իր օգնութեան կանչեց, որ իր բանակէն աւելի բազմաթիւ բանակով մը հասան։ Երբ երկու բանակները միացան, անոնց գլուխն անցաւ Փարաշ և Կիւլնար թագուհիներուն և իշխանուհիներուն հետ, որ ուզեցին պատերազմին մասնակից գտնուիլ։ Ամէնքն ձին ելան, և իսկոյն Հմայից քաղքին և պալատին վրայ յարձակեցան, ուր մոգուհի թագուհին, իր մայրն և բոլոր կրակապաշտ ժողովուրդը մէկ ակնթարթի մէջ բնաջինջ եղան։

Կիւլնար թագուհին իր հետն առեր էր Լալէ թագուհւոյն կինն որ եկեր էր իր որդւոյն բանտարկութեան լուրն իրեն բերելու. ապսպրեր էր անոր որ Հմայից քաղաքը հասնելուն՝ այն շփոթութեան մէջ ուրիշ գործ մը չընէ, այլ միայն երթայ վանդակն առնու և իրեն բերէ։ Այս պատուէրն իր փափաքած կերպով կատարուեցաւ։ Բուն վանդակէն դուրս հանեց և իր բերել տուած ջուրն անոր վրայ թափելով «Սիրելի որդեակ իմ, ըսաւ, այդ օտարոտի կերպարանդ թող և քու ունեցած մարդու կերպարանքդ առիր։»

Կիւլնար թագուհին այնուհետև այն անպիտան բուն չտեսաւ, այլ միայն իր Պէտէր որդին, զոր չափազանց սիրով զանի համբուրեց։ Իր խանդագին խնդութեան ժամանակ խօսքով բացատրել չկրցածը՝ արտասուքովը կը յայտնէր որոնք աւելի ճարտասան էին։ Չէր կարող անոր քովէն հեռանալ, և հարկ եղաւ որ Փարաշ թագուհին բռնի զանի խլէ իր ձեռքէն։ Այնուհետև իր մօրեղբայրն ալ զինքը համբուրեց նոյնպէս իր ազգական իշխանուհիները։

Կիւլնար թագուհւոյն առաջին հոգն եղաւ ծերունի Ապտալլահը փնտռել տալ, քանի որ իր որդւոյն ազատութիւնն անոր պարտաւոր էր։ Երբոր ծերունին իր առջեւ բերին, «Այնքան մեծ է իմ պարտքս քեզի, ըսաւ անոր, որ իմ երախտագիտութիւնս յայտնելու համար ամէն ինչ ընելու պատրաստ եմ. ուրեմն ըսէ թէ ի՞նչ կ՚ուզես, և իսկոյն քեզ գոհ պիտի ընեմ։

— Մեծդ թագուհի, պատասխանեց ծերունին, եթէ քեզ ղրկած կինս կը հաճի ինծի հետ կարգուելու, և Պարսից թագաւորն ալ իր պալատը կ՚ընդունի, սրտովին իմ մնացած կեանքս անոր ծառայութեան կը նուիրեմ։» Կիւլնար թագուհին իսկոյն ներկայ գտնուող

կնկան կողմը դարձաւ, և երբ կինը գովելի համեստութեամբ յայտնեց թէ այս ամուսնութեան ընդդիմութիւն մը չունի, պատուիրեց որ իրարու ձեռք բռնեն, և Պարսից թագաւորին հետ անոնց հարստութեան հոգն իր վրայ առաւ։

Այս ամուսնութիւնը Պարսից թագաւորին առիթ տուաւ խօսելու և թագուհի մօրն ըսաւ ժպտելով. «Տիկին, այս ըրած ամուսնութեանդ վրայ կ՚սքանչանամ, ուրիշ ամուսնութիւն մ՚ալ կայ որուն կատարման պիտի զբաղիս անշուշտ։ Ի սկզբան Կիւլնար թագուհին չհասկցաւ թէ ո՞ր ամուսնութիւնն ըսել կ՚ուզէ, պահ մը մտածեց, և երբ որդւոյն միտքն ըմբռնեց, «Խօսքդ քու ամուսնութեանդ վրայ է, ըսաւ նա. սրտովին հաւանութիւն կտամ։»

Անմիջապէս իր եղբօրը նաւորդ հպատակներուն դարձաւ, նոյնպէս ներկայ գտնուող ջիներուն և անոնց ըսաւ. «Գացէք, և ցամաքի ու ծովու ամէն պալատները ժուռ եկէք, և ապա դարձէք և լուր տուէք մեզ թէ ձեր տեսած իշխանուհիներէն ո՞րն աւելի գեղանի և արժանի է իմ որդւոյս։

— Տիկին, պատասխանեց Պէտէր թագաւորն, աւելորդ է այս ծանրութիւնն առնուլ։ Գիտես անշուշտ որ մի միայն անոր գեղեցկութեան նկարագիրը լսելուս վրայ՝ իմ սիրտս Սամանտալի իշխանուհւոյն տուի. տեսայ զանի, և այս ըրած նուէրին վրայ բնաւ չզղջացի։ Արդարև ոչ ծովու տակ, ոչ ցամաքի վրայ չկրնար գտնուիլ անոր նմանող իշխանուհի մը։ Իրաւ է որ անոր ըրած յայտարարութեանս վրայ՝ այնպէս վարուեցաւ ինծի հետ որ իր սիրոյն աւելի նուազ այրող սիրահարի մը կրակը թերևս մարէր, բայց անոր յանցանքը ներելի է, և իր հօրը բանտարկութենէ ետքը հարկաւ այնպէս խստիւ պիտի վարուէր ինծի հետ, քանի որ ես էի անոր դժբաղդութեան պատճառը՝ թէև անգիտաբար։ Կարելի է որ Սամանտալի թագաւորն իր կարծիքը փոխեց, և իր հաւանութիւն տալէն ետքը՝ չեմ յուսար որ իշխանուհին դիմադրութիւն ցուցնէ։

— Տէր իմ, պատասխանեց Կիւլնար թագուհին, աշխարհիս երեսը մինակ Կէօհէր իշխանուհին կարող է քեզ երջանիկ ընել. ձեր միութեան դէմ կենալու միտք չունիմ բնաւին՝ եթէ այս միութիւնը կարելի

է ։ Բաւական է որ մօրեղբայրդ Թագաւորը Սամանտալի Թագաւորն այս տեղ բերէ, և այն ատեն կրնանք հասկնալ թէ արդեօք առաջուան պէս անողոքելի՞ է, թէ ոչ հաճութիւն ունի ամուսնութեանդ ։»

Թէև Սալէհ Թագաւորին հրամանաւ՝ Սամանտալի Թագաւորն իր բանտարկութենէ վեր խստիւ պահուած էր, սակայն միշտ յարգանօք հետը վարուեր էին, և անոր վրայ հսկող պաշտօնակալներու հետ ըն- տելացեր էր ։ Սալէհ Թագաւորը կրակոտ ակութ մը բերել տուաւ, ա- նոր մէջ բաղադրութիւն մը նետեց՝ խորհրդաւոր խօսքեր կարդալով ։ Այն ինչ կրակը մխալ սկսաւ, պալատը դղրդեցաւ և իսկոյն Սամանտա- լի Թագաւորն երևցաւ Սալէհ Թագաւորին պաշտօնատարներուն հետ ։ Պարսից Թագաւորն իսկոյն անոր ոտքն ինկաւ, և մէկ ծնկի վրայ կե- նալով ըսաւ. «Վեհափառ տէր, հիմակ Սալէհ Թագաւորը չէ Պար- սից Թագաւորին համար ձեր դուստրը խնդրողն ամուսնութեան, այլ նոյն ինքն Պարսից Թագաւորն է որ կը պաղատի որ իրեն այս շնորհն ընէք. չեմ կրնար հաւատալ որ Թագաւորի մը մահուան պատճառ ըլ- լաք, քանի որ ալ չէ կարող ապրիլ եթէ Կէօհէր սիրասուն իշխանու- հւոյն հետ չապրի ։»

Սամանտալի Թագաւորը չթողուց որ Պարսից Թագաւորն աւելի եւս ծնկի վրայ կենայ իր առջևը ։ Զանի համբուրեց՝ խնդրելով որ ոտք ել- նէ ։ «Վեհափառ տէր, պատասխանեց նա, մեծ ցաւ պիտի զգամ եթէ այնպիսի վեհապետի մը մահուան պատճառն ըլլամ որ ապրելու ար- ժանի է ։ Եթէ իրաւ է որ այդպիսի անգին կեանք մ'անկարելի է պա- հել առանց իմ աղջկանս ամուսնութեան, ուրեմն ապրէ, վեհափառ տէր, այն աղջիկս քուկդ է ։ Միշտ իմ կամացս հլու եղած է և չեմ կարծեր որ հիմակ հակառակի ։» Այս ըսելով Սալէհ Թագաւորին մէկ պաշտօնատարին հրամայեց որ երթայ Կէօհէր իշխանուհին առնու և անմիջապէս բերէ ։

Կէօհէր իշխանուհին՝ Պարսից Թագաւորին հանդիպած տեղը բնա- կեր էր միշտ ։ Պաշտօնատարը զանի նոյն վայրը գտաւ, և շատ չանցաւ իր կիներովը ներկայացաւ ։ Սամանտալի Թագաւորն իշխանուհին համ- բուրեց և անոր ըսաւ. «Աղջիկս, քեզի ամուսին մը տուի, այս է Պարսից Թագաւորն որ ներկայ է, տիեզերաց ամենէն կատարեալ Թա-

գաւորը ։ Քանի որ քեզ աշխարհիս ամէն իշխանուհիներէն վեր դասեց՝ հարկ է յայտնել անոր մեր երախտագիտութիւնը ։

— Վեհափառ տէր, պատասխանեց Կէօհէր իշխանուհին, քաջ գի- տէք որ ձեր հրամանները միշտ կատարեալ հնազանդութեամբ կատա- րած եմ ։ Նորէն հնազանդելու պատրաստ եմ, և յուսամ որ Պարսից իշխանն իմ ծանր վարմունքս մոռնալու կը հաճի. բաւական արդարա- ցեր է և գիտէ թէ իմ պարտքս այնպէս կը պահանջէր ։»

Հմայից քաղքին մէջ հարսնիքը մեծ հանդիսիւ կատարուեցաւ, մա- նաւանդ մոգուհի Թագուհւոյն բոլոր սիրահարներն որ իրենց առջի կերպարանքն առեր էին, և Պարսից Թագաւորին, Կիւլնար Թագու- հւոյն և Սալէհ իշխանին իրենց շնորհակալութիւնը յայտնելու եկեր է- ին, ներկայ գտնուեցան ։ Ամէնքն արքայորդիներ էին և խիստ նշանա- ւոր տոհմէ ։

Վերջապէս Սալէհ Թագաւորը Սամանտալի իշխանն իր տէրու- թեան երկիրը դարձուց և նորէն այն կողմերուն տէր կարգեց ։ Պար- սից Թագաւորն՝ որուն իղձերը կատարուեր էին, Կիւլնար և Ֆարաշ Թագուհեաց և իշխանուհիներուն հետ Պարսկաստանի մայրաքաղաքը դարձան. իսկ Ֆարաշ Թագուհին և իշխանուհիներն այն տեղ մնացին մինչև որ Սալէհ Թագաւորը վերադարձաւ և զանոնք առնելով նորէն իր Թագաւորութեան երկիրը՝ ծովու տակը գնաց ։

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԱՊՈՒ ԷՊՈՒԻ ՈՐԴԻ ԿԱՆԷՄԻ՝ ՍԻՐՈՅ ԳԵՐԻՆ

Վեհափառ տէր, ըսաւ Շէհերազատ Հնդկաստանի սուլթանին, առենօք Դամասկոս քաղաքը վաճառական մը կար, որ իր ճարտարու- թեամբն ու աշխատանքովը մեծ հարստութիւն դիզեր էր և փառաւոր կեանք մը կը վարէր ։ Իր անունն էր Ապու Էպու, և որդի մ'ու-

դուստր մ՚ունէր ։ Որդին ՚ի սկզբան Կանէմ անուանեցաւ և այնուՀետև Միրզա Գերի ։ Շատ վայելչագեղ էր, և իր խելքն՝ որ ՚ի բնէ շատ բաց էր, իր Հօրը կողմէն բանուած դասատուներու ձեռօք լաւ մշակուած էր ։ Իսկ դուստրը Սրտերու զօրութիւն կոչուեցաւ, վասն զի այնպիսի կատարուն գեղութիւն մ՚ունէր որ տեսնողները չէին կրնար զինքը չսիրել ։

Ապու Էպու մեռաւ, և անբաւ Հարստութիւն թողուց ։ Հարիւր բեռ դիպակ և ուրիշ մետաքսեայ կերպասներ, որ իր մթերանոցէն ելան, իր գոյից փոքրագոյն մասը կը կազմէին ։ Բեռներն արդէն պատրաստ էին և մէն մի Հակին վրայ՝ խոշոր գիրերով սա խօսքը գրուած էր · ՊԱՂՏԱՏԻ ՀԱՄԱՐ ։

Նոյն միջոցին՝ Սուլէյմանի որդին՝ Մէհէմմէտ՝ Զինէպի մականուանեալն՝ Ասորւոց մայրաքաղաքը՝ Դամասկոսի վրայ կ՚իշխէր ։ Իր ազգականը Հարուն-ալ-Րաշիտ՝ որուն բնակութիւնն էր ՚ի Պաղտատ, այս թագաւորութիւնն անոր տուեր և զայն Հարկատու ըրեր էր ։

Ապու Էպուի մաՀուանէն քանի մը ժամանակ ետքը՝ Կանէմ իր մօրը Հետ տուն տնկին գործերու վրայ կը խօսակցէր, և մթերանոցի ապրանաց Հակերուն վրայ խօսք բերելով՝ Հարցուց թէ ինչ կը նշանակէր իւրաքանչիւր Հակի գրուածքն ։ «Որդեակ իմ, պատասխանեց մայրը, Հայրդ երբեմն այլ և այլ գաւառներ ուղևորութիւն կ՚ընէր, և մեկնելէն առաջ՝ սովոր էր իր երթալիք քաղքին անունն ամէն մէկ Հակին վրայ գրել ։ Պաղտատ երթալու Համար պէտք եղած պատրաստութիւններն ըրեր և ճամբայ ելնելու մօտ էր երբ մաՀը . . . ։» Խօսքն աւարտելու կարող չեղաւ · իր ամուսնոյն մաՀուան դառն յիշատակն իր լեզուն պրկեց և անոր յորդ արտասուքը դրդուեց ։

Կանէմ՝ իր մօրն այլայլութիւնը տեսնելով՝ ինքն ալ այլայլեցաւ · պաՀ մ՚առանց խօսելու մնացին, բայց վերջապէս Կանէմ ինքզինքն եկաւ և երբ գիտեց որ մայրը մտիկ ընելու տրամադիր է, բերանը բացաւ ու ըսաւ ·

«Քանի որ Հայրս այս ապրանքը Պաղտատի Համար որոշած էր և այժմ այս որոշումն ՚ի գործ դնել չէ կարող, ուրեմն այս ուղևորութիւնը պէտք է որ ես ընեմ ։ Կը մտածեմ իսկ որ ճամբորդութիւնս ընելու

արտորալ պէտք է, որպէս զի այն ապրանքը չխանգարին կամ զանոնք ծախելու առիթը ձեռքէ չփախցնենք ։»

Ապու Էպուին որբևայրին՝ որ իր որդին գորովագին կը սիրէր, այս խորՀրդին վրայ մեծ տագնապ զգաց ։ «Որդեակ իմ, պատասխանեց անոր, կը գովեմ քեզ որ Հօրդ Հետևիլ կը փափաքիս, բայց մտածէ անգամ մ՚որ դեռ շատ նորաՀասակ ես, անփորձ՝ և ճամբորդութեան նեղութեանց անվարժ ես ։ Ասկէ զատ՝ ինչպէս կը մտադրես թողուլ զիս և արդէն զիս ճնշող ցաւերուս նոր ցաւ մ՚ալ աւելցնել ։ Միթէ աւելի լաւ չէ՞ ըլլար որ այն ապրանքը Դամասկոսի վաճառականաց ծախես, չափաւոր վաստակով մը գոՀ ըլլաս՝ փոխանակ կորստեան ենթարկելու ։»

Սակայն որբևայրին պարապ տեղը կ՚աշխատէր՝ օրինաւոր պատճառներով Կանէմի միտքը փոխել, Կանէմ չէր ուզեր Համոզուիլ ։ Ճամբորդելու փափաքէն, աշխարՀիս բաներուն ծանօթ դառնալու իղձէն՝ բան մը մտիկ չըրաւ, և իր մօրը յանդիմանութիւնն, աղաչանքն ու արտասուքը վրան ազդեցութիւն մը չըրին ։ Գերիներուն շուկան գնաց, շատ մ՚ուժեղ գերիներ գնեց, Հարիւր ուղտ վարձու բռնեց, և վերջապէս ամէն պէտք եղածը Հոգալէն ետև՝ Դամասկոսի Հինգ վեց վաճառականաց Հետ ճամբայ ընկաւ դէպ ՚ի Պաղտատ ։

Այս վաճառականներն՝ իրենց բոլոր գերիներուն և ուրիշ շատ մը ճամբորդներու Հետ բազմաթիւ կարաւան մը կազմելով՝ Պէտէվիներէն վախնալու տեղ մը չունէին, այսինքն այն արաբներէն որոց միակ պաշտօնն է աստին անդին թափառիլ, կարաւանները զարնել, կողոպտել, երբ կը տեսնեն թէ բաւական զօրաւոր չեն իրենց դէմ կենալու ։ Հետևապէս մեր ուղևորները միայն ճամբորդութեան նեղութիւնները քաշեցին, և այս դժուարութիւններն ալ մոռցան երբ յաջողութեամբ Պաղտատ Հասան ։

Քաղքին ամէնէն փառաւոր և բանուկ խանը գացին օթևանելու, բայց Կանէմ՝ որ կոկիկ և մասնաւոր բնակարան մը կ՚ուզէր բռնել, այն խանը չիջաւ · այլ միայն իր վաճառքը մթերանոց մը թողուց որ ապաՀով ըլլայ, և ճոխ կաՀ կարասի ունեցող աղուոր տուն մը վարձու բռնեց, որուն մէջի պարտէզը խիստ ախորժելի էր թէ շատրուաններուն և թէ ծաղկոցներուն Համար ։

Այս նորատի վաճառականը սոյն տան մէջ հաստատուելէն և ուղեւո-րութեան խոնջէնքն առնլէն ետքը՝ խիստ մաքուր հագուեցաւ և հասա-րակաց վաճառանոցը գնաց, ուր վաճառականները կը հաւաքուէին ի-րենց ապրանքը ծախելու և ուրիշ գնելու համար։ Իրեն կ՚ընկերանար գերի մ՚որ ալէս ալէս կերպասի և բարակ կտաւեղէնի ծրար մը կը կրէր։

Վաճառականները մեծ պատւով ընդունեցան Կանէմը, և իրենց գլխաւորն՝ որուն առաջ դիմեր էր Կանէմ, իւրաքանչիւր կերպասին վրայ նշանակուած գնովը ծախու առաւ բոլոր ծրարը։ Կանէմ այնչափ յաջողութեամբ շարունակեց այս առուտուրն որ ամէն օր բերել տուած վաճառքը դիւրաւ կը ծախէր։

Հակ մը միայն մնացեր էր զոր մթերանոցէն հանել տալով իր տունը բերեր դրեր էր, երբ օր մը վաճառանոցը գնաց։ Բոլոր կրպակները գոց գտաւ։ Այս բանս իրեն տարօրինակ երեւցաւ և պատճառը հար-ցուց. իրեն ըսին թէ ծանօթ և առաջին վաճառական մը մեռած ըլ-լալով՝ ըստ սովորութեան՝ բոլոր արհեստակիցներն անոր թաղման գա-ցեր են։

Կանէմ տեղեկացաւ թէ ուր մզկիթը պիտի կատարուի թաղման ա-ղօթքը, կամ մարմինն ուսկից պիտի տարուի գերեզմանատունն. երբ պէտք եղածն իմացաւ, իր ապրանքին ծրարը գերիին հետ ճամբեց և ինքը մզկիթին ճամբան բռնեց։ Դեռ աղօթքը վերջացած չէր երբ հա-սաւ, և այս արարողութիւնը սև մղուտով պատած մեծ սրահի մէջ կը կատարէին։ Մարմինը վերուցին, և բոլոր ազգականները վաճառակա-նաց և Կանէմի հետ մինչև գերեզմանոցը տարին, որ քաղքէն դուրս շատ հեռու էր։ Շիրիմը գմբեթաձև շէնք մ՚էր, և բոլոր ընտանիքն ընդունելու համար յատկապէս շինուած էր, և որովհետև շատ պզտիկ էր, չորս կողմը վրաններ կանգներ էին որպէս զի արարողութեան ժա-մանակ ամէն հանդիսականները պատսպարուին։ Գերեզմանը բացին, մարմինն իջեցուցին և նորէն գոցեցին։ Յետոյ իմամն ու միւս կրօնա-կանները գորգին վրայ կլոր նստան՝ գլխաւոր վրանին ներքև, և ա-ղօթքին մնացորդ մասը կարդացին։ Նոյնպէս Գուրանին մէջ մեռելոց աղօթքը կարդացին. իսկ ննջեցեալին ազգականներն ու վաճառականն-

ները՝ կրօնականաց օրինակին հետևելով՝ անոնց ետևէն նստան բոլորա-կի։

Գրեթէ մութ էր երբ ամէն բան լմնցաւ։ Կանէմ՝ որ այսպիսի եր-կարատև արարողութեան մը չէր սպասեր, սկսեր էր անհանգիստ ըլ-լալ, և իր անհանգստութիւնն աւելցաւ երբ տեսաւ որ 'ի յիշատակ վախճանեալին ճաշ կը հանեն՝ Պաղտատի սովորութեան համաձայն։ Նոյնպէս ըսին անոր որ վրանները՝ ոչ միայն արևուն տապէն պատսպա-րուելու համար կանգներ են, այլև երեկոյեան ցօղէն զերծ մնալու, վասն զի հետևեալ օրը պիտի դառնային քաղաք։ Այս խօսքիս վրայ Կանէմ վրդովեցաւ։

«Ես օտարական եմ, ըսաւ ինքնիրեն, և հարուստ վաճառականի անուն ունիմ. գողերն իմ բացակայութեանս տեղեկանալով կրնան տունս մտնել և թալլել։ Նոյն իսկ գերիներս անգամ այս աղուոր առի-թէն կրնան օգուտ քաղելու փորձ փորձել. բաւական է որ ծախած ապրանքէս առած ոսկիներս առնուն և խոյս տան. ուր պիտի երթամ զանոնք փնտռելու։» Այս խորհրդածութեամբ սաստիկ պաշարուած՝ շտապաւ քանի մը կտոր բան կերաւ և գաղտնագողի ընկերութենէ հեռացաւ գնաց։

Աւելի շուտով հասնելու համար սկսաւ վազել, բայց ինչպէս որ ստէպ կը պատահի, մարդ որչափ շտապի նոյնչափ կամաց կ'երթայ, ճամբան սխալեցաւ և մութին մէջ մոլորեցաւ, այնպէս որ մօտ կէս գի-շեր էր երբ քաղքին դուռը հասաւ։ Սակայն դժբաղդօրէն դուռը գոց գտաւ։ Այս ձախող դէպքն իրեն նոր ցաւ մը պատճառեց, և ստի-պուեցաւ տեղ մը փնտռել որ գիշերը հոն անցնէ մինչև որ դուռը բա-նան։ Խիստ ընդարձակ գերեզմանատուն մը մտաւ, որ քաղքէն մինչև եկած վայրը կը տարածուէր. բարձր պատեր տեսաւ և դէպ 'ի անոնց յառաջացաւ. այս պատերը փոքրիկ դաշտ մը շրջապատելով մասնաւոր ընտանիքի շիրիմ մը կը յօրինէին, և որուն մէջ արմաւենի մը կար։ Նոյնպէս ուրիշ անհամար շիրիմներ կային, որոց դռները գոցելու մոռ-ցեր էին։ Ուստի Կանէմ արմաւենի ունեցող գերեզմանատունը բաց գտնելով՝ ներս մտաւ և ետևէն դուռը գոցեց։ Խոտին վրայ պառկե-ցաւ և բոլոր ճիգը թափեց որ քնանայ. բայց իր բնակարանէն բացա-

կայ գտնուելուն համար ունեցած հողէն աչքը չկրցաւ զատել։ Ուստի ոտք ելաւ, և սպրդելու ատեն՝ քանի մ՚անգամ դրան առջևէն անցնելէն ետև՝ զայն բացաւ առանց գիտնալու թէ ինչու համար, և յանկարծ հեռուէն լոյս մը տեսաւ որ դէպ իրեն կուգար։ Այս տեսքին՝ ահ ու դող առաւ զինքը. դուռը հրեց, որ դռնափակով մը կը գոցուէր, և խելոյն արմաւենիին կատարն ելաւ, որ՝ իր ահ ու դողէն՝ կարծեց թէ ամենէն ապահով ապաւէնն է։

Այն ինչ ծառին վրայ ելաւ՝ որ իրեն ահ տուող լուսին շնորհիւը տեսաւ որ գերեզմանատունն երեք մարդ կը մտնեն. անոնց հագուստէն հասկցաւ որ այն մարդիկը գերիներ են։ Մին առջևէն կը քալէր լապտերով մը, միւս երկուքն ետևէն կ'երթային, և իրենց ուսին վրայ հինգ վեց ոտք երկայն սնտուկ մը կը կրէին. այս սնտուկը գետինը դրին, և այն ատեն երեք գերիներէն մին իր ընկերին ըսաւ.

«Եղբայրներ, եկէք այս սնտուկն այս տեղ ձգենք և քաղքին ճամբան բռնելով դառնանք։ — Ո՛չ, ո՛չ, պատասխանեց ուրիշ մը, մեր տիրուհւոյն տուած հրամանն այսպէս պէտք չէ որ կատարենք. եթէ զանց ընենք, ետքէն կարելի է զղջանք. այս սնտուկը թաղենք, քանի որ այսպէս հրաման տուին մեզ։» Միւս երկու գերիներն երրորդին համամիտ գտնուեցան, սկսան երկիրը փորել իրենց հետ բերած գործիքներով, և երբ խորունկ փոս մը բացին, սնտուկն անոր մէջ տեղաւորեցին, և ելած հողով զայն ծածկեցին։ Յետոյ գերեզմանատունէն ելան և իրենց տեղը դարձան։

Ղանէմ՝ որ արմաւենիին վրայէն գերիներուն ըսած խօսքերը լսեր էր, չէր կրնար հասկնալ թէ ինչ կը նշանակէ այս դէպքը։ Մտածեց որ անշուշտ մեծագին բան մը պիտի պարունակէ այն սնտուկն, և անոր տէրն այն գերեզմանոցին մէջ պահել տալու բանաւոր պատճառ մը պիտի ունենայ։ Ուստի որոշեց այս գաղտնիքը պարզել։ Արմաւենիէն վար իջաւ. գերիները գացած ըլլալով՝ իր վախն ալ փարատեր էր։ Սկսաւ փոսէն հողերը հանել և իր ձեռքովն ու ոտքովն այնչափ աշխատեցաւ որ վերջապէս սնտուկը գտաւ, բայց խոշոր փականքով մը գոցեր էին։ Այս նոր արգելքը տեսնելով շատ նեղացաւ որ իր հետաքրքրութիւնը չպիտի կարենար գոհ ընել։ Սակայն չվհատեցաւ, և նոյն պահուն

լուսնալուն շատ մը խոշոր դղլախաղներ տեսաւ գերեզմանոցին մէջ։ Հատ մ'առաւ ձեռքն և փականքը դիւրաւ կոտրեց։ Այն ատեն սնտուկը բացաւ անհամբեր, բայց անոր մէջ ստակ գտնելու տեղ, ինչպէս որ կ'երևակայէր, Ղանէմ անպատում զարմանք զգաց՝ աննման գեղեցկութեամբ կին մը տեսնելով։ Անոր թարմ ու կարմրուն գոյնէն, մանաւանդ մեղմ ու կանոնաւոր շնչառութենէ զատեց որ դեռ կենդանի է. բայց չէր կարող հասկնալ թէ ինչու համար, եթէ միայն քնացած էր՝ փականքը կոտրելու ատեն ըրած աղմուկէն չէր արթնցած։ Այս կնոջ այնպիսի փառաւոր հագուստ մը հագեր էր, այնպիսի ականակուռ ապարանջաններ, օղեր, խոշոր մարգարտէ ընտիր մանեակ մը դրեր էր՝ որ տարակոյս չունեցաւ թէ արքունի առաջին կիներէն մէկն է։ Այս գեղեցիկ էակը տեսնելով՝ ոչ միայն գութն և վտանգի մէջ գտնուող անձանց օգնելու բնական խղճն, այլև աւելի զօրաւոր զգացում մը՝ զոր նոյն միջոցին Ղանէմ չէր կարող որոշել, մղեցին զինքն իրեն ձեռքէն եկած օգնութիւնն այս գեղանի կնկան ընելու։

Ամէն բանէ առաջ՝ Ղանէմ գնաց գերեզմանոցին դուռը գոցեց, որովհետև գերիները բաց ձգեր էին. յետոյ եկաւ տիկինն իր գիրկն առաւ։ Սնտուկէն հանեց և հանած հողին վրայ երկնցուց։ Այն ինչ տիկինը՝ բաց օդին՝ այն զիրքն առաւ որ փռնչեց, և գլուխը դարձնելու համար թեթև ճիգ մ'ընելուն՝ բերնէն ըմպելի հանեց որով կ'երևէր թէ ստամոքսը լեցուն էր։ Յետոյ՝ աչքերը շփեց, կէս մը բացաւ, և այնպիսի ձայնով մը գոչեց որմէ Ղանէմ՝ զոր չէր տեսներ, հիացաւ. «Պարտիզի ծաղիկ, Բուստի ճիւղ, Եղեգնաշաքար, Արևու լոյս, Առաւօտեան աստղ, Ժամանակի բերկրանք, խօսեցէք, ո՞ւր էք։» Ասոնք իրեն ծառայող աղախիններու անուններ էին։ Տիկինը կը կոչէր զանոնք և կը զարմանար որ ոչ ոք իրեն կը պատասխանէր։ Վերջապէս աչքերը լիովին բացաւ, և ինքզինքը գերեզմանոցը տեսնելով ահ ու դողի մէջ ինկաւ։

«Ի՞նչ, գոչեց նա առաջին անգամէն աւելի ուժգին, արդեօք մեռելները յարութիւն կ'առնեն, միթէ վերջին դատաստանի օրը հասաւ։ Ի՞նչ այլանդակ փոփոխութիւն եղաւ առաւօտէն մինչև իրիկուն։»

Ղանէմ չուզեց որ տիկինն աւելի մնայ այս անձկութեան մէջ, այլ

խոկոյն անոր առջևն ելաւ ամենայն ակնածութեամբ և յեալն պարկեշտութեամբ ։ «Տիկին, ըսաւ անոր, շատ տկար կերպով պիտի կարենամ բացատրել թէ որչափ ուրախութիւն կ'զգամ այս տեղ գտնուելուս՝ որ այս ծառայութիւնս քեզի մատուցի, և այդ վիճակիդ մէջ որ և է օգնութիւն քեզի տալու պատրաստ եմ ։»

Որպէս զի կինն իր վրայ կատարեալ վստահութիւն ունենայ, պատմեց անոր թէ ինքն ով է և թէ ինչ դիպուածով այն գերեզմաննոցը կը գտնուի ։ Յետոյ ըսաւ թէ ինչպէս երեք գերիներու եկան և սնտուկը թաղեցին ։ Տիկինն՝ որ Կանէմ երևելուն երեսը քօղով ծածկեր էր, չափազանց երախտագիտութիւն մ'զգաց անոր համար, և ըսաւ. «Փառք կուտամ Աստուծոյ որ իս մահուանէ ազատելու համար քեզի պէս պարկեշտ մարդ մը ղրկեց ինձ ։ Բայց քանի որ այդպիսի գթալի գործ մը ըսկսար, կը պաղատիմ քեզ որ զայն կիսկատար չթողուս ։ Կ'աղաչեմ, քաղաքը գացիր, ջորեպան մը գտիր որ գայ գիշերայն այս սնտուկով իս քու տունդ տանի ․ վասն զի եթէ քեզի հետ հետիոտն վար իջնեմ, իմ զգեստս քաղքին կանանց զգեստէն տարբեր ըլլալուն՝ կարելի է աչքի զարնեմ և ճանաչուիմ, մինչդեռ անհրաժեշտ է որ անծանօթ մնամ ։ Երբ բնակարանդ հասնիմ, իմ պատմութիւնս լսելով պիտի հասկնաս թէ ով եմ, և սակայն հաւատի եղիր որ ազնուական անձի մը բարիք ըրիր ։»

Կանէմ՝ տիկնոջ քովէն հեռանալէն առաջ՝ փոսէն սնտուկը հանեց, փոսը հողով լեցուց, տիկինը սնտուկին մէջ դրաւ և այնպէս մը փակեց զանի որ բնաւ յայտնի չէր թէ փականքը խորտակուեր էր ։ Բայց որպէս զի տիկինն անոր մէջ չխեղդուի, սնտուկը սովորապէս չփակեց և թողուց որ քիչ մ'օդ մտնէ ։ Գերեզմաննոցէն ելնելու առեն՝ դուռը քաշեց, և որովհետև քաղքին դուռը բաց էր՝ իր վնտռածը շուտով գտաւ ։ Նորէն գերեզմաննոցը դարձաւ, ջորեպանին օգնեց որ սնտուկը ջորիին վրայ բեռնաւորէ, և անոր կասկած չտալու համար, ըսաւ անոր թէ առջի իրկուն ուրիշ ջորեպանի մը հետ այն տեղ հասեր էր, և ջորեպանն իր տեղը դառնալու ստիպուած ըլլալով՝ բեռը գերեզմաննոցը ձգեր գացեր էր ։

Կանէմ՝ որ Պաղտատ հասնելէն վեր լոկ իր առուտուրին կը պարա-

պէր, տակաւին սիրոյ զօրութիւնը չէր զգացած ․ ահա այն առեն անոր առաջին սլաքներն զգաց ։ Չէր կրցեր նայիլ նորատի տիկնոջ առանց հիացման ․ և հեռուէն ջորեպանին ետևէն երթալու առեն կրած անձկութիւնն, և ճամբան զգացած վախն որ չըլլայ թէ դիպուած մը պատահելով իր ըրած գիւտը ձեռքէն փախչի, բաւական եղան իմացնելու իրեն թէ ինչ տեսակ է իր զգացումը ։ Մեծ եղաւ իր ուրախութիւնն՝ երբ անվնաս տունը հասնելով ջորիին վրայէն բեռը վար առին ։ Ջորեպանը ճամբեց, և իր գերիին ձեռօք տան դուռը գոցել տալէն ետև՝ սնտուկը բացաւ, օգնեց կնկան որ դուրս ելնէ, ձեռքն անոր երկընցուց և իր սենեակին առաջնորդեց՝ վշտակցելով որ այնպիսի նեղ բանտի մը մէջ շատ նեղութիւն քաշած պիտի ըլլայ ։ «Եթէ նեղութիւն զգացի՝ բան մը չէ, նկատելով թէ ինչ մեծ բարիք ըրիր ինձ և որչափ ուրախ եմ այս տեղ ապահովութեան մէջ գտնուելուս ։»

Որչափ որ Կանէմի սենեակը ճոխապէս զարդարուած էր՝ այնքան տիկնոջ աչքին չզարկաւ՝ որչափ իր ազատարարին հասակն ու ազնիւ կերպարանն, որուն հրապուրիչ կերպերն ու քաղաքավարութիւնն իրեն սիրտն երախտագիտութեամբ թափանցեցին ։ Տիկինը բազմոցի մը վրայ նստաւ, և ամենէն առաջ՝ վաճառականին հասկցնելու համար թէ որչափ շնորհակալ է անոր՝ իր քօղը հանեց ։ Կանէմ ալ իր կողմէն զգաց թէ ինչ մեծ շնորհ կ'ընէ իրեն այսպիսի սիրուն տիկին մ'երեսը բաց իրեն ներկայանալով, կամ լաւ ևս ըսեմ, արդէն անոր համար բաւական սէր մ'զգաց ։ Ինչ մեծ բարիք ալ որ ըրած ըլլար, դարձեալ այսպիսի մեծագին շնորհ մ'ընդունելուն ինքզինքը չափէն աւելի վարձատրուած սեպեց ։

Տիկինը Կանէմի զգացումները թափանցեց և բնաւ չվրդովեցաւ, որովհետև շատ յարգական ձևեր ունէր ։ Մտածելով որ տիկինը կերակուրի պէտք պիտի ունենայ, չուզեց ուրիշի յանձնել անոր ճաշը բերելու հոգն ու ինքն անձամբ գերիի մը հետ դուրս ելաւ և խոհակերատունի մը ճաշ ապսպրեց ։ Խոհակերատունէն ելաւ ու պտղավաճառի մը խանութը գնաց, և ամենընտիր ու պատուական պտուղներ ընտրեց ։ Նոյնպէս գինի և ամբրոսեային սպասար գործածուած հացէն գնեց ։

Այն ինչ տունը դարձաւ, իր բոլոր գնած պտուղներովը բուրգ մը շի-

նեց, և ինքն անձամբ խիստ բարակ ճենապակիէ սկաւառակով մը մեծարեց տիկնոջ, և ըսաւ. «Տիկին, մինչև որ աւելի սննդարար և քեզի արժանի ճաշ մը բերեն, խնդրեմ, ընտրէ, այս պտուղներէն քանի մը հատ առ:» Կանէմ ոտքի վրայ կենալ կ'ուզէր, բայց նա պատասխանեց որ բան մը չպիտի ուտէ մինչև որ չնստի և իրեն հետ չճաշակէ: Կանէմ հնազանդեցաւ, և քանի մը պտուղ ուտելէն ետև, Կանէմ՝ դիտելով որ կնկան քովը բազմոցին վրայ դրած քօղը ոսկեթել տառերով բանուած է, խնդրեց որ այն քօղը տեսնէ: Տիկինն իսկոյն ձեռքը քօղին վրայ դրաւ և անոր ներկայացուց՝ հարցնելով թէ արդեօք կարդալ գիտէ:

«Տիկին, պատասխանեց Կանէմ համեստ ձայնով մը, վաճառականի մ'իր գործերը շատ դէշ կը վարէ եթէ գոնէ կարդալ գրել չգիտնայ:
— Լաւ ուրեմն, պատասխանեց նա, սա քօղին վրայ գրուած խօսքերը կարդա, մանաւանդ այս առթիւ իմ պատմութիւնս կրնամ քեզի պատմել:»

Կանէմ քօղն առաւ և սա խօսքերը կարդաց. «Ես քուկդ եմ, և դու իմս ես, ո՛ դու որ մարգարէին հօրեղբօրը սերունդն ես:» Մարգարէին հօրեղբօրն այս սերունդն էր Հարուն-ալ-Րաշիտ ամիրապետն, որ այն ժամանակ կ'իշխէր և Մէհէմմէտի հօրեղբայր՝ Աբասէն կը սերէր:

Երբ Կանէմ այս խօսքերուն իմաստը հասկցաւ, «Ա՛հ, տիկին, գոչեց տրտմագին, ես քեզի կեանք տուի, և ահա գիր մ'որ ինձի մահ կու տայ: Ես ասոր գաղտնիքը չեմ հասկնար, բայց պէտք եղածէն աւելի կ'իմանամ որ մարդկան մէջ ամենէն ապերջանիկն եմ: Ներէ համարձակութեանս, տիկին, որ այս կարծիքս քեզի կը յայտնեմ: Ես տեսայ չտեսայ սիրտս քեզի նուիրեցի, դու ինքնին գիտես որ անկարելի էր զայն մերժել, և ահա այս բանս կ'արդարացնէ իմ յանդգնութիւնս: Մտքիս դրեր էի իմ յարգանաց, խոնարհութեանս, անձանձիր հոգեբուս, հլութեանս և հաստատամտութեանս շնորհիւ քու սիրտդ շարժել, և այն ինչ այս խորհուրդն ունեցայ որ ահա բոլոր իմ յոյսերս 'ի դերև ելան: Աներկմիտ եմ որ այսպիսի մեծ դժբաղդութեան մը չպիտի դիմանամ, բայց, ինչ որ պատահի, սա մխիթարութիւնը պիտի ունե-

նամ որ սիրելով քեզ պիտի մեռնիմ: Խօսէ՛, տիկին, կը պաղատիմ, ըսէ և բացատրէ ինձ այս գաղտնիքն և իմ տխուր ճակատագիրս վճռէ:»

Այս խօսքերս ըսելու ատեն քանի մ'արտասուք թափեց: Տիկնոջ սիրտը շարժեցաւ, և անոր սիրոյ յայտարարութենէ ոչ միայն անհաճոյ չգտաւ, այլև գաղտնի ուրախութիւն մ'զգաց, վասն զի իր սիրտն սկսեր էր վառիլ: Սակայն իր զգացումը ծածուկ պահեց, և Կանէմի խօսքերը չհասկնալու զարնելով, անոր պատասխանեց.

«Եթէ գիտնայի որ այս քօղս այդչափ տհաճութիւն պիտի պատճառէր քեզ՝ պիտի զգուշանայի զայն քեզի ցոյց տալու, և չեմ կարծեր որ իմ պատմելիք բաներս այնչափ ահատալի վիճակի մէջ թողուն քեզ, ինչպէս որ կ'երևակայես: Ուստի պատմութիւնս սկսելով նախ պարտիմ ըսել որ անունս Ֆաթնահ (տանջանք) է. այս անունը ծնելէս ետև ինձի տուեր են, վասն զի գուշակեր են որ օրին մէկը մեծ աղէտք պիտի պատճառէ իմ տեսքս: Ինչպէս Պաղտատի մէջ ամենուն յայտնի է, դու ալ պէտք է գիտնաս որ Հարուն-ալ-Րաշիտ ամիրապետը սիրական մ'ունի որ այսպէս կը կոչուի: Դեռ խիստ մատղաշ էի երբ իս անոր պալատը տարին, և այն տեղ մնալու սահմանուած կանանց ինչ հոգ որ կը տանին, նոյն հոգատարութեամբ ալ իս մեծցուցին և կրթեցին: Ինչ որ ուզեցին ինձ սորվեցնել՝ սորվելու բաւական յաջողեցայ, և այս կրթութեամբս և իմ մէկ քանի բնական ձիրքս շնորհիւ՝ ամիրապետին բարեկամութեան արժանացայ, որ իր սենեկին մօտ յատուկ սենեակ մը տուաւ ինձ: Այս պատիւը բաւական չսեպեց, քսան կին կարգեց ինձ սպասաւորելու, նոյնչափ ալ ներքինիներ. և այն ատենէն վեր այնպիսի մեծ ընծաներ տուաւ ինձ որ աշխարհիս մէջ գտնուած թագուհիներէն ամենէն հարուստն եղայ: Այս ըսածէս կրնաս դատել որ Զոպէյտէ՝ որ ամիրապետին կինն ու ազգականուհին էր, իմ երջանկութեանս խեթիւ նայեցաւ: Թէև Հարուն ամէն տեսակ յարգ ու պատիւ չէր գլանար Զոպէյտէին, բայց սա իմ կորստեանս համար ամէն միջոց 'ի գործ դնելու աշխատեցաւ: Մինչև ցայսօր անոր որոգայթներէն զգուշացայ, բայց նախանձու այնպիսի դարան մը լարել տուաւ որ վերջապէս անոր մէջ ընկայ. եթէ դու չըլլայիր՝ հիմակ անխուսելի մահուան մը ճանկին տակ պիտի տառապէի: Տարակոյս չունիմ որ իմ աղախիններէս

մէկն որսայ, անոր ձեռօք՝ երէկ իրկուն՝ լիմոնէ օշարակ մը ներկայացուց, որուն մէջ գտնուած դեղն այնպէս թմրութիւն կը պատճառէ, որ խմողը բոլորովին անզգայ կը մնայ. այս անզգայութիւնն եօթն ութ օր կը տեւէ և որ և է բան մը չէ կարող զայն փարատել: Ես այսպէս կը դատեմ՝ մանաւանդ անոր համար որ 'ի բնէ քունս շատ թեթեւ է, և փոքրիկ շշուկ մ'անգամ լսեմ՝ կ'արթննամ: Ջիւլիաէ՝ իր չար խորհուրդն գործ դնելու համար՝ ամիրապետին բացակայութեան ժամանակն ընտրեց. վասն զի ամիրապետը քանի մ'օրէ վեր գնաց իր զօրաց գլուխն անցաւ, որպէս զի իրեն դէմ նիզակակցող քանի մը դրացի ապստամբ թագաւորներուն յանդգնութիւնը պատժէ: Եթէ այս պատեհ առիթը չըլլար, իմ նախանձորդս՝ թէեւ սաստիկ կատղած է՝ իմ կենացս դէմ չէր դաւաճաներ: Չգիտեմ թէ ինչ պիտի ընէ այս գործն ամիրապետէն ծածուկ պահելու համար. բայց, ինչպէս որ կը տեսնես, պէտք ունիմ որ այս բանս գաղտնի պահես: Կեանքս վտանգի մէջ է, և տանդ մէջ ապահով չպիտի ըլլամ, քանի որ ամիրապետը Պաղտատէն տարակայ կը գտնուի: Քու շահդ իսկ կը պահանջէ որ այս արկածը գաղտնի պահես, վասն զի եթէ Ջիւլիաէ իմանայ որ կեանքս քեզի պարտաւոր եմ, քեզ պիտի պատժէ իս ազատելուդ համար: Իսկ երբ ամիրապետը դառնայ՝ պէտք չունիմ այսքան զգոյշ ըլլալ: Կրնամ միջոց մը գտնել ամէն ինչ անոր ականջին հասցնելու, և հաւատա ինձ որ երախտագիտն շնորհապարտ պիտի ըլլայ քեզ՝ ըրած ծառայութեանդ համար որով իս իր սիրոյն վերադարձուցիր:»

Երբ Հարուն–ալ–Րաշիտի գեղանի սիրականը խօսքն աւարտեց, Կանէմ սկսաւ խօսիլ այսպէս. «Տիկին, մեծապէս շնորհապարտ եմ որ խնդրած բացատրութիւնս ինծի տալու հաճեցար, և խնդրեմ քեզմէ հաւտալ որ այս տեղ ապահով վիճակի մէջ ես: Ինձ ներշնչած զգացումներդ իմ գաղտնապահութեանս կրնան գրաւական մ'ըլլալ: Իսկ ապախտներուդ գալով՝ կը խոստովանիմ որ պէտք է անոնցմէ զգուշանալ: Կարելի է որ իրենց հաւատարմութեանը դէմ շարժին երբ իմանան թէ ինչ դիպուածով և ուր տեղ քեզ գտնելու երջանկութիւնն ունեցայ: Սակայն անհնար է որ այս արկածը գուշակեն: Կրնամ նաեւ հաւատալ որ բնաւ հետաքրքիր չպիտի ըլլան իմանալու: Այնքան

ընական բան մ'է երիտասարդաց գեղեցիկ աղախիններ փնտռելն, որ բնաւ չպիտի զարմանան քեզ այս տեղ տեսնելով, վասն զի պիտի կարծեն թէ դու ալ աղախին մ'ես և քեզ նոր գնեցի: Նոյնպէս պիտի երեւակայեն որ մասնաւոր պատճառ մը պիտի ունենամ քեզ այն իրենց տեսած կերպովը տունս բերելուս. ասոր այս մասին անհոգ և վստահ եղիր որ մեր վեհապետին պէս մեծ թագաւորի մը սիրականին վայել յարգանօք պէտք եղած ծառայութիւնը քեզի պիտի մատուցուի: Բայց այս միապետն որչափ մեծ ըլլայ, ներէ ինձ ըսելու, տիկին, որ աշխարհիս երեսը բան մը չպիտի կարենայ ստիպել զիս քեզ ըրած սրտիս նուէրն ետ առնելու: Քաջ գիտեմ որ երբէք չպիտի մոռնամ որ Տիրոջ եղած բանը գերիին արգիլեալ է: Բայց դեռ յայտնած չէիր ինձ որ ամիրապետին տուած ես խօսքդ, որ ես կը սիրէի քեզ. իմ ձեռքս չէ զսպել սէր մ'որ՝ թէեւ նորածին, փոխադարձ սիրոյ ամէն զօրութիւնն ունի: Կը փափաքիմ որ քու օգոստափառ և խիստ երջանիկ սիրահարդ քեզ իր քով կանչելով Ջիւլիաէի նենգութիւնը պատժէ, և երբ փափաքիդ հասնիս, տարաբաղդ Կանէմն ալ յիշես, որ ամիրապետին չափ իր սիրոյն ալ գրաւած ես: Որչափ որ հզօր է այն իշխանն, եթէ միայն զօրովը զգաս, յուսամ որ իս քու յիշատակէդ չպիտի ջնջէ: Չկրնար իմ սիրած խանդովս սիրել քեզ, և աշխարհիս որ կողմն ալ երթամ մեռնելու, քեզ սիրելէն չպիտի դադրիմ՝ քեզ կորուսելէս ետքը:»

Փաթնայ՝ գիտելով որ Կանէմ բուռն վշտով մը կը տառապի՝ սիրտը շարժեցաւ, բայց երբ տեսաւ որ եթէ նոյն նիւթին վրայ խօսակցութիւնը շարունակէ՝ մեծ դժուարութեան մէջ պիտի ընկնի, որովհետեւ կրնար անզգայօրէն մատնել անոր համար զգացած համակրութիւնն. ուստի ըսաւ. «Կը գիտեմ որ այս խօսակցութիւնը քեզ վիշտ կը պատճառէ. մէկդի թողունք այս կէտն, և քեզ ունեցած երախտիքս խօսիմ. անկարող եմ իմ ուրախութիւնս քեզի յայտնել, քանի մտածեմ որ եթէ ինձ օգնութեան չհասնէիր՝ արեւուն լուսէն գլխովին զուրկ պիտի մնայի:»

Երկուքին բաղդէն ալ՝ նոյն պահուն դուռը զարկին: Կանէմ գնաց նայելու թէ ով է, և տեսաւ որ դրացիներէն մին է որ խոհարարին գալուստն իմաց տալու եկեր էր: Կանէմ աւելի մեծ զգուշութիւն մ'ը-

նելու համար՝ չէր ուզեր որ Փաւանայի սենեակը գերիները մտնեն, ուստի ինքը գնաց խոհարարանոցէն բերած կերակուրն առաւ և անձամբ իր գեղանի հիւրին մեծարեց, մինչդեռ հիւրը սրտովին կը ցնծար Կանէմի տարած խնամքը տեսնելով։

Ճաշէն ետքը՝ Կանէմ՝ սեղանը դրածին պէս վերցուց և ամէն բան սենեակին դրան առջև կեցող գերիներուն ձեռքը յանձնելէն ետև՝ «Տիկին, ըսաւ Փաւանային, կարելի է կը փափաքիս քիչ մը հանգիստ վայելել։ Ուստի քեզ մինակ կը թողում և քիչ մը հանգստանալէն ետև՝ դարձեալ պատրաստ պիտի գտնես զիս քեզ ծառայելու։» Այս ըսելով՝ դուրս ելաւ և գնաց երկու աղախին գնեց. նոյնպէս երկու ծրար ծախու առաւ, մէկին մէջ բարակ ճերմակեղէն և միւսին մէջ ալ ամիրապետի մը սիրականին վայել ամէն հագուստ և կապուստ վերաբերեալ բաներ կային։ Երկու աղախիններն իր տունը տարաւ և զանոնք Փաւանային ներկայելով «Տիկին, ըսաւ անոր, քեզի պէս անձ մը գոնէ երկու սպասաւորող աղախիններու կարօտ է, այս երկու օրիորդներն ընդունելու շնորհ ըրէ։»

Փաւանա Կանէմի հոգատարութեան վրայ զմայլեցաւ. «Տէր իմ, ըսաւ անոր, կը նայիմ որ կիսկատար գործ ընող մարդ չես։ Քու այդ խնամօքդ քեզի ունեցած պարտքս կ'աւելցնես, բայց յուսամ որ աղէբախտ չպիտի մեռնիմ և քու վեհանձնական գործոցդ փոխարէնը հատուցանելու վիճակին մէջ պիտի գտնուիմ Աստուծոյ շնորհիւը։»

Երբ աղախինները մօտակայ սենեակ մը քաշուեցան, Կանէմի հրամանաւը, Կանէմ Փաւանային նստած բազմոցին վրայ նստաւ, բայց բաւական հեռու՝ որպէս զի իր ակնածութիւնը յայտնէ։ Խօսքն իր սիրոյ վրայ դարձուց, և խիստ սրտաշարժ բաներ ըսաւ իր յոյսը պարապի հանող անյաղթելի արգելքներուն վրայ։

«Եւ ոչ իսկ կը համարձակիմ յուսալու, կ'ըսէր նա, իմ զօրաւոր սիրոյս սրտիդ մէջ թեթև զգացում մը գրգռել, այն սիրտ, որ աշխարհիս ամենէն հզօր իշխանին սահմանուած է։ Ափսո՜ս, այս իմ դժբաղդութեանս մէջ, մեծ մխիթարութիւն մը պիտի սեպէի, եթէ կարենայի յուսալ որ իմ չափազանց սիրոյս բոլորովին անտարբեր չմնացեր։ — Տէր իմ, պատասխանեց անոր Փաւանա . . . ։ —

Ա՛հ, տիկին, ընդմիջեց Կանէմ՝ տէր իմ խօսքը լսելուն, այս երկրորդ անգամն է որ ինծի տէր պատուաւոր անունը կ'ուղղես։ Աղախիններուն ներկայութեանն առջի անգամ արգելք եղաւ ինծի ըսելու քեզ իմ կարծիքս այս մասին. յանուն Աստուծոյ, տիկին, մի տար ինծի այդ պատուոյ տիտղոսն, ինծի չվայլեր։ Ինծի հետ գերիիդ պէս վարուէ, կ'աղաչեմ, վասն զի իրօք գերիդ եմ և երբէք չպիտի դադրիմ նոյնն ըլլալէ։

— Ո՛չ, ո՛չ, ընդմիջեց Փաւանա, երբէք չեմ կրնար նկատել անձ մը որուն իմ կեանքս պարտաւոր եմ։ Ապերախտ պիտի ըլլայի եթէ քեզի անվայել բան մ'ըսէի կամ գործէի։ Ուրեմն թոյլ տուր որ իմ երախտագիտութեան զգացումներս հետևիմ, և մի պահանջեր որ ապաշնորհ գտնուիմ քու երախտեացդ փոխարէն։ Այսպիսի բան մը բնաւ չպիտի ընեմ։ Քու ակնածական ընթացքդ իմ սիրտս այնքան կը շարժէ որ չեմ կարող զայն չարաչար գործածել, և պիտի խոստովանիմ որ իմ վրայ տարած բոլոր խնամքդ անտարբեր աչօք չեմ նկատեր։ Ուրիշ բան չեմ կրնար ըսել այս մասին։ Արդէն գիտես թէ ինչ պատճառներ ունիմ լռութիւն պահելու։»

Կանէմ այս յայտարարութեան վրայ զմայլեցաւ, ուրախութենէ արտասուք թափեց, և Փաւանային շնորհակալ ըլլալու համար բաւական բառեր չգտնելով՝ շատ սխալեց ըսելով թէ՝ ինչպէս որ Փաւանա գիտէր ամիրապետին պարտաւորութիւնն, ինքն ալ քաջ գիտէր որ «Տիրոջ եղած բանը գերիին արգիլեալ է։»

Տեսնելով որ մութը կը կոխէ՝ Կանէմ գնաց լոյս բերելու։ Ինքն անձամբ լոյս և նախընթրիքը բերաւ՝ Պաղտատ քաղքին սովորութեան համեմատ, ուր կէսօրին աւուր ճաշ ընելէն ետև՝ իրիկունը քիչ մը պտուղ կ'ուտեն և գինի կը խմեն՝ զուարճալի խօսակցութիւն ընելով մինչև քնանալու ժամը։

Երկուքն ալ սեղան նստան։ Նախ՝ իրարու պտուղ մեծարելով քաղաքավարութիւններ ըրին։ Գինին աղուոր ըլլալով՝ սկսան անզգայօրէն խմել, և քանի մը բաժակ պարպելէն ետև՝ խօսք դրին եղանակ մը երգել խմելէն առաջ։ Կանէմ տաղաւորներ կը յօրինէր անպատրաստից և իր տուփանքը կը յայտնէր, և Փաւանա՝ անոր օրինակէն վառուելով՝ երգեր կը յօրինէր ու կ'երգէր, որ իր արկածին հետ յարաբերութիւն

ունէին և որոյ մէջ Կանէմ երբ 'ի նպաստ մեկնելու բան մը կը գտնէր ։ Բայց ասկից աւելի ազատութիւն չունէին, և ու ամիրայեան հաւատարմութիւնը Փաննայ ճշտիւ պահեց ։ Նախընթրակը շատ երկար տևեց ։ Արդէն գիշերն անցեր էր և դեռ խրախճ պառկելու չէին մտածեր ։ Սակայն Կանէմ քաշուեցաւ գնաց ուրիշ սենեակ մը և Փաննայը գտնուած խուցը թողլով՝ աղախինները ղրկեց որ անոր սպասաւորեն ։

Շատ օրեր այս կերպով միասին ապրեցան ։ Նորատի վաճառականը միայն խիստ կարևոր գործերու համար դուրս կ'ելնէր, և միշտ տիկնոջ քնացած ժամանակը կը մեկնէր. վասն զի զանի տեսնելու միջոցներէն վայրկեան մ'անգամ չէր կրնար կորսնցնել ։ Անդադար իր սիրելի Փաննային կը մտածէր, և այս ալ իր համակրութեան մինչեւ` խոստովանեցաւ որ անոր չափ սիրով կը վառի իրեն համար ։ Սակայն որչափ որ սաստիկ սիրահարեր էին իրարու, ամիրայեանին պատկառանքը կ'արգիլէր զանոնք սահմանէն դուրս ելնելու, որով իրենց տռփանքն աւելի կը սաստկանար ։

Մինչդեռ Փաննայ՝ մահուան ձեռքէն ազատելով՝ Կանէմի տունն այսպէս զուարճալի օրեր կ'անցնէր, Զիպիտէ Հարուն-ալ-Րաշիտի պալատին մէջ բաւական մտատանջութեան մէջ կը գտնուէր ։

Երբ իր վրէժխնդրութեան գործակատար՝ երեք գերիները սնտուկն առին տարին՝ առանց գիտնալու կամ հետաքրքիր ըլլալու թէ ինչ կայ անոր մէջ՝ իբր մարդիկ որ սովոր են կուրօրէն իր հրամանները կատարելու, Զիպիտէ անհնարին անձկութեան մէջ ինկաւ ։ Այլ և այլ տագնապիչ մտմտուքներ իր անդորրութիւնը վրդովեցին ։ Վայրկեան մ'անգամ քնոյ անուշութիւնը չվայելեց, բոլոր գիշեր իր յանցանքը ծածկելու միջոցներուն մտածեց ։

«Իմ ամուսինս, կ'ըսէր նա, ամէն սիրականներէն աւելի կը սիրէ Փաննայն. ինչ պատասխան պիտի տամ 'ի դարձին երբ անոր վրայ տեղեկութիւն խնդրէ ։» Զանազան հնարքներ եկան միտքը, բայց և ոչ մէկը յարմար կը գտնէր. միշտ դժուարութիւններ կը տեսնէր անոնց մէջ, և ինչ ընելիքը չգիտէր ։ Իր քովը պառաւ կին մ'ունէր, որ զինքն 'ի մանկութենէ մեծցուցեր էր. զանի առտու կանուխ կանչել

տուաւ և իր գաղտնիքը յայտնելէն ետև՝ «Իմ բարեմիտ մայրս, ըսաւ անոր, ամէն առեն ինձ օգնած ես քու ընտիր խորհուրդներովդ, եթէ երբեք անոնցմէ պէտք ունեցած եմ՝ ահա այս պարագայիս մէջն է, վասն զի աղէտալի մտատանջութեան մէջ կը գտնուիմ և կ'ուզեմ զայն հանդարտել ամիրապետը գոհ ընելով ։

— Սիրելի տիրուհիս, պատասխանեց պառաւը, շատ աւելի աղէկ կ'ըլլար եթէ այդ տագնապին մէջ չիյնայիր, բայց որովհետև եղած գացած բան մ'է, պէտք չէ ալ անոր վրայ խօսիլ ։ Հարկ է միայն հաւատացելոց իշխանը խաբելու ճար մը գտնել, և կ'առաջարկեմ որ իսկոյն դիակի ձևով փայտ մը տաշել տաս. հին լաթերով զայն կը փաթթենք և դագաղի մէջ դնելէն ետև պալատին մէկ կողմը թաղել կը տանք. յետոյ՝ առանց ժամանակ կորսնցնելու՝ գերեզմանին վրայ դմբեթաձև մարմարէ շիրիմ շինել կուտաս, նոյնպէս սեղան մը զոր սև չուխայով պատել և չորս կողմը մեծ աշտանակներ և մոմեր դնել կուտաս ։ Բան մ'ալ կայ զոր պէտք չէ մոռնալ, շարունակեց պառաւը, պէտք է որ սուգի լաթեր հագնիս, նոյնպէս թէ քու և թէ Փաննայի կանանց, ներքինիներուն և պալատին ամէն պաշտօնատարներուն սևեր հագուեցնես ։ Երբ ամիրապետը դառնայ, բոլոր պալատն ու քեզ սևերու մէջ պիտի տեսնէ և անշուշտ պատճառը պիտի հարցնէ ։ Այն ատեն կրնաս անոր աչքին հաճելի երևիլ, ըսելով թէ իր սիրոյն համար պարտ ու պատշաճ փառաւորութեամբ թաղել տուեր Փաննայն՝ որ յանկարծական մահ մը զայն գրաւեց, թէ անոր համար շիրիմ մը կանգնել տուիր և թէ իր սիրականին համար կատարեցիր այն ամէն պարտաւորութիւնները զոր ինքը պիտի կատարէր եթէ ներկայ գտնուէր ։ Որովհետև իր սէրը սիրականին համար չափազանց էր, անշուշտ անոր գերեզմանը պիտի երթայ արտասուք թափելու ։ Կարելի է բոլորովին չհաւատայ անոր մահուան, յարեց պառաւը, թերևս կասկածի որ նախանձէ շարժեալ զինքը պալատէն վռնտեցիր, և այս ամէն սուգը զինքը խաբելու մօք հնարք մը սեպէ, նորէն փնտռել չտալու նպատակաւ ։ Հաւանական է նաև որ դագաղը փորէն հանել տայ, և սիրականին մեռելը տեսնելէն ետև համոզուի անոր մահուան վրայ ։ Բոլոր ըրածներդ պիտի հաւնի և իր երախտագիտութիւնը քեզի պիտի

յայտնէ ։ Իսկ փայտէ դիակին գալով՝ քաղքին մէկ ատաղձագործին ձեռօք ես անձամբ տաշել տալն իմ վրաս կ՚առնում, չկրնամ իմացնեմ թէ ինչ բանի պիտի գործածուի այն ։ Իսկ դու, տիկին, Փասնային ըսածէ օշարակը բերող կնկան ապսպրէ որ ընկերուհիներուն ըսէ թէ իրենց տիրուհին անկողնին մէջ մեռած գտեր է, և որպէս զի իր սենեակը չմտնելով լան ու ողբան, թող ըսէ նաև թէ գործը քեզի յայտնեք է և Մէսրուրի արդէն պատուիրեր ես զանի թաղել տալու ։»

Երբ պառաւը խօսքն աւարտեց՝ Զիւպիտէ իր արկղէն ընտիր ադամանդ մը հանեց, անոր մատը դրաւ և համբուրելով՝ «Ա՛հ, իմ բարի մայրս, ըսաւ եռանդալից ուրախութեամբ, որչափ շնորհապարտ եմ քեզ ։ Երբէք այսպիսի ճարտար հնար մը մտքէս անցած չէր անցնել. անտարակոյս պիտի յաջողինք, և կ՚զգամ որ սիրտս կ՚սկսի հանդարտիլ ։ Հիմակ փայտը շինել տալու հոգը քեզ կը թողում, և միւս բաներուն համար երթամ պիտի պէտք եղած հրամանները տամ ։»

Պառաւը փայտէ դիակը մեծ արագութեամբ պատրաստել տալով ինքն անձամբ Փասնայի սենեակը բերաւ. մեռելի պէս պատանք դրաւ և դագաղին մէջ տեղաւորեց. յետոյ, Մէսրուր որ իրօք խաբուեցաւ, դագաղը վերցնել տուաւ և Փասնայի խրտուիլակը և Զիւպիտէին որոշած տեղը սովորական հանդէսով թաղել տուաւ, մինչդեռ Փասնայի սպասուհիները կուլային, նոյնպէս ըսածէ օշարակը պատրաստող կինն՝ որուն ողբն ու կոծը միւսներուն արտասուքը կը գրգռէին ։

Նոյն ինքն իսկ Զիւպիտէ՝ պալատին և ամիրապետին միւս տուներուն ճարտարապետը կանչել տուաւ և քիչ ժամանակի մէջ իր հրամանով շիրիմ մը շինուեցաւ ։ Արևելքէն ցարևմուտք տիրող թագաւորներուն հզօր կիները ինչ հրաման որ տան անմիջապէս կը կատարուին ։ Զիւպիտէ ալ բոլոր պալատականաց հետ սուգի մէջ մտաւ և այս պատճառաւ Փասնայի մահուան լուրը բոլոր քաղաքը տարածուեցաւ ։

Իսկ Կանէմ այս լուրն ամենէն վերջը լսեց, վասն զի, ինչպէս որ արդէն ըսի, գրեթէ բնաւ դուրս չէր ելներ ։ Սակայն օրին մէկն իմացաւ և ամիրապետին գեղանի սիրականին ըսաւ. «Տիկին, Պալատի մէջ կարծեն թէ մեռած ես, և տարակոյս չունիմ որ նոյն ինքն Զիւպիտէ այսպէս համոզուած է ։ Կ՚օրհնեմ զԱստուած որ պատճառ և ա-

կանատես եմ քու կենդանութեանդ ։ Երանի թէ այս անհիմն տարաձայնութիւնն աւելի բռնելով՝ բաղդդ իմ բաղդիս միացնելու հաճէիր և ասկից հեռու երթալով իմ սրտիս վրայ տիրէիր ։ Բայց ո՞ւր կը տանի ես այս իմ անուշ խանդս. չեմ մտածեր որ աշխարհիս ամենէն հզօր իշխանի մ՚երջանկութիւն տալու համար ստեղծուած ես և միայն Հարուն-ալ-Րաշիտ արժանի է քեզ ։ Եթէ երբէք զանի ինձ զոհելու կարող ըլլայիր, եթէ ինձի հետ գալու հաւանէիր անգամ, միթէ պէտք է որ ես զիջանիմ ։ Ո՛չ, պարտաւոր եմ յիշել անդադար որ Տիրոջ եղած բանը գերիին արգիլեալ է» ։

Սիրանուշ Փասնայ՝ թէև համամիտ էր Կանէմի զօրաւոր զգացումներուն, կ՚զգուշանար անոնց պատասխանելու ։ «Տէր իմ, ըսաւ անոր, չենք կարող արգիլել Զիւպիտէն յաղթանակելու. այնչափ չեմ զարմանար իր յանցանքը ծածկելու համար ՚ի գործ դրած հնարքին վրայ, բայց թողունք որ գործէ, յուսամ որ այս իր յաղթանակին մեծ վիշտ պիտի յաջորդէ ։ Ամիրապետը պիտի դառնայ անշուշտ և անցած դարձածն անոր գաղտնի յայտնելու միջոցը պիտի գտնենք ։ Բայց ամէն տեսակ զգուշութիւն ընենք որ չիմանայ թէ տակաւին ողջ եմ. արդէն ըսի քեզ թէ ինչ աղէտալի հետևանքներ կրնան ծագիլ այս յայտնութենէն ։»

Երեք ամենէն ետքն՝ ամիրապետն իր բոլոր թշնամիներուն յաղթելով՝ առօք փառօք Պաղտատ դարձաւ ։ Անձկանօք իր պալատը կ՚երթայ որպէս զի Փասնային իր նոր դարձները նուիրէ ։ Կը զարմանայ կը մնայ տեսնելով որ բոլոր իր ձգած պաշտօնատարները սուգի մէջ են ։ Դող կ՚ելնէ առանց պատճառն ըմբռնելու. իսկ իր այլայլութիւնն աստկացաւ երբ Զիւպիտէի սենեակը գալով՝ տեսաւ այս իշխանուհին որ զինքը դիմաւորելու կ՚գար, նոյնպէս անոր սպասուհիները սուգերու մէջ ։ Ցեռին յուզմամբ այս սուգին պատճառը հարցուց ամիրապետը ։

«Իշխանդ հաւատացելոց, պատասխան տուաւ Զիւպիտէ, սուգի մտայ Փասնային համար, որ այնքան շուտով մեռաւ որ իր հիւանդութեան չկրցայ դարման մը բերել ։» Խօսքը շարունակել ուզեց, բայց ամիրապետն անոր ժամանակ չտուաւ ։ Այնքան վշտացաւ այս լուրն իմանալուն՝ որ ահագին աղաղակ մ՚արձակեց, յետոյ իր Ճէաֆէր վէզիրին

գիրկը մարեցաւ ինկաւ։ Սակայն շուտով խելքը գալով, և բաղձալից ձայնով մը հարցուց թէ իր սիրելի Փատմային ուր թաղեր են։ «Տէր իմ, ըսաւ անոր Զիւպէյտէ, ես անձամբ հոգ տարի որ անոր թաղումը փառաւոր կերպով կատարուի. իր գերեզմանին վրայ մարմարէ շիրիմ մը կանգնել տուի. եթէ կը հաճիք առաջարկեմ ձեզ այն տեղ։»

Ամիրայեան չուզեց այս ծանրութիւնը տալ Զիւպէյտէի և խնդրեց որ Մէսրուր զինքը գերեզմանը տանի։ Այն վիճակին մէջ, այսինքն պանդխտական զգեստովը գնաց։ Երբ շիրիմը սև չուխայով պատանած և այնպէս փառաւոր զարդարուած տեսաւ, զարմացաւ որ Զիւպէյտէ այնքան շքեղութեամբ կատարած ըլլայ դամբանական արարողութիւնները, և որովհետև 'ի բնէ կասկածոտ էր, իր կնկան մեծանձնութեան վրայ տարակոյս ունեցաւ և մտածեց թէ կարելի է իր սիրուհին մեռած չէ, թէ Զիւպէյտէ՝ իր երկարատև բացակայութենէ օգուտ քաղելով կարելի է պալատէն փախցուցած ըլլայ զայն, հրաման տալով որ այնպիսի հեռու տեղ մը տանին ձգեն որ այնուհետև բնաւ անոր ձայնը չլսուի։ Ուրիշ կասկած մը չունեցաւ, վասն զի չէր կարծեր թէ Զիւպէյտէ այնքան անգութ ըլլայ որ իր սիրականին կենաց դէմ դաւաճանէ և զանի սպաննել տայ։

Ինքն անձամբ ճշմարտութիւնը վեր հանելու համար՝ հրաման տուաւ որ շիրիմը վերցնեն և իր առջևը փոսը փորեն ու դագաղը հանեն։ Բայց երբ գլխաձև փայտը տեսաւ որ պատանքով պատած էր, չհամարձակեցաւ զայն բանալ տալ։ Այս կրօնասէր ամիրայեան վախցաւ որ կրօնից դէմ կը մեղանչէ եթէ հրաման տայ վախճանեցեալն մարմինը դպչելու, և այս խղճահար երկիւղը յաղթեց իր սիրոյն և հետաքրքրութեան։ Ուստի Փատմայ սիրականին մահուան վրայ կասկած չունեցաւ։ Դագաղը նորէն փոսին մէջ դնել և դամբանը գնել տուաւ։

Ամիրայեան՝ իր սիրականին գերեզմանին քանի մը պարտաւորութիւններ կատարել փափաքելով՝ մարդ ղրկեց որ կրօնաւորներ և Գուրանը կարդացողներ բերեն, և մինչդեռ այս մարդիկը ժողվելու գային՝ ինքը շիրմին մօտ կեցաւ և իր սիրուհիին խղճալիկը ծածկող հողն արտասուօքը թրջեց։ Երբ բոլոր կրօնի պաշտօնեաները հասան, ինքը

մահարձանին մօտ կեցաւ, և բոլոր կրօնականները չորս կողմը շարուելով երկար աղօթքներ ըրին, և այնուհետև Գուրանէն ալ շատ մը գլուխներ կարդացին։

Այս մի և նոյն արարողութիւնը կատարուեցաւ ամէն օր, ամիս մը շարունակ՝ առտու և երեկոյ, միշտ ամիրայեանին, Ճեաֆէր վէզիրին և արքունի գլխաւոր պաշտօնէից ներկայութեան, որոնք ամէնքը սուգի մէջ էին, նոյնպէս և ամիրայեան, որ նոյն միջոցին Փատմայի յիշատակին իր արտասուօքն անդադար կը պատուէր և բնաւ չէր ուզեր ուրիշ գործի վրայ խօսիլ։

Ամսոյն վերջին օրն՝ աղօթքներն ու Գուրանէն ընթերցուած առաւօտէն մինչև հետևեալ օրուան այգը շարունակեցին, և վերջապէս երբ ամէն բան լմնցաւ, ամէն մէկն իր տունը դարձաւ։ Հարուն-ալ-Րաշիտ՝ այսպիսի երկարատև հսկումէ մը յոգնելով իր սենեակը գնաց հանգչելու և իր պալատին երկու կանանց մէջ տեղը քնացաւ. մէկը մահճին կողմն և միւսն անկողնին ոտքը նստած՝ անոր քնոյն ժամանակ ասեղնէ բանուածքի կ'զբաղէին և խորին լռութիւն մը կը պահէին։

Այն որ մահճին կողմը նստեր էր և Արշալոյս կը կոչուէր, տեսնելով որ ամիրայեան քնացեր է, միւս կնկան կամացուկ մ'ըսաւ. «Աստղ առաւօտեան, վասն զի այս էր անոր անունը, շատ լուրեր կը պատմեն։ Հաւատացեալց իշխանը, մեր վեհապետն ու տէրն, արթնցած մեծ ուրախութիւն պիտի զգայ՝ երբ իրեն ըսելիքս իմանայ։ Փատմայ մեռած չէ, կատարեալ առողջութեան մէջ է։ — Ո՛ երկին, գոչեց յանկարծ Աստղն առաւօտեան՝ ուրախութեամբ յափշտակուած, մի՞թէ կարելի՞ է որ գեղանի, չքնաղ, աննման Փատմայը տակաւին կենդանի ըլլայ։» Աստղն առաւօտեան այս խօսքերն այնպիսի աշխուժիւ և բարձրաձայն արտասանեց որ ամիրայեան արթնցաւ։ Հարցուց թէ ինչ պատճառաւ իր քունը վրդովեցին։ «Ա՛հ, տէր իմ, պատասխանեց Աստղն առաւօտեան, ներեցէք այս իմ անզգուշութեանս։ Հանդարտօրէն չկրցայ իմանալ որ Փատմայ դեռ կ'ապրի. այնպիսի խնդութիւն մ'զգացի որ չկրցայ զսպել։ — Ի՛հ, ուրեմն ինչ եղաւ Փատմայ, ըսաւ ամիրայեան, եթէ իրօք մեռած չէ։

— Իշխանդ հաւատացելոց, պատասխանեց Արշալոյսն, այս իրկուն

անծանօթ մարդէ մ՚անստորագիր տոմսակ մը առայ, բայց նոյն խել Փաւսթայի ձեռօք գրուած է, և Փաւսթայ իր ախուր արկածը կը պատմէ և կը խնդրէ որ զայն քեզի հաղորդեմ։ Այս յանձնարարութիւնը կատարելու համար կ՚սպասէի որ քիչ մը հանգիստ առնուս, մտածելով որ պէտք ունիս հանգստանալու այն յոգնութենէ եղքն և . . . — Տուր, տուր նայիմ սա տոմսակն, ընդմիջեց ամիրապետն արտորնօք, խիստ անպատեհ կը գտնեմ այսչափ ժամանակ զաղտնի պահելդ։»

Արշալոյսն իսկոյն ներկայացուց ամիրապետին տոմսակը, զոր անհամբեր բացաւ։ Փաւսթայ մանր կը պատմէր անոր մէջ անցած դարձածը. բայց քիչ մ՚աւելօք կը խօսէր Կանէմի իր վրայ տարած խնամքին վրայ։ Ամիրապետն՝ որ բնականապէս նախանձոտ էր, Զիւպիտէին անգթութեան վրայ սրտմտելու տեղ՝ մինակ երևակայեց որ Փաւսթայ իրեն անհաւատարիմ եղած պիտի ըլլայ։ «Ինչ, ըսաւ ամիրապետը՝ տոմսակը կարդալէն ետև, չորս ամիս կայ որ ննջաւորը նորատի վաճառականի մը հետ կ՚ապրի, որուն տարած հոգը գովելու լրբութիւնն ունի։ Երսուն օր կայ որ Պաղտատ դարձեր եմ, և դեռ այսօր կ՚ելնէ ինծ լուր տալու իր վրայ։ Ապաշնորհ կին, երբ ամէն օր լալով կը մաշիմ, նա իր օրերը կ՚անցնէ զիս մոռնալով։ Օ՛ն, անհաւատարիմ կնոջմէ վրէժ կ՚ուզեմ լուծել, նոյնպէս յանդուգն երիտասարդէն որ զիս կը նախատէ։» Այս խօսքերն աւարտելով՝ այս իշխանն ոտք ելաւ և մեծ սրահ մը մտաւ, ուր սովորաբար կ՚երևէր և իր արքունեաց նախարարներն ունկնդրութեան կ՚ընդունէր։ Այն ինչ առաջին դուռը բացուեցաւ և ահա պալատականներն՝ որ այս վայրկենին կ՚սպասէին, ներս մտան։ Ճեաֆէր վէզիրն երևցաւ և ամիրապետին նստած գահին առջև երկրպագութիւն ըրաւ։ Յետոյ ելաւ և իր վեհապետին առջև կանգուն կեցաւ, որ ըսաւ անոր այնպիսի դէմքով մ՚որ կ՚ուզէր ցուցընել թէ իր հրամանը պէտք է անմիջապէս կատարել։

«Ճեաֆէր, քու ներկայութիւնդ կարևոր է քեզ յանձնելիք մէկ հրամանիս կատարման համար։ Իմ թիկնապահ զօրացս մէջէն չորս հարիւր հոգի առ և նախ հարց ու փորձ ըրէ իմացիր թէ ուր կը բնակի Ապու Այուպի որդին՝ Դամասկոսի Կանէմ անուն վաճառականն։

Երբ տեղեկանաս, շիտակ անոր տունը գնա և հիմնայատակ ընել տուր, բայց նախ Կանէմն ողջ բռնէ և այս տեղ բեր՝ Փաւսթայ աղախնիս հետ, որ չորս ամսէ վեր անոր հետ կը բնակի։ Պատժեմ պիտի զանի, նոյնպէս այն յանդուգն երիտասարդն որ ինծ պատշաճ յարգանաց դէմ վարուելուն ուրիշներուն օրինակ ըլլայ։»

Վէզիրն այս վճռական հրամանը առնալէն ետև՝ ամիրապետին խորին խոնարհութիւն մ՚ըրաւ՝ ձեռքը գլխուն վրայ դնելով, որով ընել կ՚ուզէր թէ աւելի լաւ ունի իր գլուխը տալու քան թէ հրամանին անհնազանդ գտնուելու, և ապա դուրս ելաւ։ Իր առաջին գործն եղաւ օտար վաճառքներու գլխաւորին մարդ ղրկել որ Կանէմի վրայ լուր առնու, մանաւանդ հարց ու փորձ ընէ թէ ուր փողոցն ու տունը կը բնակի։ Ղրկած պաշտօնատարը դարձաւ և անոր իմացուց թէ Կանէմ քանի մ՚ամսէ վեր շուկան չերևիր, թէ չգիտեն ինչ պատճառաւ տունը կը նստի, եթէ իրօք տունն է։ Նոյն պաշտօնատարը յայտնեց նաև Ճեաֆէրի թէ Կանէմ ուր տունը կը բնակի, և մինչև անգամ այն որբևայրիին անունն որ անոր տունը վարձու տուեր էր։

Այս տեղեկութեանց վրայ, որ հիմնաւոր կ՚երևէին, վէզիրն՝ առանց ժամանակ կորսնելու, ամիրապետին հրամանին համեմատ պէտք եղած մարդիկն առաւ ու ճամբայ ելաւ. նախ ոստիկանութեան դատաւորին գնաց, զանի հետն առաւ, և շատ մը որմնադիրներ ու ատաղձագործներ իրեն ետևէն երթալով՝ որոնք պէտք եղած գործիներն առեր էին տուն մը քանդելու համար, Կանէմի տան առջևը հասաւ։ Որովհետև տունը հեռաւոր և բաց տեղ մ՚էր, չորս դին զինուորներ կարգեց որպէս զի նորատի վաճառականը խոյս չտայ։

Նոյն միջոցին Փաւսթայ և Կանէմ իրենց ճաշը կ՚աւարտէին։ Տիկինը փողոցը նայող պատուհանի մը մօտ նստեր էր. յանկարծ աղմուկ մը կը լսէ, վանդակէն դուրս կը նայի և բոլոր մարդիկներովը մեծ վէզիրին գալը նշմարելով, իսկոյն մտածեց թէ ոչ միայն իրեն այլ Կանէմի դէմ դաւաճանութիւն մը կայ։ Հասկցաւ որ տոմսակն ընդունուած է, բայց այսպիսի պատասխանի մը չէր յուսար. ընդ հակառակն՝ կը կարծէր թէ ամիրապետն աւելի արդարութեամբ կը վարուի այս պարագայիս մէջ։ Փաւսթայ չգիտէր թէ քանի՞ տարենէ վեր ամիրապետը Պաղտատ

դարձած է, և թէև գիտէր թէ նախանձոտ բնաւորութիւն մ՚ունի, այս կողմէն վախնալու տեղի մը չունէր։ Սակայն վէզիրին և զինուորներուն տեսքէն դող ելաւ, չէ թէ իր անձին, այլ Կանէմի համար։ Աներկմիտ էր որ Ինքլինքը պիտի կարենայ անպարտ հանել, միայն թէ ամիրապետին իրեն մօտիկ ընելու հաճի։ Իսկ Կանէմի գալով, զոր՝ ոչ այնչափ երախտագիտութենէ այլ ներքին համակրութենէ շարժեալ՝ կը սիրէր, կը գուշակէր որ իր զայրագին նախանձորդը պիտի ուզէ զանի տեսնելու և անոր ծաղիկ հասակն ու աղուոր կերպարանքը տեսնելով կարելի է դատապարտէր։ Այս մտմտուքն ունենալով՝ նորատի վաճառականին դարձաւ և անոր ըսաւ.

«Ա՛հ, Կանէմ, կորանք. քեզ և զիս կը փնտռեն։» Կանէմ իսկոյն վանդակէն նայեցաւ և ահարեկ մնաց երբ ամիրապետին զօրքը տեսաւ, որ սուրամերկ էին և իրենց գլուխն անցեր էին վէզիրն ու ոստիկանութեան դատաւորն։ Այս տեսարանիս վրայ՝ անշարժ կեցաւ և բառ մը անգամ արտասանելու անկարող եղաւ։ «Կանէմ, ըսաւ ամիրապետին սիրական կինը, պէտք չէ ժամանակ կորսնել։ Եթէ զիս կը սիրես, գերիններուդ մէկուն զգեստն առ և երեսդ ու թևերդ մուր քսէ. յետոյ այս ափսէներէն մէկ քանին գլխուդ վրայ դիր, այնպէս որ կարծեն թէ պանդոկապետին մէկ սպասաւորն ես, և այն ատեն կը թողուն որ անարգել դուրս ելնես երթաս։ Եթէ հարցնեն քեզ թէ ո՞ւր է տան տէրն, առանց վարանելու պատասխան տուր թէ տունն է։ — Ա՛հ, տիկին, ըսաւ իր կողմէն Կանէմ՝ որ աւելի Ֆաթնայի համար դող ելեր էր քան թէ իր անձին համար, մինակ իմ հոգս կը տանիս, իսկ դու, աւա՜ղ, ի՞նչ պիտի ըլլաս։

— Իմ հոգս մի՛ քաշեր, պատասխանեց նա, ես գիտեմ ինչ պիտի ընեմ։ Իսկ այս տան մէջ ձգած գոյքդ գալով՝ անոնց հոգը պիտի տանիմ և յուսամ որ օրին մէկն ամէնն ալ ամբողջ քեզի պիտի յանձնուին՝ երբ ամիրապետին բարկութիւնն անցնի, բայց հիմակ անոր բռնութեան երեսէն խոյս տալու աշխատէ։ Առաջին սրտմտութեան ժամանակ տուած հրամանները միշտ աղէտաբեր են։»

Նորատի վաճառականին վիշտն այնքան ծանր էր որ ինչ ընելիքը չգիտէր, և անտարակոյս Ինքլինքն ամիրապետին զինուորներուն պիտի

մատնէր եթէ Ֆաթնայ չմղէր որ ծպտի։ Վերջապէս անոր թախանձանաց զիջաւ, գերիի հագուստ մը հագաւ, երեսը մրոտեց. և ատեն էր շտապելու, վասն զի դուռը զարկին, և այն ժամանակ միայն իրար համբուրելով բաժնուեցան։ Երկուքին ալ այնպիսի վշտով համակուեր էին որ բառ մ՚անգամ չկրցան արտասանել; և այսպէս եղաւ իրենց հրաժարական բարևը։ Վերջապէս Կանէմ՝ գլխին վրայ քանի մը պնակ դրած դուրս ելաւ։ Արդարև կարծեցին թէ պանդոկապետի մը մանչն է և անոր արգելք չեղան։ Ընդ հակառակն՝ մեծ վէզիրն, որ ամենէն առաջ դիմացն ելաւ, մէկդի կեցաւ որ անցնի՝ բնաւ չմտածելով որ իր փնտռած անձն այն մրոտած մարդն է։ Վէզիրին ետևը գտնուող մարդիկ ալ անոր ճամբայ բացին և այսպէս անոր փախուստը դիւրացուցին։ Քաղքին մէկ դուռը հասաւ արտօրնօք և ազատեցաւ։

Մինչդեռ Կանէմ այսպէս խոյս կուտար Ճեաֆէր վէզիրին երեսէն, այս պաշտօնեան Ֆաթնայի գտնուած սենեակը մտաւ, որ բազմոցի մը վրայ նստեր էր, և տեսաւ Կանէմի սնտուկներն որ լաթերով և ծախած ապրանքներուն դրամով լի էին։

Այն ինչ Ֆաթնայ վէզիրին ներս մտնելը տեսաւ որ երեսանկեալ գետինն ինկաւ, և այս վիճակիս մէջ մնաց որպէս թէ մահն ընդունելու պատրաստ է։ «Տէր իմ, ըսաւ, հաւատացելոց իշխանին ինձի դէմ արձակած վճիռն ընդունելու պատրաստ եմ, բաւական է որ զայն իմացնես ինձ։ — Տիկին, պատասխանեց անոր Ճեաֆէր՝ ինքն ալ ծնկելով՝ մինչև որ Ֆաթնայ ոտք ելաւ, քաւ լիցի որ մէկը քու վրադ պիղծ ձեռք երկնցնէ։ Միտքս քեզի ամենաթեթև տհաճութիւն անգամ պատճառել չէ։ Այս հրամանն ունիմ միայն որ աղաչեմ քեզ ինձի հետ պալատը գալու, և այս տանս մէջ բնակող վաճառականին հետ քեզի այն տեղ առաջնորդել։

— Տէր իմ, պատասխանեց ամիրապետին սիրականը գլուխը վերցնելով, երթանք՝ պատրաստ եմ քեզ հետևելու։ Իսկ այն նորատի վաճառականին՝ որուն կեանքս պարտաւոր եմ, այս տեղ չէ։ Ամսէ մ՚աւելի է որ գործի պատճառաւ Դամասկոս գնաց, և մինչև վերադարձն՝ իմ պահպանութեանս յանձնեց սա սնտուկները զոր կը տեսնես։ Կը պաղատիմ քեզ որ զանոնք պալատը փոխադրել տաս և հրամայես որ ա-

պաշտօն տեղ մը դնեն, որպէս զի անոր տուած խոստումը՝ թէ անվնաս պիտի պահէ, կատարած ըլլայ։

— Հրամանդ տեղը պիտի երթայ, տիկին» պատասխանեց Ճեաֆէր։ Եւ իսկոյն բեռնակիրներ կանչել տալով՝ ապսպրեց որ սնտուկներն առնուն Մէսրուրի տանը յանձնեն։

Երբ բեռնակիրները մեկնեցան՝ Ճեաֆէր ոստիկանութեան դատաւորին ականջէն վար խօսք մ՚ըսաւ, և ապսպրեց որ տան մէջ Կանէմը փնտռել տալէն ետև, որուն համար կարծէր թէ պահուած է՝ թէև Ֆաթնայ հակառակը ըսեր, շէնքը հիմնայատակ ընէ։ Յետոյ դուրս ելաւ ու այն նորատի տիկինն իր հետն առաւ տարաւ՝ իրեն սպասաւորող երկու աղախիններով։ Իսկ Կանէմի գերիներուն ուշադրութիւն չըրին, ամբոխին մէջ մտան խառնուեցան և չգիտցուիր թէ ինչ եղան։

Այն ինչ Ճեաֆէր տունէն դուրս ելաւ որ որմնադիրներն ու տաղձագործները սկսան տունը քանդել և այնպէս շուտով լմնցուցին իրենց գործն որ ժամէ մը տան հետքը չմնաց։ Բայց ոստիկանութեան դատաւորն՝ ամէն խուզարկութիւն ընելէն ետև՝ չկրնալով Կանէմը գտնել, Ճեաֆէրին իմացուց պալատը հասնելէն առաջ։

«Լաւ ուրեմն, ըսաւ անոր Հարուն–ալ–Րաշիտ երբ անոր ներս մտնելը տեսաւ, միթէ հրամաններս կատարեցի՞ր։ — Այո՛, տէր իմ, պատասխանեց Ճեաֆէր, Կանէմի բնակած տունը հիմն 'ի վեր տապալած է, և քեզ կը բերեմ ահա Ֆաթնայ սիրականդ. ձեր գահոյքին դուռը կեցած է, երթամ ներս կանչեմ՝ եթէ հրաման կտաք։ Իսկ նորատի վաճառականը չգտնուեցաւ, թէև ամէն տեղ փնտռել տուի։ Ֆաթնայ կը հաստատէ թէ ամիս մը Դամասկոս գացած է։»

Ամիրապետն անհնարին բարկութիւն մ՚զգաց իմանալով որ Կանէմ իր ձեռքէն խոյս տուեր է։ Իսկ սիրականին գալով կարծելով թէ իրօք իրեն անհաւատարիմ եղած է, չուզեց զանի տեսնել և ոչ հետը խօսիլ։ «Մէսրուր, ըսաւ ներքինապետին՝ որ ներկայ էր, առ այն ապերախտ, նենգամիտ Ֆաթնան և տար մութ աշտարակին մէջ փակէ։» Այս աշտարակը պալատին շրջափակին մէջն էր, և սովորաբար ամիրապետին դժգոհութեան պատճառ տուող սիրականներն անոր մէջ կը բանտարկէին։

Մէսրուր՝ իր տիրոջը հրամաններն որչափ բուռն ըլլային անխտիր գործադրելու վարժ՝ ցաւօք այս հրամանին հնազանդեցաւ։ Իր վիշտը Ֆաթնային յայտնեց, որուն տրտմութիւնն այնքան մեծ եղաւ որչափ որ կը յուսար թէ ամիրապետն իրեն հետ խօսելու պիտի հաճի։ Հարկ եղաւ իր սև բաղդին գլուխ ծռել և Մէսրուրի հետևիլ, զոր մութ աշտարակը տարաւ բանտարկեց։

Սակայն զայրացած ամիրապետն իր վէզիրը ճամբեց և մի միայն իր զայրոյթին միտ դնելով՝ հետևեալ գիրն իր ձեռօքն Ասորւոյ թագաւոր՝ իր ազգականին և հարկատուին գրեց, որ Դամասկոս կ՚իշխէր։

ՀԱՐՈՒՆ-ԱԼ-ՐԱՇԻՏ
ԱՌ ՄԷՀԷՄՄԷՏ ԶԻՆԷՊԻ՝ ԹԱԳԱՒՈՐ ԱՍՈՐԻՈՑ

«Այս գիրս կը գրեմ յայտնելու համար որ Դամասկոսի վաճառական մը՝ Կանէմ անուն՝ Աբու Էյուբի որդին, Ֆաթնայն՝ իմ աղախիններէս ամենէն սիրունը հրապուրեց և փախաւ։ Իմ գիրս ստանալէն անմիջապէս ետքը՝ Կանէմը փնտռել տաս գտնես, շղթայի զարնես, և երեք օր հետզհետէ յիսուն անգամ խարազանով հարուածել տաս, յետոյ քաղքին բոլոր թաղերը շրջել տաս՝ առջևէն մարդ մը դնելով որ պոռայ. Այս է հաւատացելոց հրամանատարին տուած ամենէն թեթև պատիժն այն մարդուն որ իր թագաւորը կը թշնամանէ և անոր աղախինը կը հրապուրէ։ Այնուհետև յատուկ պահապաններով զանի ինծի պիտի ղրկես։ Այս բաւական չէ, կ՚ուզեմ որ անոր տունն աւարի տաս, և զայն հիմն 'ի վեր տապալելէն ետև՝ հրաման տաս որ բոլոր տան նիւթերը քաղքէն դուրս դաշտերը փոխադրեն։ Աւելի զառ՝ եթէ հայր ու մայր, քոյր, կիներ, աղջիկներ և ուրիշ ազգականներ ունենայ, զանոնք մերկացուր, և երբ մերկանան՝ բոլորն ալ քաղաքը պտըտցնել տուր առակ նշաւակի ընելով, պատուիրելով մահու պատիժ դնելով

որ ոչ ոք անոնց պատսպարան մը տայ ։ Ցուսամ որ հրամաններս անյապաղ կատարելու կը փութաս ։

«ՀԱՐՈՒՆ-ԱԼ-ՐԱՇԻՏ»

Ամիրապետն այս նամակը գրելէն ետեւ՝ սուրհանդակի մը յանձնեց, պատուէր տալով որ շուտ ու փոյթ ճամբայ ելնէ և հետն աղաւնիներ տանի, որպէս զի Մէհէմմէտ Զինէպին ըրածներուն աւելի արագ տեղեկանայ ։

Պաղտատի աղաւնիները սա յատկութիւնն ունին որ որչափ հեռու տեղեր փոխադրուին՝ նորէն Պաղտատ կը դառնան երբ արձակուին, մանաւանդ երբ ձագուկներ ունենան ։ Որոշած տոմսակ մը կը կապեն անոնց թեւին տակ, և այս կերպով պէտք եղած տեղէն դիւրին է շուտով լուր առնուլ ։

Ամիրապետին սուրհանդակն՝ իր տիրոջ հրամանին համեմատ գիշեր ցերեկ ճամբայ կտրեց և Դամասկոս հասնելով շիտակ Զինէպի թագաւորին պալատը գնաց, որ իր գահը նստաւ ամիրապետին գիրն ընդունելու համար ։ Սուրհանդակը զայն ներկայացնելով Զինէպի առաւ, և գիրը ճանչելով՝ յարգանօք ոտք ելաւ, նամակը համբուրեց և գլխին վրայ դրաւ, յայտնելու համար որ պարունակած հրամանները կատարելու պատրաստ է ։ Ի վերջէ նամակը բացաւ, և այն ինչ կարդաց, աթոռէն վար իջաւ և անյապաղ ձի հեծաւ իր արքունեաց գլխաւոր պաշտօնէից հետ ։ Նոյնպէս ոստիկանութեան դատաւորը կանչել տուաւ, որ եկաւ զինքը գտնելու, և իր պահապան զինուորներն առնլով Կանէմի տունը գնաց ։

Կանէմ Դամասկոսէն մեկնելէն հետէ՝ մայրը բնաւ գիր մ'առած չէր անորմէ ։ Սակայն անոր ընկերացող վաճառականները Պաղտատէն դարձեր էին ։ Ամէնքն ալ ըսին որ որդին քաջառողջ վիճակի մէջ գտած են, բայց որովհետեւ Կանէմ չէր դառնար և բնաւ լուր մը չէր տար իր վրայ, մայրը տարակուսանաց մէջ ընկաւ և կարծեց թէ իր որդին վախճանած է ։ Այս պարագան իբր ստոյգ համարելով սուգի մէջ մտեր էր ։ Կանէմի վրայ ողբաց, որպէս թէ անոր մահը տեսած և աչքերն ինքը գոցած ըլլար ։ Երբեք մայր մ'անքան վիշտ ցոյց տուած չէր, և ոչ միայն չէր ուզեր մխիթարուիլ, այլ և իր վիշտը սնուցանելու հաճոյք կ'զգար ։ Բակին մէջ տեղը գմբեթ մը շինել տուաւ և անոր ներքեւ իր

որդին ներկայացնող պատկեր մը դրաւ և դամբանական շուխայով մը ծածկեց ։ Գիշեր ցորեկ նոյն գմբեթին տակ իր որդին ողբալով կ'անցըներ, որպէս թէ իր որդւոյն մարմինն այս տեղ թաղուած ըլլար. իսկ իր աղջիկը՝ Սրտից զօրութիւն, անոր կ'ընկերանար և իր արտասուքը մօրն արտասուաց հետ կը խառնէր ։

Արդէն բաւական ժամանակէ վեր այսպէս ողբալով կ'անցնէին, և դրացիներն որ անոնց ողբն ու կոծը լսելով՝ այսպիսի գորովագութ ընտանիքի մը կը վշտակցէին, երբ Զինէպի թագաւորն եկաւ դուռը զարկաւ. դերի մը զայն բացաւ, և թագաւորը յանկարծ ներս մտաւ՝ հարցնելով թէ Ապու Էյուպի որդին Կանէմն ո՞ւր է ։

Թէեւ դերին Զինէպի թագաւորը բնաւ տեսած չէր, սակայն անոր հետ եկող սպասաւորները տեսնելով՝ կարծեց թէ Դամասկոսի երեւելի իշխաններէն մէկն է, ուստի պատասխանեց. «Տէր իմ, փնտռած Կանէմդ մեռած է, և իմ տիրուհիս սա գմբեթին տակն անոր մահը կը լայ, ինչպէս որ կը տեսնես ։

Թագաւորը դերին չհաւտալով՝ իր պահապաններուն ձեռօք բոլոր տան մէջ Կանէմը փնտռել տուաւ ։ Յետոյ դէպ 'ի գերեզմանը մօտեցաւ, ուր մայրն ու աղջիկը տեսաւ խսիրի մը վրայ նստած՝ Կանէմի պատկերի մօտ, և դիտեց որ իրենց դէմքն արտասուօք թրջուած է ։ Այս խեղճ կիները գմբեթին մուտքը մարդ մը տեսնելով իսկոյն իրենց դէմքը ծածկեցին ։ Բայց Կանէմի մայրը՝ Դամասկոսի թագաւորը ճանչելով՝ ոտք ելաւ և վազեց անոր ոտքն ընկաւ ։ «Իմ բարեմիտ տիկին, ըսաւ անոր այս իշխանը, քու որդիդ Կանէմը կը փնտռէի, մի՞թէ հո՞ս է ։ — Ա՜հ, վեհափառ տէր իմ, գոչեց տիկինն, երկար ատենէ վեր մեռած է. երանի՜ թէ ես իմ ձեռօքս թաղած և իր ոսկորուքն այս գերեզմանիս մէջ պահած ըլլայի ։ Ա՜հ, որդեակ իմ, սիրելի որդեակ իմ. . . ։» Տիկինը խօսքը շարունակել ուզեց, սակայն այնպիսի սաստիկ վշտով մը համակուեցաւ որ կարողութիւնը չմնաց ։

Զինէպին գութը շարժեցաւ ։ Այս իշխանն անուշ բնաւորութիւն մ'ունէր և դժբաղդներուն ցաւոց վշտակից կ'ըլլար ։ «Եթէ Կանէմն է միայն յանցաւոր, կ'ըսէր ինքնին, ինչ հարկ կայ մայրն ու քոյրն ալ պատժել քանի որ անմեղ են ։ Ա՜հ, անագորոյն Հարուն-ալ-Րաշիտ,

Ինչ վշտերով կը նեղես զիս այս վրէժխնդրութեան գործակատարն ընելով, և ստիպել զիս հալածել այնպիսի մարդիկ որ քեզի դէշութիւն մ'ըրած չեն:»

Թագաւորին պաշտպաններն՝ որ Կանէմը փնտռելու պաշտօն ունէին, եկան իրեն ըսին որ իրենց խուզարկութիւնն ապարդիւն եղաւ: Թագաւորը բոլորովին համոզուեցաւ որ Կանէմ տան մէջ չէ. այն երկու կանանց արտասուքը տեսնելով չէր կրնար այս մասին կասկած մ'ունենալ: Շատ կը տաղնապէր ամիրապետին հրամաններն 'ի գործ դնելու հարկին մէջ գտնուելովը, բայց որչափ սաստիկ ըլլար կարեկցութիւնը՝ չէր համարձակեր ամիրապետին կամաց հակառակ շարժիլ:

«Բարեմիտ տիկին, ըսաւ Կանէմի մօրն, այդ գերեզմանէն դու և աղջիկդ դուրս ելէք, այդ տեղ ապահով տեղ մը չէ ձեզի համար: Երկու կիները դուրս ելան, և նոյն միջոցին՝ զանոնք թշնամանքէ ազատ պահելու համար, իր վրայէն պատմուճանը հանեց, որ շատ լայն էր, և երկուքնին ալ ծածկեց՝ պատուէր տալով որ իր քովէն չհեռանան: Այս ընելէն ետև ապսպրեց որ ամբոխը ներս մտնեն որ տունը թալլեն, և այս կողոպուտն այնպիսի անյագութեամբ և աղաղակներով կատարուեցաւ որ Կանէմի մայրն ու քոյրը չափազանց զարհուրեցան, մանաւանդ անոր համար որ այս բանին պատճառը չգիտէին: Ճոխ կարասիներ, դրամով լի արկղեր, Պարսկաստանի և Հնդկաստանի գորգեր, ոսկեհուռ և արծաթապատ բարձեր, Չինաստանէ ամաններ առին տարին: Ի վերջէ ամէն գոյք վերցուցին, և մինակ տան պատերը թողուցին. և արդարև ողբալի տեսարան մ'էր այն թշուառ կանանց համար որ իրենց գոյից կապուտն ու կողոպուտը տեսան, առանց գիտնալու թէ ինչ պատճառաւ այսպէս անգթօրէն կը վարուէին իրենց հետ:

Զինէպի թագաւորը՝ տունն աւարի տալէն ետև՝ հրամայեց ոստիկանութեան դատաւորին որ զայն հիմնայատակ ընէ շիրմին հետ, և մինչդեռ ասոր կ'զբաղէին՝ իր ապարանքը տարաւ Սրտից զօրութիւնն ու իր մայրն: Ահա այն տեղ իրենց վիշտը սաստկացուց ամիրապետին կամքը յայտնելով: «Ամիրապետը կը պատուիրէ, ըսաւ անոնց, որ ձեզ մերկացնեմ և այնպէս երեք օր ժողովրդեան աչաց առջև ձեզ առակ նշաւակի ընեմ: Չափազանց դժկամակութեամբ կատարելու կը պարտաւ-

րիմ այսպիսի անագորոյն և անուանարկ հրաման մը:» Թագաւորն այնպիսի դէմքով մ'արտասանեց այս խօսքերն որմէ կ'իմացուէր որ վշտով և կարեկցութեամբ համակուած էր: Թէև աթոռէն վար ձգուելու վախէն ստիպեալ էր իր գթալի զգացմանց չհետևիլ, սակայն դարձեալ Հարուն-ալ-Րաշիտի խիստ պատուէրը մեղմացնելու ջանաց, և Կանէմի մօրն ու քրոջը համար ձիու մազէ հաստ անթև շապիկներ շինել տուաւ:

Հետևեալ օրն՝ ամիրապետին բարկութեան այս երկու զոհերն իրենց հագուստը մերկացան և մազէ շապիկները հագան: Իրենց գլխի կապերն ալ հանեցին, այնպէս որ մազերնին իրենց ուսերուն վրայ կը ծփային: Կանէմի քրոջ մազերը գեղեցիկ գեղձան մազեր էին և մինչև գետինը կը քսուէին: Ահա այս վիճակին մէջ զանոնք ժողովրդեան ցոյց տուին: Ոստիկանութեան դատաւորն՝ իր մարդիկներով անոնց կ'ընկերանար, և այսպէս բոլոր քաղքին մէջ շրջել տուաւ: Իրենց առջևէն մունետիկ մը կար՝ որ առեն առեն կը պոռար. «Այսպէս կը պատժուին հաւատացելոց իշխանին ցասումը գրգռող անձինք:»

Մինչդեռ Դամասկոսի փողոցներն այսպէս մերկ թևերով և բոկոտն, այլանդակ հագուստ մը հագած կը պտըտէին, և իրենց ամօթապարտութիւնը մազերնուն տակ պահելու ջանալով՝ բոլոր ժողովուրդը յորդարտասուք կը թափէր:

Մանաւանդ կանայք իրենց վանդակէն ետևէն այս անմեղ արարածները դիտելով՝ Սրտից զօրութեան ծաղիկ հասակին և գեղեցկութեան կարեկցելով՝ սոսկալի աղաղակներով օդը կը թնդացնէին, քանի իրենց պատուհաններուն տակէն կ'անցնէին: Նոյն իսկ մանկտիք այս ողբերէն և անոնց առիթ տուող տեսարանէն զարհուրելով՝ այս ընդհանուր վշտակցութեան կը մասնակցէին լալագին, և նոր սոսկում մը կ'աւելցնէին: Վերջապէս եթէ թշնամիք Դամասկոս կոխած ըլլային և ամէն բան կրակի և սուրի տային, դարձեալ այնչափ սարսափ չպիտի ազդէին բնակչաց՝ որչափ կ'ազդէր սոյն աղիողորմ տեսարանը:

Մութը կոխեր էր գրեթէ երբ այս ահռելի տեսարանը վերջացաւ: Մայր ու աղջիկ Զինէպի թագաւորին ապարանքը տարին: Որովհետև բոպիկ քալելու վարժ չէին, այնքան յոգներ դադրեր էին՝ որ երբ տուն

հասան՝ մարեցան ընկան ։ Դամասկոսի թագուհին անոնց թշուառութեան սաստիկ կարեկցելով՝ իր քանի մը կիները ղրկեց որ զանոնք սփոփէ և ուտելիք ու գինի տանելով անոնց ոյժը կազդուրէ, թէև ամիրապետը հրամայեր էր որ ոչ ոք անոնց օգնէ ։

Թագուհւոյն կիները Կանէմի մայրն ու քոյրը մարած գտան և չկրցան իրենց բերած ուտելիքը ճաշակել տալ ։ Սակայն ամէն ճիգ թափելով՝ զանոնք սթափեցին ։ Կանէմի մայրը նախ շնորհակալ եղաւ անոնց բարերարութեան համար ։

«Բարեմիտ տիկին, ըսաւ անոր թագուհւոյն կիներէն մին, չափազանց կարեկիր ենք ձեր ցաւոց, և թագուհին մեծ հաճոյք պատճառեց մեզ՝ երբ ապսպրեց որ գանք ձեզի օգնենք ։ Հաւատի եղիք որ այս իշխանուհին ձեր վշտաց կը մասնակցի, ինչպէս նաև իր ամուսինը ։» Կանէմի մայրը թագուհւոյն կիներէն խնդրեց որ իր և աղջկան անբաւ շնորհակալութիւնքն անոր յայտնեն . և յետոյ իրեն հետ խօսող կնկան դառնալով,

«Տիկին, ըսաւ անոր, թագաւորը չըսաւ ինծի թէ ինչ պատճառաւ հաւատացելոց իշխանն այսչափ նախատինք կը դիզէ մեր գլխին վրայ, ըսէ մեզ, կ'աղաչեմ, թէ ինչ է մեր յանցանքն ։ — Իմ բարեմիտ տիկինս, պատասխանեց թագուհւոյն սպասուհին, ձեր դժբաղդութեանց բուն շարժառիթը ձեր որդին Կանէմն է, մեռած չէ, ինչպէս որ դուք կը կարծէք ։ Ամիրապետին ամենէն սիրական կինը յափշտակած ըլլալուն կ'ամբաստանուի, և որովհետև խոյս տալով՝ անոր բարկութենէ պրծեր է, անոր տուժելիք պատիժը ձեզի կը տրուի ։ Ամէն մարդ ամիրապետին ոխակալութիւնը կը դատապարտէ, սակայն ամէն մարդ ալ անորմէ կը վախնայ, կը տեսնէք որ Ջինէպի թագաւորն անգամ չկրնար անոր հրամանէն դուրս ելնել, որպէս զի տհաճութիւնը չգրգռէ ։ Ուստի մեր ձեռքէն ուրիշ բան չգար, այլ ցաւակցիլ և ձեզ համբերութեան յորդորել ։

— Իմ որդիս կը ճանչեմ, պատասխանեց Կանէմի մայրը, զինքը հաւատացելոց իշխանին յարգանաց մէջ կրթեցի ։ Երբէք այն յանցանքն՝ որով կ'ամբաստանուի՝ գործած չէ, և անոր անմեղութեան կը վկայեմ ։ Ուրեմն այսուհետև բերնէս տրտունջ մը, գանգատ մը չպիտի ելնէ,

քանի որ անոր համար կը տառապիմ և մեռած չէ ։ Ա՛հ, Կանէմ, յարեց նա՝ գորովոյ և ուրախութեան շարժումով մը յափշտակուած, իմ սիրելի որդիս Կանէմ, միթէ իրա՞ւ է որ տակաւին կ'ապրիս ։ Այսուհետև գոյքս կորուստը չեմ ողբար, և որչափ ծանր ըլլան ամիրապետին հրամանները, կը ներեմ անոնց ծանրութեան, բաւական է որ երկին իմ զաւակս ողջ պահած է ։ Աղջիկս միայն ինծի ցաւ կը պատճառէ, անոր աղէտքն իմ սիրտս կը տագնապեն ։ Սակայն իբր բարի քոյր՝ այն ալ իր եղբօրը սիրոյն համար՝ օրինակիս պիտի հետևի ։»

Այս խօսքիս վրայ Սրտից զօրութիւնն՝ որ մինչև այն ատեն անզգայ կեցեր էր, դէպ իր մօրը դարձաւ և անոր վզէն փարելով, «Այո, մայր իմ, ըսաւ անոր, միշտ քու օրինակիդ պիտի հետևիմ, ինչ աղէտներ ալ որ քաշել ուզես քու որդւոյդ սիրոյն համար ։»

Մայր ու աղջիկ՝ իրենց հառաչանքն ու արտասուքն իրարու խառնելով՝ այսպէս սրտաշարժ գրկուած բաւական ատեն մնացին ։ Սակայն թագուհւոյն կիներն՝ որ այս տեսարանէն սաստիկ յուզուեր էին, ամէն ճիգ թափեցին որ Կանէմի մայրը յորդորեն քիչ մը սնունդ առնելու ։ Վերջապէս զանոնք գոհ ընելու համար կտոր մը բան կերաւ, նոյնպէս և Սրտից զօրութիւնը ։

Որովհետև ամիրապետին հրամանն էր որ Կանէմի ընտանիքն երեք օր շարունակ այն վիճակին մէջ ժողովրդեան նշաւակ ըլլան, հետևեալ օրն ալ հրապարակ ելան առաւօտէն մինչև իրիկուն . բայց այն և հետևեալ օրը՝ գործերը մի և նոյն կերպով չդարձան . փողոցներն որ առջի օր շատ մարդ կային, անապատ դարձան ։ Բոլոր վաճառականներն՝ Աբու Էպուի այրին ու աղջկան եղած անիրաւութեան վրայ սրտմտելով՝ իրենց խանութները գոցեցին և տունէն դուրս չելան ։ Կանայք ալ փոխանակ վանդակներէն դիտելու՝ իրենց տան խորերը քաշուեցան ։ Եւ ոչ իսկ մարդ մը տեսնուեցաւ այն տարաբաղդ անձերուն անցած փողոցներուն մէջ . կարծես թէ Դամասկոսի բոլոր բնակիչները քաղաքը ձգեր գացեր էին ։

Չորրորդ օրը՝ Ջինէպի թագաւորն՝ որ ամիրապետին հրամանները հաւատարմօրէն կատարել կ'ուզէր, թէև չէր հաւներ, քաղաքին ամէն թաղերը մարդիկ հանեց որպէս զի պոռան և խնդրեն տան Դամասկոսի

ամէն ընկի և օտարոտի բնակիչներուն որ ամենևին Կանէմի ու քրոջը պատսպարան, ջուր, և ոչ իսկ կաթիլ մը ջուր չտան, մէկ խօսքով, թեթևագոյն նպաստ մը չընծայեն անոնց և հաղորդակցութիւն չունենան, եթէ չեն ուզեր մեռնիլ և մահուանէ ետքը շուներուն կերակուր ըլլալ։

Մունետիկները Թագաւորին պատուէրը կատարելէն ետև՝ այս իշխանը հրամայեց որ մայր ու աղջիկ պալատէն դուրս հանեն և թողուն որ ուզած տեղերնին երթան։ Այն ինչ փողոցն ելեցան որ ամէն մարդ անոնցմէ հեռացան, այնքան սաստիկ տպաւորութիւն ըրած էր Թագաւորին հրատարակած խիստ հրամանը։ Մայր ու աղջիկ դիտեցին որ բնակիչներն իրենցմէ կը խորշին, բայց որովհետև պատճառը չգիտէին՝ չափազանց զարմացան. իսկ իրենց շարժմունքն աւելի սաստկացաւ երբ փողոցները շրջելով՝ տեսան որ նոյն իսկ իրենց ամենէն ընտիր բարեկամներն անգամ ուրիշներուն պէս արտորօք խոյս կտան իրենցմէ։

«Այս ինչ է, ըսաւ այն ատեն Կանէմի մայրը, միթէ ժանտախտէ բռնուած ենք։ Մեզի դէմ եղած անիրաւ և բարբարիկ ընթացքը միթէ պէտք է որ մեզ ատելի ընէ մեր քաղաքացիներուն։ Երթանք, աղջիկս, յարեց նա, անմիջապէս Դամասկոս իջնենք. չկենանք ալ քաղքի մը մէջ ուր մեր ամենէն լաւ բարեկամաց անգամ սոսկում կը պատճառենք։»

Այսպէս խօսելով այս երկու թշուառ կանայք քաղքին մէկ ծայրը հասան և փլատակի մը մէջ իջևան ըրին որպէս զի գիշերն այն տեղ անցընեն։ Այն տեղ, քանի մը մահմետականներ՝ գթոյ և ողորմածութեան ոգիէ շարժեալ՝ եկան երեկոյեան դէմ զանոնք գտան, ուտելիք բերին, բայց չհամարձակեցան կենալ զանոնք սփոփելու համար՝ վախնալով որ երևան կ'ելնեն և ամիրապետին հրամանին հակառակ ընթացք մ'ունենալնուն համար կը պատժուին։

Սակայն Զինէպի Թագաւորն աղաւնին արձակեր էր Հարուն-ալ-Րաշիտի իմաց տալու համար թէ իր հրամանը ճշտիւ կատարած է։ Ամէն անցած դարձածն անոր իմաց տալով՝ կ'աղաչէր իրեն յայտնելու թէ ինչ պէտք է ընել Կանէմի մայրն ու քոյրը։ Շատ չանցաւ՝ մի և նոյն թղթաբերով՝ ամիրապետին պատասխանն ընդունեց, որով կը

յայտնէր թէ Դամասկոսէն 'ի սպառ կ'արտաքսէր զանոնք։ Ասորւոց Թագաւորն անմիջապէս մարդ ղրկեց որ մայր ու աղջիկ բռնեն, Դամասկոսէն երեք օրուան ճամբայ հեռու տեղ մը ձգեն՝ պատուիրելով որ նորէն չդառնան բնաւ 'ի Դամասկոս։

Զինէպին մարդիկն այս հրամանը կատարեցին. բայց իրենց տիրոջը չափ՝ ամիրապետին հրամանները կատարելու մասին ճշգրիտ չըլլալով՝ Կանէմի մօրն ու քրոջը քիչ մը մանր ստակ տուին որպէս զի ուտելիք գնեն, և մէյմէկ ալ պայուսակ որ իրենց վզէն անցնելով՝ իրենց պարէնն անոր մէջ դնեն։

Կանէմի մայրն ու քոյրն այս ողորմելի վիճակին մէջ մօտակայ գիւղը հասան։ Գիւղացի կիներն անոնց չորս դին առին, և տեսնելով որ, թէև անշուք կերպով հագուեր էին, բարձրաստիճան անձինք պիտի ըլլան, հարցուցին անոնց թէ ինչ պատճառաւ այնպիսի հագուստով կ'ուղևորին որ իրենց բնական հագուստը չէրևիր։ Փոխանակ այս հարցման պատասխան տալու՝ սկսան լալ, որով գիւղացի կանանց հետաքրքրութիւնն աւելցուցին և անոնց կարեկցութիւնը շարժեցին։ Կանէմի մայրը պատմեց անոնց թէ իր և թէ աղջկան քաշածները։ Բարեսիրտ գեղացիներուն սիրտը շարժելով՝ ջանացին զանոնք մխիթարել. իրենց աղքատութեան ներածին չափ անոնց նպաստեցին. ձիու մազէ շապիկնին հանել տալով՝ նոր շապիկներ հագցուցին, նոյնպէս ոտքի ամաններ և իրենց մազերը պահպանելու համար պէտք եղած գլխի կապոց տուին։

Այս գթասէր գեղացի կիներուն շնորհակալ ըլլալէն ետև՝ մայր ու աղջիկ այն գեղէն ելան և կամաց կամաց քալելով Հալէպի ճամբան բռնեցին։ Սովորութիւն ունէին մզկիթներու շրջակաները կամ ներսի կողմը քաշուելու, որ խսիրի վրայ պառկին երբ սալայատակն անով ծածկուած էր, ապա թէ ոչ գետինը կը պառկէին, կամ ճամբորդներու յատկացած հրապարակները կ'երթային իջևանելու։ Իսկ ուտելիք չէր պակսեր անոնց, շատ անգամ ամէն կարօտ ճամբորդներու բաշխուած հացին, բրինձին և ուրիշ կերակուրներու կը մասնակցէին։

Վերջապէս Կանէմի մայրն ու աղջիկը Հալէպ հասան, բայց չուզեցին այն տեղ կենալ և իրենց ճամբան դէպ 'ի Եփրատի կողմը շարունա-

նելով՝ այն գետէն անցան և Միջագետք մտան և դիմեցին դէպ 'ի Մուսուլ: Թէև շատ նեղութիւններ քաշեր էին, անկից ալ Պաղտատ գացին: Այս էր իրենց փափաքանաց նպատակը, Կանէմի գտնելու յուսով, թէև հարկ էր մտածել որ ամիրապետին բնակած քաղքին մէջ կարելի չէր զանի գտնել, բայց կը յուսային՝ որովհետև այսպէս կը փափաքէին: Կանէմի համար իրենց ունեցած գորովը՝ բոլոր աղէտից հնայելով՝ կաւելնար, փոխանակ նուազելու: Սովորաբար իրենց խօսակցութիւնն անոր վրայ կը դառնար, և իրենց առջեն եղած ամէն մարդոց անգամ անոր վրայ լուրեր կը հարցնէին: Բայց առ այժմ Կանէմի մայրն ու քոյրը թողունք և Ֆատնայի դառնանք:

Ֆատնայ՝ Կանէմի և իրեն աղէտաբեր եղերօրէն վեր՝ խստիւ պահուած էր այն մութ աշտարակին մէջ: Սակայն որչափ որ տաժանելի էր բանտն, ինքն աւելի կը վշտանար Կանէմի դժբաղդութեան վրայ, որուն անորոշ վիճակն իրեն մեծ մտատանջութիւն կը պատճառէր: Գրեթէ ամէն ժամ անոր հոգը կը տանէր և կը վշտակցէր:

Մինչդեռ գիշեր մ'ամիրապետն իր պալատին մէջ կը պտըտէր, ինչպէս որ սովոր էր, վասն զի խիստ հետաքրքիր իշխան մ'էր, և երբեմն այս գիշերային շրջագայութեանց ատեն իր պալատին մէջ անցած դարձած բաները կ'իմանար, որոց ուրիշ կերպով բնաւ չէր կրնար տեղեկանալ. ուստի գիշեր մը պտըտելու ատեն մութ աշտարակին քովէն անցաւ և խօսակցութեան ձայն լսելով կանգ առաւ. աւելի աղէկ մտիկ ընելու համար դրան մօտեցաւ, և այս խօսքերը լսեց որոշակի, զոր Ֆատնայ՝ Կանէմի յիշատակէն տառապելով ցած ձայնով մ'արտասանեց.

«Ո՛վ Կանէմ, ամենադժբաղդ Կանէմ, ո՞ւր ես արդեօք այս ժամուս. քու սև բաղդդ ո՞ր կողմը տարաւ քեզ ձգեց. աւա՜ղ, ես եմ քու դժբաղդութեանդ պատճառն. ինչու համար չթողուցիր որ ողորմելի կերպով մեռնիմ, փոխանակ ինձ վեհանձնօրէն օգնելու: Ինչ տրտմալի պտուղ քաղեցիր քու հոգերէդ և յարգանքէդ. հաւատացելոց իշխանն՝ որ քեզ վարձատրելու պարտաւոր էր, քեզ կը հալածէ՝ իբր իր անկողնոյն վերապահուած անձ մը նկատելուդ փոխարէն. դու բոլոր ստացուածքդ կը կորսնցնես և փրկութիւնդ փախուստի մէջ կը փնտռես:

Ա՜հ, ամիրապետ, բարբարոս ամիրապետ, ի՞նչ պիտի կրնաս ընել այս ընթացքդ արդարացնելու համար՝ երբ Կանէմի հետ երևիս գերագոյն Էակին ատեանին առջև և երբ հրեշտակները քու ներկայութեանդ ճշմարտութեան վկայեն: Քու ունեցած արդի բոլոր զօրութիւնդ, որուն ներքև ամէն աշխարհ կը դողայ, չպիտի արգիլէ որ քու անիրաւութեանդ համար անպարտ և անպատիժ չմնաս:» Ֆատնայ այսչափ ըսելով լռեց, վասն զի իր հառաչանքն ու հեծկլտանքը չթողուցին որ խօսքերը շարունակէ:

Այսչափ բաւական եղաւ ամիրապետն զգաստութեան բերելու. ան յայտնի տեսաւ որ եթէ լսածները ճշմարիտ են, իր սիրականն անմեղ էր և թէ Կանէմի և իր ընտանիքին դէմ արձակած վճիռները ցասման արդիւնք են: Ամիրապետն՝ որ իր արդարասիրութեամբը կը պարծէր, տեսնելով որ անիրաւութեան գործ մ'ըրած պիտի ըլլայ, ուզեց խնդիրը քննել. իսկոյն իր սենեակը դարձաւ և Մէսրուրին ապսպրեց որ երթայ մութ աշտարակն ու Ֆատնայը բերէ:

Ներքինապետն՝ այս հրամանէն և մանաւանդ ամիրապետին կերպարանքէն գուշակեց որ իշխանն իր սիրականին ներելու միտք ունի. ուստի շատ ուրախացաւ, վասն զի Ֆատնայը կը սիրէր և անոր դժբաղդութեան վշտակից եղեր էր: Իսկոյն աշտարակը գնաց, «Տիկին, ըսաւ սիրականին ուրախառիթ ձայնով մը, շնորհ ըրէ ինձի հետևելու, յուսամ որ այսուհետև չպիտի գաս այս մթին անպիտան աշտարակը. հաւատացելոց հրամանատարը քեզի հետ խօսիլ կ'ուզէ, և այս բանէն բարիք կը գուշակեմ:»

Ֆատնայ Մէսրուրին ետևէն գնաց, որ զանի ամիրապետին դահլիճը տարաւ և ներս մտցուց: Նախ այս իշխանին առջև երկրպագութիւն ըրաւ և նոյն վիճակին մէջ մնաց՝ արտասուալի երեսօք: «Ֆատնայ, ըսաւ անոր ամիրապետն՝ առանց ընելու որ ոտք ելնէ, ինձ կ'երևի թէ իս կը մեղադրես բռնութեանս և անիրաւութեանս համար. ո՞վ է այն մարդն որ՝ քեզի համար ունեցած ակնածութեան և յարգանաց հակառակ՝ թշուառ վիճակի մէջ կը գտնուի: Խօսէ, գիտես թէ 'ի բնէ որչափ բարի եմ, և արդար դատաստան ընելու կ'ախորժիմ:»

Ֆատնայ ամիրապետին այս խօսքէն հասկցաւ որ իր լսածներն աշ-

տարակին մէջ լաւծ պիտի ըլլայ, և իր սիրելի Կանէմն արդարացնելու համար այսպիսի բարեպատեհ առթէ մ'օգուտ քաղել ուզելով, «Հրամանատարդ հաւատացելոց, պատասխանեց անոր, եթէ Ձեր վեհափառութեան անհաճոյ խօսք մը բերնէս փախաւ, կ'աղաչեմ որ զինծի ներէք: Բայց այն անձն որուն անմեղութիւնն ու թշուառութիւնը ճանչել կ'ուզես, Դամասկոսի Այուբ Էպու վաճառականին հէք որդին Կանէմն է: Այն ազատեց իմ կեանքս և զիս իր տան մէջ պատսպարեց: Կը խոստովանիմ որ զիս տեսնելուն, կարելի է մտածեց հետս կարգուիլ և յուսաց որ իրեն սիրոյն կը պատասխանեմ. այս բանս գուշակեցի գիտելով թէ այն վիճակին մէջ զինծ հաճելի ըլլալու և ամէն սիրոյքս հոգալու համար կտոր կտոր կ'ըլլար: Բայց երբ իմացաւ որ պատիւ ունիմ իմ սիրտս քեզի տալու, Ա՜հ, տիկին, ըսաւ ինձ, տիրոջ եղած բանը գերիին արգիլուած է: Այն ատենէն վեր՝ պէտք է այս գովեստը տալ իր առաքինութեան, իր ընթացքն ալ խօսքին համաձայն գտայ: Սակայն գիտես, իշխանդ հաւատացելոց, թէ ինչ խստութեամբ վարուեցաք անոր հետ, և Աստուծոյ ատեանին առջև տալու համար ունիք:»

Ամիրապետը Ֆաթնային այս համարձակախօսութիւնը հաճեցաւ. «Բայց, ըսաւ, Կանէմի առաքինութեան վրայ ըսած խօսքերուդ կրնամ վստահիլ: — Այո, պատասխանեց Ֆաթնայ, կարող էք. քաջ գիտցիք որ ճշմարտութիւնը բացէ 'ի բաց ձեզի կ'ըսեմ, և անկեղծ ըլլալս հաստատելու համար, պէտք է որ ձեզի խոստովանութիւն մ'ընեմ, որ թերևս ձեզի անախորժ թուի, բայց կանխաւ Ձեր վեհափառութենէ ներում կը խնդրեմ: — Խօսէ, աղջիկս, ըսաւ այն ատեն Հարուն-ալ-Րաշիտ, ամէն բան քեզի կը ներեմ՝ սա պայմանաւ որ ինձմէ բան մը չպահես:

— Լաւ ուրեմն, պատասխանեց Ֆաթնայ, գիտցիք որ Կանէմի ազնուական խնամքն և բազմաթիւ ծառայութիւններն իմ համակրութիւնս գրաւեցին: Այսչափ բաւական չսեպեցի: Սիրոյ բռնութիւնը քաջ կը ճանչէք. սրտիս մէջ գողարիկ զգացումներ ծնան, ինքն ալ այս բանս գիտեց, բայց իմ տկարութենէս օգուտ քաղելու տեղ, իր սրտին կրակն՝ որ մեծ էր՝ զսպեց, և միշտ իր պարտաւորութեան մէջ հաստատուն մնաց. միայն այն խօսքերը զոր արդէն յիշեցի, կը կրկնէր իր անհնարին տագնապաց մէջ. Տիրոջ եղած բանը գերիին արգիլեալ է:»

Այս պարզ յայտարարութիւնը կարելի է ամիրապետէն աւելի մարդու մը նախանձը գրգռէր. սակայն՝ ընդ հակառակն՝ ամիրապետն աւելի կակղեցաւ: Հրաման տուաւ Ֆաթնային որ ոտք ելնէ, և զանի իր քովը նստեցնելով՝ «Պատմէ ինձ, ըսաւ, քու պատմութիւնդ՝ սկիզբէն մինչև վերջն:» Այն ատեն Ֆաթնայ խիստ մտացի և վարպետ կերպով գոհ ըրաւ ամիրապետը. Զիպիտէին վերաբերող բաներուն վրայէն սահեցաւ անցաւ, Կանէմի ունեցած պարտոյ և իրեն համար ըրած ծախուց վրայ երկարպարոյն խօսեցաւ. մանաւանդ անոր խոհականութիւնը շատ գովեց, և աւել ուզեց հասկցնել ամիրապետին որ Կանէմի տունը նստելու հարկադրուած էր Զիպիտէն խաբելու համար. պատմութիւնը վերջացուց նորատի վաճառականին փախուստը նկարագրելով և առանց պահելու, ըսաւ ամիրապետին որ Կանէմն այնպէս ծպտելու ստիպեր էր իր բարկութենէ խոյս տալու համար:

Երբ խօսքն աւարտեց, ամիրապետն անոր ըսաւ. «Բոլոր պատմածներդ կը հաւատամ. բայց ինչո՞ւ համար քու վրայօքդ ուշ տեղեկութիւն տուիր ինձ: Ի՞նչ հարկ կար ամիս մ'ամբողջ սպասել իմ վերադարձէս ետքն, և ապա գտնուած տեղդ ինծի իմացնել: — Հրամանատարդ հաւատացելոց, պատասխանեց Ֆաթնայ, Կանէմ այնքան քիչ կ'ելնէր տունէն դուրս, որ պէտք չէ զարմանաք եթէ շատ ուշ իմացանք Պաղտատ վերադարձդ: Անկէ զատ՝ Կանէմ որ յանձն առեր էր յայտարար տամնակն Արշալուսին տալ, յարմար առիթ չէր գտներ զանի անոր ձեռքը յանձնելու:

— Բաւական է, Ֆաթնայ, վրայ բերաւ ամիրապետն, իմ սխալմունքս կը ճանչեմ և զայն պիտի դարմանեմ Դամասկոսի նորատի վաճառականին ամէն տեսակ բարիք ընելով: Ուստի մտածէ թէ ինչ կրնամ ընել անոր համար, խնդրէ, ինչ կ'ուզես որ ընեմ, և կամքդ իսկոյն պիտի կատարուի:» Այս խօսքին վրայ՝ Ֆաթնայ՝ գլխիվայր ամիրապետին ոտքն ինկաւ, և ապա ելնելով, «Իշխանդ հաւատացելոց, ըսաւ, Կանէմի կողմէ իմ շնորհակալիքս յայտնելէ ետև՝ կ'աղերսեմ որ շնորհ ընէիք ձեր ատրութեան մէջ հրատարակել թէ Այուբ Էպուի որ-

գոյն ներողութիւն կը շնորհէք և թէ կրնայ գալ ձեզ գտնել։

— Այս բաւական չէ, պատասխանեց Իշխանն, որովհետև կեանքդ ազատեց, որովհետև ակնածութեամբ վարուեցաւ քու հետդ, որովհետև իր գութը կ'ուզեմ փոխարինել, նոյնպէս բոլոր ընտանեացն բրած անիրաւութիւնս, քեզ անոր կնութեան կուտամ։» Ֆատմայ՝ ամիրապետին շնորհակալ ըլլալու համար բաւական ազդու խօսքեր չէր գտներ։ Յետոյ իր առաջին բնակած սենեակը քաշուեցաւ։ Մի և նոյն կահ կարասին գտաւ այն տեղ, և բանի մը չէին դպած։ Բայց ամենէն աւելի իրեն հաճոյք պատճառող բանը սա եղաւ որ Կամէլի մատուռներն ու հակերն այն տեղ գտաւ, ուր Մէսրուրի հոգատարութեամբ փոխադրուեր էին։

Հետևեալ օրը՝ Հարուն-ալ-Րաշիտ հրաման տուաւ մեծ վէզիրին որ իր տէրութեան երկիրները հրատարակէ թէ Կամէլի կը ներէր․ բայց այս հրատարակութիւնն անօգուտ եղաւ, վասն զի շատ ժամանակ անցաւ և Կամէլի վրայ ձայն չելաւ։ Ֆատմայ կարծեց թէ խեղճ պատանին զինքը կորուսելուն վրայ ցաւէն մեռած է։ Ահուելի մտատանջութեան մէջ ինկաւ․ բայց որովհետև յոյսն ամենէն ետքը կը լքանէ սիրողներն, ամիրապետին աղաչեց որ ինքն անձամբ ելնէ Կամէլն որոնէ․ այս հրամանը ստանալովը՝ Ֆատմայ հազար ոսկինոց քսակ մ'առաւ իր արկղէն, և առտու մը պալատէն ելաւ ամիրապետին մէկ ջորիին վրայ հեծած որ խիստ ճոխ թամբ ունէր։ Երկու սև ներքինիներ իրեն կ'ընկերանային, որոնք երկու կողմէն իրենց ձեռքը ջորիին գաւակին վրայ դրած կը քալէին։

Մզկիթէ մզկիթ գնաց և մահմէտական կրօնին պաշտօնէից նպաստներ պարգևեց, անոնց աղօթից օգնութիւնը խնդրելով կարևոր գործի մը համար, ուսկից կախում ունէր, կ'ըսէր, երկու անձանց երջանկութիւնը։

Հետևեալ օրը՝ Ֆատմայ ուրիշ քսակ մ'առաւ և մի և նոյն կերպով ականավաճառաց շուկան գնաց։ Դրան առջև կեցաւ, և առանց իջնելու իր ներքինին ղրկեց արհեստապետը կանչելու։ Արհեստապետն որ շատ գթած մարդ մ'էր և իր հասոյթին երրորդ մասը խեղճ օտարականները մխիթարելու կը գործածէր՝ թէ հիւանդ ըլլային և թէ ձախոր-

դութեան մէջ, իսկոյն Ֆատմային մօտ եկաւ; և անոր հագուստէն հասկցաւ որ պալատի տիկին մ'է։

«Քեզի կը դիմեմ, ըսաւ Ֆատմայ քսակն անոր ձեռքը տալով; իբր մարդու մ'որուն բարեպաշտութիւնը քաղքին մէջ մեծ հռչակ ունի։ Կ'աղաչեմ որ այս ոսկիները քու նպաստած խեղճ օտարականներուն բաշխես․ վասն զի գիտեմ որ ողորմածութեանդ դիմող օտարներուն պատրաստ ես օգնելու․ գիտեմ նաև որ անոնց պէտքը կը կանխես և մեծ հաճոյք կ'զգաս անոնց թշուառութիւնը մեղմելու առիթ մը գտնելով։

— Տիկին; պատասխանեց անոր արհեստապետը, հրամանդ յօժարակամ պիտի կատարեմ, սակայն եթէ այդ ողորմածական գործն անձամբ ընելու կը յօժարիս, շնորհ ըրէ մինչև տունս գալու․ հոն պիտի տեսնես քու գթութեանդ արժանի երկու կիներ։ Երէկ՝ քաղաք մտնելու ատեննին՝ անոնց հանդիպեցայ․ ողորմելի վիճակի մէջ կը գտնուէին; և գութս այնքան աւելի մեծ եղաւ որչափ որ գիտցի որ բարձրատոհման անձինք են։ Թէև հնոտիներ հագեր էին; թէև արևուն տապն անոնց երեսը խանձեր էր, անոնց վրայ այնպիսի ազնուութիւն մը տեսայ որմէ զուրկ են սովորաբար օգնած աղքատներս։ Երկուքնին ալ իմ տունս բերի, իմ կնոջս ձեռքը յանձնեցի, և այն ալ իմ կարծիքս ունեցաւ։ Իր աղախիններուն ձեռօք պատուական անկողիններ պատրաստել տուաւ, մինչդեռ ինքն երեսնին լուալու և ճերմակեղէննին փոխելու կ'օգնէր։ Դեռ ես չգիտենք թէ ով են, վասն զի կ'ուզենք որ քիչ մը հանգստանան; և մեր ընելիք հարցումներով չյոգնին։»

Ֆատմայ՝ առանց գիտնալու պատճառը, հետաքրքիր եղաւ զանոնք տեսնելու։ Արհեստապետը զայն իր տունը տանիլ ուզեց, բայց Ֆատմայ չթողուց որ այս ծանրութիւնն առնու և հոն գնաց անոր տուած մէկ աղախինով։ Երբ դուռը հասաւ, վար իջաւ և արհեստապետին աղախնին ետևէն գնաց, որ առաջ անցաւ իր տիրուհւոյն ձայն տալու, մինչդեռ տիրուհին ալ Կամէլի մօրն ու քրոջը քով կը գտնուէր, վասն զի արհեստապետին ըսած կիներն անոնք էին։

Արհեստապետին կինն՝ իր աղախնին միջոցաւ իմանալով որ պալատի տիկին մ'իր տունն եկեր է, ուզեց գտնուած սենեկէն դուրս ելնել և

ծրմալ զանի ընդունիլ. բայց Փաստմայ՝ որ մօտէն աղախնին կը հետեւէր, անոր ժամանակ չտուաւ և ներս մտաւ։ Արհեստապետին կինն անոր առջև երկիր պագաւ՝ ամիրապետին վերաբերող բաներուն ունեցած յարգանքը յայտնելու համար։ Փաստմայ զանի վերցուց և ըսաւ.

«Իմ բարի տիկին, կ՚աղաչեմ որ երէկ Պաղտատ հասնող երկու կանանց զիս տանիս։ — Տիկին, պատասխանեց արհեստապետին կինը, սա երկու քովէ քով դրուած անկողիններուն մէջ պառկած են։» Փաստմայ մօր անկողնին մօտեցաւ, և զանի ուշի ուշով դիտելով, «Իմ բարի տիկին, ըսաւ անոր, քեզ մխիթարելու եկայ։ Այս քաղքին մէջ ազդեցութիւն ունիմ և կարող եմ թէ քեզ և թէ ընկերուհւոյդ օգտակար ըլլալ։

— Տիկին, պատասխանեց Կանէմի մայրը, ձեր ըրած բարեսէր առաջարկութիւնները լսելով կը տեսնեմ որ երկինն մեզ լիովին երեսի վրայ չէ ձգած։ Սակայն այսպէս կարծելու իրաւունք ունէինք մեր քաշած դժբաղդութիւններէն ետքն։» Այս խօսքերն աւարտելով սկսաւ դառնապէս լալ, այնպէս որ արհեստապետին կինն ու Փաստմայ չկրցան իրենց արտասուքը բռնել։

Ամիրապետին սիրականն՝ իր արտասուքը սրբելէն ետև՝ Կանէմի մօրն ըսաւ. «Ըսէ մեզ, կ՚աղաչեմ, ձեր աղէտքն, և պատմէ ձեր պատմութիւնն. այդ պատմութիւնդ այնպիսի անձանց պիտի ընես որ պատրաստ են ամէն միջոց փնտռել ձեզ սփոփելու համար։ — Տիկին, ըսաւ Ապու Էյուպի տրամալի որբևարին, հաւատացեալց իշխանին մէկ սիրականը՝ Փաստմայ անունով կին մ՚է բոլոր մեր աղէտից պատճառը։»

Այս խօսքին վրայ ամիրապետին սիրականը շանթահար մնաց, սակայն իր յուզմունքն ու վրդովը ծածկելով թողուց որ Կանէմի մայրը խօսի և ան ալ այսպէս շարունակեց. «Ապու Էյուպի այրին եմ, որ Դամասկոսի մէկ վաճառականն էր. Կանէմ անուն որդի մ՚ունէի, որ Պաղտատ աւուտուրի համար եկած ըլլալով ամբաստանուեցաւ որպէս թէ այն Փաստմայն արևանգած ըլլայ։ Ամիրապետն ամէն կողմը փնտռել տուաւ զանի որ սպաննել տայ, բայց չկրնալով գտնել՝ Դամասկոսի թագաւորին գրեց որ մեր տունը տեղն աւարի տայ և հիմնայատակ ընէ, նոյնպէս իմ աղջիկս ու ես՝ երեք օր հետզհետէ՝ ժողո-

վրդեան առջև մերկ հանէ ՚ի նշաւակ, և յետոյ Ասորւոց երկրէն ՚ի սպառ աքսորէ։ Սակայն՝ որչափ որ այսպէս անարժանաբար տառապեցին մեզ, դարձեալ կը հանդուրժեմ և պիտի մխիթարուիմ եթէ որդիս թերևս ապրէր։ Որչափ մեծ ուրախութիւն պիտի զգանք ես ու աղջիկս եթէ զինքը նորէն տեսնենք։ Եթէ անգամ մը զինքը գտնենք և գրկենք, պիտի մոռնանք բոլոր մեր տառապանքն և մեր գոյից կորուստն։ Աւաղ, համոզուած եմ որ ինքը յանցանք չունի և տարապարտ դատապարտուած է, և մեզի չափ մեղապարտ չէ ամիրապետին առջև։

— Անշուշտ անմեղ է, ընդմիջեց Փաստմայ, և ինչպէս ձեզ՝ այն ալ անպարտ կը կարծեմ։ Կրնամ հաւատել իր անմեղութիւնը, վասն զի նոյն իսկ այն Փաստմայն՝ որմէ այնքան տրտնջելու տեղի ունիք՝ ես եմ, որ իմ սև բաղդէս, բոլոր ձեր աղէտից պատճառ եղայ ակամայ։ Ձեր զաւկին կորստեան պատճառն ես եմ՝ եթէ իրօք մեռած է, բայց եթէ ձեր թշուառութեան պատճառ եղայ, կրնամ նաև զայն դարմանել։ Արդէն Կանէմն արդարացուցի ամիրապետին առջև, այս իշխանը բոլոր իր տէրութեան մէջ հրատարակեց որ Ապու Էյուպի որդւոյն կը ներէ, և անկասկած եղիք որ որքան չարիք նոյնչափ բարիք կրնայ հասցնել ձեզ։ Այսուհետև անոր թշնամիները չէք։ Կանէմի կ՚սպասէ որպէս զի ինծի ըրած ծառայութիւնը վարձատրէ՝ մեզ իրարու միացնելով, զիս կնութեան պիտի տայ անոր։ Ուստի իբր ձեր աղջիկը նկատեցէք զիս, և թոյլ տուէք ինծ որ ձեզի մշտատև բարեկամութիւնս նուիրեմ։»

Փաստմայ այս ըսելով Կանէմի մօրը վրայ ծռեցաւ, որ այս խօսքերուն պատասխան չկրցաւ տալ, այնքան զարմանքով պաշարուած էր։ Փաստմայ երկայն ատեն Կանէմի մայրը գրկած մնաց, և զանի թողլով միւս անկողինը վազեց Սրտից զօրութիւնը գրկելու, որ ելած նստած ըլլալով թևերն անոր երկնցուց։

Ամիրապետին չքնաղ սիրականը մօր ու աղջկան ամէն գորովոյ ցոյցերը տալէն ետև՝ ինչպէս Կանէմի ամուսնէն կրնային սպասել, անոնց ըսաւ. «Երկուքնիդ ալ մի վշտանաք, այս քաղքիս մէջ Կանէմի ունեցած հարստութիւններն անկորուստ մնացած են, ամիրապետին պալատն՝ իմ սենեկիս մէջ պահուած են։ Քաջ գիտեմ որ առանց Կանէմի աշխարհիս

բոլոր հարստութիւնները չեն կրնար ձեզ մխիթարել, ես այսպէս կը դատեմ ձեր զգացումն, որովհետեւ ես ալ նոյնը կ'զգամ։ Մեծ հոգերու մէջ արենակցութեան չափ ոյժ ունի և սէրը։ Բայց ինչու համար յուսահատ էք զանի տեսնելու. պէտք ջանանք զանի գտնելու, ձեզ հանդիպելու երջանկութիւնը յոյս կուտայ ինձ որ այն ալ պիտի գտնենք։ Կարելի է որ այսօր ձեր աղէտից վերջին օրն է, և այն երջանկութեան առաջին օրը, զոր Դամասկոսի մէջ կը վայելէիք երբ Կանէմ ձեր քովն էր։»

Փաննայ խօսքը պիտի շարունակէր երբ ախնադործաց արհեստապետը ներս մտաւ. «Տիկին, ըսաւ, խիստ սրտաշարժ բան մը տեսայ հիմակ, երիտասարդ մ'է այն, զոր ուղտավար մը Պաղտատէն հիւանդանոցը բերաւ, որովհետեւ ոտքի վրայ կենալու ոյժ չունէր։ Ուղտէն վար առեր և հիւանդանոցը տանելու վրայ էին երբոր անկից անցայ։ Երիտասարդին մօտեցայ, ուշի ուշով անոր երեսը նայեցայ, և դիտեցի որ իր դէմքը բոլորովին ինձի անծանօթ չէ։ Իր ընտանեաց վրայ հարցումներ ըրի, բայց պատասխանի տեղ՝ մինակ արտասուքներ և հառաչներ թափեց։ Գութս շարժեցաւ, և հիւանդներ տեսնելու սովորութենէս՝ նկատելով որ շատ պէտք ունի խնամուելու, չուզեցի որ հիւանդանոցը տանին, վասն զի քաջ գիտեմ թէ ինչպէս հիւանդները կը նայուին այն տեղ, և որչափ անճարակ են բժիշկներն։ Ուստի գերիներս ղրկեցի որ առնուն այս տեղ բերեն զանի. և հիմակ մասնաւոր սենեակ մը դրած զանի կը խնամեն իմ հրամանաւս, և իմ յատուկ ձերմակեղէն լաթերովս կը հագուեցնեն։»

Փաննայ՝ ախնադործին այս խօսքերուն վրայ անմեկնելի այլայլութիւն մ'զգաց։ «Խնդրեմ՝ զիս այդ հիւանդին սենեակը տար, ըսաւ արհեստապետին, զանի տեսնել կը փափաքիմ։» Արհեստապետը զանի տարաւ հիւանդին, և մինչդեռ կ'առաջնորդէր՝ Կանէմի մայրն իր աղջկան ըսաւ. «Ա՛հ, աղջիկս, որչափ թշուառ ըլլայ այն օտարազգի հիւանդը, քու եղբայրդ, եթէ դեռ կենդանի է, անշուշտ անորմէ աւելի երջանիկ վիճակի մէջ չգտնուիր հիմակ։»

Ամիրապետին սիրականը՝ հիւանդին գտնուած սենեակը մտնելով՝ մօտեցաւ անոր անկողնին։ Երիտասարդ մը տեսաւ որուն աչքերը գոց,

դէմքը գունատ՝ այլայլեալ և արտասուալի էր։ Ուշի ուշով զանի կը դիտէ, սիրտը կը բախէ, և կարծէ թէ նոյն ինք Կանէմն է, բայց քիչէն իր աչաց չհաւատար։ Եթէ իր նկատած անձին վրայ Կանէմի քանի մը նշանները կը նկատէ, միւս կողմէն իրեն այնքան տարբեր կը գտնէ, որ չկրնար երեւակայել թէ նոյն ինքն է իր աչքին առջև կեցողը։ Բայց սաստիկ փափաքելով իր տարակոյսը փարատել,

«Կանէմ, ըսաւ անոր դողդոջուն ձայնով մը, միթէ քեզ կը տեսնեմ։» Այս ըսելէն ետև՝ լռեց որ երիտասարդին ժամանակ տայ պատասխանելու, բայց տեսնելով որ անզգայ կեցեր է, «Ա՛հ, Կանէմ, վրայ բերաւ նա, դու չես իմ փնտռած անձս։ Երեւակայութիւնս նկարովդ լցուած ըլլալով, այս օտարականը քեզի նմանցուց։ Ապու Էպուի որդին որչափ ծանր հիւանդ ըլլար, Փաննային ձայնը պիտի լսէր։» Փաննայ անունը լսելուն՝ (ըստ որում նոյն ինքն էր) արտեւանունքը բացաւ, և իրեն խօսող անձին կողմը դարձուց իր գլուխն, և ամիրապետին սիրականը ճանչելով,

«Ա՛հ, տիկին, միթէ դո՛ւ ես, ինչ հրաշքով. . .։» Խօսքը չկրցաւ աւարտել։ Յանկարծ այնպիսի վառվռուն ուրախութեամբ մը յափշտակուեցաւ որ նուաղեալ ընկաւ։ Փաննայ և արհեստապետն անոր օգնելու փութացին, բայց երբ դիտեցին որ իր մարմնուքն անցնելու վրայ է, արհեստապետը տիկնոջ ըսաւ որ քաշուի երթայ որպէս զի իր ներկայութեամբը Կանէմի ցաւը չսաստկանայ։

Երբ երիտասարդը սթափեցաւ՝ ամէն կողմէն դարձուց աչքն, և իր փնտռածը չգտնելով, «Գեղանի Փաննայ, գոչեց նա, ինչ եղար, միթէ իրօք աչքիս երեւցա՞ր թէ ոչ տեսածս անուրջ մ'էր։ — Ո՛չ, տէր իմ, պատասխանեց արհեստապետն, անուրջ չէ տեսածդ, ես աղաչեցի այն կնկան որ դուրս ելնէ. բայց երբ անոր ներկայութիւնը տանելու վիճակին մէջ գտնուիս, զանի պիտի տեսնես։ Հիմակ հանգստութեան կարօտ ես, և պէտք է որ չարգիլուիս այդ բանէն։ Գործերդ կերպարանափոխ եղան, քանի որ՝ ըստ երեւոյթին՝ այն Կանէմն ես, որուն համար հաւատացելոց իշխանն իր տէրութեան մէջ հրատարակեց թէ անցեալը կը մոռնայ և կը ներէ։ Առ այժմ բաւական է որ այս բանս գիտնաս. յետոյ եկող կինը քեզ աւելի մանր տեղեկութիւններ

պիտի տայ։ Ուրեմն առողջութիւնդ կազդուրելու ջանա, ես ալ իմ ձեռքէս եկածը պիտի ընեմ այս մասին։» Այս խօսքերն աւարտելով՝ թողուց որ Կանէմը հանգստանայ և կարևոր դատած տեղերը պատրաստել տալու գնաց որպէս զի ծովապահութենէ և յոգնութենէ սպառած ուժը կազդուրէ։

Նոյն պահուն՝ Փատմայ Կանէմի մօրն ու քրոջը սենեակն էր, ուր մի և նոյն տեսարանն անցաւ. վասն զի երբ Կանէմի մայրն իմացաւ թէ արհեստապետին բերած օտարազգի հիւանդը նոյն ինքն որդին է, այնչափ ուրախացաւ որ շնչասպառ ընկաւ։ Եւ երբ Փատմային խնամօքն ինքզինքը գտաւ՝ ուզեց երթալ իր որդին տեսնել, բայց՝ նոյն միջոցին արհեստապետը վրայ գալով՝ չթողուց, ըսելով թէ Կանէմ այնչափ տկարացած և վատոյժ էր որ վտանգաւոր է իր սիրականին մօտ ու քրոջն անակնկալ ներկայութեամբ սիրտը սաստիկ յուզել և վրդովել։ Արհեստապետը Կանէմի մայրը համոզելու համար աւելի երկար խօսելու պէտք չունեցաւ։ Երբ ըսին թէ իր որդին վտանգի մէջ կրնայ իյնալ եթէ երթայ հետը խօսի, աւելի ևս չպնդեց և իր խորհրդէն ետ կեցաւ։ Այնատեն Փատմայ խօսելով՝ ըսաւ.

«Օրհնենք երկին որ հաճեցաւ մեզ մի և նոյն տեղը ժողվել։ Պալատը պիտի դառնամ և այս ամէն արկածներն ամիրապետին պիտի իմացնեմ, և վաղն առտու պիտի գամ ձեզ գտնելու։ Այսպէս խօսելէն ետև՝ մայր ու աղջիկ գրկեց և դուրս ելաւ։ Երբ պալատը հասաւ՝ ամիրապետին հետ 'ի մասնաւորի խօսիլ խնդրեց։ Ամիրապետը մինակ էր և զանի իր դահլիճն ընդունեց։ Փատմայ նախ անոր ոտքն ընկաւ՝ երեսը գետինն՝ ըստ սովորութեան։ Ամիրապետն ապսպրեց որ ոտք ելնէ և նստի, և յետոյ հարցուց թէ Կանէմի վրայ տեղեկութիւն ստացա՞ծ է։ «Իշխանդ հաւատացելոց, ըսաւ անոր, այնչափ աշխատեցայ որ թէ մայրն և թէ քոյրը գտայ։» Ամիրապետը հետաքրքրութեամբ հարցուց թէ ի՞նչպէս այնքան սուղ ժամանակի մէջ երկուքն ալ գտաւ։ Փատմայ անոր հետաքրքրութիւնը գոհ ըրաւ և այնչափ գովեց Կանէմի մայրն ու քոյրն, որ զանոնք տեսնելու փափաք ունեցաւ։

Եթէ մէկ կողմէն Հարուն-ալ-Րաշիտ բուռն էր, և ցասման ժամանակ անգութ գործեր կը կատարէր, միւս կողմէն՝ երբ բարկութիւնը

դադրէր և իր անիրաւութիւնը ճանչէր՝ շատ արդարանէր և խիստ մեծահանձն իշխան մ'էր։ Ուստի անկասկած ըլլալով որ Կանէմն ու անոր ընտանիքը յանիրաւի հալածած և հրապարակաւ նշաւակած է, որոշեց հրապարակաւ հատուցում ընել։

«Շատ ուրախ եմ, ըսաւ Փատմային, որ խուզարկութիւններդ ապարդիւն չմնացին, այս ուրախութիւնն ոչ այնչափ քեզի՝ որչափ իմ անձիս համար է։ Քեզի ըրած խոստումս պիտի կատարեմ, պէտք է որ Կանէմի հետ կարգուիս և հիմայէն կը յայտնեմ որ դու ալ իմ աղախինս չես, այլ ազատ ես։ Գնա այն նորատի վաճառականին քով, և երբ իր առողջութիւնը կազդուրի՝ զանի իր մօրն ու քրոջը հետ ինծի բեր։»

Հետևեալ օրը Փատմայ՝ արհեստապետին տունն երթալու փութաց, որպէս զի Կանէմի առողջութեան վրայ լուր առնու և մօր ու աղջկան աղւոր լուրերը հաղորդէ։ Իր առաջին տեսած մարդն եղաւ արհեստապետն, որ ըսաւ թէ Կանէմ շատ աղէկ անցուցեր է գիշերն, և թէ իր հիւանդութեան պատճառը մելամաղձոտութիւնն ըլլալով՝ այս պատճառը վերնալուն՝ քիչ ատենէն պիտի բժշկուի։

Եւ արդարև Աբու Այուբի որդին օր օրի աղէկի դարձաւ։ Հանգստութիւնն ու առած լաւ դեղերը, նամանաւանդ իր մաքին նոր վիճակին արդիւնաւոր տպաւորութիւն մ'ըրեր էին, այնպէս որ արհեստապետը մտածեց թէ առանց վտանգի կրնար այնուհետև իր մայրն ու քոյրը տեսնել՝ նոյնպէս սիրուհին, միայն թէ այս տեսութեան պատրաստել պէտք էր զանի. վասն զի վախ կար որ իր մօրն ու քրոջ Պաղտատ դառնալը չգիտնալով, անոնց տեսքն իրեն չափազանց զարմանք ու ցնծութիւն չազդէ։ Որոշուեցաւ որ նախ Փատմայ առանձին մտնէ Կանէմի սենեակն, և ապա նշան տայ միւս կանանց ներս գալու երբ յարմար դատի։

Ամէն բան այսպէս կարգադրելէն ետև՝ արհեստապետը Կանէմին իմացուց Փատմայի գալուստն, որով այնքան ուրախութիւն զգաց որ քիչ մնաց նորէն պիտի մարէր։ «Լաւ ուրեմն, Կանէմ, ըսաւ անոր անկողնին մօտենալով, քու Փատմադ ահա կը գտնես, թէև կարծէիր թէ 'ի սպառ կորուսած ես։ — Ա՜հ, տիկին, ընդմիջեց Կանէմ արտօսրօք, ի՞նչ հրաշքով զիս գտար։ Կարծէի թէ ամիրապետին պալատն

ծս միշտ ։ Անշուշտ այս իշխանը քեզի հետ խօսեցաւ , անոր կասկածները փարատեցիր և նորէն իր վստահութեան արժանի եղար ։ — Այո՛ , սիրելիդ իմ Կամէլ, պատասխանեց Ֆատմայ , ինքզինքս ամիրապետին առջև արդարացուցի , և ասոր վրայ քեզի ըրած չարիքը դարմանելու համար՝ իս քեզի կնութեան կուտայ ։» Այս վերջին խօսքերն այնպիսի ուժգին ուրախութիւն մը պատճառեցին Կամէլի որ առջի բերան միայն գորովալից լռութեամբ մը պատասխանեց , լռութիւն մ'որ շատ ծանօթ է սիրահարներու ։ Բայց վերջապէս բերանը բացաւ և գոչեց . «Ա՛հ , գեղանիդ իմ Ֆատմայ , միթէ կրնամ հաւատ ընծայել այդ խօսքիդ , կրնամ՝ արդարև հաւատալ որ ամիրապետը քեզ Ապու Էյուպին որդւոյն կուտայ ։ — Ըսածս շատ ճշմարիտ է , պատասխանեց տիկինն . այս իշխանն որ սպաննել տալու համար քեզ ամէն տեղ փնտռել կուտար , և իր կատղութեան առեն՝ մօրդ և քրոջդ գլխին անհամար աղէտքներ հասուց , կը փափաքի այժմ քեզ տեսնել , որպէս զի առ իս ունեցած յարգանքդ վարձատրէ . և տարակոյս չունիմ որ բոլոր ընտանիքիդ մեծ բարեգործութիւններ պիտի ընէ ։»

Կամէլ հարցուց թէ ամիրապետն ինչ կերպով վարուեր է իր մօրն ու քրոջ հետ , և Ֆատմայ եղելութիւնն անոր պատմեց ։ Կամէլ այս պատմութիւնը լսելուն չկրցաւ իր լացը բռնել , թէև իր սիրուհւոյն հետ ամուսնանալու համար ստացած լուրն ուրախութեան առիթ մ'էր ։ Բայց Ֆատմայ ըսաւ անոր որ մայրն ու քոյրը նոյն միջոցին Պաղտատ՝ իր գտնուած տան մէջ կը գտնուին , այնպիսի անհամբերութիւն մը ցուցուց զանոնք տեսնելու համար , որ Ֆատմայ իսկոյն անոր փափաքը կատարեց ։ Ուստի զանոնք կանչեց , արդէն դուռը կեցեր էին , և այս կոչումին կ'սպասէին ։ Ի վերջէ ներս կը մտնեն , դէպ 'ի Կամէլի կը յառաջանան , և ետևէ ետև զանի կը գրկեն և կրկին և կրկին կը համբուրեն ։ Այս գրկախառնութեան ժամանակ որչափ արտասուք թափեցին երկու կողմէն ։ Կամէլին , նոյնպէս մօրն ու քրոջը դէմքն արտասուաթոր կ'երևէր ։ Ֆատմային ալ առատ արտօսր կը թափէր ։ Նոյն իսկ արհեստապետն ու կինն՝ այս տեսարանէն շարժելով՝ չէին կրնար իրենց արտասուքը զսպել , և կ'սքանչանային նախախնամութեան գաղտնի միջոցներուն վրայ , որով իրենց տան մէջ կը գումարէր բաղդէն զատուած չորս հատ էակներ ։

Ամէնքնին ալ իրենց արտասուքը սրբելէն ետև՝ Կամէլ նորէն ամենուն լացը գրգռեց՝ Ֆատմայէն հեռանալէն մինչև արհեստապետին տունը պատսպարան մը գտնելը , քաշած աղէտքը պատմելով ։ Իմացուց անոնց որ պզտիկ գիւղ մը քաշուած ըլլալով այն տեղ հիւանդ եղեր էր , թէ քանի մ'ողորմած գեղացիներ զինքը խնամեր են , բայց որովհետև չէր աղէկնար՝ ուղտապան մը յանձն առեր էր Պաղտատի հիւանդանոցը բերելու ։

Ֆատմայ ալ իր բանտին մէջ կրած տառապանքը պատմեց , ըսաւ թէ ինչպէս ամիրապետն իր մենախօսութիւնը լսելէն ետև՝ զինքն իր դահլիճը տանել տուեր և ինքզինքն արդարացուցեր էր ։ Վերջապէս երբ իրարու գլխէն եկած փորձանքը պատմեցին , Ֆատմայ ըսաւ . «Օրհնենք զԱստուած որ մեզ նորէն միացուց և միայն մեզ պահուած երջանկութեան մտածենք ։ Կամէլի առողջութիւնը կազդուրելէն ետև՝ պէտք է որ իր մօրն ու քրոջ հետ ամիրապետին ներկայանայ , բայց որովհետև ներկայանալու վիճակին մէջ չեն գտնուիր՝ հիմակ ամէն բան կարգի պիտի դնեմ , միայն կ'աղաչեմ որ քիչ մ'ինձի սպասէք ։»

Այս ըսելով՝ Ֆատմայ դուրս ելաւ , պալատը գնաց և պահակէ մը նորէն արհեստապետին տունը դարձաւ՝ հետը քսակ մը բերելով , որուն մէջ հազար ոսկի կար ։ Նոյն քսակն արհեստապետին տուաւ՝ խնդրելով որ Կամէլի մօրն ու աղջկան համար հագուստ գնէ ։ Արհեստապետն՝ որ լաւ ճաշակի տէր մարդ մ'էր , խիստ ընտիր զգեստներ ծախու առաւ և ամենայն արագութեամբ զանոնք կարել տուաւ ։ Երեք օրէն պատրաստ եղան , և Կամէլ դուրս ելնելու կարողութիւն ունենալով՝ պատրաստութիւն տեսաւ ։ Բայց ամիրապետին այցելութիւն ընելու համար որոշած օրն՝ երբ իր մօրն և քրոջ հետ կը պատրաստուէր , տեսաւ որ Ջեաֆէր մեծ վէզիրն եկաւ արհեստապետին տունը ։

Այս պաշտօնէայն ձի հեծեր էր՝ իրեն հետ ունենալով շատ մը սպաներ ։ «Տէր իմ , ըսաւ Կամէլի ներս մտնելով , ամիրապետին կողմէն այս տեղ կգամ , և այս անգամ ունեցած հրամանս խիստ տարբեր է այն հրամանէն զոր չեմ ուզեր յիշել . պարտաւոր եմ քեզ ընկերանալ

և ամիրապետին ներկայացնել որ քեզ տեսնելու կը փափաքի :» Կանէմ՝ վէզիրին քաղաքավարութեան գլուխը խոնարհելով պատասխանեց և ամիրապետին մէկ ձիուն վրայ հեծաւ և խիստ շնորհալի կերպով զայն վարեց : Նոյնպէս մայրն ու աղջիկն ալ ջորիներու վրայ հեծցուցին, մինչդեռ Փատնապ ալ ջորիի վրայ հեծնելով՝ տարբեր ճամբով մը զանոնք պալատը կը տանէր . Ճեաֆէր Կանէմը պալատն առաջնորդեց և ունկնդրութեան սրահը մտցուց : Ամիրապետը գահի մը վրայ նստած էր, և չորս դին առեր էին էմիրներ, վէզիրներ, սպարապետներ, և ուրիշ արապ, պարսիկ, եգիպտացի, աֆրիկեցի և սիրիացի պալատականներ, թող օտարականները :

Երբ մեծ վէզիրը գահին ոտքը մօտեցուց Կանէմն, այս նորատի իշխանն երեսը գետին քսելով՝ խոնարհութիւն ըրաւ, և ապա, ոտք ելնելով՝ ոտանաւոր ուղերձ մ'ըսաւ, որ թէև անմիջապէս շարադրեց՝ բոլոր արքունեաց հաւանութիւնը ստացաւ. Այս ուղերձէն ետքն՝ ամիրապետը զանի իր քովը կանչեց և ըսաւ.

«Ուրախ եմ քեզ տեսնելուս, և կ'ուզեմ բերնէդ իմանալ թէ ուր գտար իմ սիրականս և ինչ ըրիր անոր համար.» Կանէմ հնազանդեցաւ, և այնքան անկեղծութեամբ խօսեցաւ որ ամիրապետն անոր անկեղծութեան վրայ համոզուեցաւ : Այս իշխանն անոր ճոխ պատմուճան մը տալ հրամայեց, ինչպէս որ սովորութիւն էր տալ ունկնդրութիւն տրուած անձերուն, և ապա անոր ըսաւ.

«Կանէմ, կ'ուզեմ որ իմ արքունիքս մնաս : — Իշխանդ հաւատացելոց, պատասխանեց նորատի վաճառականը, տիրոջ կամքը գերիին կամքն է, քանի որ իր կեանքն ու ինչքն անոր ձեռքն է :» Ամիրապետը Կանէմի պատասխանէն շատ գոհ եղաւ և անոր մեծ թոշակ մը սահմանեց : Յետոյ այս իշխանը գահէն վար իջաւ, և իր հետն առնելով Կանէմն ու մեծ վէզիրը միայն՝ իր սենեակը մտաւ :

Որովհետև արդէն գիտէր թէ Փատնապ՝ Ապու Էպուի կնոջ և աղջկան հետ պալատը կը գտնուին, հրաման տուաւ որ զանոնք իր առջևը բերեն : Երբ եկան՝ անոր ոտքն ընկան : Ամիրապետը զանոնք վերցուց, և Սրտից զօրութիւնն այնքան գեղանի գտաւ, որ ուշադրութեամբ անոր նայելէն ետև՝ ըսաւ.

«Այնքան վշտացած եմ քեզի պէս գեղանի էակ մ'այնպէս անարժան կերպով տանջելուս որ ըրած թշնամանքս գերազանցող փոխարինութիւն մը պարտաւոր եմ քեզ : Ուստի քեզ իմ կինս կ'ընեմ, և այս կերպով Զիւպէտէն պիտի պատժեմ, որ քու երջանկութեանդ առաջին պատճառը պիտի ըլլայ, ինչպէս որ անցեալ աղէտիդ պատճառ եղաւ : Այս բաւական չէ, յարեց նա Կանէմի մօրը կողմը դառնալով, տիկին, տակաւին ծաղկահասակ ես, և կարծեմ թէ չես մերժեր իմ մեծ վէզիրիս հետ միանալու, քեզ Ճեաֆէրին կուտամ. իսկ քեզ ալ, Փատնապ՝ Կանէմին : Իսկոյն դատաւոր մը և վկաներ կանչուին, և երեք դաշնագիր գրուին և ստորագրուին :» Կանէմ ուզեց յայտնել ամիրապետին որ իր քոյրը մեծ պատիւ պիտի համարի մի միայն իր սիրականներուն կարգն անցնելով, բայց այս իշխանն ուզեց որ Սրտից զօրութեան հետ կարգուի :

Ամիրապետն այս պատմութիւնն արտաքոյ կարգի գտնելով՝ երևելի պատմաբանի մ'ապսպրեց մանր պարագայիւք գրել զայն : Յետոյ նոյն գրուածքն իր գանձատան մէջ պահուեցաւ, և անկէ ուրիշ օրինակներ առնուելով հասարակութիւնը ծանօթացաւ :

Երբ Շէհէրազատ Ապու Էպուի որդւոյն՝ Կանէմի պատմութիւնն աւարտեց, Հնդկաստանի սուլթանն իր գոհունակութիւնը յայտնեց : «Վեհափառ տէր, ըսաւ անոր սուլթանուհին, քանի որ այս պատմութիւնը ձեզ զուարճացուց, կը պաղատիմ որ Ճիներու թագաւոր՝ Զէյն Ալասնամ իշխանին ալ պատմութիւնը լսելու շնորհ ընէք, և ստոյգ եմ որ գոհ պիտի ըլլաք :» Շահրիար հաւանութիւն տուաւ, բայց որովհետև գիշերը լուսնալու վրայ էր, հետևեալ գիշերուան ձգուեցաւ : Սուլթանուհին այսպէս սկսաւ իր պատմութիւնը.

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՋԷՅՆ ԱԼԱՍՆԱՄ ԻՇԽԱՆԻ ԵՒ ՃԻՆԵՐՈՒ ԹԱԳԱՒՈՐԻ

Պասրայի թագաւոր մը շատ հարստութիւններ ունէր. հպատակացը սիրելի էր, բայց զաւակ չունէր և այս բանս իրեն մեծ վիշտ կը պատճառէր: Իր տէրութեան ամէն սրբակրօն մարդկանց անբաւ պարգևներ շնորհեց որպէս զի Աստուծոյ աղօթեն իրեն որդի մը տալու, և անոնց աղօթքն ապարդիւն չմնաց. Թագուհին յղացաւ և իշխան մը ծնաւ և Զէյն Ալասնամ կոչուեցաւ, այսինքն արձաններու զարդ:

Թագաւորը բոլոր աստղաբաշխները կանչեց և հրամայեց որ նորածին որդւոյն աստղը նային: Աստղաբաշխները զանազան դիտողութիւններ ընելով՝ ըսին թէ իշխանազունը շատ պիտի ապրի, քաջասիրտ պիտի ըլլայ, բայց իրեն սպառնացող աղէտից դիմանալու համար արիութեան պիտի կարօտի: Թագաւորն այս գուշակութենէ երկիւղ մը զգաց: «Որդեակս, ըսաւ, ցաւակցութեան արժանի չէ, վասն զի քաջասիրտ պիտի ըլլայ. աղէկ բան է որ իշխաններն աղէտք կրեն. թշուառութիւնն անոնց առաքինութիւնը կը մաքրէ, և աւելի լաւ կառավարել կը սորվին:»

Թագաւորն աստղաբաշխները վարձատրեց և զանոնք ճամբեց: Զէյնը մեծ խնամքով կրթեց, անոր դասատուներ տուաւ երբ ուսմանց պարապելու տարիքը մտաւ: Վերջապէս կատարեալ իշխան մ՚ընելու կը մտադրէր՝ երբ յանկարծ այս բարի իշխանը հիւանդացաւ, և իր հիւանդութիւնն անբուժելի եղաւ: Մահուան անկողնին մէջ իր որդին կանչեց և յորդորեց որ իր ժողովրդեան սիրելի ըլլալու աշխատի քան թէ ահարկու. շողոքորթներու ականջ չկախէ, ինչպէս վարձատրելու՝ նոյնպէս պատժելու չշտապի, վասն զի շատ անգամ կը պատահէր որ իշխանները՝ խաբէական երևոյթներէ հրապուրուելով՝ անզգամները կը բարերարեն և անմեղները կը ճնշեն:

Երբ թագաւորը մեռաւ, Զէյն իշխանը սուգի մէջ մտաւ; և եօթն

օր պահեց սուգն: Ութերորդ օրն աթոռն ելաւ, արքունի գանձէն հօրը կնիքը հանեց իրն անոր մէջ դնելու, և սկսաւ իշխանութեան անուշութիւնը վայելել: Մեծ հաճոյք կ՚զգար տեսնելով որ պալատականներն իրեն առջև կը խոնարհին և իրենց հնազանդութիւնն ու եռանդը յայտնելէն զատ հոգ մը չունին: Միայն կը նայէր ինչ որ իր հպատակներն իրեն պարտաւոր էին՝ առանց մտածելու թէ ինքն ինչ պարտք ունի անոնց: Բնաւ չէր նեղեր ինքզինքը զանոնք լաւ կառավարելու: Ցոփ երիտասարդաց հետ ամէն տեսակ անառակութեան մէջ ընկաւ և զանոնք բարձր պաշտօններու հասոյց: Ամենևին կարգ կանոն չունէր: Որովհետև 'ի բնէ շռայլ էր, իր պարգևներուն չափ չդրաւ, և իր կիներն ու մոլորիմները քիչ քիչ բոլոր գանձերը սպառեցին:

Մայրը թագուհին դեռ կենդանի էր. իմաստուն և խոհական իշխանուհի մ՚էր: Շատ անգամ փորձ փորձեր էր որ իր որդւոյն ցոփութիւնն ու շռայլութիւնը դադրեցնէ, յանդիմանելով որ եթէ վարմունքը չփոխէ՝ ոչ միայն իր ինչքը պիտի վատնէ, այլև իր ժողովրդեան սէրն ալ պիտի կորսնցնէ, որով թերևս յեղափոխութիւն մը ծագի և իր կեանքին հետ թագն ալ 'ի կորուստ մատնէ, բայց իր խրատներն օգուտ մը չունեցան: Քիչ մնաց որ թագուհւոյն ըսածները պիտի պատահէին. ժողովուրդներն սկսան կառավարութեան դէմ տրտնջալ, և իրենց այս տրտունջէն ետքն անտարակոյս ընդհանուր ապստամբութիւն մը տեղի պիտի ունենար, եթէ թագուհին հնարագիտութեամբ անոր առաջը չառնուր. բայց այս իշխանուհին գործերուն յոռի վիճակն իմանալով թագաւորին հաղորդեց և թագաւորն ալ վերջապէս իր ընթացքը շտկեց: Իմաստուն ծերունիներ պաշտօնի կանչեց, որոնք յաջողեցան տէրութեան հպատակներն իրենց պարտաւորութեան մէջ պահել:

Սակայն Զէյն՝ տեսնելով որ իր բոլոր հարստութիւնները սպառեր են, զղջաց որ զանոնք աղէկ բաներու չգործածեց: Հետևապէս մահացու թախծութեան մէջ ընկաւ և չէր կարող մխիթարուիլ: Գիշեր մը՝ երազին մէջ պատկառելի ծերունի մը տեսաւ որ դէպ իրեն մօտեցաւ և խնդուն երեսով մ՚ըսաւ.

«Ո՛ Զէյն, գիտցիր որ ամէն տրտմութեան ուրախութիւն կը յաջորդէ. ամէն դժբաղդութիւն իրեն ետևէն երջանկութիւն կը բերէ: Ե-

թէ կը փափաքիս յաւուրդ վախճան տալ, արթնցիր, Եգիպտոս գնա, Գահիրէ գիւղ, մեծ հարստութիւն մը քեզի այն տեղ կ'սպասէ։»

Իշխանն արթննալուն այս երազին վրայ հիացաւ։ Ծանրակշիռ բանի մը պէս իր մօրը Թագուհւոյն յայտնեց, որ սկսաւ ծիծաղիլ։ «Արդեօք այս երազիդ հաւատալով Եգիպտոս երթալու փափաք ունիս, որդեակ, ըսաւ անոր։ — Ի՞նչ վնաս ունի եթէ երթամ, տիկին, պատասխանեց Զէյն, միթէ կարծես թէ ամէն երազները ցնորք են։ Ո՛չ, ո՛չ, խիստ խորհրդաւոր երազներ ալ կան։ Իմ դաստիարակներս շատ մը պատմութիւններ պատմած են ինձ և չեմ կրնար երազի չհաւատալ։ Սակայն եթէ այս համարումը չունենայի, դարձեալ իմ երազիս հաւատալու պարտաւոր եմ։ Ինձ երեւցող ծերունին գերբնական բան մ'ունէր։ Մի միայն իրենց ալեոր հասակաւ պատկառելի եղող անձերէն չէր, չեմ կրնար բացատրել թէ ինչ երկնային կերպարան մ'ունէր։ Վերջապէս մեր մեծ մարգարէին նման բան մ'ունէր. և եթէ կ'ուզես որ իմ կարծիքս յայտնեմ, պիտի ըսեմ որ նոյն ինքն էր, որ իմ ցաւոցս կարեկցելով կ'ուզէ սփոփել։ Ինձ ներշնչած վստահութեան վրայ յոյս կը դնեմ, իր ամէն խոստումներն ես գրաւեցին, և ձայնին հետեւելու մտադիր եմ։» Թագուհին ջանաց անոր միտքը փոխելու, բայց չյաջողեցաւ։ Թագաւորն անոր յանձնեց երկրին կառավարութիւնը, գիշերանց դուրս ելաւ գաղտնի պալատէն, և Գահիրէի ճամբան բռնեց առանց իր հետը մարդ մ'առնլու։

Շատ նեղութիւն և յոգնութիւն քաշելէն ետև՝ այս երևելի քաղաքը հասաւ, որուն նմանը քիչ կայ աշխարհիս երեսը, թէ մեծութեան, թէ գեղեցկութեան կողմէն։ Մզկիթի մը դուռն իջաւ, և այն տեղ պառկեցաւ տեսնելով որ շատ յոգնած է։ Այն ինչ քուն եղաւ որ երազին մէջ մի և նոյն ծերունին երևելով անոր ըսաւ.

«Ո՛վ որդեակ իմ, գոհ եմ քեզնէ. իմ խօսքերուս հաւատ ընծայեցիր։ Երկայն ուղևորութեան մը դժուարութիւններէն չվհատելով մինչև այս տեղ եկար. բայց գիտցիր որ երկար ճամբորդութիւնն ընել տուի որ քեզ փորձեմ։ Կը նայիմ որ քաջասիրտ և անյողդողդ ես։ Արժանի ես որ քեզ աշխարհիս թագաւորներէն ամենէն հարուստն ու երջանիկն ընեմ։ Պասրա դարձիր, պալատին մէջ անբաւ հարստութիւն-

ներ պիտի գտնես. երբէք թագաւոր մ'այնքան հարստութեանց տիրացած չէ։»

Իշխանն այս երազէն գոհ եղաւ։ «Ափսոս, ըսաւ ինքնիրեն՝ արթննալէն ետև, որչափ սխալեր եմ։ Այս ծերունին՝ որ կարծէի թէ մեր մարգարէն է, իմ յուզեալ երևակայութեանս մէկ արդիւնքն է։ Միտքս այնչափ պաշարուած էր անով, որ նորէն երազիս մէջ տեսնելս զարմանք չէ։ Դառնամ Պասրա, այս տեղ ի՞նչ պիտի ընեմ մնալով։ Շատ գոհ եմ որ ճամբորդութեանս գրգիռը մօրմէս զատ ուրիշին չյայտնեցի. իմ ժողովրդոցս ծանակ պիտի ըլլայի եթէ գործն իմանային։

Հետևապէս Թագաւորը նորէն ճամբայ ընկաւ իր տէրութեան դառնալու, և երբ հասաւ՝ Թագուհին հարցուց անոր եթէ գոհ կը դառնայ։ Թագաւորը բոլոր անցած դարձածը պատմեց և այնքան սրտմտեցաւ իր դիւրահաւանութեան համար, որ Թագուհին արժան դատեց զանի մխիթարել, փոխանակ յանդիմանութեամբ կամ ծաղրելով անոր վիշտն աւելցնելու։ «Հոգ մի ըներ, որդեակ, ըսաւ անոր. եթէ Աստուած քեզի հարուստ ընելու որոշեր է, այն հարստութիւնները շուտով կ'ստանաս։ Հանդարտ տեղդ նստէ, քեզի կը խրատեմ միայն առաքինի ըլլալ։ Բերկրալից պարէն, ծիրանեգոյն գինիէն հրաժարէ, հեռի կեցիր ցոփական զուարճութիւններէ, որոնք արդէն քեզի շատ սուղի նստան։ Մինակ ջանալիր եղիր հպատակներդ երջանիկ ընելու, անոնց երջանկութիւն տալով քուկդ կ'ապահովես։»

Զէյն իշխանն երդում ըրաւ որ այնուհետև իր մօրը բոլոր խորհրդոց պիտի հետևի, նոյնպէս այն վէզիրներունը՝ զոր մայրն ընտրեր էր որպէս զի կառավարութեան բեռը տանելու օգնեն։ Բայց Թագաւորն՝ իր գալստեան առջի գիշերն իսկ, երազը տեսաւ երրորդ անգամ նոյն ծերունին, որ իրեն ըսաւ.

«Ո՛ քաջասիրտ Զէյն, վերջապէս քու բարօրութեանդ ժամը հասաւ։ Վաղն առտու՝ քունէդ ելնելուդ պէս՝ բրիչ մ'առ և գնա հանգուցեալ հօրդ դահլիճը փորէ. այն տեղ մեծ գանձ մը պիտի գտնես։»

Թագաւորն այն ինչ արթնցաւ որ ոտք ելաւ, Թագուհւոյն սենեակը վազեց, և աշխուժիւ պատմեց իր տեսած նոր երազն։ «Իրաւի, որ-

դեակ, ըսաւ անոր մայրը ժպտելով, կամակոր ծերունի մ՚է այդ. բաւական չէ՞ որ երկու անգամ քեզ կը խաբէ, հիմակ միտք ունի՞ս նորէն հաւտալու ըսածին։ — Ո՛չ, տիկին, պատասխանեց Ջէյն, ընաւ ըսածին չեմ հաւտար, բայց հօրս դահլիճը պտըտելու հաճոյք պիտի զգամ։ — Ո՛հ, կը տարակուսէի որ դիւրահաւան ես, գոչեց Թագուհին քահ քահ խնդալով, գնա, որդեակ, և այդ կամքդ ալ կատարէ։ Գոհ եմ միայն գիտելով որ այդ այցելութիւնդ Եգիպտոս ըրած ճամբորդութեանդ չափ տաղտկալի չէ։

— Լաւ ուրեմն, տիկին, վրայ բերաւ Թագաւորը, պէտք է խոստովանիլ քեզ որ այս երրորդ երազս իմ վստահութիւնս նորոգեց, միւս երկուքին հետ յարաբերութիւն ունի։ Վասն զի, արի քննենք ծերունոյն բոլոր խօսքերը. նախ հրամայեց որ Եգիպտոս երթամ, այն տեղ հասնելուս ըսաւ թէ իս փորձելու համար այս ուղևորութիւնն ընել տուեր է։

«Պասրա դարձիր, ըսաւ անկից ետքն, հոն պիտի գտնես գանձերը։»

Այս գիշեր ալ նոյն գանձերուն եղած տեղը ինծի ցուց։ Կարծեմ թէ այս երեք երազներն իրարու հետ կապուած են, և անորոշ բան մը չունին. ամէն պարագայ ակնյայտնի է։ Սակայն դարձեալ կրնան երևակայական ըլլալ. բայց աւելի աղէկ ունիմ ընդունայն խուզարկութիւն մ՚ընել քան բոլոր կեանքս մէջ զղջալ որ մեծ հարստութիւններէ զրկուեցայ, անպատեհ թերահաւատութիւն մը դասելով։»

Այս խօսքերն աւարտելով՝ Թագուհւոյն սենեկէն դուրս ելաւ, բրիչ մ՚առաւ ձեռքն և Թագաւորին դահլիճը մինակ մտաւ։ Յետոյ սկսաւ փորել, սալաքարներուն կէսը վերցուց և ամենևին գանձի նշմարանք մը չտեսաւ։ Պահ մը գործը ձգեց որ քիչ մը հանգստանայ, և ինքն իրեն ըսաւ. «Կը վախնամ որ մայրս իրաւունք ունէր վրաս ծիծաղելու։» Սակայն նորէն սիրտ առաւ և իր գործը շարունակեց, և ըրածին վրայ չզղջաց. յանկարծ ճերմակ քար մը տեսաւ, զայն վերցուց, և անոր տակը դուռ մը գտաւ, որուն վրայ գաղտնի պողովատէ փականք մը կար. բրիչով զայն կոտրեց և դուռը բացաւ, որ սպիտակ մարմարէ սանդուղ մը կը պահէր. իսկոյն մոմ մը վառեց և վար իջաւ սանդղէ մը

և ինքզինքը սենեկի մը մէջ գտաւ, որուն յատակը ճենապակէ էր և ձեղունն ու պատերը բիւրեղէ։ Բայց իր ուշադրութիւնը մանաւանդ չորս պատուանդան գրաւեցին, որոց իւրաքանչիւրին վրայ տասն պորփիւրէ սափորներ կային, և կարծեց թէ գինիով լեցուն են։

«Լաւ, ըսաւ, այս գինին շատ հին պիտի ըլլայ անշուշտ, և անկասկած եմ որ պատուական տեսակէն է։» Սափորներէն մէկուն մօտեցաւ, անոր խուփը վերցուց և զարմանօք՝ նոյնպէս ուրախութեամբ գիտեց որ ոսկիով լի է։ Միւս քառասուն սափորներն ալ աչքէ անցուց, և ամէնն ալ ոսկի դրամով լեցուն գտաւ։ Ափ մ՚ոսկի առաւ և Թագուհւոյն տարաւ։

Թագուհին, ինչպէս դիւրին է երևակայել, յետին աստիճան զարմացաւ երբ որդին բոլոր տեսածներն անոր պատմեց։ «Ո՛ որդեակ իմ, գոչեց նա, նայէ որ այն գանձերն ալ անմտօրէն չվատնես, ինչպէս որ արդէն արքունի գանձը սպառեցիր. չըլլայ որ թշնամիներդ նորէն աւելի մ՚ուննան ուրախանալու։ — Ո՛չ, տիկին, պատասխանեց Ջէյն, այսուհետև այնպիսի վարմունք մը պիտի բռնեմ որ դու ալ գոհ պիտի ըլլաս։»

Թագուհին խնդրեց որ իր որդին զինքն այն զարմանալի ստորերկրեայ վայրը տանի, վայր մը զոր իր վախճանեալ ամուսինն այնպէս ծածուկ շինել տուեր էր, որմէ ընաւ տեղեկութիւն չունէր։ Ջէյն զանի դահլիճը տարաւ, վար իջնելու օգնեց անոր և սափորները գտնուած սենեակը մտցուց։ Հետաքրքիր աչօք ամէն բան դիտեց, և մի և նոյն նիւթէն շինուած փոքրիկ սափոր մը տեսաւ անկիւն մը։ Իշխանն դեռ զայն նշմարած չէր։ Զայն առաւ և բանալով՝ անոր մէջ ոսկի բանալիք մը գտաւ։ «Որդեակ իմ, ըսաւ այն ատեն Թագուհին, այս բանալին անտարակոյս ուրիշ գանձի մը բանալին պիտի ըլլայ։ Ամէն տեղ փնտռենք տեսնենք թէ ինչ բանի կը գործածուի կրնա՞նք արդեօք գտնել։»

Մեծ ուշադրութեամբ սենեակը քննեցին և վերջապէս պատին վրայ նիգ մը գտան։ Տեսան որ բանալին անորն էր և Թագաւորն իսկոյն փորձ փորձեց բանալու։ Անմիջապէս դուռ մը բացուեցաւ, և իրենց աչքին երևցաւ ուրիշ սենեակ մը, որուն մէջ տեղը ինն ձուլածոյ ոսկիէ

պատուանդան կային, որոցմէ ութին վրայ մէկ անդամանդէ շինուած արձաններ կը կենային. և այս արձանները այնքան փայլ կ'արձակէին որ բոլոր սենեակը լուսաւորեր էին։

«Ո՛ երկին, գոչեց Ջէյն բոլորովին զարմացած, հայրս ուսկից գտեր է այսպիսի պատուական բաներ։» Իններորդ պատուանդանն իր զարմանքն աւելցուց, վասն զի անոր վրայ սպիտակ մնդուսի կտոր մը կար այս խօսքերը գրուած.

«Ո՛ որդեակ իմ, այս ութ արձանները ձեռք ձգելու համար շատ նեղութիւն քաշեցի։ Բայց թէև ամէնքն ընտիր են և գեղեցիկ, գիտցիր որ աշխարհիս վրայ իններորդ մը կայ որ ասոնցմէ գեր 'ի վեր է. մինակ այն ասոնց նման հազար հատ կ'արժէ. Եթէ կ'ուզես այն արձանին տէրն ըլլալ, գնա Եգիպտոս, Գահիրէ։ Այն տեղ իմ վաղեմի գերիներէս մէկը կը գտնուի՝ Մուպարէք անունով, դիւրին պիտի ըլլայ քեզ զանի գտնել, առջի տեսած մարդդ կրնայ քեզ անոր բնակութիւնը ցոյց տալ։ Գնա զանի գտիր, բոլոր քեզի հասած բաներն անոր պատմէ։ Քեզ իբր որդիս պիտի ճանչէ և պիտի տանի այն տեղն ուր կը գտնուի այն հրաշալի արձանը, զոր քու փրկութեանդ հետ պիտի ստանաս։»

Իշխանն այս խօսքերը կարդալէն ետև՝ թագուհւոյն ըսաւ. «Ամենևին չեմ ուզեր ձեռքէ հանել այն իններորդ արձանն. անտարակոյս խիստ հազուագիւտ բան մը պիտի ըլլայ քանի որ այս ամէն արձաններէն գերազանց է։ Իսկոյն Գահիրէ պիտի երթամ. չեմ կարծեր, տիկին, որ դիտաւորութեանս հակառակիս։ — Ո՛չ, զաւակս, պատասխանեց թագուհին, չեմ ուզեր դէմ կենալ։ Անտարակոյս մեր մարգարէն քեզ իր պաշտպանութեան ներքև առեր է, չպիտի թողու որ այս ուղևորութեան մէջ փորձանքի հանդիպիս։ Երբոր կամիս ճամբայ ելիր։ Քու բացակայութեանդ ատեն քու վէզիրներդ և ես տէրութիւնդ լաւ կառավարելու պիտի ջանանք։» Հետևեալէս թագաւորն ապսպրեց որ իր մարդիկը պատրաստուին, բայց իրեն հետ քանի մը գերիներ առաւ միայն։

Ճամբորդութեան ժամանակ թագաւորին փորձանք մը չպատահեցաւ։ Գահիրէ հասաւ և Մուպարէքի վրայ տեղեկութիւններ խնդրեց։

Ըսին իրեն թէ քաղքին ամենէն հարուստ մարդերէն մէկն է, թէ իշխանի պէս կեանք կը վարէ, և թէ իր տունը մասնաւորապէս օտարներուն համար բաց է։ Ջէյն զինքն անոր տունը տանել տուաւ, դուռը զարկաւ։ Գերի մը զայն կը բանայ և կ'ըսէ անոր.

«Ի՞նչ կը փափաքիս, և դու ո՞վ ես։ — Ես օտարական մ'եմ, պատասխանեց իշխանը։ Մուպարէքի հիւրասիրութեան գովեստը լսելուս եկայ անոր տունն իջևանելու։ Գերին խնդրեց որ պահ մը սպասէ, և ապա գնաց նորեկ օտարականն իր տիրոջ իմացուց, որ պատուիրեց զանի ներս հրամցնելու։ Գերին վերադարձաւ դուռն ու ըսաւ որ իր տէրը յօժարակամ կ'ընդունի զինքը։

Այն ատեն Ջէյն ներս մտաւ, մեծ բակէ մ'անցաւ և շքեղօրէն զարդարուած սրահ մը հրաւիրուեցաւ, ուր Մուպարէք՝ որ իրեն կ'սպասէր, շատ մարդավար կերպով զինքն ընդունեց. և շնորհակալ եղաւ անոր որ հաճեր է իրեն տունն օթևանելու։ Իշխանն այս մարդավարութեան պատասխանելէն ետև՝ Մուպարէքին ըսաւ. «Վախճանեալ Պասրայի թագաւորին որդին եմ և անունս է Ջէյն Ալասնամ։

— Այն թագաւորն, ըսաւ Մուպարէք, ատեն մ'իմ տէրս էր. բայց, տէր իմ, չգիտէի բնաւ որ որդի մ'ունի։ Քանի՞ տարեկան ես։ — Քսան տարեկան եմ, պատասխանեց իշխանը։ Քանի՞ տարի է վեր հօրս քովէն հեռացած ես։ — Գրեթէ քսաներկու տարի է, ըսաւ Մուպարէք։ Բայց ինչպէ՞ս պիտի համոզես զիս որ դու անոր որդին ես։ — Իմ հայրս, պատասխան տուաւ Ջէյն, իր դահլճին տակ ստորերկրեայ քարայր մ'ունէր որուն մէջ ոսկելից քառասուն պորփիւրէ սափոր գտայ։ — Եւ ուրիշ ի՞նչ բան գտար, հարցուց Մուպարէք։ — Ինն ոսկիէ պատուանդան գտայ, որոց ութին վրայ ութ հատ անդամանդէ արձաններ կան. իսկ իններորդին վրայ սպիտակ մնդուսի կտոր մը տեսայ, որուն վրայ հայրս՝ նոր արձան մը ձեռք ձգելու համար պէտք եղածը գրեր է, և այս արձանը միւս բոլոր արձաններէն մեծագին է եղեր։ Դու գիտես թէ այն արձանն ո՞ւր է, վասն զի մնդուսին վրայ նշանակուած է որ դու պիտի առաջնորդես զիս այն տեղ։»

Այն ինչ այս խօսքերը վերջացուց որ Մուպարէք անոր ոտքն ինկաւ, և անոր մէկ ձեռքը կրկին և կրկին համբուրելով։ «Փառք կտամ Ա-

տուծոյ, գոչեց նա, որ քեզ այս տեղ բերաւ։ Քեզ Պասրայի Թագաւորին որդին կը ճանչեմ։ Եթէ հրաշալի արձանին տեղն երթալ կ'ուզես, ես քեզ պիտի առաջնորդեմ։ Բայց պէտք է որ քանի մ'օր այս տեղ հանգիստ ընես։ Այսօր Գահիրէի երևելիներուն խնճոյք մը կուտամ։ Սեղանն էի երբ եկան քու գալուստդ իմաց տուին ինծի։ Արդեօք կ'ախորժիս գալ մեր խնճոյքին մասնակից ըլլալու։

— Ամենայն սիրով, պատասխանեց Զէյն, չափազանց պիտի ուրախանամ ձեզի սեղանակից ըլլալու։» Մուպարէք անմիջապէս իշխանն առաւ և ընկերութեան գտնուած մէկ զմբեթի տակ տարաւ։ Զանի սեղանը նստեցուց և սկսաւ ծունկի վրայ մեծարել։ Գահիրէի մեծերը շատ զարմացան այս բանիս վրայ։ Ամէնքն իրարու կամացուկ մը կ'ըսէին. «Ի՛նչ, ո՛վ է այս օտարականն որուն այնքան յարգանօք կը մեծարէ Մուպարէք։»

Սեղանէն ետքը Մուպարէք սկսաւ խօսիլ։ «Գահիրէի երևելիք, ըսաւ, մի զարմանաք եթէ այս նորատի օտարականին այսպէս կը ծառայեմ. գիտցէք որ իմ տիրոջս՝ Պասրայի Թագաւորին որդին է։ Իր հայրը ծախու առաւ զիս իր ստակովը։ Մեռաւ նա առանց իմ ազատութիւնս տալու ինծի. ուստի տակաւին գերին եմ, և հետևապէս բոլոր իմ ստացուածքս իրաւամբ իր միակ ժառանգորդին կը վերաբերին։» Զէյն այս միջոցին անոր խօսքը կտրեց և ըսաւ.

«Ո՛վ Մուպարէք, այս իշխաններուն առջև կը յայտնեմ թէ քեզի ազատութիւն կուտամ այս վայրկենէս և իմ ստացուածքէս դուրս կը հանեմ քեզ և բոլոր ինչքդ. ասկից զատ՝ ըսէ ինծի թէ ուրիշ ինչ կ'ուզես որ քեզի շնորհեմ։

Այս առաջարկութեան վրայ Մուպարէք գլուխը ծռեց և մեծապէս շնորհակալ եղաւ իշխանին։ Յետոյ գինի բերին, բոլոր օրը խմեցին և երեկոյեան դէմ հիւրերուն ընծաներ բաշխելով ամէնքը քաշուեցան գացին։

Հետևեալ օրը Զէյն ըսաւ Մուպարէքին. «Բաւական հանգիստ ըրի. Գահիրէ չեկայ զուարճութեանց մէջ ապրելու համար։ Միտք ունիմ իններորդ արձանը ձեռք ձգել։ Ժամանակ է որ երթանք և զայն առնունք. — Տէր իմ, պատասխանեց Մուպարէք, պատրաստ եմ

քու փափաքդ կատարելու, բայց գիտե՞ս արդեօք թէ ինչ վտանգներ կան այն մեծագին գիւտը ձեռք ձգելու համար։ — Որչափ մեծ ըլլայ վտանգը, պատասխանեց իշխանը, միտքս դրի փափաքս 'ի կատար հանելու. կամ պիտի կորսուիմ կամ գլուխ պիտի հանեմ գործն։ Ինչ որ պատահի, Աստուծոյ հրամանաւ կը պատահի։ Մինակ ինծի ուղեկից եղիր և դու ալ ինծի պէս անյողդողդ երևցիր։»

Մուպարէք՝ տեսնելով որ Թագաւորն որոշեր է մեկնելու, իր սպասաւորները կոչեց և հրաման տուաւ որ ձիերը պատրաստեն։ Յետոյ Թագաւորն ու ինքը լուացուեցան և Փարզ ըսուած աղօթքն ըրին, և այնուհետև ճամբայ ելան։ Իրենց ուղևորութեան ժամանակ շատ մը հազուագիւտ և հրաշալի բաներ տեսան։ Շատ օրեր ճամբայ քալեցին և վերջապէս զմայլելի վայր մը հասնելով՝ ձիէն վար իջան։ Այն ատեն Մուպարէք իրեն ուղեկցող սպասաւորներուն ըսաւ։ «Այս տեղ սպասեցէք և զգուշութեամբ հսկեցէք ձիերուն վրայ մինչև մեր վերադարձն։» Ապա Զէյնի ըսաւ. «Ո՛ն, մինակ առաջ անցնինք, տէր իմ, իններորդ արձանի գտնուած սոսկալի տեղին մօտ ենք. պէտք է որ արիութեամբ զինուիս։»

Քիչ ատենէն մեծ լճի մը մօտ հասան։ Մուպարէք եզերքին վրայ նստաւ՝ իշխանին ըսելով, «Պէտք է որ այս ծովէն անցնինք։ — Ի՛նչ, և ինչպէս կարելի է անցնիլ, պատասխանեց Զէյն, նաւակ մը չունինք։ — Հիմակ նաւակ մը պիտի տեսնես, վրայ բերաւ Մուպարէք, Ջիներու Թագաւորին հմայեալ նաւակը պիտի գայ քեզ առնու. բայց ըսելիքս չմոռնաս, պէտք է խորին լռութիւն մը պահել, ամենևին նաւավարին մի խօսիր, որչափ այլանդակ թուի քեզի իր դէմքն. ինչ կարգէ դուրս բաներ որ տեսնես, դարձեալ բան մը մ'ըսեր. վասն զի ահա կ'ըսեմ քեզ, եթէ նաւակը մտնելէն ետև բառ մ'անգամ արտասանես, նաւակը ծովուն խորը պիտի իջնէ։ — Լռութիւն պիտի պահեմ, ըսաւ իշխանը։ Բաւական է որ ըսելիքս ինծի յայտնես, և պատրաստ եմ ամէն հրահանգներուդ հետևելու։»

Այսպէս խօսելու ատեն՝ յանկարծ լճակին վրայ կարմիր նաւակ մը նշմարեց։ Բարակ սաթէ կայմ մը և կապոյտ սնդուսէ դրօշակ մ'ունէր։ Նաւավար մը միայն կար անոր մէջ, որուն գլուխը փղի մը

գլխուն կը նմանէր, և մարմինը վագրի մարմնոյն ձեւն ունէր։ Նաւակը Թագաւորին և Մուպարէքի մօտենալով՝ նաւավարն իր կնճիթովը ետեւէ ետև զանոնք նաւակն առաւ. վերջը ըզին դիմացի կողմն անցուց՝ մէկ վայրկենի մէջ։ Նորէն կնճիթովը զանոնք բռնեց, եզերքին վրայ դրաւ և իր նաւակովը խելոյն աներևոյթ եղաւ։

«Հիմակ կրնանք խօսիլ, ըսաւ Մուպարէք։ Այս մեր գտնուած տեղը Ջիներու Թագաւորին կղզին է։ Աշխարհիս երեսն ասոր նման կղզի մը չկայ։ Նայէ, իշխան, ամէն կողմը. միթէ ասկից աւելի չքնաղ բնակութիւն մը կը գտնուի. անտարակոյս մեր կրօնից ջերմ հաւատացելոց սահմանուած հիանալի վայրին մէկ ճշմարիտ նկարն է այս։ Նայէ դաշտերը ծաղիկներով և հոտաւէտ բոյսերով զարդարուած են։ Սքանչացիր այս գեղեցիկ ծառերուն վրայ, որոց զմայլելի պտուղները մինչև գետինը կը խոնարհեցնեն ճիւղերը։ Վայելէ այն խնդութիւնը զոր ուրիշ երկիրներու անծանօթ բիւրաւոր թռչուններու ներդաշնակ երգերը կը պատճառեն։» Զէյն չէր կշտանար իր չորս կողմը պտտող աչքերը դիտելով, և նոր 'ի նորոյ բաներ կը տեսնէր քանի կղզիին ներսերը կը մտնէր։

Վերջապէս ընտիր զմրուխտէ պալատի մ'առջև հասան, որ լայն փոսով մը շրջապատած էր. այս փոսին եզրը, տեղ տեղ՝ այնպիսի բարձր ծառեր տնկուած էին, որ իրենց շուքովը բոլոր պալատը կը ծածկէին։ Ոսկեձոյլ դրան դիմացը՝ կամուրջ մը կար որ ձկի մը լոկ պատեանով շինուած էր, թէև քիչէն քիչ վեց կանգուն երկայն և երեք կանգուն լայն էր։ Կամրջին գլուխը Ջիներու խումբ մը՝ որ անբաւ մեծութիւն մ'ունէր, կը տեսնուէր, և որոնք ապարանին մուտքը կը պաշտպանէին Չինաստանի պողպատէ շինուած խոշոր լախտերով։

«Աւելի առաջ չերթանք, ըսաւ Մուպարէք, այս Ջիները մեզ կրնան ջախջախել, և եթէ ուզենք արգիլել որ մեզի չզան, պէտք է մոգական արարողութիւն մը կատարել։» Այս ըսելով իր պատմուճանին տակէն քսակ մը հանեց, որ դեղին կերպասէ չորս շերտ ունէր։ Մէկ շերտով իր գօտին պատեց և ուրիշ մը կռնակին վրայ դրաւ. միւս երկուքն իշխանին տուաւ, որ նոյն կերպով գործածեց։ Յետոյ՝ Մուպարէք գետնին երկու մեծկակ փռոցներ տարածեց, որոց ծայրերը

քանի մը քարեր թափեց մուշկով և սաթով։ Յետոյ այս փռոցին մէկուն վրայ նստաւ, և Զէյն ալ միւսին վրայ։ Վերջը Մուպարէք այս կերպով խօսեցաւ.

«Տէր իմ, հիմակ Ջիներու Թագաւորը պիտի կոչեմ, որ սա մեր դիմացի պալատը կը բնակի, երանի թէ առանց բարկութեան մեր առջեւն ելնէր։ Կը խոստովանիմ որ մեզի ընելիք ընդունելութեան վրայ անհանգիստ եմ։ Եթէ իր կղզւոյն մէջ մեր գալուստն իրեն անհաճոյ թուի, ահուելի հրէշի մը կերպարանքով պիտի երևի մեզ. իսկ եթէ խորհուրդդ հաւնի, բարեդէմ մարդու մը ձեւով պիտի երևի։ Երբ մեր առջեւը գայ, պէտք է որ ոտք ելնես և՝ առանց փռոցէդ հեռանալու՝ զանի բարևես, վասն զի պիտի կորսուիս եթէ տեղէդ շարժիս։ Յետոյ անոր կ'ըսես.

«Ջիներու վեհապետ, հայրս որ սպասաւորդ էր, մահուան հրեշտակով վերցաւ գնաց. երանի թէ Զեր վեհափառութիւնն իս պաշտպանէ, ինչպէս որ միշտ պաշտպանեց իմ հայրս։

«Եւ եթէ Ջիներու Թագաւորը հարցնէ քեզ, յարեց Մուպարէք, թէ ինչ շնորհ կը խնդրես, անոր այսպէս պատասխան կտաս.

«Վեհափառ տէր, կը պաղատիմ ձեզ որ ինձի իններորդ արձանը շնորհէիք։»

Մուպարէք Զէյն իշխանին այս հրահանգը տալէն ետև՝ սկսաւ դիւախօսութիւնն ընել։ Յանկարծ երկար փայլակ մը տեսան, որուն հետևեցաւ շանթ մը։ Բոլոր կղզին թանձր մուխով ծածկուեցաւ, կատաղի հով մ'ելաւ և ապա զարհուրելի աղաղակ մը լսուեցաւ. երկիրը դղրդեցաւ և երկրաշարժ մ'եղաւ նման այն ցնցումին որով պիտի սասանէ աշխարհս Ազրայէլ վերջին դատաստանին օրը։

Զէյն այլայլութիւն մ'զգաց և այս աղմուկէն դէշ գուշակութիւն մը հանելու սկսեր էր, երբ Մուպարէք՝ որ անորմէ աւելի լաւ գիտէր դատել այս տեսակ բաները, սկսաւ ժպտիլ և անոր ըսաւ. «Անհոգ եղիր, իշխանս, ամէն բան բարեգուշակ է։» Եւ արդարև՝ նոյն պահուն՝ Ջիներու Թագաւորը գեղեցիկ մարդու մը կերպարանօք երևցաւ, թէև դարձեալ իր դէմքին վրայ գազանային հով մ'ունէր։

Այն ինչ Զէյն զանի դիտեց որ Մուպարէքի սորվեցուցած մարդա-

վարական խօսքերն անոր ուղղից։ Ճիներու Թագաւորը ժպտեցաւ և անոր ըսաւ. «Ո՛հ, որդեակ իմ, հայրդ կը սիրէի. և ամէն անգամուն որ գար իր յարգանքն ինծ մատուցանելու՝ անոր արձան մը կը պարգևէի, և հետը կը տանէր։ Ես քեզի նոյնչափ կը սիրեմ։ Հայրդ ստիպեցի՝ իր մահուանէ քանի մ'օր առաջ՝ Ճերմակ մնդուսի կտորին վրայ կարգացածդ գրելու. խօսք տուի անոր իմ պաշտպանութեանս ներքև առնուլ քեզ, և իններորդ արձանը քեզ նուիրելու, որ գեղեցկութեան կողմէ ունեցածդ շատ գերազանց է։ Ես ալ սկսայ իմ խորհուրդս կատարել։ Ծերունւոյ մը կերպարանքով երազիդ մէջ տեսած անձդ ես եմ, ես գտնել տուի քեզ այն գետնափոր քարայրն ուր կը գտնուէին սափորներն ու արձանները։ Բոլոր քեզ պատահած բաներուն մասամբ մը, կամ լաւ ևս ըսեմ, գլխաւոր պատճառն ես եմ։ Գիտեմ թէ քեզ ով բերաւ այս տեղ. փափաքածդ պիտի ստանաս։ Եթէ հօրդ անգամ խօսք տուած չըլլայի խնդիրդ կատարելու, դարձեալ յօժարակամ քեզ գոհ պիտի ընէի. բայց պէտք է որ նախ երդում ընես՝ այն ամէն ցոյցերով որ երդում մ'անդրժելի կ'ընէ, որ այս կղզին նորէն պիտի դառնաս և ինծ աղջիկ մը պիտի բերես որ իր տասն և հինգերորդ տարւոյն մէջ ըլլայ, որ բնաւ մարդ ճանչցած կամ ճանչելու փափաքած չըլլայ։ Ասկից զատ՝ պէտք է որ կատարեալ գեղեցկութիւն ունենայ և դու ալ այնքան ինքզինքդ տէրն ըլլաս որ զանի այս տեղ բերելու ատենդ անոր վրայ աչք չունենաս։

Զէյն իրմէ խնդրուած յանդուգն երդումն ըրաւ։ «Բայց, տէր իմ, ըսաւ այնուհետև, քու փափաքած աղջիկդ ենթադրենք թէ երջանկաբար տեսնեմ, ինչպէս պիտի հասկնամ որ այն քու ուզած աղջիկդ է։ — Կը խոստովանիմ, ըսաւ Ճիներու Թագաւորը ժպտելով, որ անոր կերպարանքէն կրնաս խաբուիլ. Ադամայ որդիք այս գիտութենէ զուրկ են, հետևապէս ես ալ բոլորովին քեզի չեմ վստահիր այս մասին։ Ես քեզի հայլի մը պիտի տամ որ քու դատողութենէդ աւելի ապահով միջոց մ'է։ Երբ տասն հինգ տարեկան օրիորդ մը տեսնես գեղեցկութեան կողմէ կատարեալ, բաւական է որ այն հայլիին մէջ նայիս, անոր մէջ աղջկան նկարը պիտի տեսնես։ Հայլին յստակ և մաքուր պիտի պահուի, եթէ օրիորդն անարատ է. իսկ եթէ ընդ հակառակն՝ հայլին նսեմի, ասկէ պիտի իմացուի որ օրիորդը միշտ առաքինի եղած չէ, և կամ առաքինի ըլլալէն դադրելու փափաքած պիտի ըլլայ։ Ուստի ինծ ըրած երդումդ մի մոռնար, իբր պատւոյ մարդ զայն պահէ, ապա թէ ոչ քեզ կ'սպառնեմ՝ թէև շատ բարեկամութիւն ունիմ քեզի։» Զէյն իշխանը նորէն հաւաստեց որ իր խոստումը ճշտիւ պիտի պահէ։

Այն ատեն Ճիներու Թագաւորն անոր ձեռքը յանձնեց հայլի մը՝ ըսելով. «Ո՛ որդեակ իմ, ուզած ատենդ կրնաս ետ դառնալ. ահաւասիկ այն հայլին զոր պիտի գործածես։» Զէյն և Մուպարէք Թագաւորին մնաս բարև ըսին, և դէպ 'ի լիճը դիմեցին։ Փղագլուխ նաւավարն իր նաւակովը նորէն մօտեցաւ և գիմացի եզրն անցուց ինչպէս որ բերեր էր. Իրենց սպասաւորներուն միացան և անոնց հետ Գահիրէ դարձան։

Զէյն Ալասնամ իշխանը քանի մ'օր Մուպարէքի տունը հանգստացաւ, յետոյ անոր ըսաւ. «Ելնենք Պաղտատ երթանք, երթանք Ճիներու Թագաւորին համար աղջիկ մը փնտռենք։ — Էհ, միթէ Գահիրէ չէ՞ն գտնուիր, պատասխանեց Մուպարէք, միթէ այս տեղ գեղանի օրիորդներ չէ՞նք կրնար գտնել։ — Իրաւունք ունիս, վրայ բերաւ իշխանը, բայց անոնց տեղը գտնելու համար ի՞նչ միջոց պիտի բանեցնենք։ — Այս մասին բնաւ հոգ մ'ըներ, տէր իմ, պատասխանեց Մուպարէք. խիստ ճարպիկ պառաւ կին մը կը ճանչեմ, և այս գործն անոր պիտի յանձնեմ, յուսամ որ մեզ լիապէս գոհ կրնայ ընել։»

Արդարև պառաւը յաջողեցաւ տասն հինգ տարեկան շատ մը գեղանի օրիորդներ իշխանին ներկայացնելու, բայց երբ զանոնք նկատելէն ետև՝ կը դառնար իր հայլին կը նայէր, իրենց առաքինութեան այս դժնդակ փորձաքարը՝ հայլին միշտ կը մթանար։ Թէ պալատի և թէ քաղքին բոլոր տասն հինգ տարեկան օրիորդներն այս քննութենէ անցան հետզհետէ, և հայլին և ոչ անգամ մը յստակ և մաքուր պահուեցաւ։ Երբ տեսաւ որ Գահիրէի մէջ անարատ աղջիկներ չպիտի կրնան գտնել, Պաղտատ գացին։ Քաղքին ամենէն աղէկ թաղը՝ փառաւոր ապարան մը վարձու բռնեցին և սկսան կեր ու խումով անցընել։ Իրենց սեղանը բաց էր, և երբ ամէն մարդ իր ճաշը կ'ընէր,

մնացած կերակուրները տէրվիշներուն կը տանէին և անոնք ալ աղուոր կ'ապրէին ։

Արդ՝ նոյն թաղին մէջ Պուպէքիր Մուէզին անունով իմամ մը կար ։ Այս մարդը սնափառ, հպարտ ու նախանձոտ էր ։ Հարուստ մարդիկը կ'ատէր, մի միայն սա պատճառաւ որ ինքն աղքատ էր ։ Իր թշուառութենէ ընկերին բարօրութեան կը խիթար ։ Իմացաւ Ջէյն Ալամանի անունն և անոր տան մէջ տիրած առատութիւնն. այս պատճառը բաւական էր սոյն իշխանին դէմ ատելութեամբ վառուելու ։ Իր հեռն այնքան սաստկացաւ որ՝ օրին մէկն՝ երեկոյեան աղօթքէն ետքը՝ ժողովրդեան ըսաւ.

«Ո՛վ եղբարք իմ, իմացայ որ մեր թաղն օտարական մ'եկեր է բնակելու և ամէն օր ահագին գումարներ կը վատնէ. ո՛վ գիտէ, կարելի է այս օտարականը չարագործ մ'է որ իր քաղքէն շատ մը բաներ գողցած և այս տեղ եկած է աղուոր կեանք վարելու ։ Զգուշանանք այս մարդէն, եղբարք իմ, եթէ ամիրապետն իմանայ որ թաղին մէջ այսպիսի մարդ մը կայ, հաւանական է որ մեզ պատժէ իրեն չիմացնելնուս համար ։ Իմ մասիս, ձեզի այժմէն իմաց կտամ, և եթէ բան մը պատահի, ես անպարտ եմ ։» Ժողովուրդն որ դիւրաւ կը համոզուի, միաձայն գոչեց Պուպէքիրի. «Այս քու գործդ է, իմամ, այս բանը խորհրդարանին իմացուր ։» Այն ատեն իմամը գոհութեամբ իր տունը գնաց և յայտագիր մը պատրաստեց հետևեալ օրն ամիրապետին ներկայացնելու դիտմամբ ։

Բայց Մուպարէք՝ որ աղօթքի գացեր էր և ուրիշներուն պէս կրօնաւորին ճառը լսեր էր, հինգ հարիւր ոսկի դրաւ թաշկինակին մէջ, շատ մը մետաքսեղէններ առաւ ծրար մ'ըրաւ և Պուպէքիրի տունը գնաց ։ Կրօնաւորը հարցուց խրոխտանօք թէ ինչ կ'ուզէ ։ «Ո՛վ իմամ, պատասխան տուաւ անոր Մուպարէք՝ անոյշ դէմքով և անոր ձեռքը տալով ոսկին ու կերպասները, ես քու դրացիդ և ծառադ եմ. Ջէյն իշխանին կողմէն կուգամ քեզ, որ այս թաղս կը բնակի. քու արժանիքդ իմացաւ և խնդրեց յայտնել քեզ որ ծանօթանալ կը փափաքի հետդ ։ Իսկ առ այժմ, կ'աղաչեմ քեզ ընդունիլ այս պարգևը ։» Պուպէքիր ուրախութենէ յափշտակուեցաւ և Մուպարէքին պատասխանեց. «Կ'աղաչեմ, տէր իմ, իմ կողմէս ներում խնդրէ իշխանէն. ամօթով եմ որ դեռ անոր այցելութեան չգացի, բայց այս յանցանքս պիտի ուղղեմ և վաղուանէ իմ յարգանքս անոր մատուցանելու պիտի գամ ։»

Եւ արդարև՝ հետևեալ օրն՝ առաւօտեան աղօթքէն ետքը՝ ժողովրդեան ըսաւ իմամը. «Գիտցէք, եղբարք իմ՝, որ ամէն մարդ իր թշնամին ունի ։ Նախանձոտը գլխաւորապէս մեծահարուստ մարդիկները կը խածնէ ։ Երէկ իրկուն ձեզ ըսած օտարականս անզգամ մարդ մը չէ, ինչպէս որ քանի մը չարամիտ մարդիկ այնպէս հաւատացնել ուզեցին ինձ. նորատի իշխան մ'է որ ընտիր ընտիր առաքինութիւններ ունի ։ Զգուշանանք անոր վրայ ամբաստանութիւն մ'ընելու ամիրապետին ։»

Պուպէքիր այս ճառով Ջէյնի վրայ առջի իրկուն տուած դէշ կարծիքը փարատելէն ետև՝ իր տունը դարձաւ ։ Այցելութեան հագուստները հագաւ և գնաց նորատի իշխանը տեսաւ, զոր մեծ հաճութեամբ ընդունեց. երկու կողմէն ալ շատ մը քաղաքավարական խօսքեր ընելէն ետև՝ Պուպէքիր իշխանին ըսաւ. «Տէր իմ, միթէ միտք ունի՞ս երկար ատեն Պաղտատ մնալու.

— Պիտի մնամ, պատասխան տուաւ Ջէյն, մինչև որ տասն հինգ տարեկան ամենագեղանի աղջիկ մը գտնեմ, որ բնաւ մարդու երես տեսած և տեսնելու փափաքած չըլլայ ։ — Շատ հազուագիւտ բան մը կը փնտռես, պատասխանեց իմամն, և կարծեմ թէ բոլոր խուզարկութիւններդ ապարդիւն պիտի ըլլային եթէ այդ ուզածիդ պէս աղջիկ մը չճանչէի ։ Ատենօք հայրը վէզիր եղած է, բայց պաշտօնէն հեռացաւ, և երկար ժամանակէ վեր հեռաւոր տուն մը կը բնակի, և բոլորովին իր աղջիկը դաստիարակելու կը պարապի ։ Եթէ կ'ուզես, տէր իմ, երթամ քեզի համար զանի խնդրեմ. տարակոյս չունիմ որ չափազանց պիտի ուրախանայ քեզի պէս մեծատոհմ փեսայ մ'ունենալու ։

— Այսչափ չփութանք, պատասխանեց իշխանն, այն աղջկան հետ չպիտի կարգուիմ՝ մինչև որ չիմանամ թէ ինծի կը յարմարի՞ ։ Իր գեղեցկութեան նկատմամբ՝ խօսքիդ կրնամ վստահիլ, իսկ իր առաքինութեանց մասին՝ ինչ երաշխաւորութիւն կրնաս տալ ինծ ։ — Է՛հ, ինչ

երաշխաւորութիւն կ'ուզես, ըսաւ Պուպէքիր: — Պէտք է որ իր դէմ-քը նայիմ, պատասխանեց Ջէյն, այսչափս բաւական է իմ որոշումս ընելու: — Ուրեմն քաջ դիմադէտ մ'ես, վրայ բերաւ խնամը ժպտելով. լաւ ուրեմն, ինձի հետ եկուր հօրը տունն երթանք, պիտի աղաչեմ որ իր ներկայութեանը թողու որ զանի տեսնես:»

Մուէզզին իշխանը վէզիրին տունը տարաւ, որ այն ինչ Ջէյնի աստիճանն ու խորհուրդն իմացաւ որ իր աղջիկը կանչել տուաւ և հրամայեց որ քօղն երեսէն հանէ: Երբէք այս աղջկան պէս կատարեալ գեղեցիկ և հրապուրելի աղջիկ մը չէր երևցած Պասրայի թագաւորին աչքին, բոլորովին շուարած մնաց: Երբ փորձեց թէ արդեօք այս աղջիկն անարատ էր որչափ որ գեղեցիկ, հայլին հանելով տեսաւ որ բոլորովին մաքուր էր և անարատ:

Երբ Ջէյն տեսաւ որ իր փափաքածին պէս աղջիկ մը գտաւ, աղաչեց վէզիրին որ իրեն շնորհէ զայն: Խալոյն դատաւորը կանչելու համար մարդ ղրկեցին, և երբ եկաւ՝ դաշնագիրն ու ամուսնութեան աղօթքն ըրին: Այս արարողութենէ ետքը՝ Ջէյն իր տունը տարաւ վէզիրը, զանի փառաւորապէս մեծարեց և մեծագին պարգևներ շնորհեց: Յետոյ Մուպարէքին ձեռօք շատ մը գոհարներ ղրկեց նոր հարսին, զոր առաւ և փեսային տունը տանելով՝ Ջէյնի աստիճանին վայել շքեղութեամբ հարսանեաց հանդէսը կատարուեցաւ: Երբ ամէն մարդ քաշուեցաւ գնաց՝ Մուպարէք իր տիրոջ ըսաւ. «Երթանք, տէր իմ, աւելի ևս չնստինք 'ի Պաղտատ, Գահիրէի ճամբան բռնենք. յիշէ անգամ մը ճիներու թագաւորին ըրած խոստումդ:

— Երթանք, պատասխանեց իշխանը, պէտք է որ հաւատարմութեամբ կատարեմ զայն: Սակայն կը խոստովանիմ, սիրելի Մուպարէք, որ 'ի բնութենէ շարժեալ կը հնազանդիմ ճիներու թագաւորին: Առած անձս չքնաղ աղջիկ մ'է, և փափաք ունիմ զանի Պասրա տանելով գահս նստեցնելու: — Ա՜հ, տէր իմ, պատասխանեց Մուպարէք, նայէ որ այդ բաղձանքդ չկատարես: Սրտիդ տէր եղիր, և որչափ ծանր երևի քեզ այս բանս, նայէ որ ճիներու թագաւորին տուած խոստումդ չզրժես: — Լաւ ուրեմն, Մուպարէք, ըսաւ իշխանը, հոգ տար այն սիրանուշ աղջկան աչքէս հեռու պահելու, կա-

րելի է որ չափէն աւելի ալ տեսայ զանի:

Մուպարէք ուղևորութեան պատրաստութիւններն ընել հրամայեց: Գահիրէ դարձան, և անկից ճիներու թագաւորին կղզին երթալու համար ճամբայ ելան: Երբ հոն հասան, աղջիկն՝ որ ուղևորութիւնը դահաւորակի մէջ ըրեր էր և իշխանն ալ հարսանեաց օրէն վեր անոր երեսը չէր տեսած, Մուպարէքին ըսաւ. «Ո՞ր կողմը կը գտնուինք, միթէ քիչ ատենէն իմ իշխան ամուսնոյս տէրութեան երկիրը պիտի հասնի՞նք:

— Տիկին, պատասխանեց Մուպարէք, պէտք է որ սխալ կարծիքդ ուղղեմ: Ջէյն իշխանը քեզի հետ կարգուեցաւ որ քեզ հօրդ քովէն առնու տանի: Քեզ Պասրայի թագուհի ընելու համար չէ որ իր սիրտը քեզ տուաւ, այլ ճիներու թագաւորին յանձնելու համար, որ քու բնաւորութիւնդ ունեցող աղջիկ մը խնդրեց:» Այս խօսքին վրայ օրիորդն սկսաւ դառնապէս լալ, որով Մուպարէքի սիրտը սաստիկ եղաւ: «Գթացէք իմ վրայ, կ'ըսէր անոնց. ես օտարուհի մ'եմ, Աստուծոյ առջև համար ունիք տալու ձեր ըրած մատնութեան համար:»

Իր արտասուքն ու տրտունջներն արդիւնք մը չունեցան: Ճիներու թագաւորին ներկայացուցին զանի, և այս թագաւորն ալ անոր լաւ մը նայելէն ետև՝ Ջէյնի ըսաւ. «Իշխան, գոհ եմ քեզմէ: Ինձ բերած աղջիկդ չքնաղ է և անարատ, և խօսքդ պահելու համար ըրած ճիգդ ինծի շատ ախորժելի է: Հիմակ դարձիր քու տէրութեանդ երկիրներն: Երբ ստորերկրեայ սենեակը մտնես, ուր ութ արձանները կը գտնուին, իններորդ արձանն ալ պիտի գտնես, ինչպէս որ քեզի տալու խոստացեր էի. իմ ճիներուս ձեռօք զանոնք պիտի փոխադրել տամ:»

Ջէյն շնորհակալ եղաւ թագաւորին և Մուպարէքին հետ Գահիրէի ճամբան բռնեց, բայց այս քաղքիս մէջ երկար ատեն չկեցաւ՝ իններորդ արձանը ստանալու շտապելուն՝ անմիջապէս ճամբայ ելաւ: Սակայն ստէպ իր կարգուած աղջկան վրայ կը մտածէր, և զանի խաբելուն ինքզինքը կը մեղադրէր, վասն զի անոր դժբաղդութեան պատճառն և գործին ինքզինքը կը համարէր: «Ափսոս, կ'ըսէր ինքն իրեն, զանի հօրը գրկէն յափշտակեցի և ճինի մը ղրկեցի: Ո՛ անման գեղեցիկ աղ-

ջիկ, լաւագոյն բաղդի արժանի էիր:»

Ջէյն իշխանն այս խորհրդածութիւններն ընելով՝ վերջապէս Պասըրա հասաւ, ուր իր հպատակներն անոր գալստեան վրայ ցնծալով՝ մեծ հանդէսներ կատարեցին: Նախ իր մօրը գնաց և իր ուղևորութիւնն անոր պատմեց. մայրը շատ խնդաց որ եօթներորդ արձանն ալ ձեռք ձգեր է որդին:

«Երթանք, որդեակ, ըսաւ, երթանք զայն տեսնելու. անշուշտ ստորերկրեայ սենեակը պիտի ըլլայ, քանի որ Ճիներու թագաւորն ըսեր է քեզ որ այն տեղ պիտի գտնես:» Նորատի թագաւորն ու մայրն՝ որ անհամբեր էին այն եօթներորդ արձանը տեսնելու, ստորերկրեայ տեղն իջան և արձաններու սենեակը մտան. Բայց որչափ մեծ եղաւ իրենց զարմանքն՝ երբ ադամանդեայ արձանին տեղ՝ եօթներորդ պատուանդանին վրայ ամենագեղեցիկ օրիորդ մը տեսան, և իշխանը դիտեց որ նոյն ինքն Ճիներու թագաւորին տարած աղջիկն է:

«Իշխան, ըսաւ անոր նորատի օրիորդն, անշուշտ իս այս տեղ տեսնելուդ շատ կը զարմանաս. ինէ աւելի անգին բան մ'այս տեղ տեսնելու կը յուսայիր, և տարակոյս չունիմ որ այնչափ նեղութիւն քաշելուդ հիմակ պիտի զղջաս: Գեղեցիկ վարձ մը ստանալու յոյսը կը սնուցանէիր:

— Ո՛չ, տիկին, պատասխանեց Ջէյն, Աստուած գիտէ որ քանի քանի անգամ քիչ մնաց Ճիներու թագաւորին խոստումն պիտի դրժէի քեզ պահելու համար: Որչափ մեծ ըլլայ ադամանդէ արձանի մը գինը, միթէ քեզի չափ կ'արժէ: Ես քեզ աշխարհիս ամէն ադամանդներէն և հարստութիւններէն աւելի կը սիրեմ:»

Այն միջոցին որ խօսքը կը լմցնէր, որոտման ձայն մը լսուեցաւ որ ստորերկրեայ վայրը դղրդեց: Ջէյնի մայրը սոսկաց, բայց Ճիներու թագաւորն որ նոյն պահուն ինք երևցաւ, իր երկիւղը փարատեց. «Տիկին, ըսաւ անոր, կը պաշտպանեմ և որդիդ կը սիրեմ: Ուզեցի փորձել թէ արդեօք իր հասակին մէջ կարող պիտի ըլլա՞յ իր կրից յաղթել: Քաջ գիտեմ որ այս նորատի աղջկան գեղեցկութենէ զարմացաւ և ինձ ըրած խոստումը՝ թէ բնաւ աչքը պիտի չտնկէ անոր, ճշտիւ չպահեց, բայց մարդկային բնութեան տկարութիւնը ճանչելով՝

բնաւ չեմ դժկամակիր և անոր համեստութեան վրայ կ'զմայլիմ:

Ահա այն եօթներորդ արձանը զոր իրեն համար պահեր էի, միւսներէն աւելի հազուագիւտ է և մեծագին. Ջէյն, յարեց նա՝ խօսքն իշխանին ուղղելով, այս նորատի տիկնոջ հետ երջանիկ ապրէ, որ քուկդ է. և եթէ կ'ուզես որ նա իր ուխտը մաքուր և հաստատուն պահէ, միշտ սիրէ զանի, մի միայն զանի սիրէ: Բնաւ ուրիշի աչք մ'ունենար և կ'ապահովեմ որ կինդ ալ հաւատարիմ պիտի մնայ:» Այս խօսքիս վրայ Ճիներու թագաւորն աներևոյթ եղաւ, և Ջէյն՝ այս նորատի կնոջ սիրովը վառ՝ մի և նոյն օրն ամուսնութեան պարագը կատարեց և զանի Պասրայի թագուհի հրատարակեց. և այս երկու ամուսինները միասին շատ մը տարիներ ապրեցան միշտ հաւատարիմ, միշտ սիրահար մնալով:

Այն ինչ Հնդկաստանի սուլթանուհին Ջէյն Ալասնամ թագաւորին պատմութիւնն աւարտեց որ ուրիշ մը սկսելու հրաման խնդրեց. Շահրիար հետևեալ գիշերուան համար հրաման տալով, որովհետև գիշեր էր, այս իշխանուհին այսպէս սկսաւ իր պատմութիւնը.

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԿՈՏԱՏԱՏԻ ԵՒ ԻՐ ԵՂԲԱՐՑ

Տիարպէքիրի պատմութիւնը գրողները կ'ըսեն թէ Հարան քաղքին մէջ՝ ատենօք շատ փառացի և զօրաւոր թագաւոր մը կը տիրէր: Ինքն իր հպատակները, նոյնչափ ատոնք զինքը կը սիրէին: Անթիւ առաքինութեանց տէր էր և կատարեալ երջանիկ ըլլալու համար լոկ բանի մը կարօտ էր, այսինքն ժառանգորդի մը: Թէև իր պալատին մէջ խիստ գեղանի կիներ ունէր, սակայն զաւակէ զուրկ էր: Անդադար Աստուծմէ զաւակ մը կը խնդրէր, և գիշեր մ'անուշ քնանալու ատեն՝ բարեդէմ մարդ մը, կամ լաւ ևս, մարգարէ մ'երևցաւ և անոր ըսաւ.

«Քու աղօթքդ լսելի եղան, վերջապէս փափաքդ կատարուեցաւ:

Երբոր արթննաս՝ խկոյն ոտք ելիր. աղօթքի նստիր և երկու ծունր դիր. յետոյ պալատիդ պարտէզները գնա, պարտիզպանդ կանչէ և պատուիրէ որ քեզի նուռ մը բերէ. որչափ նռան հատիկ որ կ՚ուզես կեր, քու բաղձանքդ լրացած պիտի ըլլայ:»

Երբ Թագաւորն արթննալուն այս երազը յիշեց, փառք տուաւ Աստուծոյ: Ոտք ելաւ, երկու ծունր դրաւ. յետոյ պարտէզը գնաց, նուռ մի յիսուն հատիկ կերաւ հետզհետէ համբելով: Յիսուն կին ունէր, ամէնքն ալ յղի եղան. բայց Փէրուզէ անունով կին մ՚ունէր որուն յղութիւնը չերևցաւ: Թագաւորն այս կնկան դէմ ատելութեամբ վառեցաւ և ուզեց զանի պատժել: «Իր ամլութենէ կ՚խնայուի, կ՚ըսէր նա, որ Աստուած Փէրուզէն իշխանի մը մայր ըլլալու արժանի չտեսներ: Պէտք է որ աշխարհիս երեսէն ջնջեմ էակ մ՚որ ատելի է Աստուծոյ:» Այս անգութ խորհուրդն ՚ի գործ դնելու կը պատրաստուէր երբ վէզիրն անոր միտքը փոխեց, ըսելով թէ ամէն կանայք մի և նոյն բնաւորութիւնը չունին, թէ կարելի է որ Փէրուզէ ալ յղի է, սակայն իր յղութիւնը դեռ աչքի չերևիր:»

— Լաւ ուրեմն, պատասխանեց Թագաւորն, թող ապրի, բայց պէտք է որ այս պալատէս դուրս ելնէ, չեմ կրնար անոր ներկայութեան համբերել: — Ուրեմն, վեհափառ տէր, եղբօրորդւոյդ Շամէր իշխանին տունը ղրկէ զանի:» Թագաւորը հաւանեցաւ, Փէրուզէն Սամարիա ղրկեց նամակով մ՚որուն մէջ կը խնդրէր որ զանի լաւ նայի, և եթէ յղի է՝ անոր ծննդաբերութիւնն իրեն իմացնէ:

Այն ինչ Փէրուզէ այն երկիրը հասաւ որ տեսան թէ յղի է, և վերջապէս արևուն պէս գեղանի իշխան մը ծնաւ: Սամարիայի իշխանն խկոյն Հարանի Թագաւորին գրեց և այս որդւոյն յաջող ծնունդն իմացընելով զանի շնորհաւորեց: Թագաւորը շատ ուրախացաւ և այս ոճով պատասխան մը գրեց Շամէր իշխանին:

«Եղբօրորդի իմ, իմ միւս բոլոր կիներս ալ մէյմէկ իշխան ծնան, այնպէս որ հիմակ այս տեղ շատ մը տղաքներ ունիմ: Կ՚աղաչեմ Փէրուզէին որդին քովդ պահէ, կրթէ և անունը Կոտատատ (Աստուածատուր) դիր, և երբ իմաց տամ՝ ինձի կը ղրկես զանի:»

Սամարիայի իշխանն ամէն ձեռքէն եկածն ըրաւ Կոտատատը լաւ

դաստիարակելու համար: Անոր ձի հեծնել, աղեղ քաշել և այն ամէն կրթութիւնները, որ Թագաւորի վայել են, անոր սորվեցուց, այնպէս որ Կոտատատ՝ իր տասն ութ տարեկան հասակին մէջ կրնար իբր հրաշալիք մը սեպուիլ: Այս նորատի իշխանն՝ իր տոհմին արժանի արիութիւն մ՚զգալով՝ օր մ՚իր մօրն ըսաւ.

«Մայր իմ, Սամարիայի մէջ ձանձրանալ կ՚սկսիմ, կ՚զգամ որ փառք կը սիրեմ. ներէ ինձ որ պատերազմներու վտանգաց մէջ մտնելով փառք փնտռեմ: Իմ հայրս՝ Հարանի Թագաւորը թշնամիներ ունի: Իր դրացի իշխաններէն մէկ քանին անոր անդորրութիւնը կ՚ուզեն վրդովել. ինչու համար զիս իր օգնութեան չկոչէր. ինչու համար այսպէս դատարկութեան մէջ կը թողու զիս. միթէ պէտք չէ՞ր որ իր պալատն ըլլայի, մինչդեռ եղբայրներս անոր քով պատերազմելու բարեբաղդութիւնն ունին. միթէ այս անգործութեան մէջ իմ օրերս անցնել կը վայլէ:

— Որդեակ իմ, պատասխանեց անոր Փէրուզէ, ես ալ քեզի չափ կը տենչամ անունդ երևելի տեսնել. կը փափաքէի որ արդէն համբաւաւոր հօրդ թշնամեաց դէմ պատերազմէիր; բայց պէտք է սպասել որ քեզ կոչէ: — Ո՛չ, տիկին, պատասխանեց Կոտատատ, արդէն չափէն աւելի սպասեցի: Թագաւորը տեսնելու տենչով կը մեռնիմ, և միտքս դրեր եմ իբր անծանօթ երթալ և իմ ծառայութիւններս անոր ներկայացնել: Անշուշտ պիտի ընդունի զիս, և շատ մը փառաւոր գործեր ընելէն ետև՝ ինքզինքս պիտի յայտնեմ, կ՚ուզեմ որ իր համարման արժանանամ զիս ճանչնալէն առաջ:» Փէրուզէ այս վեհանձն խորհուրդին հաւանեցաւ, և որպէս զի Շամէր իշխանն անոր դէմ չկենայ, Կոտատատ՝ առանց անոր բան մ՚ըսելու, օր մը Սամարիայէն դուրս ելաւ, որպէս թէ որսի երթալու միտօք:

Կոտատատ ճերմակ ձիու մը վրայ հեծեր էր որ ոսկի սանձ ու պայտեր, կապոյտ մետաքսէ ասպազինով թամբ ունէր մարգարտազարդ: Սուր մ՚ունէր որուն դաստակը մէկ անդամանդէ էր և պատեանը ճանդանէ, և զմրուխտով ու կարկեհանով զարդարուած: Ուսին վրայ կը կրէր իր կապարճն ու աղեղն, և այս հանդերձանքով՝ որ իր կերպարանքին աւելի արիութիւն կուտար, Հարանի քաղաքը հասաւ: Թագաւորին ներկայանալու միջոցը գտաւ, որ իր գեղեցկութեան, աղուոր հասակին վը-

րայ զմայլելով, կամ թերևս արենակցութեան ուժէն մղեալ՝ մեծ սիրով զանի ընդունեց և անոր հարցուց անունն և աստիճանը։

«Վեհափառ տէր, պատասխանեց Կոստանդ, Գահիրէի էմիրի մը որդին եմ։ Ճամբորդութիւն ընելու փափաք ունենալով՝ հայրենիքէս ելայ, և որովհետև՝ տէրութենէդ անցնելու ատենս՝ իմացայ որ ձեր դրացիներուն դէմ պատերազմ կը մղէք, ձեր արքունիքն եկայ բազուկս ձեզի նուիրելու։» Թագաւորն անոր եռանդը գովեց և զօրաց մէջ պաշտօն մը տուաւ։

Այս նորատի իշխանն իր արիութիւնը շատ չանցաւ ցուց։ Պաշտօնատարներուն համարումը գրաւեց, զինուորներուն զարմանքը շարժեց, և որովհետև քաջութեան չափ խելք ալ ունէր, և այնչափ Թագաւորին սիրտը շահեցաւ որ շատ չանցաւ անոր մտերիմն եղաւ։ Ամէն օր պաշտօնեաներն և միւս պալատականները Կոստանդը տեսնելու կ'երթային, և այնչափ եռանդով անոր բարեկամութիւնը շահելու կը ջանային որչափ որ Թագաւորին միւս որդիներու մասին անհոգ էին։ Այս նորատի իշխանները ցաւօք սրտի տեսան այս բանս, և պատճառն օտարականը համարելով՝ մեծ ատելութեամբ բորբոքեցան անոր դէմ։ Սակայն Թագաւորն օրէ օր զանի աւելի սիրելով՝ իր սիրոյն նշաններն անդադար անոր կը յայտնէր։ Անոր իմաստալից խօսքերուն վրայ կ'զարմանար, և ցոյց տալու համար թէ որչափ խոհական և իմաստուն կը սեպէ զանի, միւս իշխաններուն հսկողութիւնն անոր յանձնեց, թէև իրեն տարեկից էին, այնպէս որ Կոստանդ իր եղբայրներուն խնամակալն եղաւ։

Ասով եղբայրներն աւելի խէթիւ նայեցան անոր։ «Ինչպէս տեսնէք, ըսին, Թագաւորն ոչ միայն բաւական չհամարիր օտարական մը մեզմէ աւելի սիրելու, կը պահանջէ նաև որ մեր կառավարիչն ըլլայ և առանց անոր հրամանին բան մը չընենք։ Ահա այս բանս չեմ կրնար տանիլ։ Պէտք է այս օտարականը ջնջել։ — Բաւական է, կ'ըսէր անոնցմէ մէկն, երթալ միասին և զանի սպաննել։ — Ո՛չ, ոչ, կ'ըսէր ուրիշ մը, զգուշանանք զանի մեր ձեռօք սպաննելու, իր մահը մեզ Թագաւորին ատելի կրնայ ընել, վասն զի մեզ պատժելու համար կարելի է որ հրատարակէ թէ իրեն յաջորդելու անարժան ենք։ Այս օ-

տարականը վարպետութեամբ մը բնաջինջ ընենք։ Հրաման ուզենք իրմէ որսի երթալու, և երբ պալատէն հեռանանք՝ ուրիշ քաղքի մը ճամբան կը բռնենք և այն տեղ քիչ մ'ատեն կ'անցնենք։ Մեր բացակայութիւնը Թագաւորին զարմանք պիտի պատճառէ, վասն զի տեսնելով որ չենք դառնար՝ համբերութիւնը պիտի հատնի և օտարականը պիտի սպաննել տայ, կամ պալատէն պիտի վռնտէ դուրս ելնելու մեզի հրաման տալուն համար։»

Բոլոր իշխաններն այս հնարքը գովեցին։ Ուստի գացին հրաման ուզեցին Կոստանդէն որ որսի երթան զբօսնլու, խօսք տալով մի և նոյն օրը դառնալու։ Փէրուզէին որդին այս ծուղակին մէջ ընկաւ, և իր եղբարց ուզած հրամանը տուաւ։ Ուստի ճամբայ ելան և նոյն օրը չդարձան։ Արդէն երեք օր կար որ բացակայ էին, երբ Թագաւորը Կոստանդին ըսաւ.

«Ո՞ւր են իշխաններն, երկար ատենէ վեր զանոնք տեսած չունիմ։ — Տէր իմ, պատասխանեց Կոստանդ՝ խորին խոնարհութիւն մ'ընելէն ետև, երեք օրէ վեր որսի գացած են, թէև խոստացեր էին ինձ շուտով վերադառնալու։» Թագաւորն անհանգիստ եղաւ և իր մտատանջութիւնն աւելցաւ տեսնելով որ իշխանները հետևեալ օրն ալ չերևցան։ Իր բարկութիւնը չկրցաւ զսպել և Կոստանդին ըսաւ. «Անխոհեմ օտարական, միթէ պարտաւոր չէի՞ր տղոցս հետ դու ալ երթալու։ Միթէ այսպէս կը կատարես քեզի յանձնուած պաշտօնս։ Գնա իսկոյն զանոնք փնտռելու և զանոնք ինծի բեր, ապա թէ ոչ պատիժդ մահ է։»

Այս խօսքերէն Փէրուզէի թշուառ որդին սարսափեցաւ։ Իսկոյն զէնքերն առաւ և ձի հեծաւ։ Քաղքէն դուրս կ'ելնէ և իր հօտը կորսնցնող հովուին պէս՝ գիւղերն ու դաշտերը կը շրջի և հարց ու փորձ կ'ընէ թէ արդեօք Թագաւորին որդին տեսնող կա՞յ թէ ոչ, և երբ ստոյգ լուր մը չկրնար առնուլ՝ չափազանց կը վշտանայ։ «Ա՛հ, եղբարք իմ, գոչեց նա, ի՞նչ եղաք, ո՞ւր գացիք. արդեօք մեր թշնամիներուն ձեռքն ընկաք։ Միթէ Հարան Թագաւորին արքունիքն եկայ որ Թագաւորին այսպիսի ծանր վիշտ մը պատճառեմ։» Կոստանդ այսպէս չէր կրնար մխիթարուիլ Թագաւորին որդիքն որսի երթալու հրա-

մին տալուն՝ առանց իր ընկերակցութեան ։

Քանի՛ մ՚օր պարապ տեղ որոնելէն ետեւ՝ աՀագին ընդարձակութեամբ դաշտ մը Հասաւ, որուն մէջ սեւ մարմարէ շինուած պալատ մը կար ։ Կը մօտենայ այս պալատին եւ պատուՀանը նստած ամենագեղանի եւ լոկ իր գեղութեամբ զարդարուած կին մը կը տեսնէ. վասն զի իր մազերը թափած էին, զգեստները պատռած, եւ դէմքին վրայ խորին տրտմութեան մը նշմարանքը կ՚երեւէին ։ Այն ինչ Կոստանդը տեսաւ եւ գիտեց որ իր ձայնը կրնայ լսելի ըլլալ, այս խօսքերն ուղղեց անոր ։

«Ո՛վ պատանի, այս մաՀաբեր պալատէն Հեռացիր, ապա թէ ոչ ասոր մէջ բնակող Հրէշին իշխանութեան ներքեւ պիտի ըլլաս ։ Խափշիկ մ՚որ մարդու արեան ծարաւի է, այս տեղ կը բնակի. ով որ իր սեւ բաղդէն այս կողմէն անցնի՝ կը բռնուի եւ անոր ձեռօք մութ զնդանի մը մէջ կը նետուի, եւ ապա խափշիկը զայն կը Հանէ ու կը կլլէ ։

— Տիկին, պատասխանի տուաւ անոր Կոստանդ, ըսէ ինձ միայն թէ ով ես եւ ուրիշ բանի վրայ Հոգ մ՚ըներ ։ — ԳաՀիրէի պատուաւոր ընտանիքէ աղջիկ մ՚եմ, պատասխանեց տիկինն. այս պալատին քովէն կ՚անցնէի Պաղտատ երթալու. խափշիկը դիմացս ելաւ, բոլոր սպասաւորներս սպաննեց եւ զիս այս տեղ բերաւ ։ Փոյթ չէի ըներ բնաւ եթէ մաՀ ըլլար միայն իմ վախս, բայց իմ դժբաղդութեանս չափը լեցնելու Համար՝ այս Հրէշը կ՚ուզէ որ իր փափաքը կատարեմ, եւ եթէ վաղն այս գազանին անարգել անձնատուր չըլլամ՝ յետին բռնութեան սպանել պէտք եմ ։ Նորէն կ՚ըսեմ, փախիր դնա, խափշիկն ուր որ է պիտի գայ. դուրս ելաւ որ դաշտին վրայ Հեռուէն տեսած քանի մը ճամբորդներու ետեւէն իյնայ ։ Ժամանակ կորսնելու տեղն չէ, կը տարակուսիմ անգամ որ շուտ մը խոյս տալովդ պիտի կարենաս անոր ձեռքէն ազատիլ ։»

Այն ինչ այս խօսքերն աւարտեց որ խափշիկն երեւցաւ ։ Մարդն անչափ Հասակ եւ զարՀուրելի կերպարան մ՚ունէր ։ Թաթարական Հուժկու ձի մը Հեծեր էր եւ այնչափ լայն ու ծանր դաշոյն մը կը կրէր որ ինքը միայն կարող էր զայն գործածելու ։ Իշխանը զանի տեսնելով՝ զարմացաւ Հրէշային Հասակին վրայ ։ Աստուծոյ աղաչեց որ իրեն օգնէ, եւ ապա թուրը Հանելով՝ անվրդով անոր սպասեց. խափշիկն այս

տկար թշնամին արՀամարՀելով՝ Հրաւիրեց զինքն որ առանց կռուի անձնատուր ըլլայ. բայց Կոստանդ իր դիրքովը Հասկցուց որ իր կեանքը պաշտպանել կ՚ուզէ, վասն զի անոր մօտեցաւ եւ սաստիկ ծնկին զարկաւ ։

Խափշիկն առած վէրքն զգալով՝ այնպիսի սոսկալի աղաղակ մ՚արձակեց որ բոլոր դաշտը թնդաց ։ Յանկարծ կը կատղի, կատղութենէ կը փրփրի, իր ասպանդակներուն վրայ կ՚ելնէ եւ ինքն ալ նորատի իշխանին զարնելու կ՚աշխատի ՚իր աՀարկու դաշոյնովը ։ Այնչափ բուռն էր Հարուածն որ իշխանն անտարակոյս կեանքը պիտի կորսնէր եթէ դէպ ՚ի ետեւ շարժում մը չընէր իր ձիովը ։ Դաշոյնն օդին մէջ սոսկալի կերպով շառաչեց ։ Այն ատեն՝ խափշկին ժամանակ չտալով ուրիշ Հարուած մ՚իջեցնելու՝ իշխանն անոր թեւին այնչափ ուժգին զարկաւ, որ զայն կտրեց ։ ԱՀարկու դաշոյնը բռնող ձեռքին Հետ վար ինկաւ, եւ խափշիկը նոյն պաՀուն Հարուածին բռնութեան չդիմանալով՝ ձիէն վար գլորեցաւ եւ իր անկումովը բոլոր երկիրը թնդացուց ։ Նոյն միջոցին իշխանը ձիէն վար իջաւ, թշնամւոյն վրայ ինկաւ եւ անոր գլուխը կտրեց ։

Նոյն պաՀուն՝ տիկինն՝ որ այս կռուին ականատես եղեր էր եւ դեռ Աստուծոյ ջերմեռանդ աղօթքներ կ՚ուղղէր այն դիւցազնին Համար որուն վրայ կ՚սքանչանար, ուրախութեան աղաղակ մ՚արձակեց եւ Կոստանդին ըսաւ. «Իշխան (վասն զի տարած ծանր յաղթութիւնդ, նոյնպէս քու ազնիւ կերպարանդ կը Համոզեն իս որ գռեՀիկ դասէ մը չես) կիսկատար մի թողուր գործդ. խափշիկն այս դղեկին բանալիներն ունի, առ զանոնք իր քովէն եւ եկուր զիս բանտէս Հանէ ։» Իշխանն այն ապիրատին գրպանները խառնեց որ գետինը տապաստ ինկեր էր եւ բանալիները գտաւ ։

Առաջին դուռը բացաւ եւ մեծ բակ մը մտաւ, ուր տիկինն իրեն դիմաւորելով՝ ուզեց անոր ոտքն ինկնիլ եւ իր երախտագիտութիւնը յայտնել, բայց իշխանը չթողուց ։ Այն ատեն տիկինն անոր արիութիւնը գովեց եւ աշխարՀիս ամէն դիւցազուններէ վեր դասեց զանի ։ Իշխանն անոր գովեստներուն պատասխանեց. եւ որովՀետեւ մօտէն աւելի գեղանի երեւցաւ իրեն քան թէ Հեռուէն, չգիտեմ թէ երկուքէն ով աւե-

լի ուրախութիւն կ՚զգար՝ ա՛յն որ այնպիսի ահուելի վտանգէ ազատեցաւ թէ այն որ այնպիսի սիրասուն անձի մը մեծ ծառայութիւն մը մատոյց։

Իրենց խօսքերը նոյն միջոցին աղաղակներէ և ողբերէ ընդհատեցան։ «Ինչ կը լսեմ, գոչեց Կոստանտ, այս ողորմելի ձայներն ուսկից կ՚ելնեն։ — Տէր իմ, պատասխանեց տիկինը՝ բակին մէջ դնուած ցած դուռ մը ցոյց տալով անոր, ահա սա կողմէն կուգան. չգիտեմ որչափ թշուառներ կան այն տեղ ուր իրենց սև բաղդէն ընկած են. ամէնքն ալ շղթայակապ են և ամէն օր այն հրէշն անկից հատ մը կը հանէր ուտելու համար։

— Իմ ուրախութիւնս կ՚աւելնայ, վրայ բերաւ նորատի իշխանն, որ իմ տարած յաղթանակովս այնքան եղկելիներ կ՚ազատեմ։ Եկուր, տիկին, եկուր զանոնք ազատելու խնդութեանս մասնակից եղիր. կրնաս ինքնին դատել թէ որչափ ուրախութիւն պիտի պատճառենք անոնց։»

Այս ըսելով՝ դէպ ՚ի զնդանին դուռը յառաջացան։ Քանի կը մօտենային՝ աւելի որոշակի կը լսէին բանտաւորներուն տրտունջները։ Կոստանտի սիրտը սաստիկ յուզուեցաւ. ուստի անոնց տանջանաց վերջ տալու շտապելով՝ բանալի մը կը դնէ կղպակին։ Առաջ սխալեցաւ, ուրիշ բանալի մ՚առաւ, և բոլոր այն թշուառները կարծելով թէ՝ ըստ սովորութեան՝ խափշիկը դուռը բանալու կ՚աշխատի որ ուտելիք բերէ և իրենցմէ մէկն առնու տանի, իրենց աղաղակներն ու ողբը կը սաստկացնեն. կարծես թէ երկրին խորերէն ելնող ողբագին ձայներ կը լսէին։

Սակայն իշխանը դուռը բացաւ և շիփ շիտակ սանդուղ մը գտաւ, և անկից ընդարձակ և խորունկ շտեմարան մ՚իջաւ, որ լուսամուտէ մը թեթև լոյս մը կ՚առնուր, և անոր մէջ ձեռքերնին կապուած հարիւր հոգիի չափ բանտաւոր կը գտնուէին՝ դերաններու կաշկանդուած։

«Տարաբաղդ Ճամբորդներ, ըսաւ անոնց, թշուառ զոհեր, որ անգութ մահուան մը կ՚սպասէք, փառք տուէք Աստուծոյ որ այսօր իմ բազկիս օգնութեամբը ձեզ կ՚ազատէ։ Սպաննեցի այն սոսկալի խափշիկն՝ որուն ճարակ պիտի ըլլայիք, և կուգամ ձեր շղթաներն ալ խորտակելու։»

Այն ինչ այս խօսքերը լսեցին բանտաւորներն որ ամէնքն ՚ի միասին

զարմանաց և ուրախութեան աղաղակ մ՚արձակեցին։ Կոստանտ և տիկինն սկսան զանոնք քակել, և քանի զանոնք քակէին, ազատողները կապուողներուն շղթաները քակելու կ՚օգնէին, այնպէս որ քիչ ատենուան մէջ ամէնքն ալ իրենց ազատութիւնը գտան։

Այն ատեն ծունկի եկան և Կոստանտին շնորհակալ ըլլալէն ետև՝ շտեմարանէն դուրս ելան, բակը հասան, և իշխանն անհնարին զարմանք զգաց երբ այն բանտաւորներուն մէջ իր փնտռած եղբայրները գտաւ, թէև լիովին անյոյս էր զանոնք երևան հանելու։ «Ա՛հ, իշխաններ, գոչեց նա զանոնք տեսնելով, արդեօք իրօք դո՞ւք էք, արդեօք ձե՞զ կը տեսնեմ։ Միթէ մխիթարութիւն որ ձեզ ձեր հօրը պիտի կարենամ յանձնել, այն որ ձեր կորստեան վրայ անմխիթար է։ Բայց միթէ ձեզմէ մէկը կորուսած է, միթէ ամէնքնիդ կենդանի՞ էք։ Աւաղ, եթէ երբէք ձեզմէ մէկը կորուսած ըլլայ՝ ձեզ ազատած տեսնելու ուրախութիւնս պիտի թունաւորի։»

Քառասուն ինն իշխանները Կոստանտի առջևն երևցան, և Կոստանտ հետզհետէ զանոնք գրկելով իմացուց թէ ինչ մեծ մտատանջութեան մէջ կը գտնուի թագաւորն իրենց բացակայութեան համար։ Ամէնքն իրենց ազատչին արժանի եղած գովեստները տուին լիովին, նոյնպէս միւս բանտաւորներն՝ որ իրենց սրտագին երախտագիտութիւնը յայտնելու համար բաւական զօրաւոր բառեր չէին գտներ։

Յետոյ Կոստանտ պալատը պտըտելու ելաւ իր եղբարց և միւս բանտաւորներուն հետ. անբաւ հարստութիւններ գտաւ, նրբաթել կտաւներ, ոսկեզօծ դիպակներ, պարսիկ գորգեր, Չինաստանի մետաքսներ, և ուրիշ անհամար դոյքեր զոր խափշիկը կարաւաններէն կողոպտած էր, և որոյ մեծ մասը Կոստանտի ազատած բանտաւորներուն կը վերաբերէին։ Ամէն մարդ իր ինչքը ճանչեց և զայն պահանջեց։ Իշխանը թողուց որ իրենց հակերն առնուն և մինչև անգամ մնացած վաճառքն անոնց մէջ բաժնեց. Յետոյ անոնց ըսաւ.

«Ինչպէս պիտի տանիք այս կերպասներն. այս տեղ անապատի մը մէջ կը գտնուինք, չեմ կարծեր որ ձիեր գտնէք։ — Տէր իմ, պատասխանեց բանտաւորներէն մին, խափշիկը մեր ուղտերն ալ գողցաւ վաճառքներուն հետ, կարելի է այս դղեկին ախոռներուն մէջն են։

— Շատ կարելի է ըսածդ, պատասխանեց Կոտատատ, պէտք է փնտռել նայիլ։»

Նոյն միջոցին ախոռները գացին, ուր ոչ միայն վաճառականաց ուղտերը գտան, այլև Հարանի թագաւորին որդւոյ ձիերն, որով չափազանց ուրախացան։ Ախոռներուն մէջ քանի մը սև գերիներ կային որոնք տեսնելով որ բոլոր բանտաւորներն ազատած են, և ասկից մակաբերելով որ խափշիկը սպաննուած է, գաղտնի ճամբաներէ աճապել փախան։ Ոչ ոք ուզեց անոնց ետևէն վազել։ Բոլոր վաճառականներն իրենց ուղտերը, վաճառքներն՝ իրենց ազատութեան հետ ձեռք ձգելնուն վրայ ուրախանալով ճամբայ ելնելու պատրաստուեցան. բայց իրենց մեկնելէն առաջ՝ նորէն շնորհակալութիւններ մատուցին իրենց ազատարարին։

Երբոր մեկնեցան, Կոտատատ տիկնոջ դիմելով՝ անոր ըսաւ. «Տիկին, ո՛ր կողմը կը փափաքիս երթալու, ո՛ր կողմը կը դիմէիր երբ խափշիկին ձեռքն ինկար։ Կը փափաքիմ քու ընտրած տեղդ տանիլ ձգել քեզ, և տարակոյս չունիմ որ այս իշխաններն ալ մի և նոյն փափաքն ունին։» Հարանի թագաւորին որդիքը հաւաստեցին որ չպիտի թողուն զինքը մինչև որ իր ծնողաց ծոցը չդարձնեն։

«Իշխաններ, ըսաւ անոնց, խիստ հեռաւոր երկիր մը կը բնակիմ. ոչ միայն չեմ ուզեր ձեր վեհանձնութիւնը չարաչար գործածել՝ այնչափ ճամբայ ընել տալով ձեզ, այլև կը խոստովանիմ որ իմ հայրենիքէս 'ի սպառ արտաքսուած եմ։ Ձեզի ասկից առաջ ըսի որ Գահիրէի աղջիկ մ'եմ, բայց ձեզմէ տեսած բարութեանց և երախտեաց վրայ, տէր իմ, յարեց նա՝ Կոտատատին նայելով, անպատեհ բան մ'ըրած պիտի ըլլամ եթէ ճշմարտութիւնը բացէ 'ի բաց չըսեմ։ Թագաւորի աղջիկ եմ, բռնակալ մ'իմ հօրս գահը յափշտակեց՝ զանի սպաննելէն ետև, և ես ալ իմ կեանքս ազատելու համար ստիպուեցայ խոյս տալ։»

Այս խոստովանութեան վրայ՝ Կոտատատ և իր եղբարքն աղաչեցին իշխանուհին որ իր պատմութիւնը պատմէ, հաւաստելով որ մեծապէս կը վշտակցին անոր աղէտից և պատրաստ են ամէն միջոց 'ի գործ դնել զանի երջանիկ ընելու համար։ Իշխանուհին անոնց բարեսրտութենէ շնորհակալ ըլլալէն ետև՝ հարկ սեպեց զանոնք գոհ ընել և այսպէս սկսաւ իր արկածից պատմութիւնը.

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՏԷՐՅԱՊԱՐԻ ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՈՅՆ

Կղզւոյ մը մէջ Տէրյապար անուն մեծ քաղաք մը կայ։ Շատ ժամանակ հզօր, փառաւոր և առաքինի թագաւոր մ'այն տեղ կ'իշխէր։ Այս իշխանը բնաւ զաւակ չունէր և այս միայն իր երջանկութեան պակաս էր։ Անդադար երկնից աղօթքներ կ'ուղղէր, բայց երկին անոր փափաքը կիսովին կատարեց, վասն զի իր թագուհին՝ երկարատև ամլութենէ մ'ետքը՝ միմիայն աղջիկ մը ծնաւ։ Ահա ես եմ այն տարաբաղդ իշխանուհին։ Հայրս աւելի տրտմութիւն զգաց քան ուրախութիւն իմ ծննդեան վրայ. բայց Աստուծոյ կամաց հնազանդեցաւ, ամէն կարելի միջոցներով իս դաստիարակեց. վասն զի միտքը դրեր էր, առ 'ի չգոյէ որդւոյ, ինձի կառավարելու արհեստն ուսցնել և իս իրեն յաջորդ ձգել։

Օր մ'որսով զուարճանալու ատեն՝ վայրի էշ մը տեսաւ, անոր ետևէն վազեց և միւս որսորդներէն հեռացաւ. իր եռանդէն այնքան հեռու քշեց որ առանց մտածելու թէ իր խմբէն կը զատուի, մինչև գիշեր վայրի էշը հալածեց։ Այն ատեն ձիէն իջաւ և անտառի մը մուտքը նստաւ, վասն զի գիտեր էր որ էշն այն տեղ մտեր էր։ Այն ինչ մութը կը կոխէ որ ծառերուն մէջէն լոյս մը կը նշմարէ և կարծէ թէ գեղի մը մօտ կը գտնուի։ Ուրախութիւն կ'զգայ, և կը յուսայ որ այն տեղ գիշերը կ'անցնէ և մարդ մը կը գտնէ իր որսորդական խմբին իմաց տալու իր վիճակին։ Ուստի ոտք ելաւ և դէպ 'ի լոյսը գնաց որ իբր լապտեր մը զինքը կ'առաջնորդէր։

Շատ չանցնիր կը հասկնայ որ սխալեր է, վասն զի այն լոյսը խրճիթի մը մէջ վառուած կրակ մ'էր. անոր կը մօտենայ և զարմանօք կը դիտէ մեծ սև մարդ մը, կամ լաւ ես, զարհուրելի հսկայ մը՝ որ բազմոցի մը վրայ նստեր էր։ Այս հրէշը գինիի մեծ կուժ մ'ունէր իր առջևն և նոր մորթած կով մը կրակին վրայ եփելու վրայ էր։ Երբեմն կուժը բերանը կը տանէր, երբեմն այն կովէն կտոր մը կը կտրէր ու կ'ուտէր։ Բայց իմ հօրս ուշադրութիւնն ամենէն շատ գրաւողը հեւ-

ղին մէջ գտնուած մէկ խիստ գեղանի կին մ'էր ։ Խորին տրտմութեան մէջ ընկած կ'երեւէր . ձեռքերը կապուած էին, և իր ոտից քով երկու-երեք տարեկան տղայ մը կը տեսնուէր, որ կարծես թէ իր մօրն աղէտքն արդէն կ'զգար, անդադար կլար և օդն աղաղակներովը կը հնչեցնէր ։

Հայրս՝ այս ողորմելի տեսարանին վրայ՝ կը մտադրէ հիւղը մտնել և հսկան զարնել, բայց խորհելով որ այս կռուին իր ուժէն վեր է, կանկ առաւ և որոշեց հնարքով մ'իր խորհուրդն 'ի գործ դնել ։ Սակայն հսկան՝ կոյժը պարպելէն և կովին կէսէն աւելին ուտելէն ետև՝ կնկան դարձաւ և անոր ըսաւ .

«Գեղանի իշխանուհիս, ինչո՞ւ համար կ'ստիպես զիս հետդ խստութեամբ վարուելու . քու ձեռքդ է երջանիկ ըլլալ . բաւական է որ հաճիս զիս սիրելու և հաւատարիմ ըլլալու, այն ատեն հետդ անուշութեամբ պիտի վարուիմ ։

— Ո՛ սոսկալի այծամարդ, պատասխանեց տրտում տիկինը, մի՛ յուսար որ ժամանակը քեզնէ ունեցած սոսկումս տկարացնէ . դու միշտ աչքիս հրէշ մը պիտի երևիս ։» Այս խօսքերէն ետև այնքան նախատինք ժայթքեց որ հսկան զայրացաւ ։ «Աղէ շատ եղաւ, գոչեց նա զայրագին ձայնով մը, իմ անգոսնեալ սէրս հիմակ կատաղութիւն կը դառնայ . վերջապէս ատելութիւնդ իմս կը գրգռէ, կ'զգամ որ իմ իղձերս ոտնակոխ կ'ընէ և ես ալ աւելի եռանդով մահդ կը փափաքիմ քան թէ սիրտդ ։» Այս ըսելով հսկան՝ սոյն տարաբաղդ կնկան մազերէն կը բռնէ, մէկ ձեռքովն օդին մէջ կը բռնէ և միւսով թուրը քաշելով անոր գլուխը կտրելու կը պատրաստուի, երբ հայրս նետ մը կ'արձակէ և հսկային սիրտը կը մտէ, որով կ'երերի և անկենդան գետին կը տապալի ։

Այն ատեն հայրս հիւղը մտաւ, կնկան ձեռներն արձակեց և հարցուց անոր թէ ո՛վ է և ինչ դիպուածով այն տեղ կը գտնուի ։ «Տէր իմ, պատասխանեց կինը, ծովեզրին վրայ քանի մը մաւրիտենացի ընտանիքներ կան որոց գլխաւորն իմ ամուսինս է ։ Այս հսկան՝ զոր սպաննեցիր, անոր առաջին պաշտօնատարներէն մէկն էր ։ Այս թշուառականն ինձի համար բուռն սէր մ'զգաց, գաղտնի պահելու

ջանաց՝ մինչև որ իս յափշտակելու յարմար առիթ մը գտաւ ։ Շատ անգամ բաղդն աւելի կը նպաստէ անիրաւ գործոց քան ընտիր խորհրդոց ։ Օր մը՝ այս հսկան զիս իմ ամուսնիս հետ յանկարծ հեռաւոր տեղ մը բռնեց և առաւ տարաւ . և որպէս զի ամուսնոյս ընելիք խուզարկութիւններն 'ի դերև հանէ՝ մաւրիտենացւոց բնակած երկիրներէն հեռացաւ, և մինչև այս անտառս բերաւ, ուր քանի մ'օրէ վեր պահած է զիս ։ Ո՛րչափ որ իմ ճակատագիրս ողբալի էր, սակայն գաղտնի մխիթարութիւն մը կ'զգամ՝ մտածելով որ այս հսկան, թէև դաժանաբարոյ և սիրահար էր, բնաւ բռնութիւն չբանեցուց ինձի դէմ իր աղաչանաց չզիջանելուս համար ։ Իրաւ է որ հարիւր անգամ սպառնալիք ըրաւ որ բուռն միջոցներ պիտի գործածէ զիս զսպելու համար, և կը խոստովանիմ որ երբ քիչ մ'առաջ իմ ընդդիմութեամբս իր բարկութիւնը գրգռեցի՝ աւելի դողի մէջ էի իմ պատուոյս համար քան թէ մահուանս համար ։ Ահաւասիկ, տէր իմ, շարունակեց Մաւրիտենացւոց իշխանին կինն, ահա այս է իմ պատմութիւնս և անտարակոյս եմ որ զիս գթոյ արժանի սեպելով չես զլանար վեհանձնօրէն ինձ օգնելուդ համար ։

— Ո՛չ, տիկին, պատասխանեց անոր հայրս, քու աղէտքդ սիրտս շարժեցին, և հաւատա եղիր որ քու վիճակդ բարելաւելու պիտի ջանամ ։ Վաղն արևն ելնելուն՝ այս անտառէն դուրս կ'ելնենք, Տէրյապար քաղքին ճամբան կը բռնենք, որուն թագաւորն եմ, և եթէ հաճիս, իմ պալատս կը բնակիս՝ մինչև որ ամուսինդ գայ քեզ խնդրէ ։»

Մաւրիտենացի տիկինն այս առաջարկութիւնն ընդունեց, և հետևեալ օրն իմ հօրս ուղեկցելով անտառէն դուրս ելաւ, և այն տեղ գտաւ հայրս իր բոլոր պաշտօնատարներն որ բոլոր գիշեր մեծ անձկութեամբ զանի փնտռելու ելեր էին ։ Շատ զարմացան զանի տեսնելով, մանաւանդ կնկան մը հետ որուն գեղեցկութեան վրայ սքանչացան ։ Հայրս պատմեց անոնց թէ ինչ կերպով այն կնկան հանդիպեր և զանի մեծ վտանգէ ազատեր էր, ինչպէս որ ինքն ալ հսկային ձեռքէն ։ Պաշտօնատարներէն մէկը տիկինը ձիուն գաւակին վրայ հեծցուց, ուրիշ մ'ալ տղան առաւ ։

Այս կերպով իմ հօրս պալատը հասան, և գեղանի Մաւրիտենացի

կնկան բնակարան մը տալով՝ Հայրս անոր որդին մեծ խնամօք կրթեց։ Տիկինը Թագաւորին բարեաց անզգայ չմնաց, անոր համար ամէն փափաքելի երախտագիտութիւն յայտնեց։ Առջի օրերը շատ անհանգիստ և անհամբեր երևցաւ որ ամուսինը զինքը չմոռնաց, բայց քիչ քիչ իր մտատանջութիւնը փարատեցաւ. հօրս ցոյց տուած յարգանքն անոր անհամբերութիւնը գագրեցուցին, և կարծեմ թէ շնորհակալ եղաւ որ բաղդը զինքն իր ազգականներէն հեռացնելով այնպիսի վեհանձն թագաւորի մը մօտեցուց։

Սակայն այս կնկան որդին մեծցաւ. շատ վայելչակազմ էր, և որովհետև ուշիմ էր՝ իմ հօրս հաճելի ըլլալու հնարքը գտաւ, և հայրս ալ անոր բարեկամութիւն ցուց։ Բոլոր պալատականներն այս բանս դիտեցին և գտեցին որ այն պատանին կրնար ինձի հետ կարգուիլ։ Այս խորհրդով, և արդէն Թագին ժառանգորդը նկատելով զանի, անոր յարեցան, և ամէն մարդ անոր վստահութիւնը գրաւելու կը ջանար։ Երիտասարդն անոնց սիրոյն բնապատճառն ըմբռնեց, շատ գոհ եղաւ, և մեր վիճակին մէջ գտնուած հեռաւորութիւնը մոռնալով՝ յուսաց որ հայրս զինքը սաստիկ սիրելուն իս անոր կտայ կնութեան քան թէ աշխարհիս որ և է իշխանի մը։ Այս բաւական չեղաւ, Թագաւորն իր փափաքը կատարելու ուշանալուն՝ յանդգնեցաւ իս կնութեան ուզել։ Թէև իր յանդգնութիւնը մեծ պատժի արժանի էր, հայրս շատցաւ ըսելով որ ուրիշ խորհուրդ ունի իմ վրայ և անոր երես չըրաւ։

Երիտասարդն այս մերժումն ընդունելով՝ գայրացաւ. այս զոռոզ մարդն իր առաջարկութիւնն արհամարհանօք ընդունուելուն այնքան վիրաւորուեցաւ, որպէս թէ ես տարին կարգի անձ մ'եմ, կամ թէ ինքն ալ ինձի չափ ազնուատոհմ է։ Ուստի աւելի մեծ յանդգնութիւն մը գործեց։ Միտքը դրաւ Թագաւորէն վրէժ առնելու, և անձամբ ապստամբութեամբ մը Թագաւորին դէմ դաւաճանեց, զանի դաշոյնով սպաննեց և շատ մը դժգոհ կողմնակիցներ գտնելով ինքզինքը Տէրապարի Թագաւոր հրատարակել տուաւ։ Երբ հայրս այսպէս ջնջեց, իր առաջին գործն եղաւ դաւակիցներովն իմ սենեակս գալ։ Միտք ունէր կեանքս բառնալ կամ բռնադատել իս որ հետը կարգուիմ։ Բայց փախուստ տալու ժամանակ ունեցայ, երբ հայրս մորթելու եռալ էր ;

վէզիրն որ միշտ իր տիրոջ հաւատարիմ մնացեր էր, ելաւ իս պալատէն քաշեց հանեց և իր բարեկամին մէկուն տունն իս պատսպարել տուաւ, մինչև որ գաղտնի նաւ մը պատրաստելու հրամայեց և իս անոր մէջ դնելով՝ խնդրեց որ կղզիէն հեռանամ, հետս առնլով միայն խնամակալուհի մը և այն վեհանձն պաշտօնեայն՝ որ լաւագոյն սեպեց իր տիրոջ աղջկան հետևիլ և անոր աղէտից մասնակցիլ քան թէ բռնաւորի մը հնազանդիլ։

Վէզիրը միտք ունէր իս մօտակայ Թագաւորաց արքունիքն առաջնորդել, անոնց օգնութիւնը հայցել և հօրս վրէժը լուծելու զանոնք գրգռել. բայց երկինք այսպիսի բանաւոր խորհուրդի մը չնպաստեց։ Քանի մ'օր նաւարկելէն ետև՝ այնպիսի բուռն փոթորիկ մը բրդաւ, որ՝ մեր նաւաստիներուն ճարպիկութեան հակառակ՝ մեր նաւը հովին և ալեաց բռնութենէ մղուելով՝ ժայռի մը դէմ ընկաւ խորտակեցաւ։ Մեր նաւաբեկութեան նկարագիրն ընել աւելորդ կը համարիմ, չկրնալ կարենամ ուզածիս պէս նկարագրել թէ ինչպէս խնամակալուհիս, վէզիրս և բոլոր ուղեկիցներս ալեաց մէջ ընկղմեցան. այնքան մեծ էր սարսափս որ անկարող եղայ մեր դժնդակ վիճակը քննել. ինքզինքս կորուսի, և կամ նաւին մէկ բեկորով ծովեզրն ելայ, կամ երկին նոր աղէտքներու իս հասցնելու համար հրաշք մ'ըրաւ իս ազատելու, երբ ինքզինքիս եկայ՝ տեսայ որ ծովեզերքը կը գտնուիմ։

Շատ անգամ աղէտքը մեզ անկրաւ կ'ընեն. փոխանակ շնորհակալ ըլլալու Աստուծոյ ինծ ըրած այս յատուկ շնորհաց համար, աչքս երկին վերցուցի որպէս զի իս ազատելուն վրայ գանգատիմ։ Ոչ միայն իմ վէզիրիս և խնամակալուհիիս վրայ չէի ողբար, այլ անոնց ճակատագրին կը բաղձայի, և քիչ քիչ իս պաշարող ահուելի տեսիլներու մէջ ընկղմելով՝ որոշեցի ինքզինքս ծովը նետել։

Իրաք ծովը նետուելու կը պատրաստուէի երբ ետևէս մարդու և ձիերու ձայն մը կը լսեմ։ Իսկոյն գլուխս դարձուցի որ տեսնեմ թէ ուսկից է այն աղմուկն, և շատ մը զինեալ ձիաւորներ տեսայ, որոց մէջ ձիաւոր մը կար որ արապացի երիվար մը հեծեր էր. ասի արծաթաթել պատմուճան և անդամանդեայ գօտի մը, և գլուխն ոսկի պսակ դրեր էր։ Եթէ հագուստէն անգամ չկրուշակէի որ այս մարդը միւնե-

րուն հրամանատարն էր, դարձեալ իր վսեմագանծ կերպարանէն պիտի հասկնայի որ գուշակութիւնս սխալ չէ։ Ամենավայելուչ և արևին պէս գեղանի պատանի մ՚էր։ Այն կողմերն զիս առանձին տեսնելով զարմացաւ, և քանի մը պաշտօնատարներ ղրկեց ինձ որ հարցնեն թէ ով եմ։ Ես արտասուք թափելով պատասխանեցի։ Եւ որովհետև ծովեզերքը մեր նաւուն բեկորներով ծածկուած էր, իսկոյն դատեցին որ նաւ մը նաւաբեկեր է և ես ալ նաւաբեկութենէ ազատեր եմ։ Այս ենթադրութիւնն ու իմ վշտահար կերպարանս պաշտօնատարներուն ուշադրութիւնը գրգռեցին, որոնք այլ և այլ հարցումներ ըրին ինձ, հաւատալով որ իրենց թագաւորը վեհանձն իշխան մ՚է և թէ իր արքունիքը մեծ խնամք և մխիթարութիւն կրնամ գտնել։

Իրենց թագաւորն՝ ով ըլլալս իմանալու անհամբեր՝ իր պաշտօնատարներուն սպասելէն ձանձրացաւ. ինձի մօտեցաւ, ուշի ուշով երեսս դիտեց, և որովհետև ես ալ անդադար կուլայի և կը վշտանայի, առանց ինձ ուղղած հարցումներուն պատասխան տալ կարենալու, հրամայեց որ իրենց հարցումներով զիս չտաղտկացնեն, և խօսքն ինձ ուղղելով,

«Տիկին, ըսաւ, կը պաղատիմ մեղմէ վշտացդ սաստկութիւնն։ Եթէ երկինք՝ իր բարկութեան մէջ՝ քեզ կը հալածէ, միթէ պէտք է յուսահատիլ։ Կ՚աղաչեմ, սիրտ առ, քեզ հալածող բաղդդ անկայուն է, վիճակդ կարելի է փոխել։ Կը համարձակիմ իսկ հաւատալ որ եթէ կարելի աղէտքդ սփոփել, մինակ իմ տէրութեանս մէջ այս փոփոխութիւնը կրնաս ձեռք ձգել։ Իմ պալատս քեզի կ՚առաջարկեմ, իմ թագուհի մօրս քով կրնաս նստիլ, որ իր բարեսէր խնամօք պիտի ջանայ տառապանքդ ամոքել։ Տակաւին չգիտեմ թէ ով ես, բայց կ՚զգամ որ քեզի համար համակրութիւն մ՚ունիմ։»

Այս նորատի թագաւորին բարեսրտութենէ շնորհակալ եղայ, իր խնամածու առաջարկութիւններն ընդունեցի, և ցոյց տալու համար որ անոնց անարժան չեմ՝ իմ վիճակս անոր յայտնեցի։ Նորահասակ Մաւրիտենացին յանդգնութիւնն անոր նկարագրեցի, և բաւական եղաւ իմ աղէտքս պարզօրէն պատմել՝ անոր և իր պաշտօնատարաց կարեկցութիւնը գրգռելու համար։ Երբ խօսքս աւարտեցի՝ իշխանը նորէն ըսաւ ինձ որ իմ չարաբաղդութեանս վշտակից է։ Յետոյ իր պալատն

առաջնորդեց զիս, և իր մօրը ներկայացուց։ Անոր առջևն ալ իմ աղէտից պատմութիւնը կրկնել և արտասուքս նորոգել հարկ եղաւ։ Թագուհին շատ կարեկից գտնուեցաւ իմ ցաւոցս և չափազանց սիրեց զիս։ Միւս կողմէն իր որդին մոլեգին սիրահարեցաւ ինձ և քիչ ատենէն իր սիրոյն ու գահն ինձ առաջարկեց։ Տակաւին այնքան պաշարուած էի իմ տառապանքովս որ իշխանը՝ թէև սիրալիր, իմ վրայ չըրաւ այն տպաւորութիւնը զոր կրնար ընել ուրիշ պարագայի մը մէջ։ Սակայն երախտագիտութեամբ լի՝ անոր երջանկութիւնն ընելու չմերժեցի, և մեր ամուսնութիւնը խիստ շքեղ կերպով կատարուեցաւ։

Մինչդեռ ամէն մարդ վեհապետին հարսնիքը հռչակելու զբաղած էր, դրացի թշնամի իշխան մ՚եկաւ գիշերայն և կղզին արշաւեց շատ մը զինուորներով. այս աճարկու թշնամին Զանկէպարի թագաւորն էր, յանկարծակի քաղաքն իջաւ և իմ ամուսնոյս բոլոր հպատակները սրէ անցուց. քիչ մնաց որ մեզ ալ պիտի բռնէր, վասն զի արդէն իր մարդիկներով պալատը կոխեր էր, բայց խոյս տալու և ծովեզերքը հասնելու հնարը գտանք. այն տեղ ձկնորսի մը նաւակը մտանք, որ բարեբաղդօրէն մեր առջևն ելաւ։ Երկու օր մեր նաւակը հովին տալով ճամբայ ըրինք առանց գիտնալու թէ ուր կը դիմենք. երրորդ օրը նաւ մը տեսանք որ առագաստալիր դէպ 'ի մեզի կուգար. առջի բերան ուրախացանք, վասն զի կարծեցինք թէ վաճառական նաւ մ՚է և կրնայ մեզ ընդունիլ, սակայն անպատում եղաւ մեր զարմանքն երբ նաւը մօտենալուն՝ կամրջին վրայ տեսանք՝ տասն կամ տասն երկու զինեալ ծովաւազակներ։ Իսկոյն մեզի մօտեցան, հինգ վեց հոգի նաւակ մը նետեցան, մեզ բռնեցին, ամուսինս կապեցին և իրենց նաւը փոխադրելով նախ իմ քօղս երեսէս հանեցին։ Իմ նորափթիթ հասակս ու կերպարանս անոնց զարմանք պատճառեցին։ Այս ամէն ծովահէնները հասկցուցին ինձ որ տեսքէս շատ կ՚ախորժին. փոխանակ վիճակ հանելու ամէն մէկը կարծէ թէ իրեն արժանի եմ և պէտք է որ իրեն որսն ըլլամ։ Անոր վրայ կռիւը կը տաքնայ, կը ծեծկուին կատաղօրէն։

Մէկ վայրկենի մէջ կամուրջը մեռելներով կը ծածկուի։ Վերջապէս ամէնքն ալ կ՚սպաննուին, մէկը միայն կը մնայ, որ իմ ինքնիշխան տէրս

մնալով ինծ կ՚ըսէ .

«Դու իմն ես, քեզ Գահիրէ պիտի տանիմ՝ և մէկ բարեկամիս ը-րած խոստմանս համեմատ՝ քեզ անոր պիտի յանձնեմ իբր գերի ։ Բայց, յարեց նա՝ իմ ամուսին իշխանս դիտելով, ով է այս մարդն ։ Ինչ կա-պով քեզի կապուած է, միթէ ազգականութեամբ թէ ոչ սիրով իրա-րու միացած էիք ։

— Տէր իմ, պատասխանեցի, իմ ամուսինս է այն ։ — Եթէ այդ-պէս է, վրայ բերաւ ծովահէնը, մեղքընալուս պէտք է որ զանի սպաննեմ. չափազանց պիտի տառապի քեզ իմ բարեկամիս ձեռքը տեսնելով ։» Այս ըսելով այս Թշուառ իշխանը բռնեց, որ կապուած էր, և ծովը նետեց, թէև ամէն ճիգ թափեցի այս դիտաւորութեան առաջն առնլու ։

Այս անագորոյն գործին վրայ աչուըլի աղաղակներ արձակեցի, և ես ալ անտարակոյս անոր ետևէն ծովը պիտի նետուէի, թէ որ ծով-ասպատակն զիս չբռնէր ։ Բայց դիտեց որ իմ միակ փափաքս էր ամուս-նոյս հետ կորնչիլ, ասոր համար զիս մեծ կայմին կապեց չուանով, և յետոյ առագաստ բանալով դէպ ՚ի ցամաքը քշեց և վար իջաւ ։ Վերջն զիս կապեց, փոքրիկ քաղաք մը տարաւ, և այն տեղ ուղտեր, վրաններ, գերիներ գնելէն ետև՝ Գահիրէի Ճամբան բռնեց, այն նպա-տակաւ որ զիս իր բարեկամին տանի յանձնէ և ասով խոստումը կատա-րած ըլլայ, ինչպէս որ ինքը կ՚ըսէր ։

Արդէն քանի մ՚օրէ վեր Ճամբայ կը կոխէինք, երբ երէկ այս դաշ-տավայրէն անցնելու ատեն՝ սա դղեակը բնակող խափշիկը տեսանք ։ Հեռուէն կարծեցինք թէ աշտարակ մ՚է, և երբ մօտեցանք՝ հազիւ թէ կրնայինք հաւտալ թէ մարդ մ՚է ։ Իր լայն դաշոյնը քաշեց և ծովա-պատակին հրամայեց որ անձնատուր ըլլայ, իր բոլոր գերիներով և հետն ունեցած կնիկով ։ Ծովասպատակը քաջասիրտ մէկն էր, և իր գերիներուն աջակցութեամբ, որուն հաւատարիմ մնալու խոստացան, խափշիկին վրայ յարձակեցաւ ։ Կռիւն երկայն տևեց . բայց վերջապէս ծովահէնը թշնամւոյն հարուածներէն ընկաւ, նոյնպէս կոտորեցան գերիներն որ լաւագոյն համարեցին մեռնիլ քան թէ իրենց տէրը թո-ղուլ ։ Անկէ ետև խափշիկն զիս այս դղեակը բերաւ, նոյնպէս ծովա-

սպատակին մարմինը՝ զոր իբր ընթրիք կերաւ լափեց ։ Այս քստմնելի ընթրիքէն վերջը՝ տեսնելով որ անդուլ կ՚արտասուեմ, ինծ ըսաւ .

«Նորատի տիկին, պատրաստուէ իմ իղձս կատարելու, և այդպէս մի վշտանար ։ Առանց ընդդիմութեան հարկին գլուխ ծռէ, և մինչև վաղը կը թողում քեզ որ խորհիս ։ Երանի թէ դժբաղդութիւններդ մոռնաս և ինծի հետ կապուելու հաճութիւն տաս ։» Այս ըսելէն ե-տև՝ զիս սենեակ մը տարաւ, ինքն ալ իրենը քաշուեցաւ պառկելու հա-մար, դղեկին բոլոր դռները գոցելէն ետև ։ Այս առտու նորէն բացաւ և խեղոյն գոցեց, որպէս զի հեռուէն նշմարած քանի մը Ճամբորդնե-րու ետևէն ըլլայ . բայց կ՚երևի թէ անոնք փախած են, վասն զի մի-նակը կը դառնար առանց կողոպուտի, երբ դու անոր վրայ յարձակե-ցար ։

Այն ինչ իշխանուհին իր արկածից պատմութիւնն աւարտեց որ Կո-տատատ յայտնեց անոր որ սաստիկ կը վշտակցի անոր աղէտիցը ։ «Բայց, տիկին, յարեց նա, քու ձեռքդ է հանդարտ կեանք մը վարել այսուհետև ։ Հարանի թագաւորին որդիքն իրենց հօրը պալատին մէջ քեզի ապաւէն մը կտան . ընդունէ զայն, կ՚աղաչեմ ։ Այս իշխանը քեզ պիտի սիրէ և միանգամայն ամէն մարդ քեզ պիտի պատուէ, և ե-թէ քու ազատարարիդ սիրտը չես մերժեր՝ հաճէ ընդունիլ զայն և շնորհ ըրէ որ այս իշխաններուն առջև քեզ իմ կին ընեմ, թող անոնք մեր միութեան վկաներն ըլլան ։»

Իշխանուհին հաճութիւն տուաւ, և նոյն պահուն իսկ՝ ամուսնու-թիւնը դղեկին մէջ կատարուեցաւ, ուր ամէն տեսակ պաշար կը գտնուէր . խոհանոցները միսով և ուրիշ կերակրոց լի էին, որով խափ-շիկը կը սնանէր երբ մարդու միսով կը կշտանար ։ Նոյնպէս շատ պտուղներ, և որ աւելի հաճելի էր, անբաւ ըմպելիք և գողարիկ գի-նիներ կային ։

Սեղան նստան և աղւոր մ՚ուտելէն և խմելէն ետքը՝ մնացած պա-շարներն իրենց հետն առին և դղեկէն դուրս ելան՝ Հարանի թագաւո-րին պալատն երթալու միտք ։ Շատ օրեր Ճամբայ ըրին, ախորժելի վայրեր օթևանելով և արդէն Հարանէն մէկ օրուան Ճամբայ հեռու էին՝ երբ օթևան մ՚իջնելով մնացած գինին լմնցնելու համար, իմա-

յելու հարկը տեսնելով՝ Կոստաստ սկսաւ խօսիլ և ըսաւ.

«Իշխաններ, բաւական ատեն պահեցի ձեզմէ թէ ես ով եմ, ձեր առջև Կոստաստ եղբայրնիդ կը տեսնէք. ինչպէս դուք, ես ալ Հարանի թագաւորին որդին եմ։ Սամարիայի իշխանն իս մեծցուց և փէրուզէ իշխանուհին իմ մայրս է։ Տիկին, յարեց նա՝ խօսքը Տէրյապար իշխանուհւոյն ուղղելով, ներէ եթէ իմ ծնունդս քեզմէ ալ պահեցի։ Կարելի է որ քիչ մ'առաջ յայտնելովս անախորժ խորհրդածութեանց առաջը կ'առնուի, վասն զի անհամեմատ կարծած ամուսնութիւն մը քեզ մտածել տուած է։ — Ո՛չ, տէր իմ, պատասխանեց իշխանուհին, 'ի սկզբան ինձ ներշնչած զգացումներդ հետզհետէ զօրացան սրտիս մէջ, և իմ երջանկութիւնս ընելու համար, պէտք չունէիր տոհմիկ ծնունդդ ինձ յայտնելու։»

Իշխանները Կոստաստին ծնունդը շնորհաւորեցին և իրենց ուրախութիւնն անոր հաղորդեցին. բայց իրենց սրտին խորէն՝ ոչ միայն ուրախ չէին, իրենց ատելութիւնն այսպիսի սիրալիր եղբօր մը դէմ աւելի սաստկացաւ։ Գիշերոյն առանձին տեղ մը գումարուեցան՝ մինչդեռ Կոստաստ և իշխանուհին իրենց վրանին տակ անուշ քուն մը կը քաշէին։ Այս ապերախտ, նախանձոտ եղբարք մոռցան որ եթէ փէրուզէի քաջասիրտ որդին չըլլար՝ խափշկին որս պիտի ըլլային, և իրենց մէջ խօսքը մէկ ըրին զանի սպաննելու։

«Ասկից յարմարագոյն միջոց չկայ, ըսաւ չարերէն մին, երբ թագաւորն իմանայ թէ այս իրեն սիրական օտարականն իր որդին է և բաւական ոյժ ունեցաւ ինքը մինակ հսկայ մը տապալել, մինչդեռ մենք միասին չկրցանք անոր յաղթել, անոր աչքին լոյսը պիտի դառնայ, գովեստներ պիտի տայ և՝ իր միւս որդւոց հակառակ՝ զանի իր ժառանգորդը պիտի ընէ, և մենք ալ պիտի ստիպուինք անոր առջև երկրպագութիւն ընելու և հնազանդելու։»

Այս և ասոնց նման խօսքերով այնքան գրգռեց նախանձոտ եղբարց սիրտն որ ասոնք անմիջապէս ելան, իրենց քնացած Կոստաստ եղբայրը գտան և դաշոյնի շատ մը հարուածներով զարկին զանի. այնպէս իշխանուհւոյն քովը զանի անկենդան թողլով՝ ճամբայ ելան և հետևեալ օրը Հարանի քաղաքը հասան։

Իրենց վերադարձը շատ ուրախութիւն պատճառեց Հարանի թագաւորին, մանաւանդ անոր համար որ զանոնք վերստին տեսնելու յուսահատեր էր։ Հարցուց թէ ի՞նչ պատճառաւ այնքան ուշացան, բայց Կոստաստի եղբարք զգուշացան պատճառը յայտնելու, բնաւ չյիշեցին ոչ խափշիկն և ոչ իրենց սպաննած եղբայրը. միայն ըսին որ ուրիշ աշխարհներ տեսնելու հետաքրքիր ըլլալով մօտակայ քաղաքները պտըտեր էին։

Սակայն Կոստաստ՝ որ արիւնլուայ և մեռելի պէս էր, իր կնկան հետ վրանին տակ կը գտնուէր, և կինն ալ իրեն չափ ցաւակցութեան արժանի էր։ Աղխողորմ ողբերով օդը կը հնչեցնէր, մազերը կը փետէր և իր էրկան մարմինն արտասուօքը կը թանար։ «Ա՛հ, Կոստաստ, կը գոչէր նա ամէն վայրկեան, սիրելիդ իմ Կոստաստ, միթէ դու ես որ շնչասպառ կը տեսնեմ. ի՞նչ անգութ ձեռքեր քեզ այդ վիճակին մէջ դրին. կարելի՞ է հաւատալ որ քեզ այսպէս սպաննողները նոյն իսկ քու եղբայրքդ են, այն եղբայրքդ որ իրենց կեանքը քու հզօր բազկիդ պարտաւոր են։ Ո՛չ, մարդ չեն անոնք՝ այլ գազաններ, որ սիրալիր երևոյթով եկան քու կեանքդ գրաւեցին։ Ա՛հ, բարբարոսներ, ով որ ըլլաք, ինչպէս ձեզ հասուցած ծառայութեան փոխարէն այդպիսի սև ապերախտութիւն մը ցոյց տուիք։ Բայց, անբաղդ Կոստաստ, ինչու համար եղբարքդ յանցաւոր կը համարիմ, ես եմ իրօք քու մահուանդ պատճառը. բաղդդ իմ բաղդիս միացնել ուզեցիր, և հօրս պալատէն ելնելէս վեր իմ գլխիս եկած աղէտից քեզ ալ հաղորդ ըրի։ Ո՛ երկին, որ թափառական ու ապերջանիկ կեանք մը վարելու դատապարտեր էիր զիս, ինչու համար թոյլ տուիր որ կարգուիմ՝ եթէ չէիր ուզեր որ ամուսին մ'ունենամ։ Առ՛ երկու ամուսին ձեռքէս կ'առնուս այն միջոցին որ անոնց կը միանայի։»

Այս և ասկէ աւելի սրտաշարժ խօսքերով Տէրյապարի աղէտալի իշխանուհին իր վիշտը կը յայտնէր տարաբաղդ Կոստաստը նայելով, որ անկարող էր անոր միտ դնելու։ Սակայն մեռած չէր, և իր կինը տեսնելով որ դեռ կը շնչէ՝ մեծ աւան մը գնաց, որ դաշտի մը վրայ էր, որպէս զի վիրաբոյժ մը կանչէ։ Իսկոյն վիրաբոյժ մը ցցուցին անոր և հետը դէպ 'ի Կոստաստի գտնուած կողմը դիմեց, սակայն երբ

անոր վրանն եկան, զանի նոյն վայրը չգան. ասկից մտաբերեցին որ վայրի գազան մ՚եկած զանի յափշտակած է կլլելու համար: Այն ատեն իշխանուհին աւելի ողորմալին կերպով ողբ ու կոծ ձգեց. վիրաբուժին սիրտը շարժեցաւ, և զանի նոյն վիճակին մէջ թողուլ չուզելով առաջարկեց որ աւանը դառնայ և խոստացաւ զանի իր տան մէջ հիւրընկալել:

Իշխանուհին ակամայ յանձն առաւ, և վիրաբոյժը զանի իր տունն առաջնորդեց, և թէև չգիտէր թէ ո՛վ էր՝ ամենայն ակնածութեամբ և յարգանօք հետը վարուեցաւ: Իր խօսքովը կը ջանար մխիթարել իշխանուհին, բայց 'ի զուր կ'աշխատէր անոր վիշտն ամոքելու, զայն աւելի կը գրգռէր:

«Տիկին, ըսաւ օրին մէկը, կ'աղաչեմ պատմէ ինծ բոլոր տառապանքդ, ըսէ ինծ թէ ո՛ր քաղքէն և ինչ աստիճանի կին մ՚ես, կարելի է որ դժբաղդութեանցդ տեղեակ ըլլալէս ետև՝ օգտակար խորհուրդներ քեզի կտամ, շարունակ կը վշտակցիս առանց մտածելու որ ամենէն դառն և յուսահատական աղէտից դարման բերել կարելի է:»

Վիրաբոյժն այնչափ Ճարտասան լեզուաւ խօսեցաւ որ իշխանուհին համոզեց. ասի իր բոլոր արկածներն անոր պատմեց, և երբ պատմութիւնն աւարտեց՝ վիրաբոյժը նորէն շարայարեց:

«Տիկին, ըսաւ, քանի որ այսպիսի կերպով դարձեր են գործերը՝ ներէ ինծ յայտնելու որ հարկ չէ այդչափ վշտանալ, ընդ հակառակն՝ պէտք է որ համբերութեամբ զինուիս և ինչպէս որ ամուսնոյ մը անունն ու պարտաւորութիւնը կը պահանջէ՝ ընես, պէտք է որ էրկանդ վրէժը լուծես: Ես ալ, եթէ կը կամիս, քու ասպետդ կ'ըլլամ: Երթանք Հարանի թագաւորին պալատն, այս իշխանը շատ բարի է ու արդարասէր. բաւական է որ վառվռուն գոյներով նկարագրես թէ Կոտատատի եղբայրքն ինչ անգթութեամբ վարուեցան անոր հետ, և հաւատի եմ որ արդար դատաստան մը պիտի կտրէ:

Կը հաւանիմ առաջարկներուդ, պատասխանեց իշխանուհին, այո, պէտք է որ Կոտատատի վրէժը լուծելու ելնեմ, և քանի որ բարեսէր և վեհանձն կերպով կը հաճիս ինծի ընկերել՝ պատրաստ եմ մեկնելու: Այն ինչ այս որոշումն ըրաւ որ վիրաբոյժն երկու ուղտ պատրաս-

տել տուաւ, և իշխանուհին ու ինքն անոնց վրայ հեծնելով Հարանի քաղաքը հասան:

Իրենց առջև ելած առաջին օթևանն իջան և օթևանապետին այլ և այլ տեղեկութիւններ հարցուցին արքունեաց վրայօք: «Արքունիքը մեծ մտատանջութեան մէջ է, պատասխանեց օթևանապետը: Թագաւորն որդի մ՚ունէր որ, իբրև անծանօթ, անոր մօտ երկայն ատեն բնակեցաւ, և չգիտցուիր թէ այս նորատի իշխանն ինչ եղաւ: Թագաւորին կիներէն՝ Փէրուզէ՝ անոր մայրն է, ամէն տեղ խուզարկութիւններ ընել տուաւ զանի գտնելու. բայց պարապ տեղը: Ամէն մարդ այս նորատի իշխանին կորստեան վրայ կը ցաւի, վասն զի շատ արժանիք ունէր: Թագաւորը դեռ քառասուն հինգ որդի ունի, որոնք տարբեր մայրերէ ծնած են, բայց և ոչ որդի մ՚ունի որ Կոտատատին տեղը բռնելու կարող ըլլայ և հայրն անոր մահուան վրայ մխիթարէ: Մահուան վրայ կ'ըսեմ, վասն զի հաւանական չէ որ տակաւին կենդանի ըլլայ, վասն զի դեռ չգտնուեցաւ, թէև ամէն կողմէն պէտք եղած խուզարկութիւններն եղան:

Օթևանապետին տուած տեղեկութեան վրայ՝ վիրաբոյժը մտածեց որ Տէրյապար իշխանուհին պարտաւոր է Փէրուզէին երթալ ներկայիլ, բայց այս միջոցն ալ բաւական վտանգաւոր էր և մեծ զգուշութիւններու կարօտ: Կը վախնար որ Հարանի որդիքն իրենց հարսին գալուստն ու դիտաւորութիւնն իմանալով՝ զանի չյափշտակեն դեռ Փէրուզէի առջև չելած: Վիրաբոյժն այս խորհրդածութիւններն ըրաւ և աչքին առջն բերաւ նաև իր վտանգալի դիրքն. ուստի՝ խոհեմութեամբ վարուիլ ուզելով այս պարագայիս մէջ՝ աղաչեց իշխանուհին որ օթևանը մնայ դուրս չելնէ, ըսելով թէ ինքը պիտի երթայ պալատն և մինչև Փէրուզէին երթալու համար Ճամբաներն իմանայ:

Հետևապէս քաղաքը գնաց և դէպ 'ի պալատը կը քալէր, մարդու մը պէս որ հետաքրքրութենէ շարժեալ արքունիքը տեսնել կը փափաքի, երբ Ճոխաբար զարդարուած ջորի մը տեսաւ որուն վրայ տիկին մը հեծեր էր. այս կնոջ ետևէն՝ ջորիներու վրայ հեծած օրիորդներ, պահակներ և ներքինիներ տեսաւ: Ամէն մարդ մէկդի կը շարուէր որ անցնի և բարև կտար՝ երեսն 'ի վար գետին խոնարհելով: Վիրաբոյժն

ալ նոյն կերպով բարևեց և ապա իր քովը գտնուող պալէնտէրի մը հարցուց թէ արդեօք այս կինը Թագաւորին կիներէն է ։ «Այո, եղբայր, ըսաւ անոր պալէնտէր, իր կիներէն մին է նա և ժողովուրդն ամենէն աւելի կը սիրէ և պատուէ զանի. վասն զի Կոտատատ իշխանին մայրն է, որուն անունը լսած պիտի ըլլաս անշուշտ ։»

Վիրապայծն աւելի բան չհարցուց. Փէրուզէին ետևէն գնաց մինչև մզկիթը. ներս մտաւ իշխանուհին ողորմութիւն բաշխելու, և Կոտատատի վերադարձին համար Թագաւորին հրամայած հասարակային աղօթից ներկայ գտնուելու ։ Ժողովուրդն որ սոյն նորատի իշխանին բաղդին վրայ շատ հոգ կընէր, խմբովին կը վազէր կրօնականներուն միանալ և անոր վերադարձին համար աղօթել, այնպէս որ մզկիթ բազմութեամբ լի էր ։ Վիրապայծն ամբոխը ճեղքեց և մինչև Փէրուզէին սպասաւորներուն մօտ գնաց ։ Բոլոր աղօթքները լսեց, և երբ այն իշխանուհին դուրս ելաւ՝ գերիներէն մէկուն մօտեցաւ և անոր ականջին ըսաւ.

«Եղբայր, կարևոր գաղտնիք մ՚ունիմ Փէրուզէ իշխանուհւոյն հաղորդելու. արդեօք քու ձեռօքդ չեմ կրնար անոր սենեակը մտնել ։ — Եթէ այդ գաղտնիքդ, պատասխանեց գերին, Կոտատատ իշխանին կը վերաբերի՝ այժմէն խօսք կուտամ որ փափաքած ունկնդրութիւնդ կրնաս ստանալ, բայց եթէ այդ գաղտնիքդ անոր չվերաբերիր՝ անօգուտ տեղ իշխանուհւոյն ներկայանալու պիտի աշխատիս, վասն զի միայն իր որդւոյն վրայ կը խորհի և ուրիշ խօսք չուզեր լսել ։ — Ես ալ այն սիրական որդւոյն վրայ պիտի խօսիմ, վրայ բերաւ Վիրապայծն ։ — Եթէ այդ այդպէս է, ըսաւ գերին, կրնաս մեզի հետ մինչև պալատը գալ, և իսկոյն անոր հետ տեսութիւն կ՚ընես ։»

Եւ արդարև երբ Փէրուզէ իր սենեակը քաշուեցաւ, այն գերին ըսաւ անոր որ անծանօթ մարդ մը Կոտատատ իշխանին վրայ կարևոր բան մ՚ունի հաղորդելիք ։ Այն ինչ այս լուրն առաւ որ Փէրուզէ անհամբեր ուզեց տեսնել այն անծանօթ մարդը ։ Գերին եկաւ իսկոյն անծանօթ մարդն իշխանուհւոյն սենեակը հրամցուց. իշխանուհին ամէն կիները դուրս հանեց, բաց 'ի երկու հոգիէ որոնցմէ գաղտնիք չէր պահեր ։ Այն ինչ Վիրապայծը տեսաւ որ հարցուց անոր շտապաւ թէ Կոտատատին վրայօք ինչ լուր ունի հաղորդելու ։

«Տիկին, պատասխանեց անոր Վիրապայծն՝ երեսն 'ի վար գետինը պագնելէն ետև, երկար է պատմելիք պատմութիւնս որ անշուշտ քեզ զարմանք պիտի պատճառէ ։» Այն ատեն Կոտատատի և իր եղբարց մէջ անցած դարձածն երկար բարակ պատմեց, և իշխանուհին անյագ ուշադրութեամբ մտիկ ըրաւ. բայց երբ խօսքը սպանութեան վրայ դարձաւ, այս գթասիրտ մայրն, որպէս թէ ինքը կ՚ընդունէր իր որդւոյն հարուածները, բազմոցին վրայ մարած ինկաւ ։ Երկու կանայք իսկոյն օգնութեան հասան և ինքզինքին բերին ։ Վիրապայծը պատմութիւնը շարունակեց, և երբ աւարտեց՝ այս իշխանուհին անոր ըսաւ. «Գնա Տէրյապար իշխանուհին կանչէ, իմ կողմէս իմաց տուր անոր որ Թագաւորն իբր իր հարսը պիտի ճանչէ զինքն, իսկ քու ծառայութիւններդ ալ պիտի վարձատրուին ։»

Վիրապայծը դուրս ելնելէն ետև՝ Փէրուզէ բազմոցին վրայ նստաւ անհնարին վշտակցութեամբ, և Կոտատատին յիշատակին աչքերը կը լեցուէր ։ «Ո՛ որդեակ իմ, կ՚ըսէր նա, ահա քու տեսքէդ 'ի սպառ զրկուեցայ ։ Երբ Սամարիայէն ելար այս պալատը գալու, և քու հրաժարական բարևներդ ըսեցի, աւաղ, չէի յուսար որ այդպիսի աղէտալի մահ մ՚իս պիտի զատէր քեզմէ ։ Ո՛վ դժբաղդ Կոտատատ, ինչու համար քովէս հեռացար ։ Իրաւ է որ այդչափ փառք չէիր ստանար, բայց ատկաւէն պիտի ապրէիր և մօրդ այսչափ արտասուք չէիր պատճառէր ։»

Այս խօսքերն ըսելով՝ դառնապէս կ՚արտասուէր, և իր երկու նաժիշտներն անոր վշտակցելով՝ իրենց արտասուքն անոր արտասուաց հետ կը խառնէին ։ Մինչդեռ երեքն ալ այսպէս իրարմէ աւելի կ՚ողբային, Թագաւորը դահլիճը մտաւ և զանոնք այն վիճակին մէջ տեսնելով՝ հարցուց Փէրուզէին թէ արդեօք Կոտատատի վրայ տխուր լուրեր առած է ։ «Ա՛հ, տէր իմ, ըսաւ անոր, ամենայն ինչ կատարեալ է, որդիս իր կեանքը կորուսեր է, և որ աւելի աղէտալին, չեմ կարող անոր թաղումը կատարել, վասն զի՝ ըստ երևոյթին՝ վայրենի գազաններ զանի կլլած պիտի ըլլան ։» Նոյն պահուն Վիրապայծին ամէն ըսածները Թագաւորին պատմեց, և մանր նկարագրեց թէ ինչ անգութ

կերպով Կոտատատին եղբարքը զինքը սպաններ են ։

Թագաւորը ժամանակ չտուաւ Փէրուզէին որ իր խօսքն աւարտէ , բարկութեամբ վառեցաւ , և ինքզինքը չկրնալով զսպել , «Տիկին , ըսաւ իշխանուհւոյն , այն նենգաւորներն որ քու արտասուացդ պատճառ են և այսպիսի անպարտոյն վիշտ կ'ազդեն իրենց հօրն , օրինաւոր պատիժնին պիտի կրեն ։ Այսպէս խօսելով՝ Թագաւորը՝ սաստիկ կատղած՝ ունկնդրութեան սրահը կ'երթայ , ուր իր պալատականներն ու աղերսարկուներ կը գտնուէին ։ Ամէնքն՝ անոր զայրացին դէմքը տեսնելով՝ կը զարմանան , կը կարծեն թէ ժողովրդեան դէմ զայրացած է , և սաւ կը կորին ։ Թագաւորը գահը կ'ելնէ , և իր վէզիրը քովը կանչելով ,

«Հասան , կ'ըսէ անոր , քեզ հրաման մ'ունիմ տալու . գնա իսկոյն իմ պահապան զօրքերէս հազար զինուոր առ և բոլոր որդիքս ձերբակալ ըրէ , զանոնք մարդասպաններու յատուկ աշտարակին մէջ փակէ , և կ'ուզեմ որ այս հրամանս անմիջապէս 'ի գործ դնես ։» Այս տարօրինակ պատուէրին վրայ՝ բոլոր ներկայ գտնուողները դող ելան , և մեծ վէզիրն՝ առանց բառ մ'ըսելու՝ ձեռքը գլխուն վրայ դրաւ , հասկըցնելու համար թէ հնազանդելու պատրաստ է , և գնաց իրեն զարմանք պատճառող այս հրամանը կատարել . Սակայն Թագաւորն՝ իրմէ ունկնդրութիւն խնդրող անձինքը ճամբեց յայտնելով որ ամիս մ'ամբողջ որ և է գործի վրայ չպիտի զբաղի ։ Տակաւին սրահն էր երբ վէզիրն եկաւ ։

«Լաւ ուրեմն , վէզիր , ըսաւ Թագաւորը , բոլոր որդիքս աշտարակը փակեցի՞ր ։ — Այո՛ , տէր իմ , պատասխանեց վէզիրը , հրամանդ տեղը գնաց ։ — Այս բաւական չէ , յարեց Թագաւորն , ուրիշ հրաման մ'ալ ունիմ տալու ։» Այս ըսելով վէզիրին հետ սրահէն ելաւ և Փէրուզէին սենեակը գնաց ։ Հարցուց այս իշխանուհւոյն թէ Կոտատատի որբևարին ուր կը բնակի ։ Փէրուզէի կանայք տեղն ըսին , վասն զի վիրաբոյժն այս պարագաները յայտներ էր իր պատմութեան մէջ ։ Այն ատեն Թագաւորը դէպ 'ի վէզիրը դառնալով «Գնա՛ , ըսաւ , այն օթևանն , և այն տեղ բնակող նորատի իշխանուհին հօս բեր , բայց անոր աստիճանին վայել յարգանօք վարուէ հետը ։»

Վէզիրը փութայ այս պատուէրը կատարելու . բոլոր էմիրներուն և միւս պալատականներուն հետ ձի հեծաւ , և Տէրյապարի իշխանուհւոյն օթևանը գնաց , անոր յայտնեց Թագաւորին պատուէրն , և սպիտակ ջորի մը ներկայացուց որ սուտակնով և զմրուխտով բանուած ոսկեհուռ թամբ և սանձ ունէր ։ Իշխանուհին այս ջորին հեծաւ և բոլոր նախարարներուն մէջ՝ դէպ 'ի պալատը դիմեց ։ Վիրաբոյժն ալ անոր ետևէն կ'երթար վէզիրին տուած Թաթարստանի ձիու մը վրայ հեծնելով ։ Ամէն մարդիկ պատուհաններն ու փողոցներն ելեր էին՝ այս ձիաւորներու փառաւոր խումբը տեսնելու համար , և որովհետև կ'ըսէին թէ այսպէս առօք փառօք արքունիքը գացող իշխանուհին Կոտատատի կինն է , ամէն կողմէ ուրախութեան աղաղակներ կ'արձակէին ։ Այս ուրախութեան ձայներն անշուշտ ողբերու կը փոխուէին եթէ գիտնար ժողովուրդն այս նորատի իշխանին տխուր արկածն , որովհետև ամէնքը կը սիրէին զինքը ։

Տէրյապարի իշխանուհին պալատին դուռը գտաւ Թագաւորն որ զանի ընդունելու համար կ'սպասէր ։ Թագաւորը Կոտատատին կնկան ձեռքէն բռնեց և Փէրուզէի սենեակը տարաւ , ուր խիստ սրտաշարժ տեսարան մ'անցաւ ։ Իշխանուհին իր ամուսնոյն հայրն ու մայրը տեսնելուն՝ վիշտերը նորոգեցան , ինչպէս որ հայր ու մայր չափազանց յուզուեցան իրենց հարսը տեսնելով ։ Իշխանուհին Թագաւորին ոտքն ինկաւ և զանոնք իր արտասուքովը թրջելէն ետև՝ այնչափ կծու վիշտ մ'զգաց որ չկրցան խօսք մ'ըսել ։ Փէրուզէ ալ նոյնպիսի աղէտալի վիճակի մէջ կը գտնուէր , լիովին իր ցաւերով կը մաշէր և Թագաւորն այս սրտաշարժ էակներուն լացն ու ողբը լսելով՝ չկրցաւ իր արտասուքը զսպել ։ Այս երեք անձինք միասին լալով ու հառաչելով՝ չկրցան ժամանակ մ'իրարու հետ խօսիլ ։ Վերջապէս Տէրյապարի իշխանուհին իր վշտաբեկ սիրտը փոքր ինչ սփոփելով՝ գըեկին արկածն ու Կոտատատի կորուստը պատմեց . յետոյ Թագաւորէն տղոց արդար դատաստանը խնդրեց ։

«Այո՛ , տիկին , պատասխանեց Թագաւորն , այն ապերախտ որդիքս պիտի մեռնին , բայց պէտք է նախ Կոտատատի մահը հրատարակել , որպէս զի անոր եղբարց պատիժը տեսնելով հպատակներս չզարմանան ։

Ասկէ զատ՝ թէեւ որդւոյս մարմինը չունինք, դարձեալ թաղման արարողութիւնն ընել պարտաւոր ենք:» Այս ըսելով՝ իր վէզիրին դարձաւ եւ հրամայեց որ այն գեղեցիկ դաշտին մէջ ուր Հարանի քաղաքը շինուած է, մարմարէ գմբեթաձեւ շիրիմ մը շինել տայ, եւ միանգամայն գեղեցիկ սենեակ մը տուաւ Տէրյապարի իշխանուհւոյն՝ զոր իբր իր հարսը ճանչեց:

Հասան վէզիրն այնչափ ջանք ըրաւ եւ բազմաթիւ գործաւորներ աշխատցուց որ քիչ ատենէն գմբեթը շինուեցաւ: Ասոր տակն էր շիրիմ որուն վրայ Կոդատատ ներկայացնող պատկեր մը կար: Երբ այս շէնքը լմնցաւ, թագաւորն աղօթքներ ընել հրամայեց եւ թաղման հանդիսին օրն որոշեց:

Այս օրը հասնելով՝ քաղքին բոլոր բնակիչները դաշտը թափեցան արարողութեան ականատես ըլլալու համար, որ սա կերպով կատարուեցաւ:

Թագաւորն՝ որուն ետեւէն կ'երթային վէզիրն ու գլխաւոր նախարարները՝ դէպ 'ի գմբեթը գնաց, ներս մտաւ եւ ոսկեծաղիկ մնդուսէ գորգի մը վրայ անոնց հետ նստաւ. յետոյ ձիաւորաց պահապան գունդ մը, գլխիկոր եւ աչքերնին կէս մը գոց՝ գմբեթին մօտեցաւ: Երկու անգամ անոր բոլորտիքը շրջեցան, խորին լռութեամբ, բայց երրորդին դրան առջեւը կեցան եւ ամէնքը հետզհետէ ըսին այս խօսքերը բարձրաձայն.

«Ո՛վ իշխան՝ որդի արքայի, եթէ մեր դաշոյններուն ծայրովը ու
» մարդկային արիութեամբ կարելի ըլլար քեզ կենդանութիւն տալ,
» անմիջապէս կը կատարէինք այս պարտքը, բայց թագաւորաց Թագա-
» ւորը հրամայեց եւ մահուան հրեշտակը հնազանդեցաւ:»

Այս խօսքերն ըսելէն ետեւ՝ ետ քաշուեցան որ հարիւր ուրիշ ծերունիներու տեղի տան, որ սեւ ջորիներու վրայ հեծեր էին եւ երկար սպիտակ մօրուքներ ունէին:

Ասոնք մենակեաց մարդիկ էին որ իրենց կեանքը քարայրներու մէջ կ'անցնէին. միայն Հարանի թագաւորաց եւ անոնց ազգատոհմին թաղուած առթիւ մարդկանց կ'երեւէին: Այս պատկառելի ծերունիները մէյմէկ խոշոր գիրք իրենց գլխին վրայ կը կրէին եւ մէկ ձեռքով կը

բռնէին. ամէնքն ալ գմբեթին չորս կողմը շրջան ըրին երեք անգամ անձայն, յետոյ դրան առջեւ կեցան եւ անոնցմէ մին սա խօսքերն արտասանեց.

«Ո՛վ իշխան, ի՞նչ կարող ենք ընել քեզի համար, եթէ աղօթից եւ գիտութեան շնորհիւ քեզ կեանք տալ հնարին ըլլար, մեր սպիտակ մօրուքներն քու ոտքիդ առջեւ պիտի շփէինք եւ աղօթքներ պիտի ըսէինք, բայց երկնից Թագաւորը քեզ կանչեց իր քովն ընդ միշտ:»

Այս ծերունիներն այսպէս խօսելէն ետեւ՝ գմբեթին քովէն հեռացան, եւ խսկոյն յիսուն ամենագեղեցիկ աղջիկներ յառաջ անցան. իւրաքանչիւրը փոքրիկ սպիտակ երիվար մը հեծեր էր, երեսնին բաց էր եւ ամէն տեսակ գոհարներով լի ոսկի կողովներ կը կրէին. ասոնք ալ երեք անգամ գմբեթը բոլորեցին, եւ միւսներուն կանգ առած տեղը հասնելէն ետեւ՝ ամենէն փոքրը բերանը բացաւ ու ըսաւ.

«Ո՛ իշխան, դու որ երբեմն այնքան գեղանի էիր, ի՞նչ օգնութիւն կրնաս սպասել մեզմէ: Եթէ մեր գեղեցկութեամբը քեզի շունչ տալ կարող ըլլայինք՝ քու աղախիններդ դառնալու պատրաստ էինք, բայց դու անզգայ ես գեղեցկութեան, եւ ալ մեզմէ պէտք չունիս:

Նորատի օրիորդները քաշուեցան, թագաւորն ու պալատականներն ոտք ելան եւ երեք շրջան ըրին. յետոյ թագաւորն ըսաւ.

«Ո՛ իմ սիրական որդիս, աչքիս լոյսն, ուրեմն 'ի սպառ կորուսի քեզ:»

Այս խօսքերը հառաչանքով արտասանեց եւ շիրիմն իր արտասուօքն ոռոգեց: Պալատականներն ալ անոր նայելով լացին. յետոյ գմբեթին դուռը գոցեցին եւ ամէն մարդ քաղաքը դարձաւ: Հետեւեալ օրը մզկիթներու մէջ հասարակային աղօթքներ եղան եւ ութ օր շարունակեցին:

Իններորդ օրը թագաւորն իր իշխանազուն որդւոց գլուխը կտրելու որոշեց: Բոլոր ժողովուրդը՝ Կոդատատի դաւաճաններու դէմ զայրացած՝ անհամբեր անոնց մահը տեսնել կ'ուզէր: Սկսան տախտակամածներ պատրաստել. բայց գլխատութիւնն ուրիշ օրուան թողլու ստիպուեցան, վասն զի յանկարծ լուր ելաւ թէ դրացի թագաւորներն՝ որ արդէն Հարանի թագաւորին դէմ պատերազմ ըրեր էին, առաջուընէ աւելի բազմաթիւ զօրքով կը յառաջանան եւ թէ քաղքէն հեռու չեն:

Արդէն վաղուց գիտէին որ պատերազմի կը պատրաստուին այս թշնամիները, բայց անոնց պատրաստութեանց վրայ անփոյթ կեցեր էին։ Այս լուրն ընդհանուր սարսափ ազդեց և նորէն առիթ տուաւ Կոստատը վհատելու, վասն զի այս իշխանը նախորդ պատերազմին մէջ նշմարելի հանդիպեցեր էր նոյն թշնամիներուն դէմ։ «Ա՜հ, կ'ըսէր, եթէ վեհանձն Կոստատ դեռ ապրէր՝ ընաւ հոգ չպիտի ընէինք եթէ թշնամի թագաւորները գային մեզ պաշարէին։ Սակայն թագաւորը՝ փոխանակ վհատելու, խիզախ զօրաժողով կ'ընէ և մեծ բանակ մը կը պատրաստէ և՝ չափազանց արիասիրտ ըլլալուն՝ չսպասեր որ թշնամին գայ զինքը փնտռէ, այլ ինքն անոր դէմ կը քալէ։ Միւս կողմէն թշնամիներն իմանալով որ Հարանի թագաւորը յառաջ կը խաղայ, դաշտի մը վրայ կեցան և ճակատ կազմեցին։

Այն ինչ թագաւորը զանոնք տեսաւ որ իր բանակը կարգադրեց և պատերազմի պատրաստեց, և խիզախ յարձակելու նշան տալով ուժգնութեամբ կռուին սկսաւ. թշնամին այնչափ ուժով անոր կը դիմադրէ։ Երկու կողմէն ալ շատ արիւն կը թափի և յաղթութիւնն երկար ատեն անորոշ կը մնայ։ Բայց վերջապէս Հարանի թագաւորին թշնամիները յաղթանակը պիտի տանէին, որովհետև աւելի բազմաթիւ ըլլալով՝ անոր զօրքը պիտի պաշարէին, երբ դաշտավայրին վրայ հեծելազօրաց գունդ մը տեսնուեցաւ որ կարգաւ մարտիկներուն կը մօտենային։ Այս նոր զինուորներուն տեսքն երկու կողմին ալ զարմանք պատճառեց, որովհետև չգիտէին թէ որ բանակին կը վերաբերին անոնք։ Բայց այս անստուգութիւնն երկար չտևեց, այս հեծելազօրը Հարանի թագաւորին թշնամեաց կողմէն զարկին և այնպիսի կատաղութեամբ զարնուեցան որ անոնց կարգն աւրեցին, տապ հալածական վանեցին և գրեթէ ամէնքը կոտորեցին։

Հարանի թագաւորն՝ որ մեծ ուշադրութեամբ այս կռիւը դիտեր էր, այս հեծելազօրին յանդգնութեան վրայ սքանչացեր էր, որուն անակնկալ գալուստը զինքը յաղթական հաներ էր։ Մանաւանդ այս հեծելազօր գնդին զօրապետն իր աչքը բռներ էր որ անհնարին արիութեամբ պատերազմեր էր. այս վեհանձն դիւցազնին անունը գիտնալ կը փափաքէր։ Զանի տեսնելու և հետը խօսելու անհամբեր ըլ-

լալով՝ դէպ անոր կը յառաջանայ և կը գիտէ որ այն ալ զինքը դիմաւորելու կուգայ։ Այս երկու իշխաններն իրարու կը մօտենան և Հարանի թագաւորը տեսնելով որ այն արիասիրտ և իրեն օգնող զօրապետը նոյն ինքն Կոստատն է՝ զարմանքէն և ուրախութենէ անշարժ մնաց։

«Տէր իմ, ըսաւ անոր Կոստատ, անտարակոյս իրաւունք ունիս զարմանալու յանկարծ Վեհափառութեանդ առջև տեսնելով մարդ մը որ կարելի է քեզի համար մեռած էր։ Եւ իրօք մեռած էի, եթէ երկին քու թշնամեացդ դէմ ղրկելու համար զիս չպահպանէր։ — Ա՜հ, որդեակ իմ, գոչեց թագաւորը, միթէ կարելի՞ էր որ նորէն զիմ ծոցս դառնաս։ Աւա՜ղ, քեզ տեսնելու յուսահատ էի։» Այս ըսելով՝ իր թևերն երիտասարդին տարածեց և գորովագին իրարու փարեցան։

«Ամեն բան գիտեմ, որդեակ իմ, վրայ բերաւ թագաւորն՝ երկար ատեն զայն գրկելէն ետև, իմացայ թէ եղբարքդ ինչպէս հատուցին քեզ փոխարէնը՝ զանոնք խափշիկին ձեռքէն ազատելդ ետև, բայց վաղն իսկ վրէժդ պիտի լուծուի։ Իսկ այժմ պալատն երթանք. մայրդ՝ որուն այնքան վիշտ պատճառեցիր, ինձ կ'սպասէ որպէս զի մեր թշնամեաց պարտութեան վրայ մեզի հետ խնդակցի։ Ինչ խնդութիւն պիտի զգայ արդեօք իմանալով որ տարած յաղթութիւնս քու գործդ է։

— Տէր իմ, ըսաւ Կոստատ, ներէ ինձ հարցնելու թէ դղեկին արկածն ինչպէս իմացար։ Արդեօք եղբայրներէս մէկն՝ իր խղճի խայթէն մղեալ՝ գործը յայտնեց քեզ։ — Ո՛չ, պատասխանեց թագաւորը, Տէրյապարի իշխանուհին այս ամէն դէպքն երևան հանեց, վասն զի արքունիքս եկաւ, և իր գալուստն ալ ուրիշ նպատակ չունէր՝ այլ եղբարցդ յանցանքին պատիժ հայցել։ Կոստատ ուրախութեամբ յափշտակուեցաւ՝ իմանալով որ իր կողակից իշխանուհին արքունիքը կը գտնուի։ «Երթանք, գոչեց նա եռանդագին, երթանք տեսնելու մայրս որ ինձի կ'սպասէ, անհամբերութեամբ կը մաշիմ անոր՝ նոյնպէս Տէրյապար իշխանուհւոյն արտասուքը սրբելու։»

Թագաւորն անմիջապէս քաղաքը դարձաւ բանակին հետ, և զանի ճամբէն ետև՝ առօք փառօք պալատը մտաւ, մինչդեռ ժողովուրդն որ բազմութեամբ անոր ետևէն կ'երթար ուրախութեան աղաղակներով

զանի կը բաւէր, խնդրելով Աստուծմէ որ անոր երկայն կեանք տայ և Կոստանդեան անունը մինչև երկինք բարձրացնելով։ Այս իշխանները գացին Փէրուզէն և Հարպը գտան, որոնք շնորհաւորելու համար անհամբեր իրենց կ'սպասէին. բայց երբ Կոստանդը Թագաւորին հետ տեսան, այնպիսի ուրախութեամբ յուզուեցան որ անհնարին է բացատրել։ Զիրար գրկեցին խանդալին, լացին և իրենց թափած արտասուքը չէր նմաներ բնաւ անկից առաջ թափուած արտասուքին։ Այս չորս սիրականներին արենակցութեան և սիրոյ ներշնչած զգացումները վայելելէն ետև՝ հարցուցին Փէրուզէի որդւոյն թէ ինչ հրաշքով կենդանի մնացեր էր։

Ըսաւ թէ ջորիի մը վրայ հեծած գեղացի մը գիպուածով իր դիմուած վրանը մտեր, և զինքն առանձին և վիրալից տեսնելով առեր ջորիին կապեր և իր տունը տարեր էր. այն տեղ իր վիրաց վրայ ճզմուած խոտեր դրեր դարմաներ է և քանի մ'օր ետքը բուժուեր էր։

«Երբ ինքզինքս բժշկուած տեսայ, յարեց նա, շնորհակալ եղայ գեղացիին և բոլոր ունեցած անդամանդներս անոր տուի։ Յետոյ Հարանի քաղաքին մօտեցայ, բայց ճամբուն վրայ իմանալով որ դրացի քանի մը իշխաններ զօրք ժողվեր և Թագաւորին վրայ յարձակեր են՝ ինքզինքս գեղացիներուն յայտնեցի և անոնց եռանդը նորոգեցի որ զինուին Թագաւորը պաշտպանելու համար։ Ուստի շատերը զէնք առին իմ դրօշմիս, և ես ալ անոնց գլուխն անցնելով այն միջոցին որ երկու բանակները կը կռուէին վրայ հասայ։»

Երբ Կոստանդ խօսքն աւարտեց, Թագաւորն ըսաւ. «Փառք տանք Աստուծոյ որ Կոստանդը պահպանեց, բայց պէտք է որ զանի սպաննել ուզող դաւաճաններն այսօր գլխատուին։ — Տէր իմ, վրայ բերաւ Փէրուզէի վեհանձն որդին, որչափ որ ապերախտ և չարասէր են իմ եղբարքս, մտածէ անգամ մ'որ քու արիւնդ են, իմ եղբարքս են. կը ներեմ անոնց յանցանքն և ներողութիւն կը խնդրեմ անոնց համար։»

Այս ազնիւ զգացումները Թագաւորին արտասուքը դրդեցին, որ իր ժողովուրդը գումարեց և Կոստանդն իր ժառանգորդը հրատարակեց։ Յետոյ հրամայեց որ իր առջևը բերեն կալանաւոր իշխաններն որ

շղթայակապ էին։ Փէրուզէի որդին անոնց շղթան ձեռօքը քակեց և հետըհետէ զանոնք համբուրեց այնպէս սրտալի ինչպէս որ համբուրեր էր խափշիկին գլխակը բակին մէջ։ Ժողովուրդը Կոստանդի ընտրութեան վրայ զմայլեցաւ և զանի գովեց ծափահարութեամբ։ Յետոյ վիրաբոյժն առատապէս վարձատրեցին Տէլլապարի իշխանուհւոյն ըրած ծառայութեանց համար։

Հէհէրպաղա սուլթանուհին Կոստանդի պատմութիւնն այնպիսի շնորհալի կերպով պատմեց, որ Հնդկաստանի սուլթանն՝ իր ամուսնոյն նորէն յայտնեց իր մեծ գոհունակութիւնն այս պատմութեան համար։

«Վեհափառ տէր, ըսաւ սուլթանուհին, համոզուած եմ որ մեծ հաճոյք զգացիք տեսնելով Կոստանդի վեհանձնութիւնն և Հարանի Թագաւորին ներողամտութիւնը, սակայն եթէ Արթուն քնացողին պատմութիւնը լսէք՝ փոխանակ զայրոյթ և կարեկցութիւն զգալու, մեծ զուարճութիւն և ուրախութիւն պիտի զգաք։»

Սուլթանը մի միայն Հէհէրպաղային ըսած վէպին անունը լսելով, որմէ նոր ու զուարճալի արկածներ կը յուսար, փափաքեցաւ նոյն օրն իսկ լսել այն պատմութիւնը, բայց անկողնէն ելնելու ատենն ըլլալով՝ որոշեց միւս օրուան ձգել Հէհէրպաղային վէպն, և Հէհէրպաղա այս պատմութեան շնորհիւ կարող եղաւ դեռ շատ օրեր ու գիշերներ ապրիլ։ Ուստի, հետևեալ օրը, Տինարզատ զանի արթնցնելէն ետև՝ այսպէս սկսաւ պատմել իր պատմութիւնը.

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՐԹՈՒՆ ՔՆԱՑՈՂԻՆ

Հարուն-ալ-Րաշիտ ամիրապետին իշխանութեան ժամանակ Պաղտատի մէջ վաճառական մը կար որուն կինն արդէն պառաւ էր։ Ասոնք որդի մ'ունէին Ապու Հասան անունով, որ գրեթէ երեսուն տարեկան էր և ամէն բանէ հեռու կրթուած էր առանձին։

Վաճառականը մեռաւ. և Աղա Հասան՝ որ միակ ժառանգորդ մնայ, իր հօրը խնայողութեամբ և անաչառական ճարտարութեամբ դիզած մեծ հարստութեանց տիրացաւ: Որդին՝ որ իր հօրմէն տարբեր բնաւորութիւն և միտքեր ունէր, ստացուածքն ալ տարբեր կերպով գործածեց: Որովհետև հայրն իր կենդանութեան ժամանակ միակ որդւոյն պէտք եղած ստակը տուած էր, և միշտ իրեն տարեկից երիտասարդաց վիճակը կը փափաքէր, որոնք առատ դրամ ունէին և բնաւ չէին զրկուեր այն զուարճութիւններէն որոց երիտասարդութիւնը շատ դիւրաւ կը միտի, ինքն ալ միտքը դրաւ երևելի ըլլալ բաղդին իրեն ձգած մեծ հարստութեանց համեմատ ծախսեր ընելով: Այս նպատակաւ իր ստացուածքն երկու մասի բաժնեց. մէկ մասը հողեր և քաղքին մէջ տուներ գնելով գործածեց, այնպէս որ հանգիստ ապրելու չափ եկամուտ մը հաստատեց, այս եկամուտներուն չդպչելու այլ հետզհետէ դիզելու մտօք, միւս մասն որ մեծագումար պատրաստ դրամ էր, իր հօրը բռնութեան տակ կորուսած կարծած ժամանակը ձեռք ձգելու սահմանեց՝ ինքզինքը զուարճութեանց տալով, սակայն իբր անհրաժեշտ կանոն դրաւ այս գումարէն աւելի չծախել իր վարելիք շուայտ կեանքին մէջ և այս կանոնը հաստատ պահել:

Այս խորհրդով Աղա Հասան՝ քանի մ'օրուան մէջ՝ իր վիճակին և տարիքին յարմար ամենայն ընկերութիւն մը կազմեց և անոնց հետ զուարճալի օրեր միայն անցնել մտածեց: Ուստի ոչ միայն գիշեր ու ցորեկ անոնց հետ կերուխումով անցնել բաւական չսեպեց, փառաւոր հացկերոյթներ տալով, ուր զմայլելի կերակուրներ և ազնիւ գինի առատօրէն կը մեծարէին, այլև նուագարաններ և զուսաններ ալ կը կանչէր երկու սեռէն ալ: Այս նորատի խումբը՝ բաժակ 'ի ձեռին՝ երաժիշտներուն հետ կ'երգէր, և ամէնքն 'ի միասին նուագարանաց ձայնին կը ձայնակցէին: Այս հանդէսները սովորաբար կը վերջանային կաքաւներով, և ներկայ կը գտնուէին Պաղտատի ամենէն ընտիր կաքաւողները թէ այր և թէ կին: Բոլոր այս հանդէսներն, որ ամեն օր նոր զուարճութիւններով կը կրկնուէին, այնպիսի մեծամեծ ծախուց մէջ ընկղմեցին Աղա Հասանն որ այս շռայլութիւնն տարի մ'աւելի չկրցաւ շարունակել: Այս զբօսանաց համար որոշուած մեծ գումարը

տարւոյն հետ մէկտեղ լմնցաւ: Այն օրէն որ հացկերոյթը դադրեցուց, բարեկամներն աներևոյթ եղան. ուր որ երթար անոնց չէր հանդիպեր իսկ. վասն զի երբ զանի տեսնէին՝ խոյս կուտային, և եթէ պատահմամբ մէկուն հանդիպէր և կեցնել ուզէր՝ այլ և այլ պատճառանք մէջ բերելով բարեկամը ներում կը խնդրէր որ երթայ:

Աղա Հասան իր բարեկամներուն այսպիսի ընթացքին վրայ աւելի ցաւ զգաց քան թէ անոնց համար վատնուած բոլոր ստակին վրայ, վասն զի վատ ապերախտութեամբ զինքն երեսի վրայ կը ձգէին, անկեղծ բարեկամութեան ցոյցեր յայտնելէն ետև: Աղա Հասան՝ տխուր, տրտում, մտախոհ և անխօս իր մօրը սենեակը մտաւ և՝ բաւական հեռու՝ բազմոցին ծայրը նստաւ:

«Ինչ ունիս, որդեակ, հարցուց մայրը՝ զանի այն վիճակին մէջ տեսնելով, ինչու համար այդպէս փոխուեր, նիհար և բոլորովին այլակերպ եղեր ես: Եթէ բոլոր ունեցածդ չունեցածդ կորուսէիր՝ ատկէց աւելի յուսահատական կերպարան մը չպիտի ունենայիր: Արդէն գիտեմ թէ ինչ սոսկալի գումարներ վատներ ես, և քանի այդ շռայլութիւնն սկսար՝ կարծեմ թէ ստակէդ շատ բան չմնաց: Դու հարստութեանդ տէրն էիր, և այդ խառնակ ընթացքիդ դէմ չկենալուս պատճառը սա է որ գիտէք թէ խստասիրտ զգուշութեամբ գոյքդ կէսն ապահով տեղ դրեր էիր: Հետևապէս չեմ իմանար թէ ինչ պատճառաւ այդ խորին մելամաղձութեան մէջ ընկղմեր ես:»

Այս խօսքին վրայ Աղա Հասան յորդ արտասուք թափեց, և արտասուօք ու հառաչանօք գոչեց. «Մայր իմ, վերջապէս վշտալի փորձառութեամբ հասկցայ թէ որչափ անտանելի է աղքատութիւնն: Այն, սաստիկ կ'զգամ թէ՝ ինչպէս արևուն մարը մտնելով՝ այն աւուրն պայծառ լուսաւորութենէ կը զրկուինք, նոյնպէս աղքատութիւնն ամէն տեսակ ուրախութենէ կը զրկէ մեզ: Աղքատութիւնը մեղի արուած գովեստները, նոյնպէս բռնած բարիքն 'ի մոռացումն կը ձգէ. կ'ստիպէ մեզ զգուշութիւններ ընել որ մարդիկ չտեսնեն մեզ և գիշերներն անքնանալի արտասուք թափելով անցնել: Մէկ խօսքով աղքատն՝ իբր օտարական միայն կը նկատուի նոյն իսկ ազգականներուն և բարեկամներուն կողմէ:

«Մայր իմ, քաջ գիտես թէ տարիէ մ'ի վեր ինչպէս գործածեցի հարստութիւնս բարեկամներուս հետ. մինչև ամէն բան վատնելս անոնց փառաւոր խնջոյքներ տալ, և այսօր նոյն կեանքը վարելու միջոցներ չունենալով՝ կը զգամ որ ամէնքը քովէս կը հեռանան։ Ունեցածս մսխեցի ըսելով՝ կ'իմանամ հարստութեանս այն մասը զոր պահեր էի այս շռայլութիւնն ընելու։ Իսկ եկամուտիս գալով՝ փառք կուտամ Աստուծոյ, խելք ըրի պահելու, երդմամբ պայման դնելով որ բնաւ անոր չդպչիմ և յիմարաբար չվատնեմ։ Այս երդումս բռնեցի և բարեբաղդաբար ինձ մնացած գումարն ինչ կերպով գործածելիքս գիտեմ։ Բայց կ'ուզեմ նախ փորձել թէ բարեկամներս, եթէ այս անուան արժանի են, որ աստիճան ապերախտ պիտի ըլլան։ Պիտի ջանամ զանոնք զատ զատ տեսնել, և անոնց սիրոյն համար ըրած ծախսս բացատրելէն ետև՝ պիտի խնդրեմ որ իրենց մէջ հանգանակութիւն մ'ընեն որպէս զի իրենց զուարձութեան համար այս ընկած թշուառ վիճակէս ելնեմ։ Բայց այս ընթացքս պիտի բռնեմ, ինչպէս որ արդէն ըսի քեզ, որպէս զի հասկնամ թէ արդեօք երախտագիտութեան զգացում մը պիտի գտնեմ անոնց սրտին մէջ։

—Որդեակ իմ, վրայ բերաւ Ալու Հասանի մայրն, այդ խորհուրդդ 'ի գործ դնելու արգելք մը չպիտի ըլլամ քեզ. բայց կրնամ առաջուց ըսել որ յոյսդ 'ի դերև պիտի ելնէ։ Հաւտա ինձ, ինչ որ ընես, այդ փորձն աւելորդ պիտի գտնես, ինչ որ խոհեմութեամբ պահած ես, այն գումարին մէջ միայն օգնութիւն պիտի գտնես։ Կը գիտեմ որ տակաւին չէիր ճանչեր այն մարդիկն զոր քու դատուդ երիտասարդները ռամկօրէն բարեկամ կ'անուանես, բայց քիչէն պիտի ճանչես։ Երանի թէ իմ փափաքիս համեմատ յաջողիս, այնինչ բարիք մը տեսնես։

—Մայր իմ, պատասխանեց Ալու Հասան, լիովին համոզուած եմ որ ըսածդ ճշմարիտ է, բայց կ'ուզեմ աւելի լաւ ստուգել գործն և ինքնին փորձել անոնց վատութիւնն ու անզգայութիւնը։»

Ալու Հասան նոյն ժամուն իսկ տունէն ելաւ, և այնպիսի պատեհ ժամանակ մ'ընտրեց որ իր բարեկամները տունը գտաւ։ Յայտնեց անոնց իր չքաւորութիւնն և աղաչեց որ քսակնին բանան և իրեն նիւ-

թապէս օգնեն։ Խոստացաւ նաև զատ զատ իւրաքանչիւրին տուած գումարը հատուցանել՝ երբ գործերը յաջողին, սակայն չըսաւ անոնց որ այս ձախորդութիւնը մեծաւ մասամբ անոնց սիրոյն համար կրեր է, որպէս զի անոնց վեհանձնութիւնն աւելի լաւ գրգռէ։ Չմոռցաւ նաև հրապուրել զանոնք օրին մէկին առաջուան հացկերոյթները նորոգելու յոյսով։

Ալու Հասան գինիի բարեկամներէն և ոչ մէկը կրցաւ համոզել, թէև վառվռուն գոյներով նկարագրեց իր թշուառ վիճակն ու ապագայ խոստումները։ Մանաւանդ յետին ծայր սրտմտեցաւ երբ մէկ քանին բացէ 'ի բաց ըսին իրեն թէ զինքը չեն ճանչեր և չեն յիշեր բնաւ որ զինքը տեսած ըլլան։ Յետին ծայր սրտմտած և վշտալին տուն դարձաւ և իր մօրը սենեակը մտնելով՝ գոչեց.

«Ա՛հ, մայր իմ, շատ աղէկ ըսեր էիր. բարեկամներու տեղ՝ մինակ նենգաւորներ, ապերախտներ և բարեկամութեան անարժան մարդիկ տեսայ. ամէն բան հասկցայ, կը հրաժարիմ անոնց բարեկամութենէ և կը խոստանամ քեզ ուրիշ անգամ անոնց հետ չտեսնուելու։»

Ալու Հասան իր խոստումը հաստատ բռնեց։ Հետևապէս ամէն զգուշութիւններ ձեռք առաւ տեսակցութեան առիթները հեռացնելու և նորէն մի և նոյն անկարգութեան մէջ չընկնելու. երդում ըրաւ որ ուրիշ անգամ Պաղտատի որ և է բնակչին խնջոյք չտայ։ Յետոյ պահեստի ունեցած եկամուտը հանեց արկղէն և պարպած արկղին մէջ դրաւ։ Իր ամէնօրեայ ծախուց համար չափաւոր և բաւական գումար մ'անկից առնուլ որոշեց որպէս զի ընթրիքին միայն մէկ մարդու հետ պարզօրէն սեղանակից ըլլայ։ Նոյնպէս երդում ըրաւ որ այս սեղանակիցը բնիկ Պաղտատցի չըլլայ այլ նորեկ օտարական մը, և թէ հետեւեալ օրը պիտի ճամբէ լոկ գիշեր մ'անոր հետ ընթրելէն ետև։

Այս տրամադրութեան համեմատ՝ Ալու Հասան իր կերակուրին պէտք եղած պաշարն ամէն առտու ինքն անձամբ կը հոգար, և երեկոյեան դէմ Պաղտատի կամրջին ծայրը կ'երթար նստելու, և երբ որ և է դասու օտարական մը տեսնէր, մարդավարութեամբ անոր կը մօտենար և կը հրաւիրէր զանի որ գայ իր տունն ընթրիք ընէ, իր գալստեան առջի գիշերն, և իր վրայ դրած օրէնքն ու պայմանն անկեղծ-

օրէն յայտնելէն ետև՝ իր հիւրը տունը կը բերէր։

Ապու Հասանի տուած ընթրիքը մեծածախ չէր, բայց գոհ ընելու չափ կերակուր կը հանէր. մանաւանդ աղուոր գինին անպակաս էր։ Ընթրիքն երկար ատեն կը տևէր, և իր հիւրին հետ տէրութեան գործերու, ընտանիքի կամ վաճառականութեան վրայ խօսակցելու տեղ՝ ինչպէս որ սովոր կը պատահի, ընդ հակառակն անուշ, զուարթալի և զբօսալի նիւթոց վրայ խօսիլ կ'ախորժէր։ Բնականապէս զուարճախօս, խնդումերես և զբօսասէր էր Ապու Հասան, և ինչ բանի վրայ որ խօսէր՝ այնպիսի կերպ մը կտար իր խօսքին որ ամենէն մելամաղձոտ մարդիկները կ'ուրախացնէր։

Միւս օր իր հիւրին երթաս բարև ըսելով, «Ո՛ւր որ երթաս, կ'ըսէր անոր Ապու Հասան, Աստուած քեզ պահպանէ և չար չտայ։ Երբ երէկ քեզ կը հրաւիրէի որ գաս ինձի հետ ճաշ ընես, յայտնեցի քեզ թէ ինչ կանոնի կը հետևիմ, ուստի անպատեհ բան մը մի համարիր եթէ ըսեմ թէ այսուհետև միասին չպիտի խմենք, և ոչ իսկ իրար պիտի տեսնենք ոչ իմ տունս և ոչ այլուր. այսպէս վարուելու համար պատճառներ ունիմ, Աստուած հետդ ըլլայ։»

Ապու Հասան այս կանոնը ճշդիւ կը պահէր. անգամ մ'իր տունը հրաւիրելէն ետև օտարականներն, այնուհետև անոնց երեսն ալ կը նայէր և ոչ անոնց կը խօսէր։ Երբ փողոցը, կամ ժողովի մէջ, կամ հրապարակներուն անոնց հանդիպէր՝ զանոնք չտեսնելու կը զարնէր, մանաւանդ մէկդի կը քաշուէր որպէս զի իր քովը չգան, մէկ խօսքով անոնց հետ որ և է յարաբերութիւն կը կտրէր։ Այսպէս կը վարուէր բաւական ժամանակէ վեր, երբ արևը մարը մտնելէն քիչ մ'առաջ՝ ըստ սովորականին՝ կամրջին ծայրը նստած ատեն՝ Հարուն-ալ-Ռաշիտ ամիրապետն երևցաւ, բայց այնպէս մը ծպտեալ էր որ կարելի չէր զանի ճանչել։

Թէպէտև այս միապետն՝ իրենց պարտքը ճշդիւ կատարող դատաւորներ և պաշտօնեաներ ունէր, սակայն կ'ուզէր որ ինքն անձամբ ամէն բանի տեղեկանայ։ Այս նպատակաւ, ինչպէս որ օրինակն արդէն տեսանք, Պաղտատի ամէն կողմը կը պտըտէր այլ և այլ կերպով ծպտեալ։ Մինչև անգամ քաղքէն դուրս կ'ելնէր, և այսպէս սովոր էր ամէն ամսու գլուխ մեծ ճամբաներէն զատիլ, ուսկից Պաղտատ կ'երթուէր։ Այն օրն՝ ամսագլուխ ըլլալով Մուսուլի վաճառականի պէս ծպտեալ ելեր և կամրջին միւս կողմը հասեր էր մեծ և հուժկու գերի մը հետն առնլով։

Որովհետև ամիրապետը ծանր ու յարգելի կերպարան մ'ունէր, Ապու Հասան՝ զանի Մուսուլի վաճառական կարծելով՝ նստած տեղէն ելաւ, և շնորհալի կերպով բարև տալէն և անոր ձեռքը համբուրելէն ետև՝ «Տէր իմ, ըսաւ անոր, յաջող գալուստդ կը շնորհաւորեմ քեզ, կը պաղատիմ որ ինձի հետ այս իրկուն ընթրելու և ժամանակդ անցնելու պատիւն ընես ինձ, որպէս զի ճամբորդութեանդ խոնջէքն առնուս։» Եւ որպէս զի աւելի ևս ստիպէ զինքը խնդրած շնորհը չմերժելու, համառօտիւ բացատրեց անոր իր ամենօրեայ սովորութիւնն, այսինքն մէկ գիշերուան համար միայն իրեն առջև եկող օտարականին ըրած հիւրընկալութիւնը։

Ամիրապետն Ապու Հասանի այս այլանդակ սովորութիւնն եզական բան մը գտնելով՝ փափաքեցաւ հիմնովին հասկնալ գործն։ Իր վաճառականի կերպարանքը չթողլով՝ ըսաւ թէ այն անակնկալ և բարեսէր հրաւէրին ուրիշ կերպով չկրնար պատասխանել, բայց միայն զայն ընդունելով, և թէ պատրաստ է անոր ընկերանալու։

Ապու Հասան՝ որ չգիտէր թէ դիպուածով իր առջև եկող հիւրը շատ բարձր էր իրմէ, ամիրապետին հետ իբրև իրեն հաւասարին հետ վարուեցաւ։ Իր տունը տարաւ զանի, կոկիկ շտկուած սենեակ մը մտցուց, և բազմոցի մ'ամենէն պատուաւոր տեղը զանի նստեցուց։ Ընթրիքն ու սեղանը պատրաստ էր։ Ապու Հասանի մայրն որ լաւ կերակուր կ'եփէր, երեք պնակ մեծարեց. մին մէջտեղ դրաւ, որ կուրդաքաղաղ մ'ու բոլորտիքը չորս հատ խոշոր հաւեր կային, և միւս երկուքն ալ իբր նախակուր կը ծառայէին. մին գէր սագ մ'էր, միւսն ալ համեմեալ աղաւնիկներ։ Ուրիշ բան չկար, բայց այս կերակուրներն աղէկ ընտրուած էին և համեղ։

Ապու Հասան՝ իր հիւրին դէմ առ դէմ սեղան նստաւ, և ամիրապետն ու ինքն սկսան ախորժակով ուտել, իւրաքանչիւրն իր ճաշակին յարմար կերակուրէն առնլով՝ առանց խօսելու և ոչ իսկ ըմպելու,

քաղքին սովորութեան համեմատ ։ Երբ կերակուրը լմնցուցին , ամիրապետին գերին ջուր բերաւ որ լուացուին . և նոյն պահուն Ապու Հասանի մայրը սեղանը վերցուց և մրգեղէնը բերաւ , որ եղանակին զանազան պտուղներէն էին , ինչպէս խաղող , դեղձ , խնձոր , տանձ և տեսակ տեսակ նուշեր ։ Երեկոյին մոմերը վառեցին . յետոյ Ապու Հասան շիշերն ու բաժակներն իր քովը դնել տուաւ և ըսաւ մօրն որ ամիրապետին գերիին ալ պէտք եղածը տայ ուտելու ։

Երբ Մուսուլի սուտ վաճառականն , այսինքն ամիրապետն և Ապու Հասան սեղան նստան , այս վերջինը պտուղ ուտելէն առաջ՝ բաժակ մը առաւ , լեցուց և ձեռքը բռնելով «Տէր իմ , ըսաւ ամիրապետին՝ որ իր կարծեօքը Մուսուլի վաճառական մ՚էր , դու ալ ինծի չափ գիտես որ աքաղաղը ջուր խմելու ատեն հաւերն ալ կը կանչէ որ իր հետը խմեն . ասոր կը հրաւիրեմ քեզ որ իմ օրինակիս հետևիս ։ Չեմ գիտեր թէ ինչ կարծիք ունիս ըրածիս վրայ . իսկ ես՝ կարծեմ թէ այն մարդն որ գինին կ՚ատէ և իմաստութիւն կը ծախէ , բնաւ իմաստուն չէ ։ Թողունք այն մարդիկն որ մթին և տխուր բնաւորութիւն մ՚ունին , և ուրախութիւն փնտռենք . այս ուրախութիւնը բաժակին մէջն է , և բաժակն ալ զայն պարգևներու կը հաղորդէ ։»

Երբոր Ապու Հասան կը խմէր , «Այդ հաճելի է ինծ , ըսաւ ամիրապետն՝ իրեն համար դրուած բաժակն առնելով , և ահա դու բարի մարդ մ՚ես ։ Այդ զուարճութենէդ և բնաւորութենէդ կ՚ախորժիմ , և կը խնդրեմ որ իմ բաժակս ալ լեցնես ։»

Այն ինչ Ապու Հասան իրենը պարպեց որ ամիրապետին ներկայացուցած բաժակը լեցնելով՝ ըսաւ . «Ճաշակէ , տէր իմ , պատուական գինի գտնես ։

— Հաւատալի եմ արդէն որ պատուական է , վրայ բերաւ ամիրապետը ծիծաղկոտ դէմքով մը . անկարելի է որ քեզի պէս մարդ մ՚ընտիր բաներ չընտրէ ։»

Մինչդեռ ամիրապետը կը խմէր , «Բաւական է որ մարդ մ՚երեսդ նայի , պատասխանեց Ապու Հասան , իսկոյն կ՚իմանայ որ աշխարհ տեսնող և աղէկ գիտցող մարդ մ՚ես ։

— Եթէ իմ տունս , յարեց Ապու Հասան արաբերէն ոտանաւոր ո-

ձով , կարող ըլլար զգալու և քեզ վայելելու ուրախութիւնը յայտնելու , բարձրաձայն պիտի յայտնէր , և քու առջևդ խոնարհելով պիտի գոչէր . Ահ , ինչ բերկրանք , ինչ երջանկութիւն է որ այսպիսի բարեսէր մարդ մ՚իր ներկայութեամբն իս կը պատուէ , և իմ սեղանս նստելու չարհամարհեր ։

— Վերջապէս , տէր իմ , ուրախութեանս չափ չկայ որ այսօր քեզի պէս արժանաւոր մարդու մը հետ ծանօթացայ ։»

Ապու Հասանի այս մտացի խօսքերը չափազանց կը զուարճացնէին ամիրապետն , որ բնականապէս զուարթ միտք մ՚ունէր , և շատ կ՚ախորժէր զանի խմցնելով , վասն զի ինքն անձամբ առէպ գինի կ՚ուզէր , որպէս զի գինիին ազդած ուրախութեան մէջ՝ հետը խօսակցելով աւելի ճանչէ զինքը ։ Խօսակցութիւնն սկսելու համար հարցուց թէ ինչ է անունն՝ արհեստն , և թէ ինչ կեանք կը վարէր ։

«Տէր իմ , պատասխանեց նա , իմ անունս Ապու Հասան է ։ Հայր չունիմ , վաճառական մ՚էր , ոչ այնչափ հարուստ , այլ հանգիստ ապրելու չափ ունէր ։ Երբ մեռաւ , իմ վիճակիս յարմար և տանց փառաւորութեան ապրելու չափ ժառանգութիւն մը թողուց ինծ ։ Որովհետև մինչև մահն ինծի հետ շատ խստիւ վարուեցաւ , իմ երիտասարդութեանս մեծ մասը բռնութեան տակ անցուցեր էի , և հետևապէս կորուսած կարծած ժամանակս ձեռք ձգելու ետևէ եղայ ։ Սակայն այս մասին այնպիսի վարմունք մը բռնեցի , շարունակեց Ապու Հասան , որ գրեթէ ամէն երիտասարդ չբռնէր ։ Ամէնքն անխոհեմութեամբ ինքզինքնին ցոփութեան կուտան , մինչև որ յետին չքաւորութեան մէջ ինկնելով՝ ակամայ իրենց կենաց վերջը կ՚ապաշխարեն ։ Այս դժբաղդութեան մէջ չիյնալու համար ստացուածքս երկու մաս բաժնեցի , մին անշարժ և միւսը պատրաստ դրամ ։ Պատրաստ ստակը միտքս դրած ծախուցս յատկացուցի , և հաստատապէս որոշեցի եկամուտներուս չդպչիլ ։ Ինծի ծանօթ և տարեկից երիտասարդաց հետ ընկերացայ , և լիաձեռն սպառած ստակովս՝ ամէն օր խնջոյք կտայի անոնց , այնպէս որ բան մը չէր պակսեր մեր զուարճութեանը ։ Բայց այս ուրախալի օրերն երկայն չտևեցին ։ Տարւոյն վերջն արկղիս մէջ բան մը չգտայ , և նոյն միջոցին իմ սեղանի բոլոր բարեկամներս աներևոյթ եղան ։ Զանոնք

քրտամբ եւս դայլ ուտանելու : Իմ Թշուառ վիճակս անոնց յայտնեցի , բայց ոչ որ ուզեց ինձ նպաստել : Հետեւապէս անոնց բարեկամութենէ հրաժարեցայ , և լոկ իմ եկամուտս ծախս ընելու հարկը տեսնելով միտքս դրի Պաղտատ նոր եկող օտարականի մը հետ միայն ամէն օր տեսնուիլ , սա պայմանաւ որ միայն այն օրն իրեն սեղան սամ : Արդէն Թնացորդը գիտես , և շնորհակալ եմ բաղդէս որ քեզի պէս արժանըն-տիր օտարական մ՚իմ առջեւ հանեց :»

Ամիրապետն՝ այս բացատրութեան վրայ գոհ ըլլալով Աբու Հասանի ըսաւ . «Ինքզինքդ ցոփութեան տալով այնչափ խոհական կերպով բռնած ընթացքդ կը գովեմ , քանի որ երիտասարդները սովոր այդ ընթացքը չունին . մանաւանդ կը յարգեմ քեզ որ այդ աստիճան որոշումդ հաստատ պահեցիր : Առաջին քայլդ շատ սահուն էր , և իրաւամբ կ՚սքանչանամ դիտելով որ ինչպէս պատրաստ դրամդ երթալէն ետև՝ բաւական չափաւորութիւն ունեցար եկամուտդ անվթար պահելու և նոյնիսկ դրամագլուխդ : Իմ կարծիքս այս է որ առաջին անգամն է որ անառակ մ՚այդպիսի վարմունք մը բռնած ըլլայ , և ուրիշ մը բնաւ չզգար բանէ : Վերջապէս կը խոստովանիմ որ երջանկութեանդ կը փափաքիմ : Դու աշխարհիս ամենէն բարեբաստիկ մարդն ես , քանի որ ամէն օր բարեկիրթ մարդու մ՚ընկերութիւնը կը վայելես , հետն ախորժանօք կը խօսակցիս , և անոր առիթ կուտաս բրած հիւրընկալութիւնդ ամէն տեղ հռչակելու : Բայց ոչ դու և ոչ ես չենք գիտեր որ կը խօսինք առանց ուտելու , գինիդ խմէ և ինծի ալ լեցուր :» Ամիրապետն ու Աբու Հասան երկար ատեն խմեցին շարունակ խիստ զուարճալի բաներու վրայ խօսակցելով :

Արդէն ժամանակն ուշ էր , և ամիրապետն՝ իր ըրած ճամբորդութենէ յոգնած ձեւանալով՝ Աբու Հասանի ըսաւ որ հանգստանալու պէտքը կ՚զգայ : «Ես ալ չեմ ուզեր , յարեց նա , որ իմ պատճառաւ անհանգիստ ըլլաս : Սակայն բաժնուելէն առաջ՝ (վասն զի կարելի է դու քունէդ չելած ես արդէն ելած գացած ըլլամ) կը փափաքիմ յայտնելու իմ շնորհակալիքս բարեսիրութեանդ , պատուական հացկերոյթիդ և ինձ ըրած ասպնջականութեանդ համար : Ցաւ ունիմ միայն Թէ ինչ կերպով արդեօք կրնամ փոխարինել և իմ երախտագիտութիւնս յայտնել :

Կ՚աղաչեմ որ իմացնես ինձ և պիտի տեսնես որ ապերախտ մարդ չեմ : Կարելի բան չէ որ քեզի պէս մարդ մը գործ մը , պիտոյք մը , փափաք մը վերջապէս չունենայ : Սիրտդ բաց ինծի և անկեղծօրէն խօսէ ինծի հետ : Թէև վաճառական եմ , կրնամ ուրիշները պարտաւոր ընել իմ կամ բարեկամաց ձեռօք :

Ամիրապետին այս առաջարկութեան վրայ , Թէև Աբու Հասան կարծեց Թէ վաճառական մ՚է , ըսաւ նա . «Իմ բարեսիրտ տէրս , քաջ համոզուած եմ որ քաղաքավարական պարտք մը կատարելու համար այդ վեհանձնական առաջարկութիւնները չես ըներ ինծ : Բայց իմ խօսքիս հաւատա որ ոչ ցաւ ունիմ , ոչ գործ և ոչ փափաք , և մարդէ մը բան մը չեմ խնդրեր : Ամենաթեթև փառասիրութիւն չունիմ , ինչպէս որ արդէն ըսի , և իմ վիճակէս շատ գոհ եմ : Ուստի պարտաւոր եմ շնորհակալ ըլլալ քեզ , ոչ միայն բարեսէր առաջարկութեանդ համար , այլ նաև անոր համար որ իմ տունս գալով հաճեցար ինծի հետ անշահ ճաշ մ՚ընել :

«Սակայն պարտիմ ըսել , յարեց Աբու Հասան , որ բան մը միայն ինծ ցաւ կը պատճառէ , առանց իմ անդորրութիւնս վրդովելու : Գիտի գիտնաս որ Պաղտատ քաղաքը Թաղերու բաժնուած է , ամէն Թաղի մէջ մզկիթ մը կայ և իմամ մ՚որ սովորական ժամերուն աղօթք կ՚ընէ՝ Թաղեցիները հաւաքելով : Իմամը տարեւոր ծերունի մ՚է , խստակրօն դէմք մ՚ունի և կատարեալ կեղծաւոր մ՚է , որմէ քիչ կը գտնուի աշխարհիս երեսն : Իմ դրացիներէս ուրիշ չորս մորուսաւոր ծերեր իրեն խորհրդական ընտրած է , որոնք իր ջրէն են և ամէն օր իր տունը կանոնաւոր նիստ կ՚ընեն : Իրենց այս ժողովին մէջ Թէ ինծի և Թէ բոլոր Թաղեցւոց դէմ ամէն տեսակ բանբասանք և զրպարտութիւն կը նիւԹեն , որպէս զի Թաղիս անդորրութիւնը վրդովեն և երկպառակութիւն ցանեն : Անոնց ահարկու կը դառնան , ուրիշներուն կ՚սպառնան , վերջապէս կ՚ուզեն ինքնիշխան տէր ըլլալ և ըստ հաճոյս կառավարել , իրենք որ ինքզինքնին կառավարել չգիտեն : Ճշմարիտն ըսելով կը վշտանամ որ փոխանակ իրենց Գուրանովն զբաղելու՝ ուրիշ բաներու կը խառնուին և չեն Թողուր որ ամէն մարդ խաղաղ կեանք մը վարէ :

— Լաւ ուրեմն , վրայ բերաւ ամիրապետը , կ՚երևի Թէ այս ան-

կարգութեան վերջացնելու համար ճար մը կը փնտռես: — Ճիշդ այդ է միտքս, պատասխանեց Ապու Հասան, և Աստուծմէ սա միայն կը խնդրեմ որ հաւատացելոց իշխանին տեղ օր մը միայն ամիրապետ ըլլայի: — Եթէ փափաքդ կատարուէր՝ ի՞նչ պիտի ընէիր հարցուց ամիրապետն: — Ամենուն օրինակ ըլլալու կերպով մէկ բան միայն պիտի ընէի, որով պարկեշտ մարդիկ չափազանց գոհութիւն պիտի զգային: Ամէն մէկ ծերին ոտքի ներբանին հարիւրական գաւազան զարնել պիտի տայի, իսկ իմամին՝ չորս հարիւր, անոնց հասկցնելու համար որ իրենց դրացիները վշտացնելու և վրդովելու իրաւունք չունին:»

Ամիրապետն Ապու Հասանին խորհուրդը շատ զուարճալի գտաւ, և որովհետև տարօրինակ արկածներ կը սիրէր, միտքը դրաւ այս առթիւ զուարճութեամբ մը ժամանակն անցնել: «Քու խելքդ շատ կը հաւնիմ, ըսաւ ամիրապետը, վասն զի ուղիղ սրտէ և մարդէ մը կը բղխի որ չհանդուրժեր անզգամներուն խորամանկութիւնն անպատիժ տեսնել: Շատ պիտի զուարճանայի եթէ գիտաւորութեանդ արդիւնքը տեսնեմ, և կարելի է այդ փափաքդ կարծածէդ չափ անգործադրելի չէ: Հաւաստի եմ որ ամիրապետը քսան չորս ժամուան համար իր իշխանութենէ կը հրաժարէր և քեզի կը յանձնէր եթէ օգտակար փափաքդ գիտնար: Թէև օտար վաճառական մ՚եմ, բաւական ազդեցութիւն ունիմ այդ գիտաւորութեանդ գործադրութեան փոյթ տանելու:

— Քաջ կը գիտեմ, պատասխանեց Ապու Հասան, որ իմ ցնորական խորհուրդս կը ծաղրես, և ամիրապետն ալ պիտի ծաղրէր եթէ այս այլանդակ միտքս գիտնար: Միայն այս արդիւնքը կարելի էր ստանալ որ ամիրապետն իմամին խորհրդականաց ընթացքը քննել և զանոնք պատժել պիտի տար:

— Ինչու չեմ ծաղրեր քեզ, պատասխանեց ամիրապետը. քաւ լիցի որ այդպիսի ծուռ բան մ՚ընեմ քեզի պէս մարդու որ իս այսպէս հիւրընկալեցիր, թէև քեզի անծանօթ եմ, և ստոյգ եմ որ ամիրապետն ալ խնդալու բան մը չպիտի գտնէր բաղձիդ մէջ: Բայց մեկդի թողունք այդ խօսքը, կէս գիշեր մօտ է և պէտք է որ երթանք պառկինք:

— Ուրեմն կարճ կապենք, ըսաւ Ապու Հասան. չեմ ուզեր քեզ անհանգիստ ընել: Բայց որովհետև շիշին մէջ գեռ գինի կայ, պէտք է

որ զայն պարպենք, եթէ կը հաճիս, և ետքը պառկելու կ՚երթանք: Մինակ այս կը խնդրեմ որ վաղը առտու երթալու ատենդ եթէ արթնցած չըլլամ, շնորհ ընէիր դուռը բաց չթողլու, այլ զանի գոցէիր:» Ամիրապետը խօսք տուաւ իր խնդիրն անվրէպ կատարելու:

Երբ Ապու Հասան կը խօսէր՝ ամիրապետը շիշն ու երկու գաւաթներն առեր էր: Նախ իր բաժակը լեցուց Ապու Հասանի յայտնելով որ անոր շնորհակալ ըլլալու համար կը խմէ: Երբ բաժակը պարպեց, Ապու Հասանի բաժակին մէջ վարպետութեամբ քիչ մը փոշի նետեց և վերջը գինին լեցուց: Բաժակն Ապու Հասանի ներկայելով, «Այս իրկուն իմ բաժակս լեցնելու ծանրութիւնն առիր, և ես ալ վերջին անգամ այս հոգն իմ վրաս առի, կ՚աղաչեմ որ այս բաժակն իմ ձեռքէս առնուս և սիրոյս համար զայն պարպես:»

Ապու Հասան բաժակն առաւ, և իր հիւրին հասկցնելու համար թէ որչափ հաճոյքով ըրած պատիւը կ՚ընդունէր, բաժակն ամբողջ պարպեց: Բայց այն ինչ զայն սեղանին վրայ դրաւ որ փոշին ներգործեց: Այնպիսի յանկարծական թմրութիւն մ՚եկաւ իր վրայ որ գլուխը ծնկաց վրայ ընկաւ այնպէս շուտով որ ամիրապետն իր ծիծաղը չկրցաւ զսպել: Ամիրապետին հետ եկող գերին արդէն ընթրիք ըրեր և եկեր էր անոր հրամանին պատրաստ:

Ամիրապետն անոր ըսաւ. «Այս մարդը շալակդ առ, բայց լաւ դիտէ թէ այս տունն ուր կը գտնուի որպէս զի, երբ հրաման տամ, նորէն զանի բերես այս տեղ ձգես:»

Ամիրապետն՝ Ապու Հասանը շալկող գերիին հետ տունէն դուրս ելաւ, բայց առանց դուռը գոցելու, ինչպէս որ Ապու Հասան խնդրեր էր, այս բանս գիտմամբ ըրաւ: Երբ իր պալատը հասաւ, գաղտնի դռնէ մը ներս մտաւ և գերին ետևը ձգելով մինչև սենեակը գնաց, ուր իր բոլոր սենեկապանները կ՚սպասէին: «Հանուեցուցէք այս մարդն, ըսաւ անոնց, և զանի անկողնիս մէջ պառկեցուցէք, այնուհետև ձեզի հրամաններ ունիմ տալու:»

Սպասները Ապու Հասանի հագուստները հանեցին, ամիրապետին գիշերուան զգեստը հագցուցին և անոր հրամանին համեմատ անկողինը դրին: Տակաւին պալատին մէջ ոչ ոք պառկեր էր: Ամիրապետը բո-

լոր միւս պաշտօնատարներն ու նաժիշտները կոչեց և երբ ամէնքը ներկայացան ,

«Կը պահանջեմ որ , ըսաւ , այն ամէնքն որ առտու անկողինէն ելնելու կգան ինծ սպասաւորելու , անպատճառ գտնուին ըստ սովորականին այս տեղ , սա մարդուն քով որ անկողինս պառկած է , և ամէն մարդ իրեն ընկած պաշտօնը վարէ անոր մօտ : Նաև կ'ուզեմ որ իմ անձիս եղած յարգանքն անոր տրուի և ինչ որ հրամայէ , հրամանն խկոյն կատարուի : Իր խնդրածն ինչ որ է չպիտի մերժէք , և իր ըսածին կամ փափաքածին ոչ ոք հակառակ պիտի գայ : Ամէն առթիւ որ անոր խօսելու կամ պատասխան տալու հարկ ըլլայ , իշխան հաւատացելոց անունով պիտի կոչուի : Մէկ խօսքով , կը հրամայեմ որ անոր մօտ սպասաւորելու ատեն ինծի բնաւ չմտածէք , որպէս թէ ինքը ճշմարտապէս ես ըլլայի , այսինքն հաւատացելոց իշխանը : Մանաւանդ որպէս կը պնդեմ որ չըլլայ թէ որ և է պարագայի մէջ սխալմունք մ'ընէք :»

Պաշտօնատարներն ու նաժիշտներն անմիջապէս հասկցան որ ամիրապետին միտքը զուարճանալ է և խորին խոնարհութիւն մ'ընելով պատասխան տուին , և այն ժամէն ամէն մարդ իր կողմէն իր պարտաւորութիւնը կատարելու և իրեն ընկած դերը խաղալու պատրաստուեցաւ :

Պալատը մտնելու ատեն ամիրապետն իր առջեն ելնող մէկ պաշտօնատարի մը միջոցաւ Ճեաֆէր վեզիրը կանչել տուեր էր և այս բարձր պաշտօնեայն արդէն եկեր էր : Ամիրապետն անոր ըսաւ . «Ճեաֆէր , քեզ կանչեցի իմաց տալու համար որ եթէ վաղն ունկնդրութեան սրահը մտնելով սա տեղ պառկած մարդն իմ գահս նստած տեսնես՝ չզարմանաս : Ինծի ինչ ակնածութեամբ և յարգանօք որ կը մօտենաս , անոր ալ մօտեցիր , Իշխան հաւատացելոց անուանելով զանի : Մտիկ ըրէ և կէտ առ կէտ բոլոր հրամանները կատարէ , որպէս թէ ես եմ հրամայողը : Անշուշտ պարգևներ պիտի տայ այլ և այլ մարդոց և քեզ պիտի ըսէ որ զանոնք բաշխես : Ինչ որ այս մասին պատուիրէ քեզ՝ կատարելու փոյթ տար եթէ իմ բոլոր գանձերս անգամ սպառելու ըլլայ : Չմոռնաս իմ էմիրներուս , սպաներուս և արտաքին բոլոր պաշտօնատարներուս ազդարելու որ վաղը ժողովարանին մէջ ինծ տրուած յարգանքն անոր մատու-

ցանեն , և այնպիսի կերպարանք մ'առնուն որ չըլլայ թէ ձեր նոր իշխանը կասկածի այս այլափոխութեան վրայ և ասով իմ վայելելիք զուարճութիւնս խանգարուի : Գնա , ուրիշ ըսելիք չունիմ քեզ և կը խնդրեմ որ զիս գոհ ընելու ամէն միջոց 'ի գործ դնես :»

Երբ վեզիրը մեկնեցաւ գնաց , ամիրապետն ուրիշ սենեակ մը քաշուեցաւ , և պառկելու ատեն՝ ներքինապետ Մէսրուրին պէտք եղած հրամանները տուաւ , որպէս զի իր փափաքած կերպով ամէն ինչ կատարուի , Աբու Հասանի իղձն 'ի գործ դրուի , և տեսնէ ինքն թէ այս սուղ միջոցին մէջ ինչպէս պիտի վարէ ամիրապետութեան իշխանութիւնը : Յատկապէս ըսաւ որ սովորական ժամուն գայ զինքն արթնցնէ դեռ Աբու Հասան չարթնցած , վասն զի կ'ուզէր ներկայ գտնուիլ :

Մէսրուր՝ ամիրապետին ապսպրած ժամուն գնաց զինքն արթնցնելու : Երբ Հարուն-ալ-Րաշիտ Աբու Հասանի պառկած խուցը մտաւ , բարձր ու փոքրիկ դահլիճ մ'ելաւ կեցաւ , և անկից վանդակէ մը կրնար տեսնել անտես մնալով՝ վարն անցած դարձածն : Այն պաշտօնատարներն ու նաժիշտներն որ Աբու Հասանն արթննալուն ներկայ պիտի գտնուէին՝ միասին ներս մտան , և ամէն մէկն իր սովորական տեղը գնաց կեցաւ , ըստ կարգի , և լռելեայն , որպէս թէ ամիրապետը պիտի արթննար և իւրաքանչիւրը պատրաստ ըլլար անոր տալիք հրամանը կատարելու :

Որովհետև արդէն արշալոյսն սկսեր էր երևիլ և արևուն ծագումէն առաջ հարկ էր ելնել առաւօտեան աղօթքն ընելու , Աբու Հասանին մահճին մօտ կեցող սպասաւորը քացախի մէջ թաթխուած սպունգ մ'անոր քթին մօտեցուց :

Աբու Հասան խկոյն փռնգտաց գլուխը դարձնելով և առանց աչքերը բանալու , և թեթև ճիգ մ'ընելով բերնէն մաղաս հանեց . խկոյն այս փսխունքն ակի անանի մը մէջ առին , որպէս զի օթոցին վրայ թափելով չաւրուի : Այս բանս ամիրապետին տուած փոշիին արդիւնքն էր , որ տրուած քանակութեան համեմատ՝ քիչ շատ ժամանակի մէջ պատճառած թմրութիւնը կը դադրեցնէ :

Աբու Հասան գլուխը բարձին վրայ շարժելով աչքերը բացաւ . և թեթև լուսով մը միայն կրցաւ դիտել որ փառաւոր , մեծ և զարդարուն

սենեկի մը մէջ կը գտնուի․ այս սենեակին այլ և այլ նկարէն տաստակներ ունէր, ոսկեձոյլ ամաններ, մետաքսէ վարագոյրներ և ընտիր օթոցներ․ նոյնպէս շուրջ կեցեր էին շատ մը նաժիշտներ, պէս պէս նուագարաններ բռնած զոր նուագելու պատրաստ՝ և ամէնքն ալ հիանալի գեղեցկութեամբ էին․ սև ներքինիներ փառաւոր հագուած սքուած կանգուն կեցեր էին և հլու կերպարանք մ'ունէին։

Աղա Հասան անկողնին վերմակին վրայ աչք նետելով՝ գիտեց որ կարմիր երեսի վրայ ոսկեթել բանուած դիպակ էր, և տեղ տեղ մարգարտով ու ադամանդով բանուած․ իսկ անկողնին մօտ զգեստ մը կար նոյն կերպասէն և զարդերէն շինուած, և իրեն մօտ՝ բարձին վրայ ալ՝ ամիրապետին մէկ գդակը։

Աղա Հասան՝ այս շքեղ առարկաները տեսնելով՝ անհնարին զարմանք ու շփոթութիւն զգաց։ Անոնց կը նայէր իբր երազի մէջ․ և իրօք այնքան ճշմարիտ երազ մը կ'երևէր իրեն, որ կը փափաքէր որ սուտ ըլլար։ «Լաւ, կ'ըսէր ինքնիրեն, ահա ամիրապետ եմ, բայց յարեց նա խօսքն ուղղելով, պէտք չէ որ սխալիմ, երազ մ'է այս, և առջի իրկուն իմ հիւրիս յայտնած փափաքիս հետևանքը պիտի ըլլայ։» Եւ Աղա Հասան աչքերը կը գոցէր որպէս թէ քնանալու համար։

Նոյն միջոցին ներքինի մը մօտեցաւ․ «Իշխանդ հաւատացելոց, ըսաւ անոր ակնածութեամբ, Ձեր վեհափառութիւնը շնորհ ընէ չքնանալու, ժամ է արդ արթննալու աղօթքի համար, արշալոյս երևիլ կ'սկսի։»

Այս խօսքիս որ Աղա Հասանի մեծ զարմանք պատճառեցին, «Մի՞թէ արթո՞ւն եմ թէ 'ի քուն, կ'ըսէր նա ինքն իրեն։ Բայց 'ի քուն եմ, կը յարէր նա միշտ աչքերը գոց պահելով, այս մասին տարակոյս չունիմ։»

Պահ մ'ետքն, «Իշխանդ հաւատացելոց, վրայ բերաւ ներքինին՝ տեսնելով որ պատասխան չէր տար և անկողնէն ելնելու տրամադրութիւն չէր ցուցներ, թող Ձեր վեհափառութիւնը ներէ ինձ կրկնելու որ ժամանակ է ելնելու, միայն թէ առաւօտեան աղօթքը զանց ընել չկամի, արևը հիմակ պիտի ելնէ, և գիտես որ չենելլք չըներ։

— Կը սխալիս, ըսաւ անմիջապէս Աղա Հասան, չեմ քնանար ;

արթուն եմ․ քնացող մարդը չլսեր, և ես խօսակցութեան ձայն կը լսեմ։» Այս ըսելով՝ աչքերը բացաւ, և որովհետև լուսցեր էր, որոշակի տեսաւ ինչ որ շփոթ գոյներով երևցեր էր իրեն։ Անկողնին վրայ նստաւ ծիծաղկոտ դէմքով մը, իբր մարդ մ'որ իր սովորին վիճակէն բարձրանալուն կ'ուրախանայ, և ամիրապետն՝ որ անտես զանի կը դիտէր, մեծ ուրախութեամբ անոր խորհուրդն ըմբռնեց։

Այն ատեն պալատին նաժիշտներն Աղա Հասանի առջև երեսանկեալ խոնարհեցան, և նուագածուներն անուշալուր սրինգ, փողեր ու վին նուագեցին ներդաշնակ կերպով, այնպէս որ Աղա Հասան հիացմամբ մնաց և չէր գիտեր թէ ո՞ւր է։ Սակայն նորէն իր առաջին կասկածը ծնաւ, և տարակուսի մէջ էր թէ արդեօք ամէն տեսածն ու լսածն երազ է թէ իրականութիւն։ Ձեռքերն աչաց առջևը դրաւ և գլուխը ծռելով, «Ինչ կը նշանակէ այս ամէնը, կ'ըսէր ինքնիրեն։ Ո՞ւր եմ, ինչ հասաւ ինձ։ Ինչ կը նշանակեն այս ներքինիները, այս վայելչակազմ ու հագուած շքուած պաշտօնատարները, այս գեղանի ու նուագածու կիները որ իս կը հմայեն։ Ինչո՞ւ համար չեմ կրնար որոշել թէ կ'երազե՞մ թէ ոչ խելքս գլուխս է։» Վերջապէս ձեռքերը վար կ'առնու, աչքերը կը բանայ, և գլուխը վերցնելով՝ տեսաւ որ արևն արդէն իր ճառագայթները գունաւոր սենեկին պատուհաններէն ներս կ'արձակէր։

Նոյն պահուն ներքինապետ Մէսրուրը ներս մտաւ, Աղա Հասանի առջև երկիր պագաւ և անոր ըսաւ՝ նորէն ելնելով․ «Իշխանդ հաւատացելոց, Ձեր վեհափառութիւնը ներէ ինձ ըսելու որ այսպէս ուշ ելնելու սովորութիւն չունիք, և թէ աղօթքի ժամն անցաւ։ Եթէ գէշ գիշեր մը չանցուցիք կամ անհանգիստ չէք, պէտք է որ ելնէք ձեր գահը նստիք՝ ըստ սովորականին ժողովը բանալու համար։ Ձեր բանակաց զօրավարները, գաւառաց կուսակալներն և միւս բարձր աստիճանաւորները կ'սպասեն որ ժողովարանին դուռը բացուի։»

Մէսրուրի խօսքերը լսելով՝ Աղա Հասան համոզուեցաւ որ չէր քնանար և թէ իր տեսածն երազ չէ։ Այս անստուգութեան մէջ չէր գիտեր թէ ինչ միջոց բռնէ։ Վերջապէս աչքերը կէս բաց Մէսրուրին երեսը նայեցաւ և ծանր ձայնով մը «Որո՞ւ կը խօսիս, խնդրեմ, հար-

յուց անոր, և ո՛վ է հաւատացելոց իշխան կոչածդ, ես քեզ չեմ ճանչեր, կ'երևի թէ իս ուրիշի մը տեղ կ'առնուս։»

Ապու Հասանի հարցման վրայ թէրևս եթէ ուրիշ մ'ըլլար՝ կը շփոթէր. բայց՝ ամիրապետին հրահանգին համեմատ՝ խիստ յաջողակ կերպով խաղաց իր դերն։ «Իմ յարգելի տէրս, գոչեց Մէսրուր, Ձեր վեհափառութիւնն այդպէս կը խօսի անշուշտ իս փորձելու համար. միթէ դուք հաւատացելոց իշխանն, աշխարհիս, արևելից և արևմտից տէրը չէ՞ք, միթէ երկնուստ ղրկուած երկրային և երկնային աշխարհիս Տիրոջ մարգարէին փոխանորդը չէ՞ք։ Մէսրուր, քու տրուպ ստրկաւորդ, մոռցած չէ այնչափ տարիներէ վեր որ պատիւ ունիմ ձեզ իմ ծառայութիւններս և յարգանքս նուիրելու. ամենաթշուառ մարդ մը պիտի ըլլամ աշխարհիս եթէ ձեր աչքէն ելայ, ուստի խոնարհաբար կը պաղատիմ որ այս մասին սիրտս հանդարտեցնէք. հաւանական է որ ձախորդ երազ մը ձեր միտքը վրդոված է այս գիշեր։»

Ապու Հասան այնպէս քահ քահ մ'արձակեց Մէսրուրի այս խօսքը լսելով, որ իր անկողնին բարձին կռնակի վրայ ընկաւ, 'ի մեծ ուրախութիւն ամիրապետին, որ նոյնպէս պիտի խնդար, եթէ այս զուարճալի տեսարանին վերջ տալու վախը զինքը չբռնէր։

Ապու Հասան՝ այն դիրքին մէջ ընդ երկար ծիծաղելէն ետև՝ նորէն ելաւ անկողնին վրայ նստաւ, և Մէսրուրի պէս փոքրիկ ներքինիի մը դառնալով, «Մտիկ ըրէ, ըսաւ անոր, ըսէ ինծի թէ ով եմ։ — Տէր իմ, պատասխանեց պզտիկ ներքինին համեստ կերպարանքով մը, Ձեր վեհափառութիւնը հաւատացելոց իշխանն է, և երկու աշխարհի Տիրոջ փոխանորդն այս երկրիս վրայ։ — Դու պզտիկ ստախօս մ'ես, ձիւթադոյն պարոն» վրայ բերաւ Ապու Հասան։

Այնուհետև Ապու Հասան իրեն ամենէն մօտ գտնուող կիներէն մին կանչեց և ձեռքն անոր կարկառելով «Մօտեցիր, գեղանի, և սա մատս բռնէ խած որ տեսնեմ թէ քնացեր եմ թէ արթուն։»

Կինն՝ որ գիտէր թէ սենեկին մէջ ամէն անցած դարձածն ամիրապետը կը տեսնէր, շատ ուրախացաւ ցոյց տալու թէ որչափ հնարագէտ է երբ խնդիրն ամիրապետը զուարճացնելու վրայ դառնայ։ Ուստի ծանրագլուխ մօտեցաւ Ապու Հասանին, և երկնցուցած մատին

ծայրը թեթև մ'ակռաներուն մէջ սեղմելով՝ քիչ մը ցաւցուց։

Ապու Հասան շուտ մը ձեռքը քաշելով, «Քուն չեմ, ըսաւ իսկոյն, անշուշտ արթուն եմ։ Ինչ հրաշքով մէկ գիշերուան մէջ ամիրապետ եղայ։ Իրաւի այս բանս շատ հիանալի է և հրաշալի։» Յետոյ նոյն տիկնոջ ուղղելով խօսքը, «Մի պահեր ինձմէ ճշմարտութիւնն, ըսաւ անոր, յանուն Աստուծոյ, որու վրայ դու ալ ինծի պէս հաւատ ունիս, միթէ իրաւ է որ հաւատացելոց իշխանն եմ։ — Այնչափ իրաւ է, պատասխանեց կինն, որ Ձեր վեհափառութիւնը հաւատացելոց իշխանն էք, որ մենք ձեր գերիներդ իրաւունք ունինք զարմանալու թէ ինչպէս կ'ուզէք հաւատալ որ դուք հաւատացելոց իշխանը չէք։ — Ստախօս ես, վրայ բերաւ Ապու Հասան. ես քաջ գիտեմ թէ ինչ եմ։»

Որովհետև ներքինապետը գիտեց որ Ապու Հասան անկողնէն ելնել կ'ուզէր, իր ձեռքն երկնցուց և անոր վար իջնելու օգնեց։ Այն ինչ ոտքի վրայ կեցաւ որ բոլոր պաշտօնեաներն ու տիկինները սենեակը հնչեցուցին միաբերան սա բարևը տալով. «Իշխանդ հաւատացելոց, Աստուած Ձեր վեհափառութեան բարի լոյս տայ։

— Ա՛հ, երկին, այս ինչ սքանչելիք է, գոչեց այն ատեն Ապու Հասան։ Երէկ իրկուն Ապու Հասան էի, և այս առտու հաւատացելոց իշխանն եմ։ Այս զարմանալի և արագ փոփոխութեան խելքս չհասնիր։» Յատուկ պաշտօնատարներ իսկոյն Ապու Հասանը հագուեցուցին, և երբ իրենց գործը լմնցաւ, բոլոր միւս սպաները, ներքինիներն և տիկիններն երկու կարգ շարուեցան մինչև այն դուռն որ խորհրդարանին վրայ կը բացուի։ Մէսրուր առջևէն քալեց և Ապու Հասան ետևէն։ Վարագոյրը քաշուեցաւ և բարապան մը դուռը բացաւ։ Մէսրուր խորհրդարանը մտաւ և առջևէն քալելով մինչև գահին ոտքը գնաց, ուր կանգ առաւ և Ապու Հասանի օգնեց որ վեր ելնէ, ուսին մէկ կողմէն վերցնելով՝ մինչդեռ ուրիշ պաշտօնատար մը, որ ետևէն կուգար, միւս ուսէն բռնեց որ վեր ելնէ։

Ապու Հասան գահը նստաւ, բոլոր սպաներն ուրախութեան աղաղակներ արձակեցին և անոր ամէն երջանկութիւն և բարօրութիւն մաղթեցին. Ապու Հասան աջ ու ձախ գլխը դառնալով՝ գիտեց որ պա-

հայման զինուորականները կարգաւ և շէնքով շնորհքով կեցեր էին ։

Ամիրապետն՝ որ իր պահուած տեղէն ելեր էր՝ այն միջոցին որ Ապու Հասան խորհրդարանը կը մտնէր, ուրիշ դահլիճ մ'անցաւ որ նոյն խորհրդարանին վրայ կը նայէր և ամէն անցած դարձածն ու ըսուած խօսքերն անկից կրնար տեսնել ու լսել, երբ իր վեզիրն իրեն տեղ կը նախագահէր և անհամբերութեան մը պատճառաւ անձամբ չկարենար երթալ ։ Իրեն մեծ հաճոյք պատճառեց նախ տեսնելով որ Ապու Հասան գահը նստած զինքը կը ներկայացնէր մի և նոյն ծանր ու ահարկու կերպարանքը պահելով ։

Այն ինչ Ապու Հասան գահը նստաւ՝ Ճեաֆէր վեզիրն որ նոր եկեր էր, գահին առջն ընկաւ երկիր պագաւ. յետոյ ելաւ և գահակալին ուղղելով խօսքն, «Իշխան հաւատացելոց, ըսաւ անոր, Աստուած Ձեր վեհափառութեան անբաւ բարիք պարգևէ այս աշխարհիս մէջ, քեզ իր արքայութեան արժանի ընէ, և իր թշնամիները գեհենին բոցերուն մէջ գահավիժէ ։»

Ապու Հասան՝ քունէն արթննալէն վեր՝ բոլոր պատահած և նոյն միջոցին մեծ վեզիրին բերնէն ելած խօսքերը քննելով՝ աներկբայ էր որ նոյն ինքն ամիրապետն է, ինչպէս որ փափաքեր էր ըլլալու ։ Ուստի՝ առանց ցուցնելու թէ ինչպէս և ինչ դիպուածով բաղդի այսպիսի անակնկալ փոփոխութիւն մը տեղի ունեցեր էր, իսկոյն միտքը դրաւ իրեն հասած իշխանութիւնն 'ի գործ դնել. ուստի՝ մեծ վեզիրին դէմքը ծանրութեամբ նայելով՝ հարցուց անոր թէ ըսելիք մ'ունի՞ թէ ոչ ։

«Իշխանդ հաւատացելոց, ըսաւ վեզիրն, էմիրները, վեզիրներն և բոլոր միւս պաշտօնատարներն որ Ձեր վեհափառութեան խորհրդին ներկայ կը գտնուին, դուռը կ'սպասեն, և ձեր հրամանին կը նային որ գան իրենց յարգանքը մատուցանեն ըստ սովորութեան ։» Ապու Հասան հրամայեց որ դուռը բանան, և մեծ վեզիրը գլխաւոր բարապանին դառնալով՝ որ հրամանի կ'սպասէր, «Բարապանապետ, ըսաւ անոր, հաւատացելոց իշխանը կը հրամայէ որ պարտքդ կատարես ։»

Դուռը բացուեցաւ և նոյն միջոցին էմիրները, նախարարներն, որ փառաւոր կերպով հագուած կապուած էին, կարգաւ ներս մտան,

գահին առջը հասան և իրենց յարգանքն Ապու Հասանի մատուցին, ըստ կարգի, մէկ ծունկ գետին դնելով և ճակատնին ոտից գորգին վրայ քսելով, որպէս թէ նոյն ինքն ամիրապետին երկրպագութիւն կ'ընէին, և անոր բարև տուին հաւատացելոց իշխան անուանելով, մեծ վեզիրին տուած հրահանգին համեմատ. յետոյ ամէն մէկն իր տեղը գնաց նստաւ այս պարտաւորութիւնը կատարելէն ետև ։ Երբ արարողութիւնը լմնցաւ և ամէնքը նստան, խորին լռութիւն մը տիրեց ։

Այն ատեն մեծ վեզիրը՝ միշտ գահին առջև կանգնած՝ շատ մը գործերու վրայ տեղեկութիւններ տուաւ, իր ձեռքն ունեցած թղթերուն կարգին նայելով ։ Իրաւ է որ սովորական և անկարևոր գործեր էին ։ Սակայն Ապու Հասան ամենուն զարմանք պատճառեց, և նոյն իսկ ամիրապետին ։ Եւ իրաւի անշփոթ ամէն գործ կտրեց թափեց արդարութեամբ, իր ուղիղ բանին հետևելով՝ թէ ընդունած և թէ մերժած խնդիրներու մասին ։

Դեռ վեզիրն իր տեղեկագիրը չէր աւարտած՝ երբ Ապու Հասան ոստիկանութեան դատաւորը տեսաւ, զոր կը ճանչէր, որ իր յատուկ տեղը նստեր էր ։ «Քիչ մը սպասէ, ըսաւ վեզիրին խօսքը կտրելով, ստիպողական հրաման մ'ունիմ տալու ոստիկանութեան դատաւորին ։»

Դատաւորն որ Ապու Հասանի վրայ աչքը տնկեր կը նայէր և այն ալ յատկապէս զինքը կը դիտէր, իր անունը լսելուն՝ իսկոյն տեղէն ելաւ, ծանրապէս գահին մօտեցաւ և գլխիվայր անոր առջև երկիր պագաւ ։ «Ոստիկան, ըսաւ անոր Ապու Հասան՝ երբ նա ոտք ելաւ, առանց ժամանակ անցնելու իսկոյն գնա այն ինչ թաղն ու փողոցն, որուն մէջ մզկիթ մը կայ, այս մզկիթին մէջ իմամ մը պիտի գտնես և չորս ալեւոր ծերունիներ. զանոնք ձերբակալ ըրէ, և ամէն մէկ ծերին հարիւր, և իմամին ալ չորս հարիւր խարազան տուր ։ Յետոյ ամէն մէկն ուղտի վրայ կը հեծցնես հնոտի հագուստներով, և գլուխնին ուղտին պոչին կողմը դարձած, և այս կերպով քաղքին բոլոր թաղերէն կ'անցընես, առջևէն մունետիկ մը հանելով, որ սա խօսքերը պիտի ըսէ բարձրաձայն.

Ահաւասիկ այս է այն մարդկան պատիժն՝ որոնք իրենց չվերաբերող գործոց կը խառնուին և իրենց բանը գործը դրացիներուն մէջ

ջփոխութիւն պատճառելով ամէն տեսակ չարիք կը հասնին ։

Իմ հրամանս է նաև որ այն ծերունիներուն թաղը փոխել տաս, պատուիրելով որ նորէն իրենց առջի բնակութիւնը չդառնան ։ Մինչդեռ քու փոխանորդդ քաղքին մէջ զանոնք ըսած կերպովս պիտի պտըտցնէ, դու դարձիր և իմաց տուր ինձ թէ հրամաններս ինչպէս կատարեցիր ։»

Ոստիկանութեան դատաւորը ձեռքը գլխին տարաւ, ցոյց տալու համար որ ընդունած հրամանը կատարելու պատրաստ է, և թէ գլուխը պիտի տայ եթէ հրամանն 'ի գործ չդնէ ։ Երկրորդ անգամ գահին առջև երկրպագութիւն ըրաւ, և ոտք ելնելէն ետև՝ ձգեց գնաց ։

Ամիրապետը տեսնելով որ Ապու Հասան անյողդողդ այս հրամանը կուտայ, մեծ հաճոյք զգաց, նա մանաւանդ գիտելով որ Ապու Հասան այս առիթը ձեռքէ չէր հաներ իր թաղին իմամն ու ծերունիները պատժելու, վասն զի իր միակ փափաքն էր՝ եթէ ամիրապետ ըլլար, զանոնք պատժել ։

Սակայն վէզիրն իր տեղեկագիրը շարունակեց, և լմննալու մօտ էր երբ ոստիկանը դառնալով ներկայացաւ իրեն որ յանձնարարութեան ելքն իմացնէ ։ Գահին մօտ կեցաւ, և երկրպագութեան սովորական արարողութենէ ետքն՝ «Իշխանդ հաւատացելոց, ըսաւ, Ձեր վեհափառութեան նշանակած մզկիթին մէջ գտայ իմամն ու չորս ալեւոր ծերունիներն, և ձեր հրամանը կէտ առ կէտ կատարելուս իբր ապացոյց, ահա կը ներկայացնեմ քեզ յայտագիրը, զոր թաղին շատ մը վկաներ ստորագրած են ։» Նոյն միջոցին ծոցէն թուղթ մը հանեց և կարծեցեալ ամիրապետին ներկայացուց ։

Ապու Հասան ատենագիրն առաւ, ամբողջ կարդաց, մինչև անգամ վկաներուն անուններն որ իրեն ծանօթ էին, և երբ լմնցուց, «Շատ աղէկ կատարեր ես իմ հրամանս, ըսաւ ոստիկանութեան դատաւորին, գոհ եմ քեզնէ և ինձի հաճոյք պատճառեցիր. նորէն տեղդ նստիր ։ Այն ապիրատ մարդիկը, յարեց ինքնիրեն գոհունակ դէմքով մը, իմ գործերս կը բամբասէին և անպատեհ կը սեպէին պարկեշտ մարդիկ իմ տունս ընդունիլ և անոնց հացկերոյթ տալս, այսպիսի անպիտաններ արժանի էին այն պատժին ։» Ամիրապետն որ զանի կը դի-

տէր, միտքն ըմբռնեց և ինքնին անպատում ուրախութիւն զգաց այսպիսի գեղեցիկ անօրէնութեան մը վրայ ։

Յետոյ Ապու Հասան վէզիրին դառնալով, «Արքունի գանձապետէն հազար ոսկի առ, ըսաւ անոր, և դատաւորին զրկած թաղս գնա, և Ապու Հասան անունով մարդու մը մօրը յանձնէ զայն, այն Ապու Հասանին որ Անառակ մականունն ունի ։ Թաղեցիք այս անուամբ կը ճանչեն զանի, ամէն մարդ կրնայ ցոյց տալ քեզ իր տունը, գնա և շուտով դարձիր ։»

Ճեաֆէր վէզիրը ձեռքը գլխին վրայ դրաւ հնազանդութեան 'ի նշան, և գահին առջև երկրպագութիւն ընելէն ետև՝ դուրս ելաւ և գանձապետին քովը գնաց և ոսկիներն առաւ ։ Ոսկելից քսակն իր գերիներուն մէկուն յանձնեց և միասին Ապու Հասանի մօրը տունը գացին ։ Ճեաֆէր այս կինը գտաւ և ըսաւ անոր որ այն պարգևն ամիրապետը կը ղրկէ, առանց ուրիշ բացատրութիւն մը տալու ։ Ապու Հասանի մայրը զարմանօք ընդունեց զայն և չէր կրնար հասկնալ թէ ինչ պատճառաւ ամիրապետն այնպիսի ընծայ մը կը ղրկէ իրեն, որովհետև չգիտէր թէ ինչեր կ'անցնէին պալատը ։

Վէզիրին բացակայութեան ժամանակ, ոստիկանութեան դատաւորն իր պաշտօնին վերաբերող շատ մը տեղեկագիրներ ներկայացուց և այս զբաղմունքը մինչև վէզիրին վերադարձը տևեց ։ Երբ խորհրդարանը մտաւ և յայտնեց Ապու Հասանի որ իրեն յանձնած հրամանը ճշդիւ կատարեր է, ներքինապետ Մէսրուրն, որ Ապու Հասանը գահին առջև բերելէն ետև՝ ներս գացեր էր, դարձաւ և նշան մ'ընելով հասկըցուց վէզիրներուն, էմիրներուն և բոլոր պաշտօնէից որ խորհուրդը լմնցած է և թէ ամէն մարդ կրնար իր տեղը քաշուիլ երթալ. ամէնքը խորին խոնարհութիւն մ'ընելով հեռացան գացին ինչ կարգով որ եկեր էին ։ Ապու Հասանի մօտ՝ մինակ ամիրապետին պահապան սպաներն ու նոյն ինքը վէզիրը մնաց ։

Ապու Հասան աւելի ևս չնստաւ ամիրապետին գահն, ելած կերպովն իջաւ, այսինքն Մէսրուրի և ուրիշ ներքինիի մ'օգնութեամբն, որոնք անոր ուսերէն բռնեցին և առջի սենեակը տարին. առջևէն վէզիրը ներս մտաւ ։ Բայց այն ինչ քանի մը քայլ գնաց, իմացուց որ սախ-

պողական պիտոյք մ՚ունի լինելու ։ Իսկոյն մաքուր խուց մը բացին որ մարմարէ յատակ ունէր , մինչդեռ իր գտնուած սենեակը՝ նոյնպէս պալատին միւս սենեակները գորգերով ծածկուած էին ։ Ոսկեթել բանուած մուշտակ մը տուին անոր , որպէս զի մտնելէն առաջ՝ ըստ սովորութեան հագնի ։ Առաւ զայն և որովհետև չգիտէր թէ ինչ բանի կը ծառայէ , իր լայնարձակ մէկ թևին մէջ խօթեց ։

Ինչպէս որ սովոր կը պատահի որ մարդ ոչ ինչ բանի մը վրայ աւելի կը խնդայ քան թէ կարևոր իրի մը , քիչ մնաց որ վէզիրը , Մէսրուր և բոլոր ներկայ գտնուող պաշտօնեաները քահ քահը պիտի ձգէին , և այս զուարճալի խաղը պիտի աւրէին . բայց խնդլինքնին զսպեցին , և վերջապէս մեծ վէզիրը ստիպուեցաւ ըսելու Ապու Հասանի որ այն հողաթափը հագնելով կարեաց տեղը մտնելու համար էր ։

Երբ Ապու Հասան իր գործին կ՚զբաղէր , վէզիրը գնաց ամիրապետը տեսնելու , որ արդէն ուրիշ տեղ մը փոխադրուեր էր , որպէս զի առանց տեսնուելու ամէն բան դիտէ , և անոր ամէն բան պատմեց , որով ամիրապետը նորէն շատ զուարճացաւ ։

Ապու Հասան հարկաւորէն ելաւ ։ Մէսրուր՝ անոր առջևէն քալելով ներքին սենեակ մ՚առաջնորդեց զանի , ուր սեղանը դրուեր էր ։ Անոր հետ հաղորդակցութիւն ունեցող դուռը բացուելով շատ մը ներքինիներ վազեցին իմաց տալու նուագածու կանանց որ սուտ ամիրապետը կը մօտենայ ։ Իսկոյն նուագարաններով և ձայներով խիստ ներդաշնակ երգ մ՚սկսան միաձայն , և այնչափ հրապոյր ունէին որ Ապու Հասան՝ որ ուրախութենէ և խնդութենէ յափշտակուած էր՝ չէր կարող հասկնալ թէ ինչ կը նշանակեն այս լսած ու տեսած բաները ։

«Եթէ երազ մ՚է այս , կ՚ըսէր խորհելի , արդարև այս երազը շատ երկար տևեց ։ Բայց երազ չէ , կը շարունակէր նա . քանզի կ՚զգամ , կը դատեմ , կը տեսնեմ , կը քալեմ , կը լսեմ ։ Ինչ որ է , ինքզինքս բոլորովին Աստուծոյ կը նուիրեմ ։ Սակայն չեմ կրնար հաւատալ որ հաւատացելոց իշխանը չըլլամ , միայն հաւատացելոց իշխան մը կարող է այս շքեղութեան մէջ գտնուիլ ։ Ինձ տրուած և տրուելիք պատիւն ու յարգանքը , տեսած և 'ի գործ դրուած հրամաններս բաւական զօրաւոր ապացոյցներ են ։»

Վերջապէս Ապու Հասան ստուգապէս կարծեց թէ ինքն է ամիրապետն ու հաւատացելոց իշխանն . այս մասին լիովին համոզուեցաւ երբ ինքզինքը խիստ փառաւոր և ընդարձակ սրահի մը մէջ տեսաւ ։ Ոսկին՝ վառվռուն գոյներու հետ խառնուելով՝ ամէն կողմէն կը փայլէր ։ Երամիշտներու եօթ խումբ , որ ամէնքն ալ իրարմէ գեղեցիկ էին , այս սրահս կը շրջապատէին , և եօթն ոսկի ջահեր , եօթնաճիւղեան ձեղունին այլ և այլ կողմերէն կախուած էին , և որոնց վրայ ոսկի և կապոյտ գոյնը հրաշալի կերպով խառնուելով՝ հիանալի տպաւորութիւն մ՚ունէին ։ Սրահին մէջ տեղը սեղան մը կար՝ վրան եօթ հատ միաձոյլ ոսկի պնակներ դրուած , որոնք սրահին մէջ համեմներու և սաթի անուշ հոտեր կը բուրէին և միսերն անով համեմած էին ։ Եօթն հրաշագեղ կիներ կանգուն՝ գոյնզգոյն ալերձ հագուստներ հագած՝ սեղանը կը բոլորէին ։ Ամէն մէկը հովահար մը բռներ էր ձեռքը՝ զոր Ապու Հասանի հով տալու համար պիտի գործածէին կերակուր ուտելու ատենը ։

Երբեք մահկանացու մ՚այնչափ հրճիւ զգացած չէ որչափ զգաց Ապու Հասան երբ այս փառաւոր սրահը մտաւ ։ Ամէն անգամ՝ որ քայլ մը կ՚առնուր՝ անկարելի էր որ չկենար և իր առջև պարզող սքանչելիքը չնկատէր ։ Ամէն վայրկեան աչքն անդին կը դառնար , և ամիրապետը սաստիկ կը հրճուէր , վասն զի մտադիր կը քննէր անոր շարժումներն ։ Ի վերջէ սրահին մէջ տեղը հասաւ ու սեղանը նստաւ ։ Անմիջապէս չորս կողմը կեցող սեղանի կանայք միասին հովահարները շարժեցին որպէս զի նոր ամիրապետը զովացնեն ։ Ապու Հասան մի առ մի կը նայէր անոնց և այնչափ շնորհքով իրենց պաշտօնը կատարելնուն վրայ զմայլելով , շնորհալի ժպիտով մ՚անոնց ըսաւ , թէ բաւական կը համարէր որ մէկը միայն հովահարէ զինքն . և խնդրեց որ միւս վեց տիկիններն իրեն հետ սեղան նստին , երեքն աջ դին և միւս երեքը ձախ դին , որպէս զի իրեն ընկերանան ։ Սեղանը բոլորակ էր , և Ապու Հասան չորս կողմը նստեցուց զանոնք , որպէս զի աչքն որ դին որ դարձընէ՝ հրճուի և զուարճանայ ։

Վեց կանայք հնազանդելով սեղան նստան ։ Բայց Ապու Հասան դիտեց որ կերակուր չէին ուտեր առ յարգանս ։ Հետևապէս ինքն անոնց

մեծարեց և խիստ բարեսէր կերպով հրաւիրեց որ ճաշակեն ։ Յետոյ հարցուց անոնց թէ ի՞նչպէս կ'անուանին , և ամէնքն անոր փափաքը կատարեցին ։ Իրենց անուններն ասոնք էին . Կճեայ վիզ , Բուստէ բերան , Լուսնի երես , Արևու փայլ , Աչքի զուարճ , Սրտի բերկրանք ։ Նոյն հարցումն ըրաւ նաև եօթներորդին որ հովահարը բռներ էր և այն ալ ըսաւ թէ Շաքարեղէգ կը կոչուի ։ Այնչափ անուշ խօսքեր ուղեց անոնց որմէ կ'իմացուէր թէ շատ խելք ունի , և դժուարին է հաւտալ թէ ասով որչափ աւելցաւ ամիրապետին համարումն Ապու Հասանի վրայ , որուն ըսածները լաւ միտքը պահեր էր ։

Երբ տիկինները դիտեցին որ Ապու Հասան ալ չէր ուտեր , անոնցմէ մէկը ներկայ գտնուող ներքինիներուն դառնալով ըսաւ . «Հաւատացելոց իշխանը աղանդերի սրահն անցնիլ կ'ուզէ , ջուր բերէք որ լուացուի ։» Նոյն միջոցին ամէնքը սեղանէն մէկտեղ ելան և ներքինիներուն ձեռքէն առին՝ մին ոսկի կոնքը , միւսը ատամանն և երրորդը սրբիչ մը , և ծունկի գալով Ապու Հասանի ներկայեցին , որ դեռ նստած էր , և ջուր թափեցին որ ձեռքերը լուայ ։ Երբ այս գործողութիւնը լմնցաւ , Ապու Հասան ոտք ելաւ և իսկոյն ներքինի մը վարագոյրը քաշեց և ուրիշ սրահի մը դուռը բացաւ ։

Մէսրուր՝ որ Ապու Հասանի քովէն չէր հեռացած՝ անոր առջևէն քալեց և առաջնոյն չափ մեծկակ սրահ մը մտոյց , ուր երևելի վարպետներու ձեռօք քաշուած պատկերներ , ոսկի ու արծաթ ամաններ , ոտքի գործեր և ուրիշ թանկագին ճոխագոյն կահ կարասիներ կային ։ Այս սրահին մէջ՝ առջինէն տարբեր , եօթ խումբ նուագածուներ կային , և այս եօթ խումբերը , կամ լաւ ևս ըսեմ , այս եօթ խումբ դուսանները նոր երգ մ'սկսան երբ Ապու Հասան ներս մտաւ ։ Սրահն ուրիշ եօթ մեծ ճահերով զարդարուած և մէջտեղի սեղանը եօթ մեծ ոսկի կոնքով ծածկուած էր , և որոց մէջ եղանակին ամէն տեսակ ընտիր , համեղ և գեղեցիկ պտուղներ դրեր էին բրգաձև , իսկ բոլորտիքն ալ ուրիշ եօթ գեղանի կիներ՝ հովահար 'ի ձեռին՝ կանգուն կը կենային ։

Այս նոր առարկաներն առաջինէն աւելի մեծ զարմանք պատճառեցին Ապու Հասանի , այնպէս որ կանգ առնելով իր զարմանքին նշաններն

աւելի զգալի կերպով ցցուց ։ Վերջապէս մինչև սեղանը գնաց , և նստելէն ետև՝ հանդարտօրէն դիտեց եօթ տիկինները և սկսաւ շփոթիլ , վասն զի չգիտէր թէ անոնցմէ որը նախամեծար սեպէ . 'ի վերջէ հրամայեց որ հովահարները թողուն , սեղան նստին և իրեն հետ ճաշակեն , ըսելով թէ տաքն այնչափ սաստիկ չըլլալով պէտք չունէր իրենց պաշտօնէն ։

Երբ տիկիններն Ապու Հասանի աջ ու ձախ դին նստան , ամենէն առաջ ուզեց իմանալ թէ ի՞նչպէս կը կոչուին , և իմացաւ որ ամէն մէկը զատ զատ անուններ ունին առջի սրահի կանանց անուններէն տարբեր , և թէ այս անունները հոգւոյ և մտքի մէկ մէկ յատկութիւնները կը յայտնէին և իրարմէ կը զատէին ։ Այս բանս չափազանց հաճելի երևցաւ իրեն , և իր այս հաճութիւնն ըսած աղուոր խօսքերովը հասկըցուց՝ հետզհետէ ամէն մէկուն պտուղներ տալով ։

«Իմ սիրոյս համար կերէք ասկից , ըսաւ Սրտից շղթային որ իր աջ դին նստեր էր՝ թուզ մը տալով , և քեզ տեսնելէս վեր ինձ կրել տուած շղթաներդ թեթևցուր ։» Իսկ Հոգւոյ տանջանքին խաղող մը տալով՝ «Առ այս խաղողն , ըսաւ , սա պայմանաւ որ քու սիրոյդ համար քաշած տանջանքս դադրեցնես ։» Եւ միւս կանանց ալ ասոր նման խօսքեր ըսաւ ։ Այս ընթացքովն Ապու Հասան աւելի աչքը կը մտնէր ամիրապետին , որ չափազանց ուրախ էր այսպիսի մարդ մը գտնելուն որ իրեն զուարճութիւն կը պատճառէր և հետզհետէ աւելի կը ճանչէր զանի ։

Երբ Ապու Հասան կոնքերուն մէջ գտնուած ամէն պտուղներէն կերաւ և իր ճաշակին յարմար գտաւ , սեղանէն ելաւ , և անմիջապէս Մէսրուր՝ որ քովն էր , անոր առջևէն քալեց և երրորդ սրահ մը մտոյց առջի երկուքին պէս զարդարուած և ճոխ ։

Ապու Հասան դարձեալ եօթն երաժշտաց խումբ և եօթ կին գտաւ այն տեղ սեղանի մը բոլորտիքն , որուն վրայ եօթն ոսկի կոնքեր կային զանազան և գոյնզգոյն ըմպելիով և շաքարեղէնով լեցուն ։ Իր աչքը չորս կողմը տանելէն ետև՝ նոր հիացմամբ մը , մինչև սեղանը գնաց՝ 'ի ձայն երաժշտութեան որ սեղանը նստելուն դադրեցաւ ։ Եօթ կիներն ալ իր հրամանին համեմատ քովը նստան , և որովհետև միւսներուն ը-

քածին պէս չէր կրնար մարդավարութեամբ ատոնց ալ մեծարել, խնդրենց որ իրենց ճաշակին յարմար տեսած շաքարեղէններէն ուտեն: Նոյնպէս անուններն հարցուց, որոնք նախորդ կանանց անուններուն չափ հաճելի գտաւ և որով առիթ ունեցաւ անոնց զանազան անոյշ խօսքեր ըսել, և ինչպէս կանանց՝ նոյնպէս ամիրապետին մեծ հաճոյք պատճառել, վասն զի Ապու Հասանին ամէն ըսածները մտիկ կ'ընէր:

Օրը մթննալու վրայ էր՝ երբ Ապու Հասան չորրորդ սրահը տարուեցաւ: Միւսներուն պէս այս սրահն ալ խիստ ճոխ և թանկագին կարասիով զարդարուած էր. նոյնպէս եօթ մեծ ոսկի ճրագեր կային, որոց մոմերը վառեր էին և բոլոր սրահն անթիւ լոյսերով լուսաւորուած ըլլալով՝ հրաշալի և հիանալի ներգործութիւն մը կ'ընէին: Միւս երեք սրահներուն մէջ ասոր նման բան մը չկար, վասն զի հարկ չկար որ լուսաւորէին զանոնք

Ապու Հասան այս վերջին սրահին մէջ նաև գտաւ եօթն խումբ երաժշտաց, որ աւելի զուարթ կերպով կը նուագէին քան թէ առաջիններն և կարծես թէ մեծ խնդութիւն մը կ'ազդէին. նոյնպէս տեսաւ նոյն սրահին մէջ եօթն ուրիշ կիներ որ կանգուն կեցեր էին սեղանին բոլորն, որուն վրայ եօթն ոսկի կոնք կային լեցուն կարկանդակով, չոր միրգերով և ուրիշ զանազան բաներով որ գինի կը խմցնեն: Բայց միւս սրահներուն չտեսածը նշմարեց Ապու Հասան, այս է մատան մ'եօթն արծաթէ գինելի սրուակով նոյնչափ վանակնէ ընտիր բաժակներով:

Մինչև այն ատեն՝ այսինքն առջի երեք սրահներուն մէջ Ապու Հասան միմիակ ջուր խմեր էր՝ Պաղտատի մէջ եղած սովորութեան համեմատ՝ թէ ժողովրդեան, թէ բարձրագոյն դասերու և ամիրապետին արքունեաց մէջ՝ ուր միայն գիշերները գինի կը խմեն: Անոնք որ այս սովորութեան չեն հետևիր, անառակ կը սեպուին և ցորեկը չեն կրնար մարդու երևիլ: Այս սովորութիւնը շատ գովելի է, վասն զի օրուան մէջ մարդուս խելքը գլուխը պէտք է ըլլայ իր գործերուն պարապելու համար, և հետևապէս գիշերները միայն գինի խմելով՝ ցորեկը գինովներ չեն տեսնուիր փողոցներն և անկարգութիւն մը չպատահիր:

Երբ Ապու Հասան այս չորրորդ սրահը մտաւ՝ դէպ 'ի սեղանը գնաց, նստաւ և բաւական ատեն սքանչացումով իր չորս դին դառնալ

կիները դիտեց և առջի տեսած կիներէն շատ աւելի գեղանի գտաւ: Ամէն մէկուն անունը յատկապէս գիտնալ ուզեց, և որովհետև երաժշտութեան ձայնն և մանաւանդ դափերն՝ որ ամէն նուագախմբին մէջ կը գտնուէին, չէին թողուր որ լսէ, ձեռքերը զարկաւ որ ձայները դադրին և անմիջապէս խորին լռութիւն մը տիրեց:

Այն ատեն ամենէն մօտ նստող կնկան ձեռքէն բռնելով՝ իր քովը նստեցուց, և անոր կարկանդակ մը մեծարելով՝ հարցուց թէ ինչ է անունը: «Հրամանատարդ հաւատացելոց, պատասխանեց տիկինն, իմ անունս Մարգարտեաց փունջ է: — Ասկից աւելի յարմար անուն մը չէին կրնար տալ քեզի, վրայ բերաւ Ապու Հասան, որով քու արժէքդ աւելի երևան կ'ելնէ. սակայն առանց մեղադրելու այն որ քեզ այդ անունը տուեր է, կը նայիմ որ քու գեղեցիկ ակռաներդ աշխարհիս ամենէն ընտիր մարգարիտներէն գեղեցիկ են: Մարգարտեաց փունջ, յարեց նա, քանի որ այդպէս կը կոչուիս, շնորհ ըրէ բաժակ մ'առնլու և քու գեղեցիկ ձեռքովդ ինձ գինի մը տալու:»

Տիկինն իսկոյն մառանը գնաց, գինիով լեցուն բաժակ մը բերաւ և Ապու Հասանի ներկայացուց շնորհալի դէմքով մը: Ապու Հասան հրճուանօք առաւ զայն և անոր դէմքը խանդակաթ դիտելով, «Մարգարտէ փունջ, ըսաւ անոր, քու կենացդ կը խմեմ այս բաժակը. կ'աղաչեմ որ դու ալ բաժակ մ'առնուս և ինձի պէս ընես:» Տիկինն իսկոյն մառանը վազեց և բաժակը բռնած եկաւ, բայց խմելէն առաջ երգ մը երգեց որ իր նորաձևութեամբը՝ նոյնչափ հրապուրելի ձայնովը բոլորովին Ապու Հասանին միտքը յափշտակեց:

Ապու Հասան ըմպելէն ետև՝ կոնքերէն հանածն առաւ և ուրիշ կնկան մը ներկայացնելով զանի իր քովը նստեցուց: Հարցուց նաև անոր անունը: Տիկինը պատասխանեց թէ իր անունն Առաւօտեան աստղ է: «Քու գեղանի աչքերդ, ըսաւ անոր, աւելի փայլութիւն և լոյս ունին քան այն աստղն որուն անունը կը կրես: Գնա, և շնորհ ըրէ ինձ բաժակ մը գինի բերելու:»

Տիկինն իսկոյն անոր կամքը կատարեց շնորհալի կերպով մը. նոյնը խնդրեց նաև երրորդ տիկնէն, որ Օրուան լոյս կը կոչուէր, մինչև եօթներորդ կնոջ իրեն գինի բերելն 'ի մեծ գոհունակութիւն ամիրապե-

տին ։

Երբ Աու Հասան խմելիքը լմնցուց, Մարգարտեայ փունջը մառանը գնաց, բաժակ մը գինի լեցուց, մէջը նետելով այն փոշիէն զոր առջի օրն ամիրապետը գործածեր էր և եկաւ անոր ներկայացնելու ։ «Հրամանատարդ հաւատացելոց, ըսաւ անոր, կը պաղատիմ Ձեր վեհափառութենէն, քանի որ մեծ հոգ ունիմ ձեր առողջութեան, այս բաժակն առնուլ ձեռքէս, և խմելէն առաջ՝ երգ մը լսել որ յուսամ մեծ հաճոյք պիտի պատճառէ քեզ ։ Այսօր շարադրեցի զանի, և տակաւին ուրիշի մ'երգած չեմ զայն ։

— Յօժարակամ այս շնորհը կ'ընեմ քեզի, ըսաւ Աբու Հասան անոր ներկայացուցած բաժակն առնլով, և կը հրամայեմ քեզ, իբրև հաւատացելոց իշխան, զայն երգելու, համոզուած ըլլալով որ քեզի պէս գեղանի անձ մ'անտարակոյս խիստ պատուելի և մտացի երգեր կրնայ շարադրել ։» Այն ատեն տիկինը վին մ'առաւ և երգն երգեց նուագարանին ձայնակցելով այնչափ ճշտութեամբ, շնորհքով և զգացումով որ Աբու Հասան ապուշ մնաց սկիզբէն մինչև վերջն ։ Այնչափ աղուոր գտաւ այս երգն որ կրկնել տուաւ և առաջին անգամուան պէս զմայլեցաւ ։

Երբ տիկինը լմնցուց՝ Աբու Հասան՝ որ ըստ արժանւոյն զանի գովել կ'ուզէր, նախ մէկ ումպով պարպեց բաժակը ․ յետոյ գլուխը կնկան կողմը դարձնելով՝ որպէս թէ խօսիլ կ'ուզէր, չկրցաւ բան մ'ըսել, վասն զի փոշին ներգործելով խկոյն բերանը միայն բացաւ ու կակազեց ։ Անմիջապէս աչքերը գոցուեցան, և գլուխը սեղանին վրայ իյնալով՝ քունէն ընկճած մարդու մը պէս, առջի օրուան պէս խորունկ քնացաւ գրեթէ այն ժամուն, երբ ամիրապետը նոյն փոշին կլլել տուաւ անոր ․ և նոյն միջոցին կիներէն մին՝ որ իր քովն էր, ճարպիկութեամբ մը ձեռքէն ձգած բաժակն առաւ ։ Ամիրապետն որ կամաւ այսպիսի զուարճութիւն մը վայելել ուզեր էր և իր ակնկալութենէն վեր ախորժ զգացեր էր, բոլոր այս տեսարաններուն ականատես ըլլալով, իր գտնուած տեղէն ելաւ և սրահն երևցաւ, չափազանց ուրախանալով որ իր հնարքն յաջողեր էր ։ Նախ հրամայեց որ Աբու Հասանին ամիրապետական հագուստը հանեն և քան չորս ժամ առաջ իր

ունեցած զգեստը հագուցնեն ։ Յետոյ զանի այն վիճակին մէջ բերող գերին կանչել տուաւ և երբ ներկայացաւ, «Առ նորէն այս մարդն, ըսաւ անոր, և զանի իր տունը տար բազմոցին վրայ դիր առանց աղմուկ հանելու, և դուրս ելնելու ատենդ նորէն դուռը բաց ձգէ ։»

Գերին Աբու Հասանն առաւ, պալատին ծածուկ դռնէն հանեց և՝ ամիրապետին հրամանին համաձայն՝ զանի իր տունը տարաւ ձգեց ․ յետոյ ետ դառնալով եկաւ ամիրապետին ըրածը պատմեց ։ «Աբու Հասան, ըսաւ այն ատեն ամիրապետն, ուզեր էր ամիրապետ ըլլալ մինակ օր մը, որպէս զի իր թաղին իմամն ու չորս ծերերը պատժէ անոնց վարմունքէն դժգոհ ըլլալուն, իր փափաքը կատարելու առիթ տուի իրեն և անշուշտ շատ գոհ եղած պիտի ըլլայ այս մասին ։»

Աբու Հասան գերին ձեռօք իր բազմոցին վրայ դրուելէն ետև՝ մինչև հետևեալ օրն ուշ քնացաւ, և երբ իր բաժակին մէջ ձգուած փոշիին ներգործութիւնը դադրեցաւ՝ քունէն ելաւ ։ Այն ատեն աչքերը բանալով շատ զարմացաւ ինքզինքն իր տան մէջ տեսնելով, և գոչեց ․ «Մարգարտեայ փունջ, Առաւօտեան աստղ, Օրուան լոյս, Բուստէ բերան, Լուսնի դէմք, կանչելով այն տիկիններն որ իրեն սեղանակից եղեր էին, ըստ կարի անուննին յիշելով, ուր էք, եկէք, մօտեցէք ։»

Աբու Հասան բոլոր ուժովը կը պոռար ։ Իր մայրը՝ սենեկէն ձայնը լսելով՝ վազեց և անոր խուցը մտնելով «Ի՞նչ ունիս նայիմ, որդեակ իմ, հարցուց անոր, ի՞նչ պատահեցաւ քեզ ։»

Այս խօսքիս վրայ՝ Աբու Հասան գլուխը վերցուց, և իր մօրն երեսը նայելով, «Միամիտ կին, հարցուց ինքն ալ իր կողմէն, որդեակ կոչած անձդ ով է ։

— Դու ինքդ ես, պատասխան տուաւ մայրն անուշութեամբ ։ Միթէ դու չե՞ս Աբու Հասան իմ որդիս ։ Շատ եզական բան մ'ըլլար թէ որ այսչափ սուղ ժամանակի մէջ մոռնայիր ։

— Ե՛ս, քու որդիդ ըլլամ, անճոռնի պառաւ, վրայ բերաւ Աբու Հասան, ըսածդ չգիտես, և ստախօս մ'ես ։ Ես քու գիտցած Աբու Հասանդ չեմ, ես հաւատացելոց իշխանն եմ ։

— Լուռ կեցիր, որդեակ իմ, պատասխանեց մայրն, այդ ի՞նչ խօսք

է ըսածդ. թէ որ լսուի խենդի տեղ կը դնեն քեզ։

— Դու ինքդ պառաւ խենդ մ՚ես, պատասխանեց Ապու Հասան, և ես յիմար չեմ, ինչպէս որ դու կ՚ըսես։ Նորէն կ՚ըսեմ որ ես հաւատացելոց իշխանն, և երկրի ու երկնի Աստուծոյ փոխանորդն եմ։

— Ա՛հ, որդեակ իմ, գոչեց մայրն, ինչպէս բերնէդ այնպիսի խօսքեր կը հանես որ խելագարի խօսքեր են։ Միթէ սատանան փորդ մտաւ որ այդպէս կը բաբբանջես։ Աստուած միայն շնորհ տայ քեզ և սատանային ձանկէն քեզ ազատէ։ Ես քու մայրդ եմ և դու իմ Ապու Հասան որդիս։»

Մայրն ամէն հնարաւոր միջոցներ գործածեց որպէս զի որդին զգաստութեան բերէ և սխալմունքը հաստատէ. յետոյ ըսաւ. «Միթէ չես տեսներ որ այս գտնուած սենեակդ քուկդ է, և չէ թէ հաւատացելոց իշխանի մ՚արժանի պալատ մը, և դու խուցէդ չես ելած քանի աշխարհ եկեր ես և միշտ իմ քովս մնացեր ես։ Ուստի լաւ մտածէ ըսածդ և միտքիդ մէջ անհնար և այլանդակ բաներ մի դներ. նորէն կ՚ըսեմ, որդեակ, լաւ խորհէ ըսածներուդ վրայ։»

Ապու Հասան իր մօրը յանդիմանութիւնները համբերութեամբ մտիկ ըրաւ. աչքերը վար առեր և ձեռքովը ծնօտը բռներ կեցեր էր, մարդու մը պէս որ ինքզինքին կգայ որպէս զի տեսած և լսած բաները քննէ հասկնայ։ Ի վերջէ, «կարծեմ թէ իրաւունք ունիս, ըսաւ խոր քունէ մ՚արթնցած մարդու մը պէս, կարծեմ թէ Ապու Հասանն եմ, դու ալ իմ մայրս ես, և իմ սենեակս կը գտնուիմ։ Նորէն կ՚ըսեմ, յարեց նա՝ ինքն իր վրայ և չորս դին նայելով, Ապու Հասան եմ, տարակոյս չունիմ, և չեմ կրնար հասկնալ թէ ինչպէս ցնորեր և խենդ ու խելառ կը թափէի։»

Մայրն իրապէս կարծեց թէ իր որդին բոյժ գտաւ ենթադրելով թէ այն ցնորքն երազէ մ՚առաջ եկած է։ Իր որդւոյն հետ այս դէպքին վրայ ծիծաղելու անգամ կը պատրաստուէր և երազին վրայ հարց ու փորձ ընել, երբ յանկարծ Ապու Հասան ելաւ նստաւ իր անկողնին մէջ և մօր երեսը ծուռ ծուռ նայելով «Պառաւ կախարդ, պառաւ վհուկ, ըսաւ, ըսածդ չգիտես. ես քու որդիդ չեմ, դու իմ մայրս չես։ Դու կը սխալիս, և կ՚ուզես ինձ հաւատացնել թէ հաւատացելոց

իշխանը չեմ, բայց ինչ որ ըսես՝ պիտի պնդեմ որ նոյն ինքն եմ։

— Կ՚աղաչեմ, որդեակ, Աստուծոյ ապաւինէ և այդ խօսքերը մ՚ըսեր, որ գլխէդ ձիւն մը չգայ։ Արի ուրիշ բանի վրայ խօսինք և մտիկ ըրէ թէ ինչ պատահեցաւ երէկ մեր թաղն, իմամին և մեր դրացի չորս ծերուններուն։ Ոստիկանութեան դատաւորը զանոնք բռնել տուաւ, և իր ներկայութեանն՝ ամէն մէկուն չգիտեմ որչափ խարազանի հարուած տալէն ետև՝ մունետիկի միջոցաւ պոռալ տուաւ թէ այս է այն մարդոց պատիժն որ ուրիշներուն գործոց կը խառնուին և իրենց դրացիներուն մէջ շփոթութիւն կը պատճառեն։ Վերջը քաղքին ամէն կողմերը շրջել տուաւ զանոնք և պատուիրեց որ չըլլայ թէ ուրիշ անգամ մեր թաղն ոտք կոխեն։»

Ապու Հասանի մայրն՝ որ բնաւ չէր կրնար երևակայել թէ իր որդին իր պատմած դէպքին մէջ մաս ունէր, կամաւ խօսքն ուրիշ խնդրոյ վրայ դարձուցեր էր, որպէս զի այս պատմութեամբ իր որդւոյն միտքին մէջ եղած այլանդակ կարծիքը՝ թէ ինքը հաւատացելոց իշխանն է՝ փարատէ։

Սակայն բոլոր իր ակնկալութեան հակառակ կերպով դարձաւ գործն, և այս պատմութիւնն՝ ոչ միայն այս կարծիքը չփարատեց, այլ մանաւանդ իր դէպքն աւելի զգալի կերպով յիշելով՝ իրեն միտքին մէջ հաստատապէս տպաւորեց թէ ինքը չէ թէ մտացածին՝ այլ իրապէս հաւատացելոց իշխանն է։

Ուստի՝ երբ Ապու Հասան այս պատմութիւնը լսեց, «Ալ ես քու որդիդ և Ապու Հասանը չեմ, ըսաւ նա. իրօք հաւատացելոց իշխանն եմ, քու պատմածէդ ետքը տարակոյս չմնաց։ Քաջ գիտցիր որ իմ հրամանիս համեմատ քու պատմած կերպովդ պատժուեցան իմամն ու չորս ծերերն։ Ուրեմն ստուգապէս հաւատացելոց իշխանն եմ, կ՚ըսեմ քեզ, և մի ըսեր նորէն որ երազ տեսեր եմ։ Քուն չեմ, և այնչափ արթուն էի՝ որչափ որ եմ հիմա ես խօսող քեզի։ Շատ ուրախ եմ որ բերնովդ խոստովանեցար թէ ոստիկանութեան դատաւորն իմ հրամանս կէտ առ կէտ կատարեր է, մանաւանդ անոր համար որ այն իմամն ու չորս ծերերն անկրօն կեղծաւորներ են։ Կ՚ուզէք գիտնալ թէ ո՛վ բերաւ զիս այս տեղ։ Օրհնեալ ըլլայ Աստուած, այս միայն ի-

բան է որ ստուգապէս հաւատացելոց իշխանն եմ, և անկարելի է համոզել զիս որ չեմ։»

Ապու Հասանի մայրն որ չէր կրնար գուշակել և ոչ իսկ երևակայել թէ ինչու համար իր որդին այսչափ ապահովութեամբ կը պնդէր թէ ինքը հաւատացելոց իշխանն է, անկասկած մտածեց որ խելքը թռուցեր է, քանի անոր անհաւատալի խօսքերը կը լսէր, թէ Ապու Հասանի համար շատ ստոյգ էին։

Այս մտատանջութեամբ մայրն ըսաւ. «Որդեակ, կ'աղաչեմ Աստուծոյ որ քու վրադ գթայ և հնարք պարգևէ։ Խնդրեմ այդ անհեթեթ խօսքերը մէկդի թող, որդեակ. Աստուծոյ ապաւինէ, աղաչէ որ քու մեղացդ թողութիւն տայ և բանաւոր մարդու մը կարգն անցնէ քեզ։ Ինչ պիտի ըսէ մարդ եթէ այդ խօսքերդ լսէ, միթէ չգիտես որ պատերն ալ ականջ ունին։»

Այսպիսի քաղցր յանդիմանութիւններ՝ Ապու Հասանի միտքն անդորրելու տեղ՝ աւելի ևս կը գրգռէին։ Իր մօրը դէմ աւելի զայրացաւ և անոր ըսաւ. «Պառաւ կին, արդէն քեզի ըսի որ լուռ կենաս. եթէ նորէն շարունակես, պիտի ելնեմ և այնպիսի կերպով մը լեզուիդ չափը պիտի տամ որ բոլոր կենացդ մէջ պիտի յիշես։ Ես ամիրապետը, հաւատացելոց իշխանն եմ, և պէտք է որ ըսածիս հաւատաս։»

Այն ատեն միամիտ կինը տեսնելով որ Ապու Հասան հետզհետէ աւելի կը փախցնէր փոխանակ զգաստութեան գալու, լալ ու կոծը ձգեց, և իր կուրծքն ու երեսը զարնելով՝ այնպիսի աղաղակներ կ'արձակէր որմէ իր զարմանքն ու խորին ցաւը կը յայտնէր իր որդին այս խելացնորութեան մէջ տեսնելով։

Ապու Հասան՝ փոխանակ հանդարտելու և իր մօրն արտասուքէն սիրտը շարժելու՝ ինքզինքը մոռցաւ, և մինչև անգամ առ մայրն բնածին յարգանքը կորսնելով՝ ոտք ելաւ յանկարծ, գաւազան մ'առաւ և կատաղաբար անոր վրայ վազելով,

«Անիծեալ պառաւ, ըսաւ անոր՝ իբր խելացնոր մը և այնպիսի ձայնով մ'որ գթալիր մօրմէ զատ ուրիշ մը կրնար սարսափ ազդել, ըսէ ինծի շուտով թէ ով եմ։

— Որդեակ իմ, պատասխանեց մայրն անոր նայելով գորովալից,

փոխանակ զարհուրելու՝ չեմ կարծեր որ Աստուած այնչափ երեսէ ձգած ըլլայ քեզ որ ինքզինքդ մոռնաս և քեզ կեանք տուող մօրդ վրայ ձեռք վերցնես։ Չեմ վախնար ըսելու որ դու իմ Ապու Հասան որդիս ես, և իրաւունք չունիս քու և իմ վեհապետիս՝ Հարուն-ալ-Րաշիտ ամիրապետին անունը գրաւել, մինչդեռ այս թագաւորը մեզ բարութեամբ կը լցնէ երէկ մեզի մեծագումար ընծայ մը ղրկելով։ Եւ արդարև պէտք է գիտնաս որ Ճեաֆէր մեծ վէզիրն ամիրապետին կողմէն հաճեցաւ գալ իս գտնելու, և հազար ոսկինոց քսակ մը ձեռքս տալով՝ ըսաւ որ հաւատացելոց իշխանին կենաց համար աղօթք ընեմ։ Եւ միթէ այս առատաձեռնութիւնն աւելի քեզի եղած չէ քան թէ ինծի, քանի որ երկու օր ունիմ դեռ ես ապրելու։»

Այս խօսքին վրայ Ապու Հասան ինքզինքէն ելաւ բոլորովին։ Ամիրապետին առատաձեռնութեան պարագաները՝ զոր իր մայրը պատմեց, իր համոզումը՝ թէ իրօք ինքն է ամիրապետը, պնդեցին, քանի որ իր հրամանին վրայ այն քսակը մօրը տարեր էր վէզիրը։

«Լաւ ուրեմն, պառաւ կախարդուհի, գոչեց Ապու Հասան, հիմակ պիտի համոզուիս եթէ ըսեմ որ իմ Ճեաֆէր վէզիրիս ձեռօք ես ղրկեցի քեզ այն հազար ոսկին, քանի որ Ճեաֆէր իմ հրամանս միայն կատարեց։ Սակայն փոխանակ ինձ հաւտալու, հակառակախօսութեամբդ իս կը զայրացնես և յամառութեամբ կը պնդես թէ ես քու որդիդ եմ։ Բայց այդ չարամտութիւնդ վերջապէս պիտի պատժեմ։»

Այս խօսքերն ըսելով՝ իր մոլեգնութեան մէջ՝ Ապու Հասան այնքան կը վատանայ որ իր ձեռքն ունեցած գաւազանովը մայրն անգթօրէն կը զարնէ։

Խեղճ մայրն՝ որ բնաւ չէր յուսար թէ իր որդին սպառնալիքէն ծեծի պիտի անցնի այնքան շուտով, սկսաւ բոլոր ուժովը օգնութեան կանչել, և մինչև դրացիներուն գալն Ապու Հասան անդադար մայրը կը ծեծէր, ամէն անգամուն ըսելով. «Հաւատացելոց իշխանը չե՞մ մի։» Այս հարցման մայրը պատասխան կուտար այս գորովալիր խօսքերով. «Դու իմ որդիս ես։»

Ապու Հասանի կատղութիւնն սկսեր էր դադրիլ երբ դրացիներն իր խուցը հասան։ Առաջին հասնող դրացին Ապու Հասանի և մօրը մէջ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ Гос. Библиотека ՀՍՍՌ-Арм ССР Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎ. им А. Мясникяна

մնաւ, և դաւաղանն անոր ձեռքէն խլելէն ետև՝

«Այդ ի՞նչ է, Ապու Հասան, ըսաւ անոր: Մի՞թէ Աստուծոյ երկիւղն ու խելքդ կորուսի՞ր: Մի՞թէ քեզի պէս բարեկիրթ որդի մ'իր մօրը վրայ ձեռք վերցուցած ունի՞, և մայրդ այդպէս ծեծելու ի՞նչպէս կը յանդգնիս լըբօրէն, այդ մայրդ որ քեզ գորովագին կը սիրէ:»

ՎԵՐՋ ՉՈՐՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐԻ

ՑԱՆԿ ՆԻՒԹՈՑ

Երես

Պատմութիւն Պարսիկ իշխան Պէտէրի և Սամանտալի աէրութեան իշխանուհի Կէօհէրի 5

Պատմութիւն Ապու Էպուլի որդի Կանէմ՝ սիրոյ գերին . . 75

» Զէյն Ալասնամ իշխանի և Ջինևրու Թագաւորի . 126

» Կոտատատի և իր եղբարց 145

» Տէրյապարի իշխանուհւոյն 155

» Արթուն քնացողին 177

2013

23295-
23296

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0389828

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0389825